MAURICE PALÉOLOGUE

Carské Rusko za velké války

Deník velvyslance 1914–1915

Car Mikuláš II., frontispis původního vydání

Paříž 1921

Staré texty · www.stare-texty.cz

Maurice Paléologue

Carské Rusko za velké války

20. července 1914 – 2. června 1915

První české vydání

L'EMPEREUR NICOLAS II

Car Mikuláš II.

OBSAH

Maurice Paléologue **v**

KAPITOLA PRVNÍ **1**

KAPITOLA II **23**

KAPITOLA III **46**

KAPITOLA IV **81**

KAPITOLA V **112**

KAPITOLA VI **170**

KAPITOLA VII **203**

KAPITOLA VIII **223**

KAPITOLA IX **269**

KAPITOLA X **299**

Ediční poznámka **331**

Mapy **339**

Rejstřík **346**

Tiráž **380**

MAURICE PALÉOLOGUE

Maurice Paléologue se narodil 13. ledna 1859 v Paříži a zemřel tamtéž 23. listopadu 1944, několik měsíců po osvobození města. Jeho otec Alexandru Gulianu-Paleologu byl valašský revolucionář roku 1848, který po nezdařeném atentátu na knížete Gheorgha Bibesca uprchl do Francie; rodové jméno, jež si syn ve francouzské podobě podržel, pochází od otcovy adoptivní matky. Příbuzenství s byzantskými Palaiology, na které jméno ukazuje a na které se autor nerad odvolával, doloženo není.

Vystudoval práva a roku 1880 vstoupil do služeb ministerstva zahraničních věcí. Byl tajemníkem velvyslanectví v Tangeru, v Pekingu a v Římě, od roku 1901 zplnomocněným ministrem a v letech 1907 až 1912 vyslancem v Sofii. Potom řídil na Quai d'Orsay oddělení vyhrazených věcí, tedy nejcitlivější politickou agendu ministerstva. **Velvyslancem v Sankt-Petěrburgu byl od ledna 1914 do května 1917** a zažil v tom úřadě obojí: vypuknutí války i pád carství. Roku 1920 se stal generálním tajemníkem ministerstva zahraničí v Millerandově vládě, roku 1928 byl zvolen do Francouzské akademie na křeslo po Charlesi Jonnartovi.

Psal po celý život. Před válkou vydal studie o Vauvenarguovi *(1890)*, o Alfredu de Vigny *(1891)* a o Dantovi *(1909)*, povídky a romány *(Profils de femmes, 1895; Le Cilice, 1901; Le Point d'honneur, 1907)*. Své petrohradské zápisky vydal v letech 1921 až 1923 ve třech dílech jako *La Russie des tsars pendant la grande guerre*; následovalo *Le roman tragique de l'empereur Alexandre II (1923)*. Posmrtně vyšly *Au quai d'Orsay à la veille de la tourmente (1947)* a *Journal de l'affaire Dreyfus (1955)*, deník, který si vedl jako styčný úředník ministerstva při Dreyfusově procesu.

Jeho působení v Petrohradě je dodnes předmětem sporu. Hned v červenci 1914 přislíbil Rusku bezvýhradnou francouzskou podporu a ruskou mobilizaci podpořil, aniž o jejím rozsahu zpravil Paříž tak,

jak měl; historikové se rozcházejí v tom, nakolik tím překročil své pokyny a nakolik válku uspíšil. Britský velvyslanec Buchanan, který v této knize vystupuje takřka na každé druhé stránce, o něm roku 1914 poznamenal, že ho jeho živá obraznost snadno unáší. Také zápisky sám mezi vydáními upravoval. A rusky patrně neuměl: při setkání s Rasputinem mu tlumočí dáma ze společnosti a Rasputinův dopis si nechává přeložit. Jeho Rusko se proto skládá takřka výhradně z lidí, kteří mluvili francouzsky — ze dvora, z ministerstva, ze salonů a z diplomatického sboru; mužik je u něj pozorován, nikoli vyslechnut. Čtenář tedy nemá před sebou nestranného svědka, nýbrž účastníka — ale účastníka, který byl u toho každý den a který uměl psát.

K tomuto vydání

Čísla na vnějším okraji stránek jsou **stránkování původního francouzského vydání** *(Maurice Paléologue, La Russie des tsars pendant la grande guerre, I, Plon, Paříž 1929)*, z něhož se překládalo. Na ně odkazuje rejstřík na konci knihy, autorovy vlastní odkazy uvnitř poznámek i odkazy v ediční poznámce. Stránkování tohoto vydání slouží jen obsahu.

Hlavní osoby

Osoby, které se v knize vracejí. Poznámka pod čarou u každé z nich stojí jen u prvního výskytu, kde je o ní řeč podrobněji; strany pak uvádí rejstřík.

Alexandra Fjodorovna, carevna *(1872–1918)* — ruská carevna, od roku 1894 manželka Mikuláše II.

Alexej Nikolajevič, carevič *(1904–1918)* — následník trůnu, jediný syn carského páru; trpěl hemofilií

Beljajev, Michail Alexejevič *(1863–1918)* — generál, náčelník Hlavní správy ruského generálního štábu 1914–1916

Buchanan, sir George *(1854–1924)* — britský velvyslanec v Petrohradě 1910–1918

Delcassé, Théophile *(1852–1923)* — francouzský ministr zahraničí od srpna 1914

František Josef *(1830–1916)* — rakouský císař 1848–1916, od roku 1867 i král uherský

Frederiks, Vladimir Borisovič *(1838–1927)* — hrabě, ministr carského dvora a údělů 1897–1917

Goremykin, Ivan Logginovič *(1839–1917)* — předseda ruské rady ministrů od ledna 1914 do ledna 1916

Grey, sir Edward *(1862–1933)* — britský ministr zahraničí 1905–1916

Joffre, Joseph *(1852–1931)* — generál, náčelník francouzského generálního štábu

Krivošein, Alexandr Vasiljevič *(1857–1921)* — hlavní správce ruského zemědělství 1908–1915

Laguiche, Pierre de *(1859–1940)* — markýz, francouzský vojenský ataše a od srpna 1914 představitel francouzské armády ve Stavce

Maklakov, Nikolaj Alexejevič *(1871–1918)* — ruský ministr vnitra 1912–1915

Marie Pavlovna starší, velkokněžna *(1854–1920)* — vdova po velkoknížeti Vladimiru Alexandroviči, hostitelka petrohradské vysoké společnosti

Mikuláš II. Alexandrovič *(1868–1918)* — poslední ruský car, panoval 1894–1917

Nikolaj Nikolajevič mladší, velkokníže *(1856–1929)* — velkokníže, od 20. července 1914 do září 1915 vrchní velitel ruských armád

Paléologue, Maurice *(1859–1944)* — autor knihy, francouzský velvyslanec v Petrohradě od ledna 1914 do května 1917

Poincaré, Raymond *(1860–1934)* — prezident Francouzské republiky 1913–1920

Pourtalès, Friedrich von *(1853–1928)* — hrabě, německý velvyslanec v Petrohradě 1907–1914

Rasputin, Grigorij Jefimovič *(1869–1916)* — sibiřský mužik a samozvaný starec, důvěrník carského páru

Rodzjanko, Michail Vladimirovič *(1859–1924)* — předseda Státní dumy 1911–1917

Sazonov, Sergej Dmitrijevič *(1860–1927)* — ruský ministr zahraničí 1910–1916

Stolypin, Pjotr Arkaďjevič *(1862–1911)* — předseda ruské rady ministrů 1906–1911, zavražděn

Suchomlinov, Vladimir Alexandrovič *(1848–1926)* — generál, ruský ministr války od března 1909 do června 1915

Szapáry, Friedrich *(1869–1935)* — hrabě, rakousko-uherský velvyslanec v Petrohradě 1913–1914

Ščeglovitov, Ivan Grigorjevič *(1861–1918)* — ruský ministr spravedlnosti 1906–1915

Vilém II. *(1859–1941)* — německý císař a pruský král 1888–1918

Viviani, René *(1863–1925)* — předseda francouzské rady ministrů od června 1914 do října 1915

Vojejkov, Vladimir Nikolajevič *(1868–1947)* — generál, velitel carských paláců od konce roku 1913 do února 1917

Vyrubovová, Anna Alexandrovna *(1884–1964)* — dvorní dáma a nejbližší důvěrnice carevny, prostřednice Rasputinova vlivu

Witte, Sergej Juljevič *(1849–1915)* — hrabě, ruský ministr financí 1892–1903 a předseda rady ministrů 1905–1906

KAPITOLA PRVNÍ

20.–23. ČERVENCE 1914

Ze Sankt-Petěrburgu do Peterhofu. Car mě bere na svou jachtu naproti prezidentu republiky; rozhovor s Jeho Veličenstvem o Vilémovi II. – Na kronštadtské rejdě. Příjezd bitevní lodi France. *První rozmluva obou hlav států. Slavnostní večeře v Peterhofu. Carevna Alexandra Fjodorovna. Ruský dvůr. – Porada prezidenta republiky a cara o obecné politice. Prezidentova návštěva Sankt-Petěrburgu. Petropavlovská pevnost; nad hrobem Alexandra III. Diplomatické přijetí v Zimním paláci; prezidentův rozhovor s rakousko-uherským velvyslancem. Slavnostní večeře na velvyslanectví. Bouřlivé stávky v průmyslových čtvrtích. – Oběd v Peterhofu; ministr dvora. V táboře u Krasného Sela: večerní modlitba. Večeře, kterou pro prezidenta a cara pořádá velkokníže Nikolaj; černohorské velkokněžny. – Přehlídka u Krasného Sela. Večeře na rozloučenou na palubě* France*; přípitky. Poslední rozmluva obou hlav států. Odplutí francouzské eskadry. Doprovázím cara na jeho jachtě; výměna dojmů; projížďka po moři. Návrat do Sankt-Petěrburgu.*

Pondělí 20. července 1914.

V deset hodin dopoledne opouštím Sankt-Petěrburg[1] na jachtě Admirality[2] a plujeme do Peterhofu[3]. Doprovázejí mě ministr zahra-
2 ničních věcí Sazonov[4], ruský velvyslanec ve Francii Izvolskij[5] a můj vojenský atašé generál de Laguiche[6]; car nás všechny čtyři pozval na oběd na svou jachtu, než vyplujeme naproti prezidentu republiky do Kronštadtu[7]. Personál mého velvyslanectví, ruské ministry a dvorské hodnostáře dopraví do Peterhofu přímo vlakem.

---

[1] **Sankt-Petěrburg** — Hlavní město Ruské říše na deltě Něvy, založené Petrem Velikým roku 1703. Ukazem z 18./31. srpna 1914 bylo přejmenováno na Petrohrad, od roku 1924 se jmenovalo Leningrad a od roku 1991 je opět Sankt-Petěrburg. V knize je to jméno, které autor užívá až do přejmenování; to sám pokládá za výmluvný projev slovanského nacionalismu, ale dějinně za protismysl, protože Petr Veliký chtěl město západní a moderní.

[2] **Admiralita** — Rusky Адмиралтейство – rozsáhlá budova na levém břehu Něvy, kterou Petr Veliký založil roku 1704 jako opevněnou loděnici a kterou v letech 1806 až 1823 přestavěl Andrejan Zacharov; na její věži je zlacená korouhvička v podobě plachetnice a sbíhají se u ní tři hlavní ulice středu města. Byla sídlem ruského námořního velení a týmž slovem autor označuje i námořní správu samu.

[3] **Peterhof** — Carská rezidence na jižním břehu Finského zálivu západně od Petrohradu, s Velkým palácem, kaskádami a parky z doby Petra Velikého a Alžběty Petrovny; dnes Petergof, městská část Petrohradu.

[4] **Sazonov, Sergej Dmitrijevič** (1860–1927) — Ruský ministr zahraničí 1910–1916, švagr předsedy rady ministrů Stolypina. Držel orientaci na Dohodu a podporu Srbska proti Rakousko-Uhersku; v červencové krizi 1914 prosadil úplnou mobilizaci a roku 1915 vymohl na Francii a Británii souhlas s ruským nárokem na Cařihrad a Úžiny. Odvolán v červenci 1916, tedy už mimo rámec tohoto dílu. Hlavní Paléologuův partner po celý první díl.

[5] **Izvolskij, Alexandr Petrovič** (1856–1919) — Ruský ministr zahraničí 1906–1910, strůjce sblížení s Británií a Trojdohody, potom velvyslanec v Paříži 1910–1917. V září 1908 se v Buchlově dohodl s rakousko-uherským ministrem Aehrenthalem, že Rusko připustí anexi Bosny a Hercegoviny za rakouskou podporu otevření Úžin; Aehrenthal anexi provedl, ale o Úžiny se nepostaral. Porážce se v Rusku říkalo „diplomatická Cušima“ a Izvolskij na ni musel odejít z ministerstva.

[6] **Laguiche, Pierre de** (1859–1940) — Markýz, celým jménem Pierre Adolphe Henri Victurnien de Laguiche, ze staré burgundské šlechty. Francouzský vojenský atašé v Petrohradě a od srpna 1914 představitel francouzské armády v ruském hlavním stanu; brigádním generálem od roku 1912, divizním od roku 1915. V knize odjíždí jako první vojenský atašé s velkoknížetem Nikolajem do hlavního stanu v Baranovičích.

[7] **Kronštadt** — Námořní pevnost a vojenský přístav na ostrově Kotlin ve Finském zálivu, předpolí Sankt-Petěrburgu, dnes rajón Petrohradu v Rusku.

Obloha je zatažená. Mezi plochými břehy uhání naše loď plnou rychlostí k Finskému zálivu[1]. Chladný vítr od moře k nám náhle přinese ostrou přeháňku. Stejně náhle se však vyhoupne slunce a rozzáří se. Po nebi se tu a tam vznášejí perlově šedé obláčky protkané paprsky jako hedvábné šály pruhované zlatem. A v průzračném jasu rozkládá ústí Něvy[2] donekonečna své nazelenalé, těžké, mramorově se lesknoucí vody, které mi připomínají benátské laguny.

V půl dvanácté zastavujeme v malém peterhofském přístavu, kde pod párou čeká *Alexandrija*[3], carova nejoblíbenější jachta.

Mikuláš[4] II. v admirálské uniformě přichází takřka vzápětí na molo. Přestupujeme na *Alexandriji*. Oběd se podává okamžitě. Do příjezdu *France*[5] máme před sebou nejméně hodinu a tři čtvrtě. Car však rád své stolování protahuje: mezi chody se nechávají dlouhé přestávky, během nichž hovoří a kouří cigarety.

Sedím po jeho pravici, Sazonov po levici a naproti hrabě Frederiks[6], ministr dvora.

---

[1] **Finský záliv** — Východní záliv Baltského moře mezi Finskem, Estonskem a Ruskem. Na jeho konci leží Sankt-Petěrburg, námořní pevnost Kronštadt a Peterhof.

[2] **Něva** — Řeka, která odvádí vodu Ladožského jezera do Finského zálivu; na jejím ústí leží Petrohrad. Ke srovnání její delty s benátskou lagunou se autor v knize opakovaně vrací.

[3] **Alexandrija** — Александрия, soukromá jachta ruské carské rodiny, Mikulášova nejoblíbenější; jméno nese po carském parku Alexandrie u Peterhofu, jehož znak nosila i na palubním porcelánu.

[4] **Mikuláš II. Alexandrovič** (1868–1918) — Poslední ruský car, panoval 1894–1917. Dne 15. března 1917 abdikoval a v noci na 17. července 1918 byl s celou rodinou zastřelen bolševiky v Ipaťjevově domě v Jekatěrinburgu. V knize znamená slovo car bez jména vždy jeho; bulharský Ferdinand je vždy uváděn jménem.

[5] **France** — Francouzská bitevní loď třídy Courbet, první dreadnought francouzského námořnictva. Dokončena byla 1. července 1914, aby mohla odvézt prezidenta republiky na státní návštěvu Ruska; do služby vstoupila teprve 10. října 1914. Roku 1922 najela v Quiberonské zátoce na neznámé skalisko a potopila se.

[6] **Frederiks, Vladimir Borisovič** (1838–1927) — Baron a od roku 1913 hrabě, vlastním jménem Adolf Andreas Woldemar Freedericksz, z finsko-švédské pobaltské šlechty. Generál od jízdy a generál-pobočník; od roku 1893 pomocník ministra dvora, v květnu 1897 jmenován ministrem carského dvora a údělů a zároveň kancléřem carských řádů a velitelem Hlavního císařského kvartýru. V úřadu zůstal do února 1917 a 2. března 1917 spolupodepsal abdikaci Mikuláše II. Patřil k nejbližším lidem carského páru a do politiky se nepletl. Roku 1924 dostal povolení odjet do Finska, kde zemřel. V knize je tchánem velitele carských paláců Vojejkova.

Po několika zdvořilostech mi car vyjadřuje potěšení, že přijímá prezidenta republiky:

– Budeme spolu muset vážně promluvit, říká mi. Jsem si jist, že se ve všem shodneme… Jedna otázka mě však znepokojuje nade vše ostatní: naše dohoda s Anglií. Musíme ji přimět, aby vstoupila do
3 našeho spojenectví. Jaká by to byla záruka míru!

– Ano, Veličenstvo, Trojdohoda[1] nemůže být dost silná, má-li uchránit mír.

– Prý vás osobně znepokojují německé úmysly?

– Znepokojují, Veličenstvo. Mám obavy, třebaže v tuto chvíli nemám zvláštní důvod předpovídat válku na spadnutí. Císař Vilém[2] a jeho vláda však nechali v Německu vzniknout takové rozpoložení, že vyvstane-li jakýkoli spor – v Maroku[3], na Východě, kdekoli –, nebudou už moci ustoupit ani se dohodnout. Stůj co stůj budou potřebovat úspěch. A aby ho dosáhli, pustí se do dobrodružství.

Car se na okamžik zamyslí:

– Nemohu uvěřit, že by císař Vilém chtěl válku… Kdybyste ho znal jako já! Kdybyste věděl, kolik je v jeho vystupování šarlatánství!…

– Snad opravdu prokazuji císaři Vilémovi přílišnou čest, pokládám-li ho za schopna chtít důsledky svých činů, nebo je aspoň přijmout. Kdyby však válka začala hrozit, chtěl by jí zabránit a dokázal by to? Ne, Veličenstvo, zcela upřímně: nemyslím si to.

Car mlčí, několikrát potáhne z cigarety; pak pevným hlasem:

– Tím spíš záleží na tom, abychom se v případě krize mohli spolehnout na Angličany. Nepřišlo-li Německo docela o rozum, nikdy se neodváží napadnout Rusko, Francii a Anglii pohromadě.

Sotva je podána káva, ohlásí francouzskou eskadru. Car mě vyzve, abych s ním vystoupil na můstek.

---

[1]**Trojdohoda** — Trojdohoda, francouzsky *Triple-Entente* – volné seskupení Francie, Ruska a Velké Britanie, založené na francouzsko-ruské alianci, na dohodě Francie s Britanií z roku 1904 a na britsko-ruské konvenci z roku 1907; na rozdíl od Trojspolku nešlo o spojeneckou smlouvu.

[2]**Vilém II.** (1859–1941) — Vilém II., německý císař a pruský král 1888–1918. Dne 9. listopadu 1918 abdikoval a zemřel v nizozemské emigraci.

[3]**Maroko** — Sultanát na severozápadě Afriky, předmět dvou německo-francouzských krizí (Tanger 1905 a Agadir 1911); od roku 1912 francouzský protektorát, dnes samostatné království.

Je to velkolepá podívaná. V chvějivém stříbrném světle, po tyrkysových a smaragdových vlnách se zvolna blíží *France*, za sebou dlouhou brázdu, a pak majestátně zastaví. Mohutná bitevní loď, která přiváží hlavu francouzského státu, dostává svému jménu výmluvně: k Rusku vskutku připlouvá Francie. Cítím, jak mi buší srdce. 4

Několik minut duní rejda ohlušujícím rámusem: dělové salvy eskader a pobřežních baterií, hurá posádek, Marseillaisa[1] odpovídající ruské hymně, jásot tisíců diváků, kteří připluli z Petěrburgu na výletních lodích, a tak dále.

Prezident republiky konečně přistupuje na *Alexandriji*. Car ho přijímá u lodních schůdků.

Jakmile je po představování, zamíří carská jachta k Peterhofu.

Car a prezident, sedící na zádi, se okamžitě dávají do hovoru – spíš bych řekl do porady; je totiž zjevné, že mluví o věcech, že se navzájem vyptávají, že jednají. Rozhovor pochopitelně řídí Poincaré[2]. Zanedlouho mluví už jen on sám. Car pouze přisvědčuje; z celé jeho tváře je však znát, že souhlasí upřímně, že cítí důvěru a náklonnost.

Zakrátko však přijíždíme do Peterhofu. Skrze nádherné vzrostlé stromy a tryskající vody se nahoře na dlouhé terase objevuje oblíbené sídlo Kateřiny[3] II.; z terasy se majestátně řítí zpěněná kaskáda.

Naše kočáry stoupají rychlým klusem alejí k palácovému portálu. V každé zatáčce se otevírají unikající průhledy, vyznačené sochami, fontánami nebo balustrádami. Přes všechnu strojenost té scenérie se v hebkém denním světle dýchá svěží a půvabná vůně Versailles.

V půl osmé slavnostní večeře v sále carevny Alžběty[4].

---

[1] **Marseillaisa (la Marseillaise)** — Francouzská národní hymna; slova i hudbu složil roku 1792 Rouget de Lisle, státní hymnou je od roku 1795 a znovu od roku 1879. V samovládném Rusku se smělo hrát jen jako hymna spojence. V knize provází každou francouzsko-ruskou slavnost, počínaje přivítáním Poincarého na kronštadtské rejdě.

[2] **Poincaré, Raymond** (1860–1934) — Francouzský prezident republiky 1913–1920, předtím předseda rady ministrů 1912–1913.

[3] **Kateřina II.** (1729–1796) — Ruská carevna 1762–1796, rodem princezna anhaltsko-zerbstská; roku 1791 zavedla pro Židy obvod usedlosti. Nezaměňovat s Kateřinou Skavronskou.

[4] **Alžběta Petrovna** (1709–1762) — Dcera Petra Velikého, ruská carevna 1741–1762. Za její vlády vznikla velká část petrohradské a peterhofské barokní výstavby.

Leskem uniforem, nádherou toalet, bohatstvím livrejí, skvostností výzdoby, celým tím aparátem okázalosti a moci je ta podívaná velkolepá tak, že by se jí nevyrovnal žádný dvůr na světě. Dlouho mi zůstane v očích oslnivá zář drahokamů rozlitých po ramenou žen. Je to fantastický proud diamantů, perel, rubínů, safírů, smaragdů, topasů a berylů, bystřina světla a ohně.

V tom pohádkovém rámci působí Poincarého černý frak nevalně. Blankytná velkostuha Řádu svatého Ondřeje[1], která mu přetíná hruď, však jeho vážnost v ruských očích pozvedá. A brzy si všichni povšimli, že mu car naslouchá s vážnou, přízní naplněnou pozorností.

Během večeře pozoruji carevnu Alexandru Fjodorovnu[2], naproti níž sedím. Ačkoli jsou pro ni dlouhé ceremonie velmi trýznivou zkouškou, chtěla tu dnes večer být, aby prokázala čest prezidentu spojenecké republiky. S hlavou posetou diamanty a s hlubokým výstřihem bílých brokátových šatů je na pohled dosti krásná. Jejích dvaačtyřicet let jí dosud ponechalo příjemnou tvář i postavu. Hned od prvního chodu se dává s Poincarém, který sedí po její pravici, do úsilovného hovoru. Zanedlouho však její úsměv ztuhne a lícní kosti se jí skvrnitě zbarví. Každou chvíli se kousne do rtu. Přerývaný dech rozechvívá síť briliantů, která jí pokrývá hruď, až se třpytí. Až do konce té dlouhé večeře nebohá žena viditelně zápasí s hysterickou úzkostí. Rysy se jí náhle uvolní, když car povstane k přípitku.

Carovu řeč vyslechnou se soustředěnou vážností; všichni však touží slyšet především odpověď. Poincaré svůj proslov nečte, jako to udělal car, nýbrž přednáší jej zpaměti. Nikdy nebyl jeho přednes jasnější, přesnější a břitčí. To, co říká, není než mdlá kancelářská mnohomluvnost; v jeho ústech však slova nabývají pozoruhodné významové síly a tónu autority. Na toto shromáždění, odchované despotickou tradicí a dvorskou kázní, to zapůsobí znatelně. Jsem si

[1] **Řád svatého Ondřeje (Орден Святого апостола Андрея Первозванного)** — Nejvyšší ruské vyznamenání, založené roku 1698 Petrem Velikým a udílené až do roku 1917; nosí se na blankytné velkostuze přes rameno.

[2] **Alexandra Fjodorovna, carevna** (1872–1918) — Ruská carevna, od roku 1894 manželka Mikuláše II. Rozená princezna Alix Hesensko-Darmstadtská, vnučka královny Viktorie a mladší sestra velkokněžny Jelizavety Fjodorovny; za války byla veřejně obviňována z němectví a z podlehnutí Rasputinovi. Zastřelena s manželem a dětmi 17. července 1918 v Jekatěrinburgu.

jist, že mezi všemi těmi prýmky ozdobenými hodnostáři si nejeden pomyslí: „Takhle by měl mluvit samovládce."

Po večeři car obchází společnost. Horlivost, s jakou se dávají Poincarému představovat, mi dokazuje, jaký měl úspěch. I německá klika, onen ultrareakční klan, vyhledává čest přiblížit se k prezidentovi.

V jedenáct hodin se zformuje průvod. Car doprovodí prezidenta republiky až do jeho pokojů.

Tam mě Poincaré na několik minut zdrží. Vyměníme si dojmy; jsou výtečné.

Po návratu vlakem do Petěrburgu ve tři čtvrtě na jednu se dozvídám, že dnes odpoledne, bez příčiny a na pokyn přišlý kdovíodkud, vstoupily hlavní továrny do stávky a že na několika místech došlo ke srážkám s policií. Můj informátor, který dělnické prostředí dobře zná, mě ujišťuje, že to hnutí vyvolali němečtí agenti.

* * *

Úterý 21. července 1914.

Prezident republiky věnuje tento den návštěvě Sankt-Petěrburgu.

Než odjel z Peterhofu, poradil se s carem. Probrali všechny otázky, které dnes na diplomatické šachovnici stojí: napjaté vztahy mezi Řeckem[1] a Tureckem; intriky bulharské vlády na Balkáně; nastolení knížete z Wiedu[2] v Albánii; provádění anglo-ruských dohod v Persii; politické směřování skandinávských států a tak dále. Výčet zakončili problémem rakousko-srbského sporu, který činí povýšené a tajnůstkářské chování Rakouska každým dnem znepokojivějším. Poincaré s velkým důrazem vyložil, že jediný způsob, jak uchránit obecný mír, je otevřít širokou rozpravu mezi všemi velmocemi a vyvarovat se toho, aby proti sobě stály dva bloky: „Je to metoda, která nám už jednou tak dobře posloužila v roce 1913," řekl. „Vraťme se k ní!..." Mikuláš II. plně přisvědčil.

[1] **Řecko** — Království na jihu Balkánu, roku 1914 neutrální.

[2] **Vilém z Wiedu** (1876–1945) — Německý princ, od března do září 1914 albánský panovník pod jménem Vilém I. Po vypuknutí světové války Albánii opustil a zemřel v rumunské emigraci.

V půl druhé jdu čekat na prezidenta k carskému přístavišti u Nikolajevského mostu. K uvítání jsou tu ministr námořnictva, *gradonačalnik*[1], velitel posádky a městské úřady.

Podle starého slovanského obyčeje podává hrabě Ivan Tolstoj[2], starosta hlavního města, chléb a sůl.

Pak nasedáme do kočárů a jedeme k Petropavlovské pevnosti[3], která je Bastilou i Saint-Denis Romanovců[4]. Prezident tam podle zvyklosti položí věnec na hrob Alexandra III., otce francouzsko-ruské aliance.

V doprovodu gardových kozáků, jejichž šarlatové kabátce planou na slunci, uhánějí naše ekvipáže ostrým klusem podél Něvy.

Před několika dny, když jsme se Sazonovem dolaďovali poslední podrobnosti prezidentovy návštěvy, mi se smíchem řekl:

– K prezidentovu doprovodu byli určeni gardoví kozáci. Uvidíte, jak se budou v té krajině vyjímat. Jsou to nádherní, hrůzu nahánějící chlapíci. A k tomu jsou oblečení v červeném. Mám za to, že pan Viviani[5] proti té barvě nic nenamítá.

---

[1] **gradonačalnik** — Rusky градоначальник – šéf gradonačalstva, správní jednotky vyčleněné z gubernie a tvořené městem s okolím. Petrohradské gradonačalstvo vzniklo roku 1873; gradonačalnik byl nejvyšší správní a policejní úřad města s pravomocemi gubernátora, podřízený ministerstvu vnitra, a řídil městskou policii. Není to volený městský hlava, nýbrž dozorčí orgán nad městskou samosprávou.

[2] **Tolstoj, Ivan Ivanovič** (1858–1916) — Hrabě, petrohradský městský hlava, tedy starosta, od roku 1913 do února 1916; předtím ministr národní osvěty od listopadu 1905 do dubna 1906. Numismatik, badatel ruských a byzantských mincí. Bratr Dmitrije Ivanoviče Tolstého, ředitele Ermitáže. Nezaměňovat se Lvem Nikolajevičem Tolstým.

[3] **Petropavlovská pevnost** — Petropavlovská pevnost, rusky Петропавловская крепость – pevnost na Zaječím ostrově v Petrohradě, založená Petrem Velikým roku 1703 jako základ města; v jejím chrámu jsou hrobky Romanovců a v Trubeckého bastionu byla státní věznice pro politické vězně. V její cele byla roku 1897 znásilněna Marija Vetrovová, která se potom sama upálila.

[4] **Romanovci** — Ruská panovnická dynastie. Na trůn ji roku 1613 dosadil zemský sobor volbou Michaila Fjodoroviče a skončila abdikací Mikuláše II. 15. března 1917. Od nástupu Petra III. roku 1762 jde po mužské linii o dům holštýnsko-gottorpský, který si jméno Romanovců podržel.

[5] **Viviani, René** (1863–1925) — Předseda rady ministrů od června 1914 do října 1915. Při srpnové rekonstrukci kabinetu si ponechává předsednictví rady bez portfeje. V knize vystupuje především při červencové návštěvě Petrohradu a v prvních týdnech války.

Odpověděl jsem: 8

– Nenamítá; jeho umělecké oko si ji však opravdu vychutná jen ve spojení s bílou a modrou.

A vskutku: v šarlatových uniformách jsou ti vousatí, dlouhovlasí, rozcuchaní kozáci vskutku hrůzu nahánějí. Když se s nimi naše kočáry noří pod pevnostní bránu, mohl by se ironický divák, milovník dějinných protikladů, ptát, zda ty dva osvědčené a vyhlášené „revolucionáře" Poincarého a Vivianiho – a mě, jejich spoluviníka, nepočítaje – nevezou náhodou do státního vězení. Nikdy se mi mravní protiklad a mlčky přijímaná dvojznačnost, které leží na dně francouzsko-ruské aliance, neukázaly tak zřetelně.

Ve tři hodiny přijímá prezident delegáty francouzských kolonií ze Sankt-Petěrburgu a z celého Ruska. Přijeli z Moskvy[1], z Charkova[2], z Oděsy[3], z Kyjeva[4], z Rostova[5], z Tiflisu[6]. Když je Poincarému představuji, mohu mu zcela upřímně říci:

– Na tom, jak spěchali vás pozdravit, mě nic nepřekvapuje; vidím totiž den co den, s jakou vroucností a zbožností pěstují francouzské kolonie v Rusku kult nepřítomné vlasti. V žádné provincii naší staré Francie, pane prezidente, nenajdete lepší Francouze, než jsou ti, kteří tu před vámi stojí.

---

[1] **Moskva** — Druhé ruské hlavní město a středisko Moskevské gubernie, pokládané za pravé srdce Ruska; dnes hlavní město Ruska.

[2] **Charkov** — Průmyslové a univerzitní město, středisko Charkovské gubernie; dnes Charkiv na Ukrajině.

[3] **Oděsa** — Největší ruský černomořský přístav a obchodní město, středisko Chersonské gubernie; dnes Odesa na Ukrajině. V noci na 29. října 1914 do přístavu vnikly dva osmanské torpédoborce a potopily dělovou loď Donec. Tím začala nepřátelství mezi Ruskem a Osmanskou říší: Rusko jí vyhlásilo válku 2. listopadu 1914, Británie a Francie 5. listopadu. Nešlo o další z rusko-tureckých válek 18. a 19. století, nýbrž o vstup Osmanské říše do světové války na straně Centrálních mocností; útok na Oděsu byl krok, který k tomu vstupu měl říši donutit.

[4] **Kyjev** — Staré sídelní město Kyjevské Rusi na Dněpru, roku 1914 středisko Kyjevské gubernie a generálního gubernátorství; dnes hlavní město Ukrajiny. Jeho Kyjevsko-pečerská lávra je v knize jedním ze dvou velkých poutních míst ruského pravoslaví.

[5] **Rostov na Donu** — Přístavní a obchodní město na dolním Donu, do roku 1917 v Donské oblasti, s velkou cizineckou kolonií. Nezaměňovat s Rostovem Velikým na severu Ruska.

[6] **Tiflis** — Hlavní město Tifliské gubernie a sídlo kavkazského místodržitele, rusky Тифлис; od roku 1936 úředně Tbilisi, dnes hlavní město Gruzie.

Ve čtyři hodiny se průvod znovu řadí, aby prezidenta dovezl do Zimního paláce[1], kde se má konat diplomatické přijetí.

Po celé cestě je uvítání nadšené. Policie tak nařídila. Na každém nároží křičí hlouček chudáků hurá, pod dohledem strážníka.

V Zimním paláci je paráda jako o velkých dnech.

Etiketa žádá, aby velvyslanci byli uváděni k prezidentovi jednot-
9 livě; Viviani stojí po jeho levici.

Své zahraniční kolegy mu představuji já.

Jako první vstupuje německý velvyslanec hrabě Pourtalès[2], děkan diplomatického sboru. Prezident ho přijme s nápadnou vlídností. Vyptává se ho na francouzský původ jeho rodiny, na příbuzenství jeho ženy s Castellany[3], na cestu autem, kterou hrabě s hraběnkou chystají napříč Provence, a to právě do Castellane, a tak dále. Ani slovo o politice.

Potom představuji svého japonského kolegu barona Motona[4], jehož Poincaré kdysi poznal v Paříži. Rozmluva je krátká, ale nikoli bezvýznamná. V několika větách je vysloven a fakticky přijat princip, že Japonsko přistoupí k Trojdohodě.

Po Motonovi uvádím svého anglického kolegu sira George Buchanana[5]. Poincaré ho ujišťuje, že car je odhodlán projevit v perských záležitostech nejvyšší smířlivost, a naléhá, aby britská vláda konečně pochopila, že je třeba proměnit Trojdohodu v trojstranné spojenectví.

---

[1] **Zimní palác** — Зимний дворец, hlavní carská rezidence na levém břehu Něvy v Petrohradě, vystavěná v letech 1754–1762 Francescem Bartolomeem Rastrellim.

[2] **Pourtalès, Friedrich von** (1853–1928) — Hrabě, německý velvyslanec v Petrohradě 1907–1914 a děkan diplomatického sboru. Dne 1. srpna 1914 předal ruské vládě německé vyhlášení války.

[3] **Castellane** — Městečko v Provence nad Verdonem, dnes v departementu Alpes-de-Haute-Provence. Týmž jménem označuje autor v témže rozhovoru i starý provensálský rod de Castellane.

[4] **Motono, Ičiró** (1862–1918) — Baron (vikomtem jmenován později), japonský velvyslanec v Petrohradě 1906–1916; později japonský ministr zahraničí.

[5] **Buchanan, sir George** (1854–1924) — Britský velvyslanec v Sankt-Petěrburgu 1910–1918. V knize je Paléologuovým nejbližším spojeneckým kolegou a tvar George se v překladu týká vždy jeho.

Zcela povrchní hovor s velvyslanci Itálie a Španělska[1].

Konečně přichází můj rakousko-uherský kolega hrabě Szapáry[2], typ uherského šlechtice, dokonalé vystupování. Dva měsíce byl z Petěrburgu pryč, protože musel zůstat u nemocné ženy a nemocného syna. Předevčírem se nečekaně vrátil. Vyvodil jsem z toho, že rakousko-srbský spor přitvrzuje, že dojde k nějakému výbuchu a že velvyslanec musí být na svém místě, aby při rozepři obstál a vzal na sebe svůj díl odpovědnosti. Poincaré, jehož jsem na to upozornil, mi odpověděl:

– Pokusím se to vyjasnit.

Po několika slovech soustrasti nad zavražděním arcivévody Františka Ferdinanda se prezident Szapáryho ptá:

– Máte zprávy ze Srbska?

– Soudní vyšetřování pokračuje, odpoví chladně Szapáry.

Poincaré naváže:

– Výsledky toho vyšetřování mě neustále znepokojují, pane velvyslanče; vzpomínám si totiž na dvě dřívější vyšetřování, která vaše vztahy se Srbskem nezlepšila… Vzpomínáte si, pane velvyslanče… na Friedjungovu aféru a na aféru Prochaskovu[3]?

Szapáry odsekne:

– Nemůžeme strpět, pane prezidente, aby cizí vláda nechala na svém území připravovat atentáty proti naší svrchovanosti!

---

[1] **Španělsko** — Království na Pyrenejském poloostrově, za první světové války neutrální.

[2] **Szapáry, Friedrich** (1869–1935) — Rakousko-uherský velvyslanec v Petrohradě 1913–1914, uherský hrabě. V knize se po dvouměsíční nepřítomnosti nečekaně vrací v červenci 1914 a 6. srpna 1914 předává Sazonovovi vyhlášení války Rusku.

[3] **Friedjungova a Prochaskova aféra** — Dva rakousko-uherské skandály z let před válkou; Poincaré jimi připomíná, jak Vídeň zacházela s důkazy proti Srbsku. Roku 1909, za bosenské anexní krize, obvinil historik Heinrich Friedjung v tisku vůdce chorvatsko-srbské koalice v monarchii, že jsou placeni Bělehradem a pracují na jejím rozbití; opíral se o dokumenty z rakouského ministerstva zahraničí a u vídeňského soudu, k němuž ho obvinění pohnali pro pomluvu, se ukázalo, že jsou padělané. Na podzim 1912, po srbském obsazení Prizrenu, zůstal tamní rakousko-uherský konzul Oskar Prochaska odříznut a vídeňský tisk psal, že ho Srbové zatkli, zmrzačili, ba vykastrovali; ve skutečnosti mu srbské vojenské úřady jen omezily pohyb a zraněn nebyl. Vídeň spor uzavřela komuniké ze 16. prosince 1912 a srbská vláda se za svůj podíl na vyhrocení omluvila.

Poincaré se nejsmířlivějším tónem snaží vyložit mu, že při nynějším rozpoložení myslí v Evropě musí všechny vlády zdvojnásobit opatrnost.

– S trochou dobré vůle se ta srbská záležitost dá snadno urovnat. Stejně snadno se však může zjitřit. Srbsko má v ruském lidu velmi horoucí přátele. A Rusko má spojence, Francii. Kolik komplikací je třeba se obávat!

Pak velvyslanci děkuje za návštěvu. Szapáry se ukloní a vyjde, aniž by řekl slovo.

Když zůstaneme všichni tři sami, Poincaré nám řekne:

– Z té rozmluvy nemám dobrý dojem. Velvyslanec měl zjevně nařízeno mlčet… Rakousko nám chystá nečekaný zvrat. Je třeba, aby byl Sazonov pevný a abychom ho podpořili…

Přecházíme pak do vedlejšího sálu, kde stojí vyslanci menších států seřazeni podle stáří svého jmenování.

Poincaré, kterého tlačí čas, prochází kolem nich velkým tempem a podává jim ruku. V jejich tvářích se zračí zklamání. Všichni doufali, že od něho zachytí několik závažných a zahalených slov, z nichž by
11 sepsali svým vládám dlouhou zprávu. Zastaví se jen před srbským vyslancem Spalajkovićem[1], kterého potěší dvěma třemi vlídnými větami.

V šest hodin návštěva francouzské nemocnice, kde prezident klade základní kámen k ambulanci.

V osm hodin slavnostní večeře na velvyslanectví. Šestaosmdesát kuvertů. Palác, zcela obnovený, působí velkolepě. Francouzský národní mobiliář mi postoupil obdivuhodnou řadu gobelínů, mezi nimi Natoirův Triumf Marka Antonia[2] a Triumf Mardochea[3], které ho-

---

[1]**Spalajković, Miroslav** (1869–1951) — Srbský vyslanec v Petrohradě od roku 1913.

[2]**Antonius, Marcus** (83–30 před Kristem) — Římský vojevůdce a triumvir 43–33 před Kristem. Po prohrané bitvě u Actia spáchal v Alexandrii sebevraždu.

[3]**Triumf Marka Antonia a Triumf Mardochea** — Gobelínové tapiserie, které velvyslanectví zapůjčil francouzský národní mobiliář. *Triumf Marka Antonia* patří do série *Histoire de Marc Antoine*, kterou u gobelínky roku 1740 zadali Charlesi-Josephu Natoirovi (1700–1777), řediteli Francouzské akademie v Římě 1751–1775. *Triumf Mardochea* je však z jiné série, *Histoire d'Esther* podle Jeana-Françoise de Troye (1679–1752), tkané v letech 1741 až 1744; Natoirovi ji autor připisuje mylně. Mardocheus je z biblické knihy Ester pěstoun královny Ester; jeho triumf je scéna, v níž musí Haman vést Mardochea v královském rouchu ulicemi Sús a vyhlašovat jeho poctu. – *Pozn. překl.*

nosně vyzdobily slavnostní sál. Velvyslanectví je nadto vytapetováno růžemi a orchidejemi.

Hosté přicházejí, jeden vyšňořenější než druhý. Jejich výběr byl pro mě mukou kvůli všem těm rivalitám a žárlivostem, které s sebou dvorský život nese; rozsazení u stolu bylo problémem ještě těžším. Mám však v tajemnících tak šťastnou oporu, že večeře i celý večer proběhnou znamenitě.

Úderem jedenácté se prezident vzdaluje.

Doprovázím ho na radnici, kde petěrburská městská duma[1] pořádá slavnost pro důstojníky francouzské eskadry. Je to poprvé, co cizí hlava státu poctila svou přítomností přijetí u městské rady. Uvítání je proto nejsrdečnější.

O půlnoci se prezident nalodí zpět do Peterhofu.

Násilné projevy dnes v petěrburských průmyslových čtvrtích pokračovaly. Gradonačalnik mě dnes večer ujistil, že hnutí je zastaveno a že se zítra začne znovu pracovat. Potvrdil mi konečně, že mezi zatčenými vůdci bylo ztotožněno několik známých agentů německé špionáže. Z hlediska Aliance[2] stojí ten případ za úvahu.

* * *

12

Středa 22. července 1914.

V poledne pořádá car v peterhofském paláci oběd pro prezidenta republiky a důstojníky francouzské eskadry. Carevna ani žádná jiná dáma nejsou přítomny. Stoluje se u malých stolů po deseti až dvanácti. Venku je velké horko; otevřenými okny k nám však stíny a vodotrysky parku vanou závany chladu.

---

[1] **petěrburská městská duma** — Volené zastupitelstvo hlavního města, zřízené roku 1786 podle Městského privilegia Kateřiny II. Volilo se podle majetkového censu, který nařízení z roku 1892 zpřísnilo na nějakých sedm tisíc voličů a nařízení z roku 1903 rozšířilo na dvanáct tisíc. V jejím čele stál volený městský hlava, roku 1914 hrabě Ivan Ivanovič Tolstoj. Se Státní dumou, celoříšským zákonodárným sborem zřízeným teprve roku 1905, nemá společné nic než jméno: „duma“ znamená prostě radu.

[2] **Aliance** — Aliance, francouzsky *l'Alliance* – autorovo zkratkové označení francouzsko-ruského spojenectví, které vzniklo politickou dohodou roku 1891 a vojenskou konvencí roku 1892 a jehož součástí byl zákaz separátního míru. V knize je to měřítko, jímž se poměřuje každá ruská věc, a Alexandr III. je její „otec“, na jehož hrob klade francouzský prezident věnec.

Usedám ke stolu cara a prezidenta, spolu s Vivianim, admirálem Le Brisem, velitelem francouzské eskadry, Goremykinem[1], předsedou rady ministrů, hrabětem Frederiksem, ministrem dvora, a konečně se Sazonovem a Izvolským.

Sedím po levici Vivianiho, který má po pravici hraběte Frederikse.

Hrabě Frederiks, jemuž bude brzy sedmasedmdesát, je dvorský život sám. Ze všech carových poddaných je to on, kdo ve své osobě shromáždil nejvíc poct a titulů. Je ministrem carského dvora a údělů[2], generálem-pobočníkem cara, generálem jezdectva, členem Státní rady, kancléřem carských řádů, vrchním velitelem kabinetu Jeho Veličenstva i carské vojenské družiny a tak dále. Celý jeho dlouhý život uplynul v palácích a ceremoniích, v průvodech a kočárech, pod výšivkami a prýmky. Svým úřadem předchází nejvyšší hodnostáře říše a je zasvěcen do všech tajemství carské rodiny. Jménem cara uděluje všechny milosti a všechny dary, všechny důtky a všechny tresty. Velkoknížata a velkokněžny ho zahrnují
13 pozornostmi, protože on spravuje jejich úděly, on tiší jejich skandály, on platí jejich dluhy. Ačkoli je jeho úkol nesnadný, nevíme o jediném jeho nepříteli – tolik má zdvořilosti a taktu. Byl ostatně jedním z nejhezčích mužů své generace a jedním z nejelegantnějších jezdců a jeho úspěchy u žen se nedaly spočítat. Zachoval si štíhlou postavu, dlouhý tenký knír i půvabné způsoby. Tělem i duchem je dokonalým typem svého povolání: svrchovaným rozhodčím obřadů a hierarchií, slušnosti a tradic, zdvořilostí a společenských věcí.

V půl čtvrté odjíždíme carským vlakem do tábora u Krasného Sela[3].

Planoucí večer ozařuje širokou zvlněnou žlutohnědou pláň, kterou na obzoru objímají zalesněné pahorky. Zatímco car, carevna,

---

[1] **Goremykin, Ivan Logginovič** (1839–1917) — Ministr vnitra 1895–1899 a předseda rady ministrů roku 1906 a znovu od ledna 1914 do ledna 1916. V prosinci 1917 byl na své dače u Soči zabit při přepadení spolu s manželkou, dcerou a zetěm.

[2] **úděly** — Rusky удельы – statky, které roku 1797 Pavel I. zákonem o carské rodině oddělil od ostatního státního majetku a převedl na carský rod, aby z jejich výnosu byli vydržováni jeho členové, aniž by zatěžovali státní pokladnu. Spravoval je departement údělů Ministerstva carského dvora, a proto byl ministr dvora zároveň ministrem údělů.

[3] **Krasné Selo** — Letní vojenský tábor a cvičiště petrohradské gardy jižně od města, dnes jeho součást.

prezident republiky, velkoknížata, velkokněžny a celý carský štáb prohlížejí ubikace vojsk, čekám s civilními hodnostáři a ministry na vyvýšenině, kde jsou vztyčeny pavilony. Výkvět petěrburské společnosti se tísní na několika tribunách. Světlé toalety žen, jejich bílé klobouky, jejich bílé slunečníky září jako záhony azalek.

Zakrátko se však objevuje carský průvod. Carevna sedí v kočáře zapřaženém po daumontsku[1], prezident republiky po její pravici a obě starší dcery proti ní. Car cválá po pravém boku vozu, za ním třpytivá eskadrona velkoknížat a pobočníků. Všichni sesedají a zaujímají místa na pahorku, který se zvedá nad plání. Vojska bez zbraní se řadí donekonečna před řadou stanů; jejich linie vede přímo pod pahorkem.

Slunce klesá k obzoru na nebi purpurovém a zlatém, na nebi jako stvořeném k apoteóze. Na carovo znamení ohlásí dělová salva večerní modlitbu. Hudby zahrají náboženský hymnus. Všichni smekají. 14
Poddůstojník hlasitě odříkává Otčenáš. Ty tisíce a tisíce mužů se modlí za cara a za svatou Rus. Mlčení a soustředění toho zástupu, nesmírnost prostoru, poezie hodiny a vidina spojenectví, které se nad vším vznáší, dodávají obřadu dojemné vznešenosti.

Z tábora se vracíme do vsi Krasného Sela, kde velkokníže Nikolaj Nikolajevič[2][3], velitel carské gardy a petěrburského vojenského okruhu, případný vrchní velitel ruských armád, pořádá večeři pro prezidenta republiky a pro panovníky. Pod zpola otevřenými stany jsou kolem rozkvetlé zahrady prostřeny tři dlouhé stoly. Záhony, právě zalité, vydechují do vlažného vzduchu svěží rostlinnou vůni, kterou je po tom rozpáleném dni rozkoš vdechovat.

---

[1] **po daumontsku (à la daumont)** — Francouzsky *à la daumont*, podle vévody d'Aumont, který ten způsob uvedl do módy – slavnostní zápřah bez kozlíku: kočár nemá vpředu sedadlo pro kočího a čtyři nebo šest koní řídí postilioni sedící na levých koních každého páru. Cestující měli nerušený výhled a sami byli dobře vidět, a proto se toho zápřahu na evropských dvorech užívalo při slavnostních příležitostech.

[2] **Nikolaj Nikolajevič mladší, velkokníže** (1856–1929) — Velkokníže, generálpobočník a od 20. července 1914 vrchní velitel ruských armád. Velení pozbyl v září 1915, kdy je převzal car, a byl odeslán na Kavkaz jako místokrál a vrchní velitel kavkazské armády.

[3] Narozen 6. listopadu 1856. Jeho otec, velkokníže Nikolaj Nikolajevič, byl třetí syn cara Mikuláše I.; za turecké války v letech 1877–1878 velel ruským armádám jako vrchní velitel.

Přicházím mezi prvními. Velkokněžna Anastasija[1] a její sestra velkokněžna Milica[2] mě uvítají nadšeně. Obě Černohorky[3] mluví najednou:

– Víte vůbec, že prožíváme dny historické, dny posvátné!… Zítra při přehlídce budou hudby hrát jedině Lotrinský[4] pochod a Sambre-et-Meuse[5]. Dnes jsem od otce dostala telegram v smluvené řeči; oznamuje mi, že do konce měsíce budeme mít válku… Jaký hrdina, můj otec!… Je hoden Íliady! Tu se podívejte na tuhle bonboniéru, která mě nikdy neopouští; je v ní lotrinská[6] hlína, ano, lotrinská hlína, kterou jsem nabrala za hranicí, když jsem před dvěma lety byla s mužem ve Francii. A teď se ještě podívejte tamhle na čestný stůl: je pokrytý bodláky; nechtěla jsem,

---

[1] **Anastasija Nikolajevna, velkokněžna** (1868–1935) — Velkokněžna, dcera černohorského krále Nikoly I. a od roku 1907 druhá manželka velkoknížete Nikolaje Nikolajeviče. Spolu se sestrou Milicou Nikolajevnou, jimž se u dvora říkalo černé princezny, přivedla ke carskému dvoru lyonského léčitele Philippa a roku 1905 Rasputina. Nezaměňovat s carovou nejmladší dcerou Anastasií Nikolajevnou (1901–1918), zastřelenou v Jekatěrinburgu. V knize ji autor se sestrou Milicou nazývá „obě Černohorky“.

[2] **Milica Nikolajevna, velkokněžna** (1866–1951) — Velkokněžna, dcera černohorského krále Nikoly I. a od roku 1889 manželka velkoknížete Petra Nikolajeviče. Spolu se sestrou Anastasií Nikolajevnou, jimž se u dvora říkalo černé princezny, přivedla ke carskému dvoru lyonského léčitele Philippa a roku 1905 Rasputina.

[3] **Černohorky (Milica Nikolajevna a Anastasija Nikolajevna)** (1866–1951) — Dobová petrohradská přezdívka sester Milicy Nikolajevny a Anastasije Nikolajevny (1868–1935), dcer černohorského krále Nikoly, provdaných za velkoknížata Petra a Nikolaje Nikolajeviče. Platily za šiřitelky mysticismu u dvora a jejich zásluhou byl carskému páru představen Rasputin. V knize vystupují jako věštkyně blízké války, zkázy Rakouska a německé pohromy.

[4] **Lotrinsko** — Francouzská historická země, francouzsky Lorraine; její východní část s Metami byla od roku 1871 součástí Německé říše. V knize je Poincaré, rodák z Barle-Duc, opakovaně nazýván dítětem Lotrinska a vracejí se i Lotrinský pochod a bonboniéra s lotrinskou hlínou.

[5] **Sambre-et-Meuse (le Régiment de Sambre-et-Meuse)** — Francouzský vojenský pochod z roku 1879, hudba Robert Planquette, odkazující k revoluční Armádě Sambry a Mázy.

[6] **Alsasko-Lotrinsko** — Území odňaté Francii Německem frankfurtským mírem roku 1871 a spravované jako říšská země; roku 1918 se vrátilo Francii a dnes tvoří francouzské departementy na horním Rýně a v Lotrinsku. V knize je zkušebním kamenem každé kombinace s Německem a hlavním francouzským válečným cílem.

aby tam byly jiné květiny. Nuže! Jsou to lotrinské bodláky. Natrhala jsem několik snítek na anektovaném území, přivezla jsem je sem a nechala jsem z jejich semen vypěstovat květiny ve své zahradě… Milico, promluv na pana velvyslance ty; pověz mu všechno, co tenhle den pro nás znamená, zatímco já půjdu přivítat cara…

U večeře sedím po levici velkokněžny Anastasije. A chvalozpěv pokračuje, proložený proroctvími: „Válka vypukne… Z Rakouska nezbude nic… Vy získáte zpět Alsasko a Lotrinsko… Naše armády se setkají v Berlíně… Německo bude zničeno…“ Pak náhle:

– Musím se mírnit, car se na mě dívá.

Pod carovým přísným pohledem se černohorská sibyla rázem utiší.

Po večeři jdeme na balet do pěkného carského táborového divadla.

* * *

Čtvrtek 23. července 1914.

Dnes dopoledne přehlídka u Krasného Sela. Účastní se jí šedesát tisíc mužů. Nádherná podívaná plná síly a lesku. Pěchota pochoduje za zvuků pochodu Sambre-et-Meuse a Lotrinského pochodu.

Jak výmluvné je to vojsko, které car vší Rusi nechává defilovat před prezidentem spojenecké republiky, dítětem Lotrinska!

Car sedí na koni pod pahorkem, na němž stojí carský pavilon. Poincaré usedl před pavilonem po pravici carevny; z několika pohledů, které si se mnou vymění, je mi jasné, že myslíme na totéž.

Dnes večer večeře na rozloučenou na palubě *France*. Hned nato francouzská eskadra vypluje do Stockholmu.

Carevna pokládala za svou povinnost cara doprovodit. Jsou tu všechna velkoknížata a všechny velkokněžny.

K sedmé hodině poničil krátký poryv větru poněkud květinovou výzdobu paluby. Pohled na stůl je přesto velmi krásný: má dokonce jakousi děsivou velkolepost, když se člověk podívá na čtyři obrovská děla ráže tři sta čtyři milimetrů, která nad hodovníky natahují své nesmírné hlavně. Nebe se již vyjasnilo; lehký vánek hladí vlny; nad obzorem vychází měsíc.

Rozhovor mezi carem a prezidentem neustává.

Velkokněžna Anastasija ke mně zdálky několikrát pozvedne číši šampaňského a kruhovým gestem mi ukáže válečný aparát, který nás obklopuje.

Sotva je podán druhý předkrm, přináší mi sluha vzkaz od Vivianiho, načmáraný na jídelním lístku: Připravte rychle komuniké pro tisk.

Admirál Grigorovič[1], ministr námořnictva, který sedí vedle mě, mi šeptne do ucha:

– Ani na okamžik vás tedy nenechají na pokoji!

Na svém jídelním lístku a na lístcích svých sousedů narychlo sepíšu zprávu pro agenturu Havas[2], v té bezbarvé a prázdné frazeologii, která se k takovým dokumentům sluší. Na závěr se nicméně zmíním o Srbsku těmito slovy:

Obě vlády shledaly dokonalou shodu svých názorů i svých záměrů, pokud jde o zachování evropské rovnováhy, zejména na Balkánském poloostrově.

Pošlu svůj text Vivianimu, který mi po přečtení přes stůl naznačí nesouhlas.

Konečně přicházejí přípitky. Poincaré vyrazí závěrečnou větu jako
17 zatroubení na polnici:

…Obě země mají týž ideál míru v síle, cti a důstojnosti.

Ta poslední slova, která bylo opravdu zapotřebí slyšet, strhnou bouři potlesku. Velkokníže Nikolaj Nikolajevič, velkokněžna Anastasija a velkokníže Nikolaj Michajlovič po mně vrhnou planoucí pohledy.

Když vstáváme od stolu, přistoupí ke mně Viviani:

– Poslední věta vaší zprávy se mi dvakrát nelíbí: zdá se mi, že nás až příliš zavazuje k ruské balkánské politice… Nebylo by lepší ji vypustit?

– Nemůžete přece vydat oficiální zprávu o své cestě tak, aby to vypadalo, že nevíte o vážném sporu a o hrozbě konfliktu mezi Ra-

---

[1] **Grigorovič, Ivan Konstantinovič** (1853–1930) — Admirál, ruský ministr námořnictva 1911–1917 a tvůrce obnovy loďstva po porážce u Cušimy. Po revoluci emigroval a zemřel v Mentonu.

[2] **Havas** — Francouzská tisková agentura, agence Havas, založená roku 1835 Charlesem-Louisem Havasem a do roku 1940 hlavní zpravodajská agentura Francie; její nástupkyní je Agence France-Presse.

kouskem a Srbskem. Někdo by si dokonce mohl myslet, že jste tu upletli kdovíco, o čem se neodvažujete mluvit.

– Máte pravdu. Připravte mi tedy jiné znění.

Za několik minut mu přináším tuto formulaci:

Návštěva, kterou prezident republiky právě vykonal u J. V. cara ruského, poskytla oběma přátelským a spojeneckým vládám příležitost zjistit dokonalou shodu jejich názorů na rozličné otázky, jež péče o obecný mír a o evropskou rovnováhu klade před mocnosti, zejména na Východě.

– Výborně! řekne mi Viviani.

Jdeme se o tom ihned poradit s prezidentem republiky, s carem, se Sazonovem a Izvolským. Všichni čtyři nový text bez výhrad schvalují a já jej okamžitě odesílám agentuře Havas.

Mezitím se blíží odjezd. Car vyjádří Poincarému přání protáhnout jejich rozmluvu ještě o několik minut: 18

– Což kdybychom vystoupili na můstek, pane prezidente?... Měli bychom větší klid.

Zůstávám tak sám u carevny, která mě posadí do křesla po své levici. Nebohá panovnice vypadá vyčerpaně. Se staženým úsměvem mi bezbarvým hlasem říká:

– Jsem ráda, že jsem dnes večer přijela... Velmi jsem se bála bouřky... Výzdoba lodi je nádherná... Prezident bude mít na plavbu pěkné počasí...

Náhle si však přitiskne ruce na uši. Pak mi plaše, s bolestným a prosebným výrazem, ukáže na hudbu eskadry, která docela blízko nás právě spustila zuřivé allegro za vydatné pomoci žesťů a velkých bubnů:

– Nemohl byste?... zašeptá.

Uhodnu, odkud se bere její nevolnost, a prudce kývnu na kapelníka, který – aniž tomu rozumí – svůj orchestr rázem zastaví.

– Ó, děkuji, děkuji! řekne mi carevna s povzdechem.

Mladá velkokněžna Olga, která sedí na druhém boku lodi se zbytkem carské rodiny a se členy francouzské mise, nás už několik okamžiků znepokojeně pozoruje. Hbitě vstane, s mrštným půvabem se přisune k matce a pošeptá jí dvě tři slova. Pak se obrátí na mě a pokračuje:

– Carevna je trochu unavená, ale prosí vás, pane velvyslanče, abyste u ní zůstal a dál s ní mluvil.

Zatímco se drobnými lehkými a rychlými krůčky vzdaluje, navazuji na rozhovor. Právě v tu chvíli se objeví měsíc v souostroví vločkovitých pomalých mraků: celý Finský záliv se jím rozzáří. Mám téma; vychvaluji půvaby námořních cest. Carevna mi mlčky naslouchá, s pohledem prázdným a napjatým, s tvářemi skvrnitými, s rty bezvládnými a opuchlými. Asi po deseti minutách, které se mi zdají nekonečné, sestupují car a prezident republiky z můstku[1].

Je jedenáct hodin. Odjezd se chystá. Stráž bere zbraně; zazní krátké povely; člun *Alexandrije* přiráží k *France*. Za zvuků ruské hymny a Marseillaisy si vyměňují slova na rozloučenou: car projevuje prezidentu republiky velkou srdečnost. I já se loučím s Poincarém, který si se mnou vřele sjednává schůzku v Paříži za čtrnáct dní.

Když zdravím cara na prahu lodních schůdků, řekne mi:

– Pane velvyslanče, pojeďte prosím se mnou. Na mé jachtě si budeme moci pohovořit zcela volně. Potom vás dopraví do Petěrburgu.

Z *France* přestupujeme na *Alexandriji*. Jejich Veličenstva doprovází jen carská rodina. Ministři, hodnostáři, štáby i můj personál se vracejí přímo do Petěrburgu na jachtě Admirality.

Noc je skvostná. Mléčná dráha se rozvíjí zářivá a čistá v nekonečném éteru. Ani závan větru. *France* a její doprovodný oddíl se rychle vzdalují k západu a táhnou za sebou dlouhé zpěněné stuhy, které se pod měsícem třpytí jako stříbrné potoky.

Když je celá carská družina na palubě, přichází admirál Nilov pro carovy rozkazy a car mi říká:

– Tahle noc je nádherná. Což kdybychom se projeli po moři?…

Alexandrija zamíří k finskému pobřeží.

---

[1]Aby byla upřesněna a doložena povaha rozhovorů, které během té cesty proběhly mezi prezidentem republiky a carem, není snad zbytečné připomenout zde dopis, jejž Mikuláš II. zaslal panu Poincarému 13. května 1916, když se pan Viviani znovu vypravil do Ruska: *Měl jsem velkou radost, že jsem opět spatřil pana Vivianiho, strážce pečeti, kterého jsem již znal, a že jsem si při té příležitosti připomněl své poslední setkání s Vámi. Mysleli jsme tenkrát jen na to, jak zajistit mírový rozvoj našich dvou zemí, zatímco nepřítel již osnoval svůj útok proti míru v Evropě v naději, že si přisvojí vládu nad světem…*

Car mě posadí vedle sebe na záď jachty a vypravuje mi o rozmluvě, kterou právě měl s Poincarém:

– Jsem svým rozhovorem s prezidentem nadšen; shodli jsme se znamenitě. Nejsem o nic méně mírumilovný než on a on není o nic méně odhodlán než já udělat všechno, co bude třeba, aby mír nebyl ohrožen. Obává se rakousko-německého manévru proti Srbsku a soudí, že na něj budeme muset odpovědět důvěrnou a pevnou shodou své diplomacie. Myslím si totéž. Budeme muset být stejně pevní jako jednotní, až budeme hledat možná ujednání a nutné ústupky. Čím obtížnější bude situace, tím jednotnější a pevnější musíme být.

– Ta politika se mi zdá vrcholem moudrosti… Obávám se, že ji budeme muset zakrátko uplatnit.

– Vy jste stále znepokojen?

– Ano, Veličenstvo.

– Máte nové důvody k obavám?

– Mám alespoň jeden – nečekaný návrat mého kolegy Szapáryho a chladnou, nepřátelskou zdrženlivost, do níž se předevčírem před panem prezidentem republiky uzavřel… Německo a Rakousko nám chystají ránu.

– Co mohou chtít?… Opatřit si diplomatický úspěch na úkor Srbska?… Uštědřit Trojdohodě porážku?… Ne, ne… přes všechno zdání je císař Vilém příliš opatrný, než aby svou zemi vrhl do šíleného dobrodružství. A císař František Josef[1] už nežádá nic víc, než aby mohl zemřít v pokoji. 21

Chvíli mlčí, zasněný, jako by sledoval nějakou nejasnou myšlenku. Pak vstane a udělá několik kroků po palubě.

Kolem nás stojí velkoknížata a číhají na okamžik, kdy se konečně budou moci přiblížit k pánovi, který jim skoupě uštědří několik banálních slov. Volá je jednoho po druhém a zdá se, že všem projevuje naprostou otevřenost a laskavou důvěrnost, jako by je chtěl přimět zapomenout na odstup, v němž je obvykle drží, a na pravidlo, které si uložil: nikdy s nimi nemluvit o politice.

[1] **František Josef** (1830–1916) — Rakouský císař 1848–1916, od roku 1867 i král uherský. Po sarajevském atentátu na synovce Františka Ferdinanda podepsal 28. července 1914 vyhlášení války Srbsku. V knize je to on, kdo nařídil ostřelování Bělehradu.

Velkokníže Nikolaj Nikolajevič, velkokníže Nikolaj Michajlovič, velkokníže Pavel Alexandrovič[1] a velkokněžna Marie Pavlovna[2] mě obstoupí a blahopřejí sobě i mně k tomu, že se prezidentova návštěva tak dokonale vydařila. Dvorskou řečí to znamená, že panovník je spokojen.

Velkokněžny Anastasija a Milica, „obě Černohorky“, mě však vezmou stranou:

– Ó! Ten prezidentův přípitek, to bylo třeba říci, na to jsme tak dlouho čekaly! Mír v síle, cti a důstojnosti! Dobře si ta slova zapamatujte, pane velvyslanče; budou znamenat datum v dějinách světa…

Ve tři čtvrtě na jednu kotví *Alexandrija* v peterhofském přístavu.

Poté, co se rozloučím s carem a carevnou, přestupuji na doprovodnou jachtu *Strela*[3], která mě odváží do Petěrburgu, kde vystupuji o půl třetí ráno. Cestou proti proudu Něvy pod hvězdnatým nebem myslím na vroucí proroctví černohorských sibyl.

---

[1] **Pavel Alexandrovič** (1860–1919) — Velkokníže, nejmladší syn Alexandra II., z druhého, morganatického manželství s Olgou Pistohlkorsovou, hraběnkou z Hohenfelsenu; zastřelen bolševiky na konci ledna 1919 v Petropavlovské pevnosti v Petrohradě jako rukojmí rudého teroru, spolu s dalšími třemi velknížaty.

[2] **Marie Pavlovna starší, velkokněžna** (1854–1920) — Velkokněžna, rozená vévodkyně Marie Meklenbursko-Zvěřínská, dcera velkovévody Bedřicha Františka II., od 28. srpna 1874 manželka velknížete Vladimira Alexandroviče, který zemřel roku 1909. Matka velknížat Kirilla, Borise a Andreje a velkokněžny Jeleny Vladimirovny; po manželově smrti vedla nejvlivnější petrohradský dvorský salon. Nezaměňovat s velkokněžnou Marií Pavlovnou mladší (1890–1958), dcerou velknížete Pavla Alexandroviče. V knize u ní velvyslanec večeří v Carském Selu, v březnu 1915 se s ní schází u hraběnky Šuvalovové a od ní slyší výbuch proti Hohenzollernům.

[3] **Strela** — Стрела, doprovodná jachta ruského carského dvora, dopravující hosty mezi Peterhofem a Petěrburgem.

KAPITOLA II

22

24. ČERVENCE – 2. SRPNA 1914

Rakousko-uherské ultimatum Srbsku. Smířlivý postoj, který ihned zaujme ruská vláda; marné úsilí ministra zahraničních věcí Sazonova přimět Anglii, aby se okamžitě prohlásila na straně Ruska a Francie. Nesmlouvavá řeč německého a rakousko-uherského velvyslance. Na mou žádost přijímá Sazonov předem všechna opatření, která Francie a Anglie uznají za způsobilá válku odvrátit. – Všeobecná mobilizace rakousko-uherské armády. Výhrůžný krok německého velvyslance. Vojenská opatření ruského generálního štábu. – Bombardování Bělehradu. Poslední pokus ruské vlády o záchranu míru. Výměna telegramů mezi carem Mikulášem a císařem Vilémem. Všeobecná mobilizace ruské armády. Německé ultimatum Rusku. – Vyhlášení války: „Boží spravedlnost existuje!…“ – Všeobecná mobilizace francouzské armády. Carův manifest k jeho lidu. Náboženský obřad v Zimním paláci: přísaha z roku 1812.

Pátek 24. července 1914.

Byl jsem po těch čtyřech dnech ustavičného napětí velmi unaven, doufal jsem, že si trochu odpočinu, a přikázal jsem sluhovi, aby mě nechal spát. V sedm hodin ráno mě však vytrhne ze spánku telefon: oznamují mi, že Rakousko včera večer předalo Srbsku ultimatum.

V prvním okamžiku a v tom polospánku, v němž jsem, ve mně ta zpráva vyvolá zvláštní pocit překvapení a zároveň hodnověrnosti; 23
událost se mi jeví současně neskutečná i jistá, smyšlená i prokázaná. Zdá se mi, že pokračuji ve včerejším rozhovoru s carem, že vyslovuji domněnky a předpovědi; a zároveň mám silný, zřetelný, nepopiratelný pocit hotové věci.

Během dopoledne začínají přicházet podrobnosti o tom, co se stalo v Bělehradě[1]…

[1]**Bělehrad** — Hlavní město Srbského království na soutoku Sávy a Dunaje, dnes hlavní město Srbska.

V půl jedné se u mě scházejí Sazonov a Buchanan, abychom se poradili o situaci. Náš rozhovor, přerušený obědem, hned nato pokračuje. Opírám se o přípitky, které si vyměnili car a prezident, o vzájemná prohlášení obou ministrů zahraničních věcí a konečně o zprávu včera předanou agentuře Havas, a neváhám se vyslovit pro politiku pevnosti.

– A co když nás ta politika dovede k válce?... řekne Sazonov.

– K válce nás dovede jen tehdy, jsou-li germánské mocnosti už teď odhodlány použít síly, aby si zajistily nadvládu na Východě. Pevnost nevylučuje smíření. Je ovšem třeba, aby protistrana svolila vyjednávat a ustupovat. Znáte mé osobní mínění o německých záměrech. Rakouské ultimatum podle mě otevírá tu nebezpečnou krizi, kterou předvídám už dlouho. Ode dneška musíme připustit, že válka může vypuknout každým okamžikem. A ta vyhlídka musí ovládnout celé naše diplomatické počínání.

Buchanan se domnívá, že jeho vláda bude chtít zůstat neutrální; obává se pak, že Francii a Rusko rozdrtí Trojspolek[1].

Sazonov mu namítne:

– Za nynějších okolností by se neutralita Anglie rovnala její sebevraždě!

24 – O tom jsem přesvědčen, odpoví smutně sir George.

Obávám se však, že naše veřejné mínění má ještě hodně daleko k tomu, aby pochopilo, co nám národní zájem s takovou zřejmostí velí.

Naléhám na rozhodující úlohu, kterou může Anglie sehrát, máli se uhasit německý válečný zápal; dovolávám se mínění, které mi před čtyřmi dny vyslovil car Mikuláš: „Nepřišlo-li Německo docela o rozum, nikdy se neodváží napadnout Rusko, Francii a Anglii pohromadě.“ Je tedy naléhavě třeba, aby se britská vláda prohlásila pro naši věc, která je věcí míru. Sazonov mluví vřele v témž smyslu.

---

[1]**Trojspolek** — Trojspolek, francouzsky *la Triple-Alliance* – spojenecká smlouva Německa, Rakousko-Uherska a Itálie z roku 1882, obnovovaná až do roku 1912; Itálie ji 3. května 1915 vypověděla a o tři týdny později vyhlásila Rakousko-Uhersku válku. V knize se Buchanan obává, že Trojspolek rozdrtí Francii a Rusko, a Pourtalès mu slibuje triumf, kapituluje-li Rusko.

Buchanan nám slíbí, že u sira Edwarda Greye[1] rázně podpoří politiku odporu proti germánským nárokům.

Ve tři hodiny nás Sazonov opouští a odjíždí na Jelaginský ostrov[2], kam předseda rady ministrů Goremykin svolal ministry.

V osm hodin večer jdu na ministerstvo zahraničních věcí, kde Sazonov jedná s mým německým kolegou.

Po několika minutách vidím vycházet Pourtalèse, tvář zrudlou, oči planoucí. Rozprava musela být ostrá. Vyhýbavě mi stiskne ruku a já vcházím do ministrova kabinetu.

Sazonov se dosud chvěje rozepří, kterou právě vedl; má nervózní pohyby, hlas suchý a trhaný.

– Nuže, ptám se ho, co se stalo?

– Jak jsem předvídal, Německo podporuje rakouskou věc naplno. Ani slovo o smíru. Prohlásil jsem proto Pourtalèsovi zcela jasně, že Srbsko s Rakouskem o urovnání jejich sporu o samotě nenecháme. Náš rozhovor skončil velmi ostře.

– Ach tak! Velmi ostře?

– Ano… Víte, co se mi odvážil říci? Vytkl mně i všem Rusům, že nemáme Rakousko rádi a že nemáme skrupule kalit poslední léta jeho ctihodného císaře. Odsekl jsem: „Ne, opravdu, Rakousko rádi nemáme… A proč bychom ho také měli mít rádi? Nikdy nám neudělalo nic než zlo. A pokud jde o jeho ctihodného císaře – má-li ještě korunu na hlavě, vděčí za to nám. Vzpomeňte si, jak nám svou vděčnost projevil v roce 1855, 1878 a 1908… Vytýkat nám, že nemáme Rakousko rádi, ne, to je opravdu příliš!“

– To všechno je špatné, můj drahý ministře. Bude-li rozhovor mezi Petěrburgem a Berlínem pokračovat tímhle způsobem, dlouho už nepotrvá. Zakrátko uvidíme císaře Viléma, jak se vztyčí ve své třpytivé zbroji. Proboha, zachovejte klid; vyčerpejte všechny prostředky dohody! Nezapomínejte, že má vláda je vládou veřejného mínění a že vás nebude moci účinně podpořit, nebude-li mít mínění na své straně. A konečně myslete na mínění anglické.

25

---

[1] **Grey, sir Edward** (1862–1933) — Britský ministr zahraničí 1905–1916, od roku 1916 vikomt Grey of Fallodon. V červenci 1914 se marně snažil o zprostředkování mezi velmocemi.

[2] **Jelaginský ostrov** — Ostrov v deltě Něvy na severozápadě Petrohradu s Jelaginským palácem, letním sídlem carské rodiny. Patří k petrohradským Ostrovům, kam petrohradská společnost vyjížděla na vyjížďky.

– Udělám všechno možné, abych se válce vyhnul. Jsem však jako vy velmi znepokojen obratem, který věci berou.

– Mohu své vládě potvrdit, že jste dosud nenařídil žádné vojenské opatření?

– Žádné, ujišťuji vás. Rozhodli jsme jedině stáhnout potají osmdesát milionů rublů, které máme uloženy v německých bankách.

Dodá, že se pokusí dosáhnout u hraběte Berchtolda[1] prodloužení lhůty, kterou ultimatum Srbsku vyměřilo, aby mocnosti měly čas utvořit si názor na spis soudního vyšetřování v tom sporu a hledat
26 cestu ke smíru.

Ruští ministři se sejdou zítra pod carovým předsednictvím. Doporučuji Sazonovovi nejvyšší opatrnost v názorech, které tam vysloví.

Náš rozhovor ho stačil uklidnit. A velmi klidně naváže:

– Nemějte obavy! Znáte ostatně carovu moudrost… Berchtold si sám zavinil, že právo není na jeho straně: musíme na něj nechat dolehnout celou odpovědnost za to, co může následovat. Mám dokonce za to, že přejde-li vídeňský kabinet k činu, měli by Srbové nechat své území obsadit a omezit se na to, že před civilizovaným světem odhalí rakouskou hanebnost.

* * *

Sobota 25. července 1914.

Včera přišli němečtí velvyslanci v Paříži a v Londýně přečíst francouzské a britské vládě nótu, v níž se prohlašuje, že rakousko-srbský spor musí být urovnán výhradně mezi Vídní a Bělehradem. Nóta končí takto: Německá vláda si vroucně přeje, aby byl konflikt lokalizován, neboť jakýkoli zásah třetí mocnosti by přirozenou hrou spojenectví vyvolal nedozírné následky.

Tak tedy začínají zastrašovací postupy!

Ve tři hodiny odpoledne mě Sazonov přijímá spolu s Buchananem. Oznamuje nám, že dnes dopoledne se v Krasném Selu konala mimořádná rada pod carovým předsednictvím a že Jeho Veličenstvo v

[1] **Berchtold, Leopold von** (1863–1942) — Hrabě, rakousko-uherský ministr zahraničí 1912–1915. Autor ultimáta Srbsku.

zásadě rozhodlo mobilizovat třináct armádních sborů, které by případně měly působit proti Rakousku-Uhersku[1].

Pak se velmi vážně obrátí na Buchanana a ze všech sil naléhá, aby Anglie už dále neotálela a postavila se po bok Ruska a Francie v krizi, v níž nejde jen o evropskou rovnováhu, nýbrž o samu svobodu Evropy.

Sazonovovo naléhání podpoří m a zakončím argumentem ad hominem, ukazuje na portrét velkého kancléře Gorčakova[2], který zdobí kabinet, kde jednáme.

– Právě zde, v červenci 1870, můj drahý sire Georgi, prohlásil kníže Gorčakov vašemu otci[3], který ho upozorňoval na nebezpečí germánských ambicí: Na vzrůstu německé moci není nic, co by mohlo Rusko znepokojovat. Ať dnešní Anglie neudělá chybu, která tehdejší Rusko stála tak draho!

– Víte dobře, že kážete přesvědčenému, odpoví Buchanan s gestem malomyslnosti.

Hodinu od hodiny roste ve veřejnosti rozrušení. Tisku je předána tato zpráva:

Carská vláda pozorně sleduje vývoj rakousko-srbského sporu, který nemůže nechat Rusko lhostejným.

Takřka v téže chvíli dává Pourtalès Sazonovovi na vědomí, že Německo jakožto rakouský spojenec přirozeně podporuje oprávněné nároky vídeňského kabinetu vůči Srbsku.

Sazonov zase radí srbské vládě, aby bez prodlení požádala o zprostředkování britskou vládu.

---

[1] **Uhry (Uhersko)** — Uherské království, od roku 1867 druhá polovina habsburské monarchie; dnes Maďarsko a části okolních států.

[2] **Gorčakov, Alexandr Michajlovič** (1798–1883) — Kníže, ruský ministr zahraničí 1856–1882 a státní kancléř od roku 1867. V červenci 1870 odmítl britské varování před růstem německé moci slovy, že na něm není nic, co by mohlo Rusko znepokojovat.

[3] Sir Andrew Buchanan, který byl tehdy velvyslancem v Sankt-Petěrburgu.

Buchanan, Andrew (1807–1882) — Britský velvyslanec v Sankt-Petěrburgu 1864–1871 a ve Vídni 1871–1878, otec sira George Buchanana, britského velvyslance v Rusku 1910–1918.

V sedm hodin večer jedu na Varšavské nádraží[1] rozloučit se s Izvolským, který spěchá zpět na své místo. Na nástupištích je živo: vlaky jsou nabité důstojníky a vojáky. Už je to cítit mobilizací.
28 Rychle si vyměníme dojmy a docházíme k témuž závěru:

– Tentokrát je to válka.

Po návratu na velvyslanectví se dozvídám, že car právě nařídil přípravná mobilizační opatření ve vojenských okruzích kyjevském, oděském, kazaňském a moskevském. Města a gubernie Sankt-Petěrburg a Moskva jsou nadto prohlášeny za území ve stavu obležení. A konečně je tábor u Krasného Sela zrušen a vojska se dnes večer vracejí do svých běžných posádek.

V půl deváté je můj vojenský ataše generál de Laguiche povolán do Krasného Sela, aby jednal s velkoknížetem Nikolajem Nikolajevičem a s generálem Suchomlinovem[2], ministrem války.

* * *

Neděle 26. července 1914.

Když dnes odpoledne jdu k Sazonovovi, mám lepší dojem.

Právě přijal mého rakousko-uherského kolegu hraběte Szapáryho a vyzval ho „k upřímnému a poctivému vysvětlení".

Pak článek po článku znovu přečetl text ultimata předaného v Bělehradě a vyzdvihl nepřijatelnou, nesmyslnou a urážlivou povahu hlavních ustanovení. To vše velmi přátelským tónem:

– Úmysl, z něhož ten dokument vzešel, je oprávněný, pokud jste neměli jiný cíl než chránit své území proti rejdům srbských anarchistů; forma je však neobhajitelná…

Vřele uzavřel:

– Vezměte své ultimatum zpět; změňte jeho znění a já vám ručím za výsledek.

29 Szapáry se ukázal tou řečí dojat, ba takřka přesvědčen; ponechal si nicméně stanovisko své vlády vyhrazeno.

---

[1] **Varšavské nádraží** — Варшавский вокзал, petrohradské nádraží u Obvodního kanálu, výchozí stanice tratí do Varšavy a do ruského Polska.

[2] **Suchomlinov, Vladimir Alexandrovič** (1848–1926) — Generál. Ruský ministr války od března 1909 do 13. června 1915, kdy byl po muničních nedostatcích odvolán. Roku 1916 zatčen a v září 1917 odsouzen na nucené práce na doživotí pro zneužití úřadu a velezradu; roku 1918 propuštěn a zemřel v berlínské emigraci.

Sazonov tedy ještě dnes večer navrhne Berchtoldovi, aby se zahájil přímý rozhovor mezi Petěrburgem a Vídní o změnách, které by se měly do ultimata vnést.

Blahopřeji Sazonovovi, že rozmluvu vedl tak šťastně. Odpoví mi:

– Od toho postoje neustoupím. Budu vyjednávat do poslední chvíle.

Pak si přejede rukou přes oči, jako by mu myslí prolétl děsivý obraz, a chvějícím se hlasem se mě zeptá:

– Upřímně, mezi námi dvěma: věříte, že ještě můžeme mír zachránit?

– Kdybychom měli co činit jen s Rakouskem, měl bych naději… Je tu však Německo; slíbilo svému spojenci velký úspěch pro jeho ješitnost; je přesvědčeno, že se mu neodvážíme postavit až do konce, že Trojdohoda ustoupí, jako ustupovala vždycky. Jenže tentokrát už ustoupit nemůžeme, jinak přestaneme existovat. Válce se nevyhneme.

– Ach, můj drahý velvyslanče, je hrozné pomyslet na to, co se chystá.

* * *

Pondělí 27. července 1914.

V oficiálních kruzích byl den klidný: diplomacie metodicky pokračuje ve své procedurální práci.

Zavalen telegramy a návštěvami, s myslí jako posedlou, jedu se před večeří projet na Ostrovy; vystupuji z kočáru ve stinné a osamělé aleji, která vede podél Jelaginského paláce. Je to hodina vhodná k usebrání. Hedvábný jas stéká hustým lesklým větvovím velkých dubů. Ani závan větru nepohne haluzemi; chvílemi však člověk vdechne vlhké závany, které jsou jako svěží dech rostlin a vod.

Mé úvahy jsou zcela pesimistické. Ať se jim snažím odporovat jakkoli, pokaždé mě přivedou k témuž závěru: válka. Čas diplomatických kombinací a obratů minul. Vedle vzdálených a hlubokých příčin, které nynější krizi způsobily, nejsou události posledních dnů ničím. Není už individuální iniciativy, není už lidské vůle, která by dokázala vzdorovat samočinnému mechanismu rozpoutaných sil. My diplomaté jsme ztratili veškerý vliv na události; nezbývá nám než se

je pokoušet předvídat a naléhat, aby jim naše vlády přizpůsobily své počínání.

Podle agenturních telegramů se zdá, že morálka ve Francii je dobrá. Žádná nervozita, žádné zděšení; klidná a silná důvěra; dokonalá národní soudržnost. A to je táž země, která se ještě včera vášnivě zabývala skandály procesu s paní Caillauxovou[1] a hypnotizovaně hleděla do stoky soudního paláce!

V celém Rusku se veřejné cítění rozjitřuje. Sazonov se snaží tisk mírnit a zatím se mu to daří. Je však nucen dát novinářům trochu potravy, aby ukonejšil jejich hlad, a vzkázal jim: „Chcete-li, tepte do Rakouska; vůči Německu však buďte umírnění."

* * *

Úterý 28. července 1914.

Ve tři hodiny odpoledne jdu na ministerstvo zahraničních věcí.
31 Buchanan jedná se Sazonovem.

Německý velvyslanec čeká, až na něj přijde řada. Oslovím ho zpříma:

– Nuže! Odhodlali jste se konečně svou spojenkyni uklidnit? Jedině vy jste v postavení, kdy můžete Rakousku domluvit rozumně.

Okamžitě mi trhaným hlasem namítne:

– To tady se musejí uklidnit a přestat popuzovat Srbsko!

– Ujišťuji vás na svou čest, že ruská vláda je naprosto klidná a připravená na každé smírné řešení. Nežádejte však po ní, aby nechala zničit Srbsko. To by po ní bylo žádáno nemožné.

Suše mi vmete:

– Nemůžeme svou spojenkyni opustit.

– Dovolte, abych s vámi mluvil otevřeně, drahý kolego. Hodina je dost vážná a mám za to, že si jeden druhého vážíme natolik, abychom měli právo se docela upřímně vyslovit… Nebude-li rakousko-srbský spor do jednoho dne, nejpozději do dvou utišen, bude válka, všeobecná válka, pohroma, jakou svět snad ještě nepoznal. Tu pohromu

[1] **proces s paní Caillauxovou** — Francouzsky *le procès Caillaux* – proces s Henriettou Caillauxovou, ženou bývalého předsedy vlády Josepha Caillauxe, která 16. března 1914 zastřelila v redakci Le Figaro šéfredaktora Gastona Calmetta; porota ji 28. července 1914 zprostila viny.

lze přitom ještě odvrátit, protože ruská vláda je mírumilovná, protože britská vláda je mírumilovná a protože i vaše vláda se mírumilovnou nazývá.

Při těch slovech Pourtalès vybuchne:

– Ano, zajisté, a volám Boha za svědka! Německo je mírumilovné! Už třiačtyřicet let chráníme mír v Evropě! Třiačtyřicet let jsme si zakládali na tom, abychom své síly nezneužili! A dnes jsme to my, kdo je obviňován, že chce rozpoutat válku!… Dějiny prokážou, že právo je na naší straně a že naše svědomí si nemá co vyčítat.

– To už jsme opravdu tak daleko, že se musíme dovolávat soudu dějin? Není už tedy žádná naděje na záchranu? 32

Pourtalèse svírá takové pohnutí, že nemůže dál mluvit. Ruce se mu třesou; oči se mu zalévají slzami. S rozechvěním potlačovaného hněvu opakuje:

– Nemůžeme svou spojenkyni opustit a neopustíme ji… Ne, neopustíme ji!

Vtom vychází z Sazonovova kabinetu anglický velvyslanec. Pourtalès se tam vrhne, s divokým výrazem, aniž by Buchananovi cestou podal ruku.

– V jakém je stavu! řekne mi sir George… Situace se ještě zhoršila… Už nepochybuji, že Rusko půjde až do konce; *she is thoroughly in earnest*.[1] Právě jsem Sazonova zapřísahal, aby nesvolil k žádnému vojenskému opatření, které by si Německo mohlo vyložit jako provokaci. Celou odpovědnost i celou iniciativu útoku je třeba ponechat německé vládě. Anglické mínění připustí myšlenku na účast ve válce jedině tehdy, bude-li útok nepochybně vycházet z Německa… Prosím vás, mluvte k Sazonovovi v témž smyslu.

– Mluvím k němu jedině tak.

V tu chvíli přichází rakouský velvyslanec. Je bledý. Strojená strnulost, kterou vůči nám projevuje, odporuje jeho obvyklé pružné a zdvořilé vlídnosti.

S Buchananem se pokoušíme přimět ho k řeči.

– Dostal jste z Vídně lepší zprávy? ptám se ho. Můžete nás trochu uklidnit?

---

[1] **she is thoroughly in earnest** — Anglicky „myslí to naprosto vážně“. Sir George Buchanan mluví o Rusku, které angličtina označuje ženským rodem; autor jeho slova ponechává anglicky.

– Ne, nevím nic nového… Stroj se valí.

Aniž by se chtěl šířeji vysvětlovat, opakuje svou apokalyptickou metaforu:

– Stroj se valí.

Pochopím, že nemá smysl naléhat, a vycházím s Buchananem. Ostatně dávám přednost tomu setkat se s ministrem až poté, co
33 přijal Pourtalèse a Szapáryho.

O čtvrt hodiny později se dávám u Sazonova ohlásit. Je sinalý a rozechvělý:

– Mám velmi špatný dojem, říká mi… velmi špatný. Teď už je jasné, že Rakousko s námi odmítá mluvit a že je Německo pod rukou popouzí.

– Takže z Pourtalèse jste nic nedostal?

– Nic, leda to, že Německo nemůže Rakousko opustit. Copak ale po něm žádám, aby je opustilo? Žádám po něm prostě, aby mi pomohl rozuzlit krizi mírovými prostředky… Pourtalès se ostatně vůbec neovládal; nenacházel slova; koktal; měl vyděšený výraz. Proč to vyděšení?… Ani vy, ani já takoví nejsme; zachováváme chladnokrevnost, svůj self-control.

– Pourtalès propadá panice, protože je v tom patrně osobně zapletena jeho odpovědnost. Obávám se, že svou vládu pomohl do toho hrozného dobrodružství vehnat tvrzením, že Rusko nevydrží a že kdyby snad – což je nemožné – neustoupilo, Francie by ruské spojenectví vypověděla. Teď vidí, do jaké propasti svou zemi vrhl.

– Jste si tím jist?

– Téměř… Ještě včera Pourtalès tvrdil nizozemskému vyslanci a belgickému chargé d'affaires, že Rusko kapituluje a že to bude triumf Trojspolku. Vím to z nejlepšího pramene.

Sazonov udělá sklíčené gesto a mlčí. Naváži:

– Ze strany Berlína a Vídně jsou kostky vrženy. Teď musíte myslet především na Londýn. Zapřísahám vás, abyste nečinil žádné vojenské opatření na německé frontě a abyste byl velmi obezřetný i na frontě rakouské, dokud Německo neodkrylo své karty. Sebemenší
34 neopatrnost z vaší strany by nás stála součinnost Anglie.

– Jsem téhož názoru; náš generální štáb však ztrácí trpělivost a já ho už teď zadržuji jen s velkou námahou.

Ta poslední slova mě znepokojí; napadne mě myšlenka:

– Jakkoli je nebezpečí vážné a jakkoli jsou naděje na záchranu slabé, musíme se vy i já pokusit i o nemožné, abychom mír zachránili. Uvažte prosím, že já jsem v postavení, jaké je u velvyslance bezpříkladné. Hlava státu i předseda rady ministrů jsou na moři; mohu si s nimi dopisovat jen přerušovaně a nanejvýš nejistým způsobem; a protože znají situaci jen nedokonale, nemohou mi posílat žádné instrukce. V Paříži je ministerstvo bez hlavy; jeho korespondence s prezidentem republiky a s předsedou rady ministrů není o nic pravidelnější a lepší než má. Má odpovědnost je tedy nesmírná. Proto vás žádám, abyste se už nyní zavázal přijmout všechny postupy, které vám Francie a Anglie navrhnou k záchraně míru.

– To je přece nemožné!... Jak chcete, abych předem přijímal postupy, jejichž předmět ani podmínky neznám?

– Právě jsem vám řekl, že se musíme pokusit i o nemožné, abychom válku odvrátili. Na své žádosti tedy trvám.

Po krátkém zaváhání mi odpoví:

– Nuže ano, přijímám.

– Pokládám váš závazek za oficiální a budu jej telegrafovat do Paříže.

– Telegrafovat jej můžete.

– Děkuji vám! Snímáte z mého svědomí velké břemeno.

* * *

35

Středa 29. července 1914.

Prolog dramatu podle mě dospěl k poslední scéně.

Včera večer nařídila rakousko-uherská vláda všeobecnou mobilizaci armády; vídeňský kabinet tedy odmítá přímý rozhovor, který mu ruská vláda navrhovala.

Dnes odpoledne kolem třetí přichází Pourtalès prohlásit Sazonovovi, že nepřestane-li Rusko okamžitě se svými vojenskými přípravami, zmobilizuje Německo rovněž svou armádu. Sazonov mu odpoví, že přípravy ruského generálního štábu jsou vyvolány zatvrzelou nesmlouvavostí vídeňského kabinetu a tím, že osm rakousko-uherských sborů je už uvedeno do válečného stavu.

V jedenáct hodin večer se na velvyslanectví dostaví Nikolaj Alexandrovič Bazili[1], místoředitel kanceláře ministerstva zahraničních věcí; přichází mi oznámit, že rozkazovačný tón, jímž se dnes odpoledne vyjádřil německý velvyslanec, přiměl ruskou vládu k tomu, aby zaprvé ještě této noci nařídila mobilizaci třinácti sborů určených k operacím proti Rakousku-Uhersku a zadruhé potají zahájila všeobecnou mobilizaci.

Ta poslední slova mnou trhnou:

– Není tedy možné přidržet se – aspoň prozatím – mobilizace částečné?

– Ne. Tu otázku právě do hloubky zkoumala rada našich nejvyšších vojenských velitelů. Uznali, že za nynějších okolností nemá ruská vláda na vybranou mezi mobilizací částečnou a všeobecnou;
36 částečná mobilizace by totiž byla technicky proveditelná jedině za cenu rozvrácení celého mechanismu mobilizace všeobecné. Kdybychom se tedy dnes omezili na mobilizaci třinácti sborů určených k operacím proti Rakousku a Německo by se zítra rozhodlo svou spojenkyni vojensky podpořit, byli bychom neschopni bránit se na straně Polska a Východního Pruska[2]… Není snad Francie stejně jako my zainteresována na tom, abychom mohli rychle zasáhnout proti Německu?

– Dovoláváte se tu silných důvodů. Mám nicméně za to, že váš generální štáb nemá činit žádné opatření, dokud se neporadí se štábem francouzským. Vyřiďte prosím mým jménem panu Sazonovovi, že na tento bod obracím jeho nejvážnější pozornost a že si přeji dostat jeho odpověď ještě v průběhu této noci[3].

---

[1] **Bazili, Nikolaj Alexandrovič** (1883–1963) — Místoředitel kanceláře ministerstva zahraničních věcí 1912–1914, potom místoředitel a ředitel diplomatické kanceláře při vrchním velení 1914–1917. V březnu 1917 sepsal ve Stavce text abdikačního manifestu Mikuláše II.

[2] **Prusko** — Největší německý stát a jádro císařství. Jeho provincie Východní Prusko, oddělená od ostatního Německa, byla roku 1914 hlavním dějištěm ruské ofenzivy (Gumbinnen, Tannenberg, mazurská jezera). V knize se tímto tvarem míní nejčastěji právě Východní Prusko.

[3] Přesná chronologie událostí velí zmínit zde zásadní dokument, který vyšel najevo teprve o půl roku později. Onoho 29. července car Mikuláš, poslušen hnutí svého srdce a nechtěje se s nikým radit, telegrafoval císaři Vilémovi s návrhem předložit rakousko-srbský spor haagskému soudu. Kdyby byl kaiser toto rozhodčí řízení přijal, byla by válka s konečnou platností odvrácena; on však na carův návrh ani neodpo-

* * *

Čtvrtek 30. července 1914.

Sotva se Bazili vrátí na ministerstvo zahraničních věcí, žádá mě Sazonov telefonicky, abych k němu poslal svého prvního tajemníka Chambruna[1] „pro velmi naléhavé sdělení“. Zároveň je můj 37

vojenský ataše generál de Laguiche povolán na generální štáb. Je tři čtvrtě na jednu v noci.

Car Mikuláš, který večer dostal osobní telegram od císaře Viléma, se totiž rozhodl všeobecnou mobilizaci odložit; císař Vilém ho ujišťuje, že „ze všech sil usiluje o přímou dohodu mezi Rakouskem a Ruskem“. Car toto rozhodnutí učinil z vlastní moci, navzdory odporu svých generálů, kteří mu znovu vylíčili nevýhody, ba nebezpečí částečné mobilizace. Oznamuji tedy do Paříže jen mobilizaci třinácti ruských sborů určených k případným operacím proti Rakousku.

Dnes ráno po probuzení se z novin dozvídáme, že rakousko-uherská armáda včera večer zahájila útok na Srbsko bombardováním Bělehradu[2].

Zpráva, která se okamžitě rozšíří mezi lidmi, vyvolá prudké pohnutí. Ze všech stran mi telefonují s dotazem, zda mám o té události nějaké podrobnosti, zda je Francie odhodlána Rusko podpořit a tak dále. Rozrušené hloučky diskutují v ulicích. A pod mými okny na

---

věděl. Události se poté řítily takovou rychlostí, že Mikuláš II. opomněl panu Sazonovovi oznámit, jaký osobní krok pokládal za svou povinnost učinit. Telegram z 29. července byl nalezen až 30. ledna 1915 mezi carovými papíry; byl ihned uveřejněn v úředním Věstníku říše (viz dále, s. 285).

Věstník (Pravitělstvennyj věstnik) — Правительственный вестник, úřední list ruské vlády, vycházel 1869–1917. V knize v něm byl 30. ledna 1915 zveřejněn carův telegram Vilémovi II. z 29. července 1914, nalezený tehdy mezi carovými papíry.

[1]**Chambrun, Charles de** (1875–1952) — Francouzský diplomat, první tajemník velvyslanectví v Sankt-Petěrburgu od roku 1914, vyslanec v Athénách 1924–1926 a velvyslanec v Ankaře 1928–1933 a v Římě 1933–1936. O svém ruském působení vydal knihu *Lettres à Marie*. V knize je Paléologuovou spojkou k Sazonovovi v krizových dnech července 1914.

[2]**bombardování Bělehradu** — Dobové slovo znamená dělostřeleckou palbu, ne nálet. Bělehrad začaly ostřelovat krátce po půlnoci z 28. na 29. července 1914 monitory rakousko-uherské dunajské flotily Bodrog, Temes a Szamos a za úsvitu se přidaly baterie u Zemuně a Bežanije; palba pak s přestávkami trvala osm dní. Tak je to slovo v knize myšleno všude.

nábřeží Něvy přeruší čtyři *mužici*[1], kteří skládají dříví, svou práci a poslouchají svého mistra, který jim předčítá noviny. Pak všech pět dlouze řeční, s vážnými gesty a rozhořčenými tvářemi: porada končí znameními kříže.

Ve dvě hodiny odpoledne se Pourtalès vydává na ministerstvo zahraničních věcí. Sazonov, který ho ihned přijme, už z prvních slov uhodne, že Německo nechce ve Vídni pronést to umírňující slovo, které by zachránilo mír.

Pourtalèsovo chování je ostatně až příliš výmluvné: je zdrcen; vidí
38 totiž teď důsledky té nesmlouvavé politiky, jejímž byl nástrojem, neli přímo původcem; vidí nevyhnutelnou pohromu a podléhá tíze své odpovědnosti:

– Proboha, říká Sazonovovi, dejte mi jakýkoli návrh, který bych mohl své vládě doporučit. Je to má poslední naděje.

Sazonov bez přípravy okamžitě vysloví tuto důmyslnou formuli:

Uzná-li Rakousko, že rakousko-srbská otázka nabyla povahy otázky evropské, a prohlásí-li se ochotným vypustit ze svého ultimata body, které se dotýkají svrchovaných práv Srbska, zavazuje se Rusko zastavit své vojenské přípravy.

Stále zdrcen, s divokýma očima a koktavou řečí, odchází Pourtalès potácivým krokem.

O hodinu později je Sazonov uveden v peterhofském paláci, aby podal caru zprávu. Nalezne panovníka pod velmi špatným dojmem z telegramu, který mu v noci odeslal císař Vilém a jehož tón je takřka výhrůžný:

Zmobilizuje-li Rusko proti Rakousku-Uhersku, bude poslání prostředníka, které jsem na Tvou naléhavou prosbu přijal, ohroženo, neli přímo znemožněno. Celá tíha rozhodnutí, které je třeba učinit, spočívá nyní na Tvých ramenou, jež budou muset nést odpovědnost za válku nebo za mír.

Když si Sazonov ten telegram přečte a znovu přečte, udělá zoufalé gesto:

---

[1] **mužik** — *Mužik*, rusky мужик – ruský rolník; ve vzdělaném užití slovo nese shovívavý nebo pohrdavý odstín, v lidovém je to prostě sedlák. V knize je to nejčastější slovo celé knihy pro ruský lid: od cara až po posledního mužika je každý odhodlán, v jeho duši má podle autora nejhlubší kořeny carský fetišismus a Rasputin je „prostý mužik, který nepřijal žádné svěcení“.

– Válce se už nevyhneme!… Německo se zjevně vyhýbá zprostředkování, o které je žádáme, a snaží se už jen získat čas, aby potají dokončilo své útočné přípravy. Za těchto okolností nevěřím, že by Vaše Veličenstvo mohlo déle odkládat rozkaz k všeobecné mobilizaci. 39

Velmi bledý a s pohaslým hlasem mu car odpovídá:

– Pomyslete na odpovědnost, kterou mi radíte na sebe vzít! Pomyslete, že jde o to poslat tisíce a tisíce mužů na smrt!

Sazonov naváže:

– Vypukne-li válka, nebude si mít co vyčítat ani svědomí Vašeho Veličenstva, ani mé. Vaše Veličenstvo a jeho vláda udělaly vše možné, aby byl svět té děsivé zkoušky ušetřen… Dnes jsem však přesvědčen, že diplomacie své dílo dokonala. Napříště je třeba myslet na bezpečnost říše. Zastaví-li Vaše Veličenstvo naše mobilizační přípravy, dosáhne jedině toho, že rozvrátí naši vojenskou organizaci a zmate naše spojence. Válka přesto vypukne v hodinu, kterou si zvolí Německo, a zastihne nás uprostřed zmatku.

Po chvilce usebrání car pevným tónem pronese:

– Sergeji Dmitrijeviči, jděte telefonovat náčelníkovi generálního štábu, že nařizuji všeobecnou mobilizaci.

Sazonov sejde do palácové předsíně, kde je telefonní budka, a předá generálu Januškevičovi[1] carův rozkaz.

Hodiny ukazují přesně čtyři.

Bitevní loď *France*, která vezla prezidenta republiky a předsedu rady ministrů, dorazila včera do Dunkerque[2], když vynechala plánované zastávky v Kodani a v Kristianii.

V šest hodin dostávám telegram odeslaný dnes ráno z Paříže a podepsaný Vivianim. Poté, co znovu potvrdí mírové záměry francouzské vlády a zopakuje ruské vládě své rady k opatrnosti, Viviani dodává: Francie je odhodlána splnit všechny závazky Aliance. 40

Jdu to oznámit Sazonovovi, který mi zcela prostě odpoví:

– O Francii jsem nepochyboval.

---

[1] **Januškevič, Nikolaj Nikolajevič** (1868–1918) — Generál, náčelník generálního štábu od března 1914 a od srpna 1914 náčelník štábu vrchního velitele. Úřad opustil v září 1915, když vrchní velení přejal car. Na začátku roku 1918 byl zatčen v Mogilevu a při převozu do Petrohradu jej u stanice Oredež zabil vlastní konvoj. V knize později nedoporučuje ofenzivu do Východního Pruska.

[2] **Dunkerque** — Přístav na severu Francie u belgické hranice, česky někdy Dunkerk.

* * *

Pátek 31. července 1914.

Rozkaz k všeobecné mobilizaci je vyhlášen hned za svítání.

V celém městě, v lidových čtvrtích stejně jako v bohatých a panských, panuje jednomyslné nadšení. Hlásí mi bojovné volání na náměstí u Zimního paláce a před Kazaňským chrámem[1].

Car Mikuláš a císař Vilém pokračují ve svém telegrafickém rozhovoru. Car dnes ráno kaiserovi telegrafoval:

Je pro mě technicky nemožné své vojenské přípravy zastavit. Dokud však nebudou jednání s Rakouskem přerušena, zdrží se má vojska jakéhokoli útoku. Dávám Ti na to své čestné slovo.

Na což císař Vilém odpověděl:

Ve svém úsilí o zachování míru jsem došel až na nejzazší mez možného. Nebudu to tedy já, kdo ponese odpovědnost za strašlivou pohromu, která nyní hrozí celému civilizovanému světu. Záleží jen na Tobě, zda ji ještě odvrátíš. Mé přátelství k Tobě a k Tvé říši, které mi můj děd odkázal na smrtelné posteli, je pro mě stále posvátné a byl jsem Rusku věrný, když se ocitlo v neštěstí, zejména za Tvé poslední války. V tuto chvíli můžeš mír v Evropě ještě zachránit, zastavíš-li svá vojenská opatření.

Sazonov, stále pozorný k tomu, aby si zachoval anglické mínění, a dbalý toho, aby do poslední minuty udělal vše možné k odvrácení
41 války, přijímá bez rozpravy několik změn, o jejichž vnesení do návrhu, s nímž se včera obrátil na berlínský kabinet, ho žádá sir Edward Grey. Zde je nové znění:

Svolí-li Rakousko zastavit postup svých armád na srbském území a připustí-li, uznávajíc, že rakousko-srbský konflikt nabyl povahy otázky evropského zájmu, aby velmoci posoudily zadostiučinění, které by Srbsko mohlo rakousko-uherské vládě poskytnout, aniž by se tím dotklo jeho práv svrchovaného státu a jeho nezávislosti, zavazuje se Rusko zachovat svůj vyčkávací postoj.

Ve tři hodiny odpoledne žádá německý velvyslanec o přijetí u cara, který ho vyzve, aby okamžitě přijel do Peterhofu.

---

[1]**Kazaňský chrám** — Kazaňský chrám, rusky Казанский собор – chrám Kazaňské ikony Matky Boží na Něvském prospektu v Sankt-Petěrburgu, postavený v letech 1801–1811, hlavní městský chrám pro veřejné státní bohoslužby; je v něm pohřben Michail Illarionovič Kutuzov.

Pourtalès, přijat nanejvýš vlídně, se omezí na rozvedení námětu z posledního kaiserova telegramu: „Německo bylo vždy nejlepším přítelem Ruska… Nechť car Mikuláš svolí odvolat svá vojenská opatření, a světový mír je zachráněn…“

Car odpoví tím, že poukáže na možnosti smíru, které návrh Sazonovův, upravený sirem Edwardem Greyem, pro čestné urovnání sporu stále ještě skýtá.

V jedenáct hodin večer se Pourtalès dává ohlásit na ministerstvu zahraničních věcí. Je ihned přijat a prohlašuje Sazonovovi, že nepřeruší-li Rusko do dvanácti hodin svá mobilizační opatření, a to jak na straně Německa, tak na straně Rakouska-Uherska, bude německá armáda zmobilizována celá.

Pak se podívá na hodiny, které ukazují jedenáct hodin dvacet pět minut, a dodá:

– Lhůta vyprší zítra v poledne.

Aniž by Sazonovovi nechal čas na jakoukoli 42

poznámku, naváže rozechvělým a překotným hlasem:

– Svolte k demobilizaci!… Svolte k demobilizaci!… Svolte k demobilizaci!…

Sazonov zcela klidně odpoví:

– Mohu vám jen potvrdit, co vám řeklo Jeho Veličenstvo car. Dokud budou jednání s Rakouskem pokračovat, dokud bude naděje na odvrácení války, nezaútočíme. Je pro nás však technicky nemožné demobilizovat, aniž bychom rozložili celý svůj vojenský organismus. To je ohled, jehož oprávněnost nemůže popřít ani váš generální štáb.

Pourtalès odchází s gesty zděšení.

* * *

Sobota 1. srpna 1914.

Včera během dne vyhlásil císař Vilém nad Německem „stav válečného ohrožení“. Vyhlášení Kriegsgefahrzustandu dovoluje okamžitě povolat zálohy a uzavřít hranice; není to sice ještě oficiální mobilizace, ale je to přinejmenším její předehra a rozběh.

Když tu zprávu car obdržel, telegrafoval kaiserovi:

Chápu, že jsi nucen mobilizovat, chtěl bych však od Tebe tutéž záruku, jakou jsem dal já Tobě, totiž že ta opatření neznamenají válku a že budeme pokračovat ve svých jednáních o obecný mír, tak drahý

Petrohrad: Zimní palác (akvarel G. Lukomského)

našim srdcím. Naše dlouhé a osvědčené přátelství musí s Boží pomocí dokázat zabránit prolití krve. S důvěrou očekávám Tvou odpověď.

Lhůta vyměřená ultimatem vypršela dnes v poledne; teprve v sedm hodin večer se Pourtalès dostaví na ministerstvo zahraničních 43
věcí.

Celý rudý, s napuchlýma očima, dusící se pohnutím, předá slavnostně Sazonovovi vyhlášení války, které končí touto divadelní a lživou větou: Jeho Veličenstvo císař, můj vznešený panovník, přijímá jménem říše výzvu a pokládá se za nacházejícího se ve válečném stavu s Ruskem.

Sazonov mu odpoví:

– Děláte tu zločinnou politiku. Kletba národů padne na vás.

Když pak vyhlášení války nahlas čte, s údivem v něm objeví dvě varianty v závorkách, ostatně zcela nepatrného významu. Tak za slovy: Jelikož Rusko odmítlo vyhovět… stojí: (jelikož nepokládalo za nutné odpovědět na…) A dále za slovy: Jelikož Rusko tímto odmítnutím projevilo… stojí: (tímto postojem…) Je pravděpodobné, že ty varianty byly naznačeny z Berlína a že – buď nepozorností, nebo kvapem opisovače – byly obě vloženy do oficiálního textu.

Pourtalès je tak zdrcen, že se mu nepodaří vysvětlit tu podivnost formy, která in aeternum poznamenává směšností historický dokument, z něhož vzejde tolik zla. Když je čtení u konce, Sazonov opakuje:

– Dopouštíte se tu zločinu!

– Hájíme svou čest!

– Vaše čest v sázce nebyla. Mohli jste válku jediným slovem odvrátit: nechtěli jste. Ve všem, oč jsem se pokusil pro záchranu míru, jsem u vás nenašel sebemenší součinnost. Je však Boží spravedlnost!

Pourtalès naváže temným hlasem a se zmateným pohledem:

– Je to pravda… Je Boží spravedlnost… Boží spravedlnost!

Zamumlá ještě několik nesrozumitelných slov a celý se potácí k 44
oknu po pravé straně vchodu, naproti Zimnímu paláci. Tam se opře o ostění a náhle propukne v pláč. Sazonov se ho snaží utišit, poklepe mu na záda. Pourtalès ze sebe vypraví:

– Tak takový je tedy výsledek mého poslání!

Nakonec se prudce vrhne ke dveřím, které stěží otevře, jak se mu třesou ruce, a odchází a polohlasem říká:

– Sbohem!… Sbohem!…

Několik minut nato vcházím k Sazonovovi, který mi tu scénu vypráví. Dozvídám se od něj navíc, že Buchanan právě požádal o audienci u cara, aby mu předal osobní telegram od svého panovníka. Král Jiří[1] se v tom telegramu obrací na carova mírumilovného ducha s posledním apelem a zapřísahá ho, aby ve svém smírčím úsilí pokračoval. Ten krok už ztratil smysl od chvíle, kdy Pourtalès předal vyhlášení války. Car přesto Buchanana dnes večer v jedenáct hodin přijme…

* * *

Neděle 2. srpna 1914.

Všeobecná mobilizace francouzské armády. Telegrafický rozkaz mi došel dnes v noci ve dvě hodiny.

Kostky jsou tedy vrženy!… Podíl rozumu, který vládne národy, je tak nepatrný, že stačil jediný týden k rozpoutání všeobecného šílenství!… Nevím, jak budou dějiny soudit diplomatickou práci, jíž jsem se právě se Sazonovem a Buchananem zúčastnil; všichni tři však máme právo tvrdit, že jsme svědomitě udělali, co bylo v našich silách, abychom zachránili světový mír, aniž bychom mu nicméně byli ochotni obětovat dvě jiná, ještě vzácnější dobra: nezávislost a
45 čest svých zemí.

Během toho rozhodujícího týdne byla práce mého velvyslanectví tvrdá: noci nebyly o nic méně pracovní než dny. Můj personál byl v horlivosti i v chladnokrevnosti dokonalý. U všech – u svého rady Doulceta[2], u svých vojenských atašé generála de Laguiche a majora

[1] **Jiří V.** (1865–1936) — Britský král a indický císař 1910–1936. Vnuk královny Viktorie a první bratranec Mikuláše II. i Viléma II.; roku 1917 přejmenoval dynastii na windsorskou. V knize řekne ruskému velvyslanci Benckendorffovi, že Cařihrad musí být ruský.

[2] **Doulcet, Jean** — Rada francouzského velvyslanectví v Petrohradě roku 1914 a Paléologuův zástupce.

Wehrlina[1], u svých tajemníků Chambruna, Gentila, Dulonga a Robiena – jsem našel součinnost stejně činorodou a inteligentní jako srdečnou a vytrvalou.

Dnes odpoledne ve tři hodiny se odebírám do Zimního paláce, odkud má car podle obřadu vydat manifest ke svému lidu. Jsem jediný cizinec k té slavnosti připuštěný, jakožto zástupce spojenecké mocnosti.

Je to majestátní podívaná. V nesmírném Georgijevském sále[2], který se táhne podél nábřeží Něvy, je shromážděno pět až šest tisíc lidí. Celý dvůr je ve slavnostním úboru, všichni posádkoví důstojníci v polní uniformě. Uprostřed sálu byl zřízen oltář a na něj byla přenesena zázračná Kazaňská ikona Matky Boží, o niž je národní svatyně na Něvském prospektu[3] na několik hodin připravena. V roce 1812 se před tím svatým obrazem dlouze modlil polní maršál kníže Kutuzov[4], než odjel k armádě do Smolenska[5].

V zbožném tichu prochází carský průvod sálem a řadí se po levici oltáře. Car mě nechá vyzvat, abych zaujal místo proti němu, chtěje tak, jak mi říká, „vzdát veřejný hold věrnosti spojenecké Francie“.

Bohoslužba ihned začíná, doprovázena tak širokými a tak dojímavými zpěvy pravoslavné liturgie. Mikuláš II. se modlí s vroucím soustředěním, které dává jeho bledé tváři strhující výraz mystičnosti. Carevna Alexandra Fjodorovna stojí vedle něho, trup ztuhlý, hlavu vztyčenou, rty do fialova, pohled strnulý, zorničky skelné; chvílemi zavírá oči a její sinalá tvář pak připomíná masku mrtvé. 46

---

[1] **Wehrlin, major** — Major, důstojník francouzského velvyslanectví v Petrohradě. V knize patří k velvyslaneckému personálu, provází velvyslance do ruského hlavního stanu v Baranovičích a na jaře 1915 se objevuje v pasážích o bulharské politice.

[2] **Georgijevský sál** — Georgijevský sál, rusky Георгиевский зал – trůnní sál pojmenovaný po řádu svatého Jiří. V knize jsou to dva různé sály: ten ve Zimním paláci podél nábřeží Něvy, kde car v červenci 1914 za přítomnosti pěti až šesti tisíc lidí vydal manifest ke svému lidu, a ten ve Velkém kremelském paláci, kde v srpnu 1914 oslovil moskevskou šlechtu a lid.

[3] **Něvský prospekt** — Hlavní petrohradská ulice, vedoucí od Admirality k Alexandro-Něvské lávře; obchodní a společenské centrum města.

[4] **Kutuzov, Michail Illarionovič** (1745–1813) — Kníže Smolenský, ruský polní maršál. Ve vlastenecké válce roku 1812 vrchní velitel ruských armád; po bitvě u Borodina vydal Moskvu a ústupovou strategií vytlačil Napoleona z Ruska.

[5] **Smolensk** — Staré město na horním Dněpru na cestě z Moskvy na západ, do roku 1917 středisko Smolenské gubernie.

Po posledních modlitbách čte dvorní kaplan carův manifest k jeho lidu – prostý výklad událostí, které učinily válku nevyhnutelnou, výmluvná výzva ke všem národním silám, úpěnlivá prosba k Nejvyššímu a tak dále. Pak car přistoupí k oltáři a pozvedne pravici nad evangelium, které mu podávají. Je ještě vážnější, ještě usebranější, jako by měl přijímat svátost. Pomalým, úsečným hlasem, který zdůrazňuje každé slovo, prohlašuje:

– Důstojníci mé gardy, zde přítomní, pozdravuji ve vás celou svou armádu a žehnám jí. Slavnostně přísahám, že neuzavřu mír, dokud bude na půdě vlasti jediný nepřítel.

Na to prohlášení, opsané z přísahy, kterou roku 1812 pronesl car Alexandr I., odpoví bouře hurá. Téměř deset minut panuje v celém sále zběsilý povyk, který zakrátko ještě zesílí křikem davu nahromaděného podél Něvy.

Náhle se na mě se svou obvyklou prudkostí vrhne velkokníže Nikolaj, vrchní velitel ruských armád, a sevře mě v náruči, až mě drtí. Nadšení se tím zdvojnásobí a nad vším se nese volání: „Ať žije Francie!… Ať žije Francie!…“

Davem, který mi provolává slávu, se jen s velkou námahou protlačím za panovníky a dostanu se k východu.

Konečně vycházím na náměstí před Zimním palácem, kde se tísní nespočetné množství lidí s prapory, korouhvemi, ikonami a carovými podobiznami.

Car se objeví na balkoně. V okamžiku všichni pokleknou a spustí ruskou hymnu. V té minutě je pro ty tisíce mužů, kteří tu leží na kole-
47 nou, car opravdu samovládcem nesoucím Boží znamení, vojenským, politickým i náboženským vůdcem svého lidu, neomezeným pánem těl i duší.

Cestou zpět na velvyslanectví, s očima plnýma toho velkolepého výjevu, se nemohu ubránit myšlence na zlověstný den 22. ledna 1905, kdy se petěrburské dělnictvo, vedené popem Gaponem[1] a rovněž se svatými obrazy v čele, shromáždilo právě tak jako dnes před Zim-

[1] **Gapon, Georgij Apollonovič** (1870–1906) — Pravoslavný kněz, zakladatel policejně tolerovaného Shromáždění ruských fabrických dělníků v Sankt-Petěrburgu 1904. V lednu 1905 vedl dělnickou petiční pouť k Zimnímu paláci, jejíž postřílení zahájilo revoluci roku 1905; po odhalení svých vazeb na ochranku byl v dubnu 1906 oběšen bojovníky strany socialistů-revolucionářů na dače v Ozerkách u Petrohradu.

ním palácem, aby prosilo „svého otce, cara“ – a kdy bylo nelítostně postříleno.

KAPITOLA III

48

3.–17. SRPNA 1914

Válka vzbudí v ruském lidu jednomyslný vzmach vlastenectví. Velkokníže Nikolaj je jmenován vrchním velitelem. Anglie se staví po bok Francie a Ruska. – Car mě přijímá v Peterhofu: poděkování Francii; obecný plán vojenských operací; boj až do konce. Poté mě přijímá velkokníže Nikolaj: slib okamžité a přímé ofenzivy proti Německu. – Rakousko-Uhersko vyhlašuje Rusku válku. – Nadšení ruské armády. Zasedání dumy 8. srpna: jednota všech stran. – Velkokněžna Marie Pavlovna. Slovanství a germánství: německé vlivy v Rusku. – Všeobecná ofenziva ruských armád. Manifest velkoknížete Nikolaje k polskému národu.

Pondělí 3. srpna 1914.

Ministr vnitra Nikolaj Alexejevič Maklakov[1] mě ujišťuje, že všeobecná mobilizace probíhá na celém území říše s dokonalou pravidelností a v živém vlasteneckém vzmachu.

Neměl jsem v tom ohledu žádné obavy; nanejvýš jsem se bál několika místních výtržností.

Jeden z mých informátorů, B..., který patří ke krajním kruhům, mi říká:

– V tuto chvíli není třeba očekávat žádnou stávku ani nepokoje. Národní vzmach je příliš silný... Vůdcové socialistické strany také ve všech továrnách kázali, aby se lidé podvolili vojenské povinnosti;
49 jsou ostatně přesvědčeni, že tahle válka vyústí v triumf proletariátu.

– Triumf proletariátu... i v případě vítězství?

---

[1]**Maklakov, Nikolaj Alexejevič** (1871–1918) — Ruský ministr vnitra 1912–1915. Patřil k nejkrajnějším odpůrcům dumy a v červnu 1915 byl odvolán; 5. září 1918 jej bolševici zastřelili v Moskvě jako rukojmí za rudého teroru. Nezaměňovat s jeho bratrem Vasilijem Alexejevičem Maklakovem (1869–1957), advokátem a kadetským poslancem dumy. V knize je ministrem vnitra a v březnu 1915 večeří u hraběnky Šuvalovové spolu s velkokněžnou Marií Pavlovnou.

– Ano, protože válka spojí všechny společenské třídy; sblíží rolníka s dělníkem a se studentem; znovu vynese na světlo hanebnosti naší byrokracie, což vládu přinutí počítat s veřejným míněním; a konečně vnese do šlechtické kasty důstojníků živel liberální, ba demokratický – záložní poručíky. Ten živel sehrál velkou politickou úlohu už za mandžuské války… Bez něho by vojenské vzpoury roku 1905 nebyly možné.

– Zvítězme nejdřív. Uvidíme potom.

Předseda dumy[1] Michail Vladimirovič Rodzjanko[2] ke mně také mluví nanejvýš uklidňujícím způsobem… pro přítomnost:

– Válka, říká mi, rázem ukončila všechny naše vnitřní rozbroje. Ve všech stranách dumy se nemyslí na nic jiného než bít se proti Německu. Ruský lid nezažil takový vlastenecký otřes od roku 1812…

Velkokníže Nikolaj Nikolajevič je jmenován vrchním velitelem, prozatímně; car si vyhrazuje, že ve vhodnou chvíli převezme osobní a přímé velení svých armád.

To jmenování vyvolalo velmi živou rozpravu v radě, kterou Jeho Veličenstvo konalo se svými ministry. Car se chtěl okamžitě postavit do čela vojsk. Goremykin, Krivošein[3], admirál Grigorovič a zejména Sazonov mu s uctivou naléhavostí vyložili, že nesmí riskovat ohrožení své prestiže a své autority vedením války, která se ohlašuje jako velmi tvrdá, velmi nebezpečná a jejíž počátky jsou krajně nejisté.

– Je třeba očekávat, řekl Sazonov, že budeme během prvních týdnů nuceni ustupovat. Vaše Veličenstvo se nesmí vystavit kritice, kterou by ten ústup v lidu, ba i v armádě nutně vyvolal.

Car namítl příklad svého předka Alexandra I. z let 1805 a 1812. Sazonov prozíravě odvětil:

---

[1] **Státní duma** — Státní duma, rusky Государственная дума – volená dolní komora ruského zákonodárství, zřízená po revoluci roku 1905, která se poprvé sešla v dubnu 1906; horní komorou byla Státní rada. Nezaměňovat se Státní radou ani s radou ministrů. V knize je to čtvrtá duma, kterou car svolal mimořádně na 8. srpna 1914, aby byl „v dokonalé jednotě se svým lidem“, a kterou ministři Goremykinovy vlády podle liberálů pokládají za nicotný orgán státu.

[2] **Rodzjanko, Michail Vladimirovič** (1859–1924) — Předseda Státní dumy 1911–1917 a vůdce okťabristů; po revoluci zemřel v emigraci v Jugoslávii.

[3] **Krivošein, Alexandr Vasiljevič** (1857–1921) — Hlavní správce zemědělství a pozemkové správy 1908–1915. Byl hlavním vykonavatelem Stolypinovy pozemkové reformy; roku 1920 vedl vládu generála Wrangela na Krymu. V knize jej autor nazývá ministrem zemědělství.

– Nechť si Vaše Veličenstvo laskavě znovu přečte paměti a korespondenci té doby. Uvidí v nich, jak byl jeho vznešený předek odsuzován a haněn za to, že převzal velení operací osobně. Uvidí v nich rovněž všechno zlo, jemuž bylo možno předejít, kdyby byl zůstal ve svém hlavním městě a vykonával odtud, shůry, svou nejvyšší moc.

Car se nakonec k tomu mínění přiklonil.

Generál Suchomlinov, ministr války, který po vysokém místě vrchního velitele dlouho prahl, zuří, že mu byl předřazen velkokníže Nikolaj. A naneštěstí je to člověk, který se dokáže pomstít…

* * *

Úterý 4. srpna 1914.

Včera vyhlásilo Německo válku Francii.

Všeobecná mobilizace pokračuje čile a bez sebemenší nehody po celé říši. U krycích vojsk se dokonce proti stanovenému harmonogramu získalo pět až šest hodin.

Sazonov, jehož nezištnost a bezúhonnost jsem už nejednou ocenil, se mi v posledních dnech ukázal ze stránky, která jej pozvedá
51 ještě výš. V nynější krizi nevidí jen politický problém, který je třeba vyřešit, nýbrž také a především problém mravní, do něhož zasahuje i náboženství. Celá jeho vnitřní práce je ovládána tajnými příkazy jeho svědomí a jeho víry. Několikrát mi řekl:

– Tahle rakouská a německá politika je stejně vinná jako nesmyslná: neobsahuje ani zrnko mravnosti; uráží všechny Boží zákony.

Dnes ráno, když ho vidím vyčerpaného únavou, s očima horečnatýma a podkrouženýma, ptám se ho, jak může takovou dřinu snášet s tak chatrným zdravím; odpoví mi:

– Bůh mě podpírá.

Celý den defilovaly před velvyslanectvím průvody s prapory a ikonami, za volání „Ať žije Francie!… Ať žije Francie!…“

Velmi různorodý dav: dělníci, popové, mužici, studenti, studentky, služebnictvo, drobní úředníci a tak dále. Nadšení se zdá upřímné. Jaký podíl však na těch projevech, tak četných a konajících se v tak pravidelných odstupech, připsat působení policie?…

Kladl jsem si tu otázku dnes večer kolem desáté, když mi oznámili, že se lidská vlna vrhla na německé velvyslanectví a od základů je zpustošila.

Německé velvyslanectví, položené na nejvýznamnějším náměstí města mezi Isaakijevským chrámem[1] a Mariinským palácem[2], je stavba „kolossal“. Mohutné průčelí z finské žuly; těžké architrávy[3]; kyklopské zdivo. Na střeše dva obrovští bronzoví koně, držení za uzdu obry, stavbu dorážejí. Jako umělecké dílo je ta budova ohavná, ale je mocně symbolická; hrubě a hlučně dosvědčuje německý nárok na nadvládu v Rusku.

Luza vnikla do paláce, rozbila okna, roztrhala závěsy, prorazila 52
obrazy, vyházela z oken všechen nábytek včetně renesančních mramorů a bronzů, které tvořily Pourtalèsovu obdivuhodnou soukromou sbírku. A na závěr útočníci svrhli na chodník jezdecké sousoší, které stálo nad průčelím. Plenění trvalo téměř hodinu, pod shovívavým dohledem policie.

Má i tenhle vandalský čin symbolickou hodnotu? Věští zkázu německého vlivu v Rusku?...

Můj rakousko-uherský kolega hrabě Szapáry je stále ještě v Petěrburgu a nechápe, proč jeho vláda spěchá s přerušením styků s ruskou vládou tak málo.

* * *

Středa 5. srpna 1914.

Francouzská kolonie v Petěrburgu dává dnes sloužit u Notre-Dame de France slavnou mši, aby na naše armády svolala Boží požehnání.

V pět hodin ráno mi telefonoval Buchanan, že v noci dostal z Foreign Office[4] telegram, který mu oznamuje účast Anglie ve válce. Na-

---

[1] **Isaakijevský chrám** — Исаакиевский собор, katedrála svatého Izáka Dalmatského v Sankt-Petěrburgu, hlavní chrám města, dílo Augusta de Montferranda z let 1818 až 1858 s pozlacenou kupolí; dnes muzeum.

[2] **Mariinský palác** — Rusky Мариинский дворец – palác na Isaakijevském náměstí, který v letech 1839 až 1844 postavil Andrej Stakenschneider jako svatební dar Nikolaje I. jeho dceři velkokněžně Marii Nikolajevně. Od roku 1884 v něm zasedala Státní rada. Nezaměňovat s Mariinským divadlem.

[3] **architráv** — Vodorovný spodní díl kladí, spočívající na hlavicích sloupů; česky též násloupí. V knize jsou těžké architrávy znakem okázalosti německého velvyslanectví.

[4] **Foreign Office** — Britské ministerstvo zahraničních věcí v Londýně, pod tímto jménem od roku 1782.

řizuji tedy připojit k francouzským a ruským praporům, které zdobí hlavní oltář, i prapor britský.

V kostele sedím ve svém obvyklém křesle v pravé lodi. Buchanan přichází takřka současně:

– Můj spojenče! Můj drahý spojenče!... říká mi dojatě.

Uprostřed v první řadě jsou připravena dvě křesla, jedno pro knížete Beloselského, generála-pobočníka carova, který zastupuje Jeho Veličenstvo, druhé pro generála Krupenského[1], pobočníka velkoknížete Nikolaje, který zastupuje vrchního velitele.
53

V levé lodi jsou přítomni všichni ruští ministři a za nimi na sto úředníků, důstojníků a dalších.

Celý kostel je plný a usebraný.

Ve tváři každého příchozího čtu totéž radostné překvapení. Pohled na Union Jack[2], který vlaje nad oltářem, všem oznamuje, že Anglie je napříště naší spojenkyní.

Prapory těch tří národů spolu výmluvně ladí. Složeny z týchž barev – modré, bílé a červené – vyjadřují malebně a úderně solidaritu tří spojených národů.

Na konci mše zazpívá chrámový sbor postupně:

Domine, salvam fac Rempublicam... Domine, salvum fac Imperatorem Nicolaum... Domine, salvum fac Regem Britannicum...

Po mši mi Sazonov sděluje, že mě car prosí, abych ho dnes odpoledne navštívil v Peterhofu.

Když ve tři hodiny dorazím do malého *cottage*[3] v Alexandrii[4], jsem okamžitě uveden do kabinetu Jeho Veličenstva.

---

[1] **Krupenskij** (1859–?) — Generálporučík, od roku 1891 osobní pobočník velkoknížete Nikolaje Nikolajeviče a za jeho vrchního velení člen jeho nejbližšího okolí ve Stavce. Pocházel z bessarabského šlechtického rodu moldavského původu.

[2] **Union Jack** — Státní vlajka Spojeného království, složená z kříže svatého Jiří, svatého Ondřeje a svatého Patrika.

[3] **Cottage** — Коттедж, palác v parku Alexandrie, vystavěný v letech 1826 až 1829 pro Alexandru Fjodorovnu skotským architektem Adamem Menelawsem v novogotickém slohu po vzoru anglických venkovských vil; dnes muzeum.

[4] **Alexandrie** — Александрия, park a letní sídlo carské rodiny východně od peterhofských zahrad, zřízený ve dvacátých letech 19. století Mikulášem I. a nazvaný po jeho ženě Alexandře Fjodorovně. Mikuláš II. v něm s rodinou sídlil v Dolní dače, která se nedochovala.

Podle etikety jsem oblékl velkou uniformu; obřadnost je však zjednodušená: ceremoniář, který mě doprovází z Petěrburgu do Peterhofu, pobočník, který mě ohlásí, a nevyhnutelný běhoun[1] carského domu v kostýmu z osmnáctého století.

Carův kabinet v prvním patře osvětlují široká okna, z nichž je donekonečna vidět Finský záliv. Dva stoly zavalené papíry, pohovka a šest kožených křesel, několik rytin s vojenskými náměty – to je celé zařízení. Car mě v polní uniformě přijímá vestoje:

– Chtěl jsem vám, říká mi, vyjádřit všechnu svou vděčnost a všechen svůj obdiv k vaší zemi. Tím, že se ukázala tak věrnou spojenkyní, dala Francie světu nezapomenutelný příklad vlastenectví a věrnosti. Vyřiďte prosím vládě republiky mé nejsrdečnější díky.

Tu poslední větu pronáší pronikavým hlasem, který se trochu chvěje. Jeho pohnutí je zjevné; odpovídám:

– Vláda republiky si díků Vašeho Veličenstva bude velmi vážit. Zaslouží si je pohotovostí a rozhodností, s jakou splnila své spojenecké povinnosti, jakmile musela uznat, že věc míru je nenávratně ztracena. Toho dne neváhala ani okamžik. A od té chvíle jsem vašim ministrům netlumočil nic než slova podpory a ujištění o solidaritě.

– Vím to, vím to!... Ostatně jsem slovu Francie vždycky věřil.

Pak mluvíme o boji, který se chystá. Car jej předvídá jako velmi tvrdý, velmi dlouhý, velmi nebezpečný:

– Musíme se vyzbrojit odvahou a trpělivostí. Pokud jde o mne, budu bojovat do krajnosti. Abych dosáhl vítězství, obětuji svůj poslední rubl i posledního vojáka. Dokud bude na ruském nebo na francouzském území jediný nepřítel, mír nepodepíšu.

To slavnostní prohlášení mi činí tónem nanejvýš klidným a vyrovnaným. V jeho hlase a zvláště v jeho pohledu je zvláštní směs odhodlání a vyrovnanosti, cosi neotřesitelného a zároveň pasivního, neurčitého a zároveň konečného, jako by nevyslovoval svou osobní vůli, jako by spíš poslouchal nějakou vnější sílu, příkaz Prozřetelnosti nebo Osudu.

Protože jsem na cestách fatalismu méně daleko než on, vykládám mu se vší energií, jíž jsem schopen, hrozné nebezpečí, jemuž bude Francie během první fáze války vystavena:

---

[1] **běhoun** — Panský sluha, který běžel před kočárem své vrchnosti a ohlašoval její příjezd. U ruského dvora si běhouni podrželi obřadní úbor z 18. století.

55 – Francouzská armáda bude muset vydržet strašlivý náraz pětadvaceti německých sborů. Zapřísahám proto Vaše Veličenstvo, aby svým vojskům přikázalo okamžitou ofenzivu. Jinak hrozí, že bude francouzská armáda rozdrcena. A celá německá masa by se pak obrátila proti Rusku.

Odpoví mi s důrazem na každém slově:

– Jakmile bude mobilizace u konce, nařídím postup vpřed. Má vojska jsou plná zápalu. Útok povedeme se vší možnou rázností. Ostatně víte, že velkokníže Nikolaj má mimořádný elán.

Car se mě pak vyptává na otázky vojenské techniky, na stavy německé armády, na plány smluvené mezi francouzským a ruským generálním štábem, na součinnost anglické armády a loďstva, na možný postoj Turecka a Itálie a tak dále – na samé otázky, v nichž se mi jeví přesně zpraven.

Audience trvá už hodinu. Car náhle zmlkne. Zdá se v rozpacích a hledí na mě vážně, s trochu nemotorným postojem a váhavým pohybem rukou. Pojednou mě sevře v náručí:

– Pane velvyslanče, dovolte, abych ve vás objal svou drahou a slavnou Francii!

Ze skromného *cottage* v Alexandrii se odebírám do honosného paláce Znamenka, který je docela blízko a kde sídlí velkokníže Nikolaj.

Vrchní velitel mě přijímá ve svém rozlehlém kabinetu, kde jsou všechny stoly pokryty rozloženými mapami. Rychlými a rozhodnými kroky mi jde vstříc a stejně jako před třemi dny v Zimním paláci mě sevře, až mi drtí ramena:

– Bůh a Jana z Arku[1] jsou s námi, zvolá. Zvítězíme!... Není to řízení Prozřetelnosti, že válka vypukla pro tak ušlechtilou věc? že oba
56 naše národy odpověděly na mobilizační rozkaz s takovým nadšením? že jsou nám okolnosti tak příznivé?...

Snažím se, seč mohu, dostát tomu vojensky a mysticky velkolepému tónu, jehož naivní forma mi nebrání cítit velkorysé vnuknutí; střežím se však dovolávat Jany z Arku, protože dnes nejde o to „vyhnat Angličany z Francie“, nýbrž přilákat je do ní, a to co nejrychleji.

---

[1]**Jana z Arku** — Francouzská národní heroina, asi 1412–1431. Dne 30. května 1431 byla v Rouenu po procesu anglických a burgundských soudců upálena jako kacířka, roku 1456 rehabilitována a roku 1920 svatořečena.

Bez přechodu přejdu k otázce nejzávažnější ze všech:

– Za kolik dní, Výsosti, nařídíte ofenzivu?

– Nařídím ji, jakmile bude operace proveditelná, a zaútočím naplno… Možná ani nepočkám, až bude soustředění všech mých sborů hotovo. Jakmile se budu cítit dost silný, zaútočím… Bude to pravděpodobně 14. srpna.

Pak mi vysvětlí svůj obecný plán manévru: 1° skupina armád operující na pruské frontě; 2° skupina armád operující na haličské[1] frontě; 3° masa v Polsku, určená k úderu na Berlín, jakmile se jižním armádám podaří nepřítele „zachytit" a „připoutat".

Zatímco mi s prstem na mapě odkrývá své záměry, celá jeho osoba vyzařuje divokou energii. Jeho řezavá a skandovaná řeč, jiskřící oči, nervózní pohyby, tvrdá a sevřená ústa i obrovitá postava v něm ztělesňují tu panovačnou a strhující smělost, která byla hlavní přednostní velkých ruských stratégů, Suvorovů[2] a Skobelevů[3]. U Nikolaje Nikolajeviče je ještě cosi navíc, cosi prchlivého, despotického, neúprosného, co jej dědičně váže k moskevským vojvodům patnáctého a šestnáctého století. A nemá s nimi společnou i prostodušnou zbožnost, pověrčivou důvěřivost a zálibu v životě prudkém a silném? Ať je hodnota toho dějinného přirovnání jakákoli, co mám právo tvrdit, je, že velkokníže Nikolaj má srdce ušlechtilé a že nejvyšší velení ruských armád nemohlo být svěřeno rukám poctivějším ani ráznějším. 57

Ke konci našeho rozhovoru mi řekne:

– Vyřiďte prosím generálu Joffrovi[4] mé nejvřelejší pozdravy a ujištění o mé naprosté víře ve vítězství. Řekněte mu také, že vedle svého velitelského praporce nechám nést praporec, který mi daroval, když jsem byl před dvěma lety na manévrech ve Francii.

Nato mi prudce stiskne ruce a doprovodí mě ke dveřím:

---

[1] **Halič** — Korunní zem habsburské monarchie na severním úpatí Karpat se střediskem ve Lvově, v západní části polská a ve východní rusínská; v letech 1914 a 1915 hlavní dějiště rakousko-ruských bojů a od září 1914 do června 1915 pod ruskou okupací. Dnes rozdělena mezi Polsko a Ukrajinu.

[2] **Suvorov, Alexandr Vasiljevič** (1730–1800) — Ruský vojevůdce, generalissimus od roku 1799; dobyl Izmail roku 1790 a vedl italské a švýcarské tažení roku 1799.

[3] **Skobelev, Michail Dmitrijevič** (1843–1882) — Ruský generál, nazývaný „bílý generál", vojevůdce středoasijských výbojů a rusko-turecké války 1877–1878.

[4] **Joffre, Joseph** (1852–1931) — Generál, náčelník francouzského generálního štábu do prosince 1916.

– A teď, zvolá, s Boží milostí!

V půl šesté nastupuji zpět do carského vlaku, který mě odváží do Petěrburgu.

Německá armáda včera vnikla na belgické území.

* * *

Čtvrtek 6. srpna 1914.

Můj rakousko-uherský kolega Szapáry dnes ráno předává Sazonovovi vyhlášení války. To vyhlášení se dovolává dvou důvodů: 1° postoje, který ruská vláda zaujala v rakousko-srbském sporu; – 2° skutečnosti, že podle sdělení berlínského kabinetu pokládalo Rusko za nutné zahájit nepřátelství proti Německu.

Němci pronikají do západního Polska. Už předevčírem obsadili Kalisz[1], Čenstochovou[2] a Będzin. Ten rychlý postup dokazuje, jak měl ruský generální štáb roku 1910 pravdu, když o nějakých sto kilometrů na východ odsunul své pohraniční posádky i své soustřeďovací pásmo – opatření, které bylo tehdy ve Francii tak ostře kritizováno.

58

V poledne odjíždím do Carského Sela[3], kde mám obědvat u velkoknížete Pavla Alexandroviče[4] a jeho morganatické choti hraběnky z Hohenfelsenu[5], s nimiž už řadu let udržuji přátelské styky.

---

[1] **Kalisz** — Město v západní části ruského Polska, roku 1914 středisko kaliské gubernie, dnes Velkopolské vojvodství v Polsku. Na začátku srpna 1914 je obsadili Němci a při represáliích je ostřelováním z velké části zničili a vylidnili.

[2] **Čenstochová** — Město v Petrokovské gubernii ruského Polska s poutním klášterem Jasná Hora, polsky Częstochowa, dnes ve Slezském vojvodství v Polsku.

[3] **Carské Selo** — Carská rezidence asi pětadvacet kilometrů jižně od Petrohradu s Kateřinským a Alexandrovským palácem; od roku 1905 stálé sídlo Mikuláše II. a jeho rodiny. Dnes Puškin, městská část Petrohradu. V knize je dějištěm audiencí u carského páru a stojí tam i dům paní Vyrubovové v Srednaje.

[4] Narozen 21. září 1850, bratr cara Alexandra III., zastřelen bolševiky 30. ledna 1919.

[5] **Paleyová, Olga Valerianovna, hraběnka z Hohenfelsenu** (1865–1929) — Rozená Karnovičová, od roku 1902 morganatická choť velkoknížete Pavla Alexandroviče; titul hraběnky z Hohenfelsenu jí roku 1904 udělil bavorský princ regent Luitpold, titul kněžny Paleyové roku 1915 car. Jejího syna Vladimira Paleye bolševici v červenci 1918 shodili do šachty u Alapajevska v Petropavlovské pevnosti; sama zemřela v pařížské emigraci.

Po celé cestě jede mé auto podél pěších pluků s jejich polní výstrojí a předjíždí je. Za každým plukem se táhne nekonečná řada povozů: muniční vozy, zavazadlové vozy, nákladní auta s potravinami, sanitní vozy, polní kuchyně, telegy, linějky, selské vozíky a tak dále. Vozy jedou nazdařbůh, bez ladu a skladu, chvílemi přes pole, v pestrém a malebném zmatku, který připomíná asijskou hordu. Pěšáci vypadají dobře, ačkoli jim déšť a bláto pochod ztěžují. V koloně jde mnoho žen, které doprovázejí muže k prvnímu odpočinku, k poslednímu rozloučení; několik jich nese dítě v náručí. Jedna z nich se mě nesmírně dotkne. Je velmi mladá, má jemnou tvář, útlou šíji, červenobílý šátek uvázaný na světlých vlasech a modrý bavlněný sarafán stažený v pase koženým páskem; k hrudi tiskne nemluvně. Natahuje krok, seč může, aby zůstala po boku muže, který uzavírá řadu – hezkého tmavovlasého svalnatého chlapíka. Neřeknou si ani slovo; upírají však jeden na druhého planoucí, uplakané oči; a třikrát za sebou vidím, jak mladá matka podává vojákovi jejich dítě k políbení.

Velkokníže Pavel a hraběnka z Hohenfelsenu nepozvali kromě mne nikoho než Michaila Stachoviče[1], voleného člena Státní rady za orelské *zemstvo*[2],

59

jednoho z Rusů nejvíce prodchnutých francouzskými myšlenkami. Ocitám se tak v ovzduší důvěrné a vřelé přízně.

Hned při vstupu mě všichni tři přivítají voláním: „Ať žije Francie!“ S přímostí a prostotou, které jsou mu vlastní, mi velkokníže vyjadřuje obdiv k jednomyslnému vzmachu, jímž francouzský lid přispěchal na pomoc svému spojenci:

– Vím, že vaše vláda ani minutu neváhala nás podpořit, když nás Německo donutilo se bránit. A to je už samo o sobě velmi krásné… Ale že celý národ okamžitě pochopil svou spojeneckou povinnost; že v žádné vrstvě společnosti, v žádné politické straně nedošlo k sebemenšímu zakolísání, k sebemenšímu protestu – to je mimořádné, vznešené!

---

[1] **Stachovič, Michail Alexandrovič** (1861–1923) — Statkář z Orelské gubernie. Oktobrista, poslanec první dumy 1906 a druhé dumy 1907, kde vedl Stranu mírové obnovy. Roku 1917 byl za prozatímní vlády generálním gubernátorem Finska; zemřel v emigraci ve Francii.

[2] **zemstvo** — *Zemstvo*, rusky земство – volený orgán místní samosprávy v gubernii a v újezdu, zavedený reformou Alexandra II. roku 1864 a spravující školy, zdravotnictví, cesty a hospodářskou pomoc; městskou obdobou byla městská duma.

Stachovič naváže:

– Ano, vznešené!… Dnešní Francie ostatně jen setrvává ve své dějinné tradici; byla vždycky zemí vznešenosti.

Přisvědčím a zdůrazním:

– Je to pravda. Francouzský národ, tolik obviňovaný ze skepse a lehkomyslnosti, je zajisté tím, který se nejčastěji vrhl do boje z nezištné pohnutky, který se nejčastěji oddal ideální věci.

Pak svým hostitelům vypravuji dlouhý sled událostí, jež naplnily poslední dva týdny. Oni mi zase vyprávějí množství svědectví a příhod, které dokládají jednotu všech Rusů ve vůli zachránit Srbsko a porazit Německo.

– Nikdo, říká mi Stachovič, nikdo by v Rusku nepřipustil, abychom nechali malý srbský národ rozdrtit.

Zeptám se ho tedy, co si o válce myslí členové krajní pravice ve
60 Státní radě a v dumě, ta vlivná a početná strana, která ústy knížete Meščerského[1], Ščeglovitova[2], barona Rosena[3], Purišk eviče[4] a Markova[5] vždy kázala dorozumění s německým imperialismem. Ujistí mě, že tuto nauku, vnuknutou především vnitropolitickými počty, útok na Srbsko dokonale zničil, a uzavře:

– Válka, která začíná, je souboj na život a na smrt mezi slovanstvím a germánstvím. Není Rusa, který by si to neuvědomoval.

---

[1] **Meščerskij, Vladimir Petrovič** (1839–1914) — Kníže, konzervativní publicista a vydavatel týdeníku Graždanin.

[2] **Ščeglovitov, Ivan Grigorjevič** (1861–1918) — Ruský ministr spravedlnosti od dubna 1906 do července 1915, od ledna do března 1917 předseda Státní rady. Po únorové revoluci byl vězněn v Petropavlovské pevnosti, převezen do Moskvy a tam 5. září 1918 zastřelen v rámci rudého teroru.

[3] **Rosen, Roman Romanovič** (1847–1921) — Baron, ruský diplomat. Vyslanec v Tokiu, velvyslanec ve Washingtonu 1905–1911 a od roku 1911 do února 1917 člen Státní rady, kde vystupoval proti odtržení ruského Polska.

[4] **Purišk evič, Vladimir Mitrofanovič** (1870–1920) — Poslanec druhé až čtvrté dumy a spoluzakladatel Svazu ruského lidu a Svazu Michala Archanděla. V prosinci 1916 se v Jusupovském paláci v Petrohradě podílel na zabití Rasputina. Zemřel na tyfus v Novorossijsku.

[5] **Markov, Nikolaj Jevgeňjevič** (1866–1945) — Zvaný Markov II., poslanec třetí a čtvrté dumy za Kurskou gubernii a předák Svazu ruského lidu. Vedl krajní pravici dumy a patřil k hlavním mluvčím antisemitské agitace. Přezdívka jej odlišuje od jiného dumského poslance téhož příjmení, zvaného Markov I.

Po obědě si dopřeji jen tolik času, abych vykouřil cigaretu, a rychle se vracím do Petěrburgu.

Poblíž Pulkova míjím pluk gardových střelců, který odjíždí na hranici. Generál velící pluku pozná podle livreje mého lokaje vůz francouzského velvyslance; pošle ke mně jednoho ze svých důstojníků s prosbou, abych vystoupil, aby mohl nechat svůj pluk defilovat přede mnou.

Vystoupím a přistoupím ke generálovi, který se shýbne z koně a obejme mě.

Na krátký povel se pluk zastaví, řady se semknou a srovnají, hudba se postaví do čela kolony. Během těch příprav na mě generál zběsile volá:

– Zničíme ty špinavé Prusáky!... Žádné Prusko už nesmí být, žádné Německo!... Viléma na Svatou Helenu[1]!...

Defilé začíná. Muži vypadají pevně a hrdě. U každé roty, která prochází, se generál vztyčí ve třmenech a velí:

– Francuzskij posol! Francouzský velvyslanec! Hurá!

Vojáci opakují z plných hrdel:

– Hurá! Hurá!

Když projde poslední řada, generál se ke mně ještě jednou na- 61
kloní, aby mě objal, a vážným tónem mi řekne:

– Jsem rád, že jsem vás potkal, pane velvyslanče. Všichni mí muži pochopí stejně jako já, že je to dobré znamení, potkat hned na prvním pochodu Francii.

Nato odcválá dohonit čelo pluku, a zatímco nasedám do vozu, volá na mě zdálky svůj válečný pokřik:

– Viléma na Svatou Helenu!... Viléma na Svatou Helenu!...

Ve čtyři hodiny mám dlouhý rozhovor se svým italským kolegou markýzem Carlottim di Riparbella[2]; snažím se mu dokázat, že nynější krize skýtá jeho zemi nečekanou příležitost uskutečnit své národní tužby:

---

[1] **Svatá Helena** — Vulkanický ostrov v jižním Atlantiku, britská kolonie, místo vyhnanství a smrti Napoleona I. v letech 1815 až 1821; dnes britské zámořské území.

[2] **Carlotti di Riparbella, Andrea** — Markýz, italský velvyslanec v Petrohradě 1913–1917. V knize je Paléologuovým hlavním partnerem v jednáních o italském vstupu do války.

– Ať je mé osobní přesvědčení jakkoli pevné, říkám, nemám tu troufalost zaručovat vám, že armády a loďstva Trojdohody zvítězí. Co vám však mám právo tvrdit, zvláště po svém včerejším rozhovoru s carem, je vůle, která všechny tři mocnosti oživuje: neúprosná vůle rozdrtit Německo. Všechny tři jsou jednomyslné v odhodlání učinit konec německé tyranii. Je-li otázka takto položena, posuďte sám, na které straně jsou vyhlídky na úspěch, a vyvoďte z toho důsledky.

Vycházíme spolu a já se odebírám na ministerstvo zahraničních věcí, kde mám vyřídit množství věcí: otázky blokády, repatriace, telegrafického spojení, tisku, policie a tak dále, nepočítaje otázky diplomatické.

Sazonov mi sděluje, že si dal zavolat rumunského vyslance Diamandyho, aby od něho žádal okamžitou součinnost rumunské
62 armády proti Rakousku. Výměnou nabízí, že bukurešťskému kabinetu přizná právo anektovat všechna rakousko-uherská území, která dnes obývá rumunské obyvatelstvo, to jest větší část Sedmihradska[1] a severní oblast Bukoviny[2]; mocnosti Trojdohody by nadto zaručily Rumunsku celistvost jeho území.

Sazonov konečně telegrafoval ruskému vyslanci v Sofii, aby dosáhl blahovolné neutrality Bulharska výměnou za slib několika okresů, které by se odňaly ze srbského území v Makedonii[3], získá-li Srbsko přímý přístup k Jaderskému moři.

* * *

Pátek 7. srpna 1914.

Němci včera vstoupili do Lutychu; několik fortů ještě odolává.

Sazonov navrhuje francouzské a britské vládě, aby se v Tokiu neodkladně vyjednalo přistoupení Japonska k naší koalici: spo-

---

[1] **Sedmihradsko** — Historická země ve východní části Uher s rumunskou většinou, rumunsky Transilvania, německy Siebenbürgen; od roku 1920 součást Rumunska. V knize ji Trojdohoda v letech 1914–1915 nabízí Rumunsku za vstup do války.

[2] **Bukovina** — Nejvýchodnější korunní zem habsburské monarchie se střediskem v Černovicích; v letech 1914 a 1915 opakovaně obsazována ruskou armádou. Dnes je rozdělena mezi Černovickou oblast Ukrajiny a rumunský kraj Suceava.

[3] **Makedonie** — Historická oblast na jihu Balkánu, po balkánských válkách 1912–1913 rozdělená mezi Srbsko, Řecko a Bulharsko. Dnes je rozdělena mezi Severní Makedonii, Řecko a Bulharsko.

jenecké mocnosti by japonské vládě přiznaly právo anektovat německé území Kiaočou[1]; Rusko a Japonsko by si vzájemně zaručily celistvost svých asijských držav.

Dnes večer večeřím v Jachtklubu na Morské[2]. V tom veskrze konzervativním prostředí nacházím důkaz toho, co mi včera říkal Stachovič o smýšlení krajní pravice vůči Německu. Ti, kdo ještě minulý týden s největší rázností tvrdili, že je třeba posílit pravoslavné carství těsným spojenectvím s pruským autoritářstvím, dnes prohlašují urážku, kterou bombardování Bělehradu uštědřilo celému slovanskému světu, za nesnesitelnou a patří k těm nejbojovnějším. Jiní mlčí nebo se omezují na slova, že Německo a Rakousko právě zasadily smrtelnou ránu monarchickému principu v Evropě. 63

Než se vrátím na velvyslanectví, zastavím se na ministerstvu zahraničních věcí, kde se mnou chce Sazonov mluvit.

– Znepokojují mě, říká mi, zprávy, které dostávám z Cařihradu[3]. Velmi se bojím, aby nám tam Německo s Rakouskem neušila nějakou boudu po svém.

– Například jakou?

– Obávám se, aby se rakousko-uherské loďstvo neuchýlilo do Marmarského moře[4]. Důsledky si jistě představíte!

* * *

Sobota 8. srpna 1914.

---

[1]**Kiaočou** — Německé pronajaté území v čínské provincii Šan-tung se střediskem v Tsingtau, získané roku 1898 na devětadevadesát let; v listopadu 1914 je po obléhání obsadilo Japonsko. Dnes záliv Ťiao-čou a město Čching-tao v Číně.

[2]**Morská** — Ulice v Petrohradě, rusky Bolšaja Morskaja, mezi Něvským prospektem a Isaakijevským chrámem; sídlil v ní Carský jachtklub, místo nejkonzervativnější petrohradské společnosti.

[3]**Cařihrad** — Hlavní město Osmanské říše na Bosporu, rusky Царьград, turecky Istanbul; dobový český tvar, jímž se v roce 1914 město česky nazývalo. Anglický tvar *Constantinople* kniha ponechává v citátu krále Jiřího V. „Constantinople must be yours“, jímž velvyslanci Benckendorffovi přiznal ruský nárok na Úžiny.

[4]**Marmarské moře** — Vnitrozemské moře mezi Bosporem a Dardanelami, celým obvodem na osmanském území; dnes vnitřní moře Turecka. V knize se objevuje dvakrát: nejprve se Sazonov obává, aby se do něj neuchýlilo rakousko-uherské loďstvo, později má v carově návrhu rozdělení Turecka vyznačovat západní hranici zbytkového tureckého státu.

Francouzská armáda včera vstoupila do Belgie na pomoc armádě belgické. Má se osud Francie znovu rozhodnout mezi Sambre a Meuse?

Dnes zasedání Státní rady a dumy. Už 2. srpna car zveřejnil svůj úmysl svolat mimořádně zákonodárná shromáždění, „aby byl v dokonalé jednotě se svým lidem“. To svolání, které by se v kterékoli jiné zemi zdálo zcela přirozené a nutné, se tu vyložilo jako projev „konstitucionalismu“. V liberálních kruzích jsou za ně caru velmi vděčni, neboť není tajemstvím, že předseda rady ministrů Goremykin, ministr vnitra Maklakov, ministr spravedlnosti Ščeglovitov a vrchní prokurátor Svatého synodu[1] Sabler[2] se tváří, jako by duma byla nicotným a zanedbatelným orgánem státu.

64

Usedám se sirem Georgem Buchananem do první řady diplomatické lóže.

Zasedání zahajuje strhující proslov předsedy Rodzjanka. Jeho deklamační a zvučná výmluvnost strhne shromáždění k nadšení.

Potom vystoupí vratkým krokem na tribunu starý Goremykin. S námahou nese tóny chabého hlasu, který chvílemi slábne, jako by měl skonat, a vykládá, že „Rusko válku nechtělo“, že carská vláda vyzkoušela vše pro záchranu míru, „chytajíc se i sebemenší naděje, že zadrží záplavu krve, která hrozila zaplavit svět“; uzavírá, že Rusko nemohlo před výzvou, kterou mu germánské mocnosti hodily, ustoupit: „Ostatně kdybychom byli povolili, naše ponížení by běh událostí nezměnilo.“ Při těch posledních slovech se jeho hlas trochu zpevní a v pohaslém pohledu krátce vyšlehne plamen. Řeklo by se, že ten skeptický stařec, obtížený prací, poctami a zkušeností, má škodolibou radost z toho, že může v tak slavnostní chvíli vyhlásit svůj rozčarovaný fatalismus.

---

[1] **Svatý synod** — Svatý synod, rusky Святейший Правительствующий Синод – kolegiální sbor, kterým Petr Veliký roku 1721 nahradil moskevský patriarchát a jehož prostřednictvím stát spravoval pravoslavnou církev; v jeho čele stál laický vrchní prokurátor. Roku 1917 byl patriarchát obnoven a synod v této podobě zrušen. V knize je to orgán, jehož servilitě vděčí Rasputinův kamarád Varnava za tobolské biskupství, který vykázal carevnina zpovědníka Feofana do Tauridy a proti němuž se v Moskvě vzepřeli nejváženější vykladači pravoslavného slovanství.

[2] **Sabler, Vladimir Karlovič** (1845–1929) — Nejvyšší prokurátor Svatého synodu 1911–1915, do úřadu dosazený po smrti Pobedonoscevova vlivu a odvolaný v červenci 1915. Za války si podle manželky změnil německy znějící jméno na Děsjatovskij; zemřel v tverském vyhnanství.

Na tribuně ho vystřídá Sazonov. Je bledý a nervózní. Hned zkraje si uleví svědomí: „Až pro dějiny přijde den nestranného soudu, jsem přesvědčen, že nás ospravedlní…“ Rázně připomene, že „nebyla to ruská politika, kdo ohrožoval obecný mír“, a že kdyby bylo Německo chtělo, mohlo „jediným slovem, jediným rozkazovačným slovem“ Rakousko na válečné cestě zastavit. Pak vřelým tónem velebí „velkodušnou Francii, rytířskou Francii, která se spolu s námi vztyčila na obranu práva a spravedlnosti“. Při té větě všichni poslanci povstanou, obrátí se ke mně a dlouze provolávají slávu Francii. 65
Všímám si nicméně, že na lavicích levice není provolávání příliš vydatné: liberální strany nám nikdy neodpustily, že jsme svými finančními podporami prodloužili život carství. Potlesk propukne znovu, když Sazonov prohlásí, že i Anglie uznala mravní nemožnost zůstat lhostejná k násilí spáchanému na Srbsku. Jeho závěr přesně vystihuje myšlenku, která v posledních týdnech ovládla všechno naše myšlení i konání: „Nechceme přijmout jho Německa a jeho spojence v Evropě.“ Sestupuje z tribuny za ovací.

Po přerušení zasedání přichází každý vůdce strany vydat svědectví o svém vlastenectví a prohlásit se odhodlaným ke všem obětem, aby Rusko a slovanské národy unikly germánské nadvládě. Když dá předseda hlasovat o válečných úvěrech, které vláda žádá, oznámí socialistická strana, že se hlasování zdrží, protože nechce nést žádnou odpovědnost za politiku carství; vyzývá nicméně ruskou demokracii, aby bránila svou rodnou zem proti cizí invazi: „Dělníci a rolníci, seberte všechny síly k obraně naší země; osvobodíme ji potom!“ Kromě zdržení se socialistů jsou vojenské úvěry schváleny jednomyslně.

Když s Buchananem opouštím Tauridský palác[1], naše vozy si jen stěží razí cestu davem, který je sevřel a provolává nám slávu.

Dojem, který si z toho zasedání odnáším, je uspokojivý. Ruský lid, který válku nechtěl a který byl válkou dokonce zaskočen, je pevně rozhodnut nést její tíhu. Vláda a vládnoucí vrstvy si zase uvědomují, že osudy Ruska jsou napříště spjaty s osudem Francie a Anglie. Ten druhý bod není o nic méně důležitý než první.

---

[1]**Tauridský palác (Таврический дворец)** — Petrohradský palác, postavený v letech 1783–1789 pro knížete Potěmkina Tavrického, od roku 1906 do roku 1917 sídlo Státní dumy.

* * *

66

Neděle 9. srpna 1914.

Včera vstoupila francouzská vojska do Mulhouse[1].

Velkokníže Nikolaj, který ještě nepřenesl svůj hlavní stan na frontu, ke mně posílá svého náčelníka štábu generála Januškeviče se zprávou, že mobilizace končí za nejlepších podmínek a že přepravy k soustředění probíhají přesně. Dodává, že vláda plně důvěřuje v udržení pořádku v Sankt-Petěrburgu, a vojska z hlavního města a jeho okolí jsou proto už nyní směrována k hranici.

Pak mluvíme o operacích, které se chystají. Generál Januškevič mi potvrzuje: 1° že vilenská armáda zahájí ofenzivu směrem na Königsberg[2]; 2° že varšavská[3] armáda bude okamžitě vržena na levý břeh Visly[4], aby vilenskou armádu kryla z boku; 3° že všeobecná ofenziva bude zahájena 14. srpna.

V půl sedmé odjíždím autem do Carského Sela, kde večeřím u velkokněžny Marie Pavlovny[5].

---

[1]**Mulhouse** — Město v Horním Alsasku, od roku 1871 v Německé říši; dnes v departementu Haut-Rhin ve Francii. Francouzská vojska do něj vstoupila 8. srpna 1914 a znovu 19. srpna, obojí jen nakrátko; velela jim alsaská armáda generála Pau.

[2]**Königsberg** — Hlavní město a pevnost Východního Pruska na Pregolu, korunovační město pruských králů; dnes Kaliningrad v Rusku. V roce 1914 byl cílem ruského postupu mezi Narwí a Wkrou.

[3]**Varšava** — Hlavní město Ruskem spravovaného Polského království a Varšavské gubernie, sídlo generálního gubernátora; dnes hlavní město Polska. V knize je v letech 1914–1915 opakovaně ohrožena německou ofenzivou od Lodže, Łowicze a Pilice.

[4]**Visla** — Největší polská řeka, polsky Wisła a německy Weichsel, tekoucí od Krakova k Gdaňsku. V knize je to hlavní osa východní fronty: podle ní se po celý rok 1914 a 1915 popisuje poloha armád a jejím levým a pravým břehem se měří každý postup i ústup.

[5]Dcera velkovévody Bedřicha Františka II. Meklenbursko-Zvěřínského, narozena 14. května 1854, provdána 28. srpna 1874 za velkoknížete Vladimira Alexandroviče (zemřel 17. února 1909).

Bedřich František II. (1823–1883) — Velkovévoda meklenbursko-zvěřínský 1842–1883.

Vladimir Alexandrovič (1847–1909) — Velkokníže, třetí syn Alexandra II., vrchní velitel gardy a petrohradského vojenského okruhu 1884–1905 a prezident

Velkokněžnu obklopuje její nejstarší syn a snacha, velkokníže Kirill Vladimirovič[1] a velkokněžna Viktorie Fjodorovna[2], její zeť a dcera, řecký princ Nikolaos a velkokněžna Jelena Vladimirovna[3], její dvorní dámy a nejbližší přátelé. 67

Stůl je prostřen v zahradě pod stanem, jehož tři stěny jsou vyhrnuty. Vzduch je čistý a lehký. Záhony růží voní. Slunce, které je přes pokročilou hodinu ještě vysoko nad obzorem, kolem nás rozptyluje velmi měkké světlo a průsvitné stíny.

Rozhovor je společný, plný důvěry a svěžesti; má přirozeně jediný námět: válku. Jedna otázka se však vrací každou chvíli: rozdělení vrchních velení a složení štábů; kritizují se volby, které jsou už známy; hádá se, koho car jmenuje tam, kde se dosud nerozhodl. Ve všem, co se tu říká, se prozrazuje veškerá rivalita dvora a salonů. Chvílemi mám pocit, že žiji kapitolu z Tolstého[4] Vojny a míru[5].

Po jídle mě velkokněžna Marie Pavlovna odvede na konec zahrady a posadí mě vedle sebe na lavičku.

– Teď, říká mi, si promluvme zcela volně… Mám pocit, že car a Rusko hrají nejvyšší hru. Tohle není politická válka, jakých bylo tolik; je to souboj slovanství a germánství; jeden z nich bude muset podlehnout… V posledních dnech jsem viděla mnoho lidí; mé lazarety a sanitní vlaky mě svedly dohromady s lidmi ze všech prostředí, ze všech tříd. Mohu vás ujistit, že si nikdo nedělá iluze o vážnosti

---

Akademie umění 1876–1909. Manžel velkokněžny Marie Pavlovny a otec Kirilla Vladimiroviče.

[1]**Kirill Vladimirovič** (1876–1938) — Ruský velkokníže, syn Vladimira Alexandroviče a Marie Pavlovny, námořní důstojník a kontradmirál od roku 1916. Roku 1905 se proti carově vůli oženil se svou sestřenicí Viktorií Fjodorovnou a roku 1924 se v emigraci prohlásil za hlavu carského domu.

[2]**Viktorie Fjodorovna** (1876–1936) — Velkokněžna, rozená princezna Viktorie Melita sasko-kobursko-gothajská, vnučka královny Viktorie i cara Alexandra II. Roku 1905, po rozvodu s hesenským velkovévodou Ernstem Ludwigem, se provdala za velkoknížete Kirilla Vladimiroviče; nezaměňovat s královnou Viktorií, kterou kniha jmenuje v témže tvaru.

[3]**Jelena Vladimirovna** (1882–1957) — Ruská velkokněžna, dcera velkoknížete Vladimira Alexandroviče a Marie Pavlovny, od roku 1902 choť řeckého prince Nikolaose. Zemřela v athénské emigraci.

[4]**Tolstoj, Lev Nikolajevič** (1828–1910) — Ruský prozaik. V knize se k němu autor vrací citacemi ze Vzkříšení, jehož Maslovová mu slouží jako obraz ruské ženy.

[5]**Vojna a mír** — Tolstého román z let 1865–1869.

boje, který začíná. Od cara až po posledního mužika je proto každý odhodlán splnit hrdinsky svou povinnost; neustoupí se před žádnou obětí… Jestliže – nedej Bůh! – budou naše začátky nešťastné, uvidíte znovu zázraky roku 1812.

– Je vskutku pravděpodobné, že nás čekají velmi obtížné začátky.
68 Musíme počítat se vším, i s pohromou. Od Ruska nežádám nic než aby vydrželo.

– Vydrží. O tom nepochybujte!

Abych přivedl velkokněžnu k řeči na choulostivější téma, blahopřeji jí k statečnému smýšlení, které mi projevuje; domnívám se totiž, že její pevnost ducha není bez krutých vnitřních rozporů. Odpoví mi:

– Jsem ráda, že se vám s tím mohu svěřit… Několikrát jsem v těchto dnech zpytovala svědomí; podívala jsem se až na dno sebe samé. Ani v srdci, ani v mysli jsem nenašla nic, co by nebylo zcela oddáno mé ruské vlasti. A děkovala jsem za to Bohu!… Je to snad proto, že první obyvatelé Meklenburska a jejich první panovníci, mí předkové, byli Slované? Je to možné. Spíš bych věřila, že mých čtyřicet let strávených v Rusku – všechno štěstí, které jsem tu poznala, všechny sny, které jsem si tu utvořila, všechna náklonnost a dobrota, které se mi tu dostalo – mi daly duši docela ruskou. Meklenburčankou se cítím jen v jediném bodě: ve své nenávisti k císaři Vilémovi. Ten představuje to, co jsem se od dětství naučila nenávidět nejvíc: tyranii Hohenzollernů[1]… Ano, jsou to oni, Hohenzollernové, kdo Německo zkazil, demoralizoval, ponížil a snížil, kdo v něm ponenáhlu zničil všechen idealismus a velkorysost, všechnu jemnost a milosrdenství…

Vylévá si takto hněv v dlouhé filipice, z níž cítím zarytou zášť, tlumené a houževnaté proklínání, které malé německé státy, kdysi samostatné, chovají vůči despotickému pruskému domu.

Kolem desáté se s velkokněžnou loučím, protože na velvyslanectví mě čeká těžká práce.

Noc je jasná a teplá; velmi bledý měsíc nechává tu a tam na ne-
69 smírné jednotvárné pláni vláčet stříbrné šály. Na západě, směrem k

[1] **Hohenzollernové** — Braniborsko-pruská dynastie. Braniborskými kurfiřty byli Hohenzollernové od roku 1415, pruskými králi od roku 1701 a německými císaři od roku 1871 do roku 1918; posledním byl Vilém II., který roku 1918 abdikoval.

Finskému zálivu, se obzor halí do měděných par.

Po návratu o půl dvanácté mi přinesou svazek telegramů, které dorazily během večera.

Jsou skoro dvě hodiny ráno, když uléhám.

Jsem příliš unaven, než abych usnul, a tak beru do ruky knihu – jednu z mála knih, které lze v téhle hodině všeobecného převratu a dějinných křečí otevřít: Bibli. Znovu čtu Zjevení a zastavím se u tohoto místa:

Tu jsem viděl vyrazit ryzého koně[1]. A jezdec, který na něm seděl, dostal moc odejmout zemi pokoj, aby se lidé navzájem vraždili; v ruce se mu blýskal veliký meč… Potom jsem viděl vyrazit sinavého koně. A jezdec, který na něm seděl, se jmenoval Smrt; Peklo šlo za ním. A dostal moc zabíjet čtvrtinu lidstva mečem, hladem, morem a divou zvěří.

Dnes budou úlohu divé zvěře zastávat lidé sami.

* * *

Pondělí 10. srpna 1914.

Sazonov naléhá na italskou vládu, aby přistoupila k našemu spojenectví. Navrhuje jí dohodu na těchto základech:

1° italská armáda a loďstvo okamžitě napadnou armádu a loďstvo rakousko-uherské; 2° po válce budou k Itálii připojeny Tridentsko a přístavy Terst a Valona[2].

Ze Sofie nejsou dojmy uklidňující. Car Ferdinand[3] je schopen každé hanebnosti a každé věrolomnosti, jde-li o jeho ješitnost nebo o jeho zášť. A já znám tři země, k nimž chová neúprosnou zášť: 70
Srbsko, Rumunsko a Rusko. Vykládám to Sazonovovi; přeruší mě:

– Jakže?… Car Ferdinand má spadeno na Rusko! A proč tedy?

---

[1] Francouzský tisk má v citátu *un cheval rouan*, tedy koně plavého; Zjevení 6,4 má *un cheval roux*, koně ryšavého. V překladu je ponechán tvar Bible kralické („I vyšel jiný kůň ryzí“). – *Pozn. překl.*

[2] **Valona** — Albánský přístav v Jaderském moři, dnes Vlorë v Albánii; v prosinci 1914 jej obsadila Itálie.

[3] **Ferdinand I. Bulharský** (1861–1948) — Bulharský kníže 1887–1908 a car 1908–1918. Z rodu Sasko-kobursko-gothajského; v říjnu 1915 přivedl Bulharsko do války na straně Centrálních mocností a po porážce roku 1918 abdikoval ve prospěch syna Borise. V knize jej autor tituluje carem týmž slovem jako Mikuláše II.

– Především obviňuje ruskou vládu, že se roku 1913 postavila na stranu Srbska, ba i Rumunska. A pak jsou tu staré křivdy, kterých je bezpočet…

– Ale jaké křivdy?… Vždycky jsme ho zahrnovali přízní. A když sem roku 1910 přijel, přijal ho car s týmiž poctami a ohledy, jako by byl panovníkem velikého království. Co víc jsme mohli udělat?

– Právě ta cesta roku 1910 je jednou z křivd, které ho pálí nejvíc… Den po návratu do Sofie si mě dal zavolat do paláce a řekl mi: „Můj drahý vyslanče, požádal jsem vás, abyste za mnou přišel; potřebuji totiž vaše světlo, abych se vyznal v dojmech, které si vezu ze Sankt-Petěrburgu. Nepodařilo se mi totiž pochopit, zda tam nejvíc nenávidí můj národ, mé dílo, nebo mou osobu.“

– Vždyť je to šílené!

– To slovo není příliš silné… U toho člověka jsou nepochybně známky nervové degenerace a duševní nevyrovnanosti: popudy, fobie, utkvělé představy, melancholie, velikášství, stihomam. O to je nebezpečnější; dává totiž do služeb svých ambicí a svých nenávistí dokonalou obratnost a vzácného ducha lstivosti a kombinace.

– Nevím, co by z jeho obratnosti zbylo, kdyby se z ní odečetla proradnost… Ať je to jak chce, Ferdinandovým krokům nemůžeme věnovat dost pozornosti. Pokládal jsem za svou povinnost dát mu na vědomí, že bude-li intrikovat s Rakouskem proti Srbsku, odejme Rusko bulharskému národu s konečnou platností své přátelství. Náš
71 vyslanec v Sofii Savinskij[1] je velmi jemný; vyřídí to se vší žádoucí taktností.

– To nestačí. Jsou i jiné argumenty, na něž je klika bulharských politiků velmi citlivá: měli bychom k nim bez prodlení sáhnout.

– Jsem téhož názoru. Ještě si o tom promluvíme.

Zdá se, že válka vzbudila v celém ruském lidu úžasný vzmach vlastenectví.

[1] **Savinskij, Alexandr Alexandrovič** (1868–1931) — Ruský vyslanec v Sofii 1913–1915. V knize na něj Sazonov spoléhá, že udrží bulharskou neutralitu; Bulharsko přesto roku 1915 vstoupilo do války na straně Centrálních mocností.

Zprávy, úřední i soukromé, které mi docházejí z celého Ruska, jsou jednomyslné. V Moskvě, v Jaroslavli[1], v Kazani[2], v Simbirsku, v Tule, v Kyjevě, v Charkově, v Oděse, v Rostově, v Samaře[3], v Tiflisu, v Orenburgu, v Tomsku, v Irkutsku – všude totéž lidové provolávání slávy, týž vážný a zbožný zápal, totéž semknutí kolem cara, táž víra ve vítězství, totéž povznesení národního vědomí. Žádný odpor, žádné odštěpenectví. Zdá se, že zlé dny roku 1905 vymizely ze všech pamětí. Pospolitá duše svaté Rusi se takto silně nevyslovila od roku 1812.

* * *

Úterý 11. srpna 1914.

Francouzská vojska, která s tak krásným rozmachem obsadila Mulhouse, je musí vyklidit.

Nevraživost vůči Němcům se po celém Rusku projevuje dál, násilnostmi a škodami. Nadvláda, již si Německo vydobylo ve všech hospodářských oblastech ruského života a která se nejčastěji rovnala monopolu, tuhle surovou reakci národního cítění až příliš ospravedlňuje. Je nesnadné přesně vyčíslit počet německých příslušníků usazených v Rusku; nebylo by však daleko od pravdy stanovit jej na 170 000 proti 120 000 Rakušanů a Uhrů, 10 000 Francouzů a 8 000 Angličanů. Přehled dovozu z jednotlivých zemí je ještě výmluvnější. Loni mělo zboží dovezené z Německa úhrnnou cenu 643 milionů rublů, kdežto anglické zboží představovalo jen 170 milionů, francouzské 56 milionů a rakousko-uherské 35 milionů. 72

K německému vlivu v Rusku je nadto nutno připočíst celou populaci německých přistěhovalců, kteří mluví německy, drží se německé tradice a čítají neméně než 2 miliony osob, usazených v pobaltských provinciích, na Ukrajině a v dolním Povolží.

---

[1] **Jaroslavl** — Staré město na Volze severovýchodně od Moskvy, roku 1914 středisko jaroslavlské gubernie, dnes Rusko. Nezaměňovat s haličským Jarosławem.

[2] **Kazaň** — Staré tatarské město na Volze, středisko Kazaňské gubernie a univerzitní město; dnes hlavní město Tatarstánu v Rusku. Nezaměňovat s Kazaňskou Matkou Boží, ikonou, ani s Kazaňským chrámem v Petrohradě.

[3] **Samara** — Gubernské město na středním Povolží u ústí Samary do Volhy, do roku 1917 středisko Samarské gubernie, v letech 1935–1991 Kujbyšev.

Konečně a především jsou tu „pobaltští baroni“, kteří si znenáhla přivlastnili všechny vysoké dvorské úřady, všechna přední místa v armádě, ve správě a v diplomacii. Po sto padesát let dodávala feudální kasta pobaltských provincií carismu jeho nejoddanější služebníky a nejobávanější činitele reakce. Byla to pobaltská šlechta, kdo rozdrcením povstání z prosince 1825 dopomohl samovládnému absolutismu k vítězství; byla to ona, kdo při každém procitnutí ducha liberálního či revolučního řídil represe; byla to ona, kdo nejvíc přispěl k tomu, aby se z ruského státu stala veliká policejní byrokracie, v níž se v podivné slitině spojují postupy tatarského despotismu s metodami pruské kázně; je to ona, kdo tvoří hlavní výztuž režimu.

Chci-li změřit, jakým odporem naplňují „pobaltští baroni“ opravdové Rusy, stačí mi poslouchat vedoucího Ceremoniální části[1] E..., s nímž jsem v důvěrném styku a jehož krajní nacionalismus mě baví. Přišel ke mně včera v úřední věci a s ještě větší vášní než obvykle
73 spílal německým dvořanům – hraběti Frederiksovi, který je ministrem carského domu, baronu Korffovi, který je nejvyšším ceremoniářem, generálu Grünewaldtovi, který je nejvyšším štolbou, hraběti Benckendorffovi[2], který je nejvyšším dvorským maršálkem, a všem těm Meyendorffům[3], Budbergům, Heydenům, Stackelbergům[4], Nierothům, Kotzebuům, Knorringům a tak dále, kteří se hemží v carských palácích. Uzavřel to, podtrhuje svá slova výmluvným gestem:

– Po válce zakroutíme krkem všem pobaltským baronům.

– Ale až jim zakroutíte krkem, jste si doopravdy jist, že vám nebudou chybět?

– Jakže?... Co tím chcete říci?... To snad myslíte, že Rusové nejsou s to vládnout sami sobě?

---

[1] **Ceremoniální část** — Ceremoniální část, rusky Церемониальная часть – oddělení ruského ministerstva zahraničních věcí, které spravovalo dvorský a diplomatický ceremoniál a styk s cizími misemi.

[2] **Benckendorff, Pavel Konstantinovič** (1853–1921) — Hrabě, nejvyšší dvorský maršálek carského dvora. Bratr ruského velvyslance v Londýně Alexandra Konstantinoviče Benckendorffa; z téhož rodu je i Alexandr Christoforovič Benckendorff, šéf Třetího oddělení. Zemřel roku 1921 v nemocnici na estonské hranici.

[3] **Meyendorff** — Pobaltskoněmecký baronský rod, bohatě zastoupený u carského dvora i v ruské diplomacii.

[4] **Stackelbergové** — Pobaltskoněmecký hraběcí a baronský rod, bohatě zastoupený u carského dvora.

– Považuji je toho za naprosto schopné… Jenže je nebezpečné vyjmout z krovu hlavní trám, když člověk nemá po ruce trám náhradní…

* * *

Středa 12. srpna 1914.

Zároveň s tím, jak se mobilizují vojenské síly, přizpůsobují se válce všechny společenské organismy. Jako vždy vyšel signál z Moskvy, která je pravým středem národního života a kde je duch podnikavosti bdělejší a cvičenější než kdekoli jinde. Sejde se tam sjezd všech zemstev a všech ruských municipalit, aby sladil rozmanité úsilí společenské činnosti pro potřeby války: pomoc raněným, podpora chudých tříd, rozdělování pracovních sil, výroba potravin, léčiv, oděvů a tak dále. Vůdčí myšlenkou je přijít na pomoc vládě při plnění těch složitých úkolů, které byrokracie, příliš líná, příliš úplatná, příliš cizí potřebám lidu, není s to zvládnout sama. Kéž aspoň *činovníci*[1] nezkříží z nedůvěry a ze zvyku to krásné hnutí samovolné organizace! 74

Celý den jsem na Něvském prospektu, na Litějném[2], na Sadovaji[3] potkával pluky mířící k Varšavskému nádraží. Muži statní, dobře vystrojení, s vážným a odhodlaným výrazem, pevného a odměřeného kroku, na mě udělali nejlepší dojem. Jak jsem se na ně díval, napadlo mě, že velký počet z nich je už poznamenán smrtí. Ale ti, kdo přežijí, v jakém rozpoložení se vrátí? Jaké myšlenky, jaké úvahy, jaké nároky, jakého nového ducha, jakou novou duši přinesou do rodného domu?… Každá velká válka vyvolala v ruském lidu hlubokou krizi vnitřního vědomí. Osvobozenská válka roku

---

[1] **činovník** — *Činovník*, rusky чиновник – ruský státní úředník zařazený v hodnostní tabulce Petra Velikého; v dobovém hovoru slovo nese pohrdání jako „byrokrat“. V knize je to souhrnný a vždy odsuzující název pro správu, která podle autorových hostů říši skutečně vládne, v přísloví ti, kdo před carem tají pravdu, a v Rasputinových ústech ti, k nimž se slévají francouzské zálohy.

[2] **Litějnyj** — Jeden z hlavních petrohradských prospektů, vedoucí od Litějného mostu na Něvě k Něvskému prospektu; jméno má po slévárně děl, která tu stála od časů Petra Velikého. V textu se o něm mluví jako „na Litějném“.

[3] **Sadovaja** — Ulice v Petrohradě, rusky Садовая улица, vedoucí od Něvského prospektu kolem Jusupovovy zahrady k Sennému trhu. Nezaměňovat se Sadovou, místem bitvy u Hradce Králové roku 1866.

1812 připravila skryté dílo emancipace, které v prosinci 1825 málem smetlo carismus. Smutná krymská válka přinesla zrušení nevolnictví a vynutila si „velké reformy“ roku 1860. Balkánská válka let 1877–1878, s vítězstvími tak draze vykoupenými, měla za následek výbuch nihilistického terorismu. Neblahá mandžuská válka skončila revolučními otřesy roku 1905. Jaké budou následky války nynější?… Ruský lid je svým etnickým a duševním složením tak rozmanitý, je utvořen z prvků tak nesourodých a anachronických, vyvíjel se vždy s takovou nelogičností, skrze tolik nesoudržností, trhů a protikladů, že se jeho dějinný vývoj vymyká každému proroctví.

Dnes večer večeřím s paní P… a hraběnkou R…, jejichž manželé právě odjeli k armádě a které se samy chystají odjet jako sestry Červeného kříže k polní ošetřovně v první linii na haličské frontě. Z četných dopisů, které dostaly z gubernií a z venkova, mi potvrzují, že mobilizace proběhla všude v oživující atmosféře národní víry a hrdinství.

Mluvíme o strašlivé zkoušce, kterou nové způsoby vedení války chystají morálce bojujících; nikdy ještě nebylo lidským nervům uloženo takové napětí. Paní P… mi říká:

– Za ruského vojáka vám v tomhle ohledu ručím. Nemá sobě rovného, jde-li o to zůstat netečný tváří v tvář smrti.

Hraběnka R…, vždy tak bystrého ducha a tak čilého slova, však zmlkla. Nakloněná na kraji křesla, ruce sepjaté kolem kolena, obočí stažené, pohled k zemi, zdá se, že v sobě sleduje nějakou nesnadnou úvahu. Paní P… se jí ptá:

– Na co myslíš, Darjo? Vypadáš jako sibyla na trojnožce. Chystáš se věštit?

– Ne, nemyslím na budoucnost; myslím na minulost, či spíš na to, jaká mohla být. Vy mi řeknete svůj názor, pane velvyslanče… Včera jsem byla na návštěvě u paní Tanějevové[1], však víte: u matky Anny Vyrubovové[2]. Bylo tam pět šest osob, všechen květ rasputinovců.

[1] **Tanějev, Alexandr Sergejevič** (1850–1918) — Ředitel carovy vlastní kanceláře od roku 1896 a skladatel; otec Anny Alexandrovny Vyrubovové, důvěrnice carevny.

[2] **Vyrubovová, Anna Alexandrovna** (1884–1964) — Rozená Tanějevová, dvorní dáma a nejbližší důvěrnice carevny Alexandry Fjodorovny od roku 1907 a prostřednice Rasputinova vlivu u dvora. Po únorové revoluci byla vyšetřována a vězněna v Petropavlovské pevnosti, roku 1920 uprchla do Finska. V knize je ústřední postavou rasputinovského kroužku a Rasputin ji oslovuje domácky Anuško.

Rozprávělo se velmi vážně, s velmi rozpálenými tvářemi… hotový synod! Můj příchod je zmrazil, protože já do té party nepatřím, ó ne, vůbec ne! Po trochu rozpačitém mlčení se Anna Vyrubovová chopila hovoru znovu. Rozhodným tónem a jako by mi chtěla udělit lekci tvrdila, že válka by jistě nebyla vypukla, kdyby byl Rasputin[1] býval v Petěrburgu, místo aby umíral v Pokrovském[2], když se naše vztahy s Německem začaly kazit [3]. Několikrát opakovala: 76

„Kdyby tu byl *starec*[4][5], neměli bychom válku. Nevím, co by byl udělal, co by byl poradil, ale jeho by byl Bůh osvítil, kdežto ministři nedokázali nic vidět, ničemu zabránit. Ach, je to veliké neštěstí, že nebyl u nás, aby osvítil cara!… Vidíte, na čem závisí osud říší: nevěstka se chce pomstít špinavému mužikovi, a car vší Rusi hned ztratí hlavu. A celý svět je v ohni a krvi!“

Paní P… ji podrážděným tónem zarazí:

---

[1] **Rasputin, Grigorij Jefimovič** (1869–1916) — Sibiřský mužik z Pokrovského a samozvaný stařec. Carskému páru byl představen 1. listopadu 1905 a od té doby platil za léčitele careviče Alexeje. V noci 16. na 17. prosince 1916 byl zavražděn v Jusupovském paláci v Petrohradě knížetem Felixem Jusupovem, velkoknížetem Dmitrijem Pavlovičem a poslancem Puriškevičem. V knize je ústřední postavou kapitol o carském dvoře a jeho rozhovor s velvyslancem je samostatnou scénou.

[2] **Pokrovské** — Ves v Ťumeňském újezdu Tobolské gubernie na západní Sibiři, rusky Покровское; dnes Pokrovskoje v Ťumeňské oblasti v Rusku. Rodiště a trvalé bydliště Grigorije Rasputina; jeho zdejší pobyt v létě 1914 vynesl stoupencům opakovaný nářek, že kdyby byl v hlavním městě, k válce by nedošlo.

[3] Dne 29. června 1914 byl Rasputin, který právě přijel do své vsi Pokrovského u Tobolska, bodnut nožem do břicha petěrburskou prostitutkou Chionijí Gusevovou, jejímž býval milencem. Dva týdny byl mezi životem a smrtí. Zdá se, že jeho rekonvalescence bude dlouhá. Carevna mu denně telegrafuje. Chionija Gusevová je zavřena v ústavu pro choromyslné. Když Rasputina bodla, zvolala: „Zabila jsem Antikrista!“ Potom se pokusila zabít sama sebe. Je jí dvacet šest let, je dost hezká a představuje dokonalý typ ruské prostitutky, neboť je zároveň hysterická, alkoholička a mystička; člověk si ji velmi dobře umí představit v románu Tolstého nebo Dostojevského.

[4] **starec** — Starec, rusky старец – v ruském pravoslavném mnišství duchovní vůdce a zpovědník, jehož autorita se zakládá na askezi a na daru rozlišování, nikoli na svěcení ani na hodnosti.

[5] Doslova „stařec“. Ačkoli je Rasputinovi sotva třiačtyřicet let, jeho stoupenci ho tak z úcty označují, jako se to dělá u řeholníků. Přesný smysl slova starec je tedy spíš „otec“ nebo „ctihodný“. Ostatně i v tomto smyslu je to označení neoprávněné, neboť Rasputin je prostý mužik, který nepřijal žádné svěcení.

– Darjo, ani žertem nevykládej takové historky před panem velvyslancem. Je příliš hanebné pomyslet, že se takové řeči vedou v okolí Jejich Veličenstev!

Hraběnka R… zvážní a pokračuje:

– Nuže dobrá, nežertujme už. Myslíte si, pane velvyslanče, že válka byla nevyhnutelná a že ji žádný osobní vliv nemohl zažehnat?

Odpovídám:

– Tak, jak byl problém položen vůlí Německa, byla válka nevyhnutelná. V Petěrburgu stejně jako v Paříži, stejně jako v Londýně se udělalo všechno možné, aby byl mír zachráněn. Cestou ústupků nebylo možné jít dál; nezbývalo než se pokořit před germánskými
77 mocnostmi a

kapitulovat. Je tohle to, co by byl Rasputin carovi poradil?

– O tom nepochybujte! vrhne na mě paní P… rozhořčeným pohledem.

* * *

Čtvrtek 13. srpna 1914.

Velkokníže Nikolaj Nikolajevič mi dává vědět, že vilenská a varšavská armáda zahájí zítra ráno, hned za úsvitu, ofenzivu; armády určené k operacím proti Rakousku budou následovat zakrátko. Velkokníže opouští dnes večer Petěrburg. Bere s sebou mého prvního vojenského ataše generála de Laguiche a anglického vojenského ataše generála Williamse[1]. Hlavní stan je v Baranovičích[2], mezi Minskem[3] a Brestem Litevským[4]. U sebe si ponechávám svého druhého vojenského ataše majora Wehrlina a svého námořního ataše fregatního kapitána Gallauda.

---

[1] **Williams, John Hanbury**- (1859–1946) — Generálmajor sir John Hanbury-Williams. Od podzimu 1914 šéf britské vojenské mise u ruského hlavního stanu, a tedy britský protějšek francouzského generála de Laguiche.

[2] **Baranovičí** — Železniční uzel v Minské gubernii; od srpna 1914 do srpna 1915 sídlo ruské Stavky, hlavního stanu vrchního velitele. Dnes Baranavičy v Bělorusku.

[3] **Minsk** — Gubernské město Minské gubernie v Bělorusku; dnes hlavní město Běloruska. V knize je orientačním bodem: mezi ním a Brestem Litevským, v Baranovičích, ležel od srpna 1914 ruský hlavní stan.

[4] **Brest Litevský** — Pevnostní město na Bugu v Grodenské gubernii, uzel železnic do Varšavy, Moskvy a Kyjeva; dnes Brest v Bělorusku.

Rumunská vláda odmítla návrhy vlády ruské; dovolávala se dávných a důvěrných přátelských vztahů, jež poutají krále Karla k císaři Františku Josefovi. Bere nicméně tyto návrhy na vědomí a jejich vlídnou povahu vysoce oceňuje; uzavírá, že v nynější fázi konfliktu, který rozděluje Evropu, musí své úsilí omezit na udržení balkánské rovnováhy.

Výstraha, kterou mě Sazonov před sedmi dny žádal vyřídit našemu loďstvu, vyšla naprázdno. Dvěma velkým německým křižníkům, *Goebenu*[1] a *Breslau*[2], se podařilo uchýlit se do Marmarského moře. Že je turecká vláda spoluviníkem, o tom není nejmenší pochyby.

Na admiralitě je značné rozrušení; mají obavu z hmotných škod a ještě víc z morálního účinku útoku vedeného na ruské pobřeží Černého moře[3]. 78

Sazonov vidí dál:

– Tímhle překvapivým úderem, říká mi, zdesateronásobili Němci v Cařihradě svou prestiž. Nezareagujeme-li okamžitě, je Turecko pro nás ztraceno… Ba dokonce se postaví proti nám! Pak nezbude než rozptýlit naše síly na pobřeží Černého moře, na hranici arménskou[4] a na hranici perskou!…

– A co by se podle vás mělo udělat?

– Nemám ještě ustálený názor… Na první pohled se mi zdá, že bychom měli Turecku nabídnout za cenu jeho neutrality slavnostní záruku jeho územní celistvosti; mohli bychom k tomu připojit příslib velkých finančních výhod na úkor Německa.

---

[1]**Goeben** — SMS Goeben, německý bitevní křižník. Spolu s lehkým křižníkem Breslau unikl v srpnu 1914 britskému Středomořskému loďstvu do Cařihradu; obě lodě byly předány osmanskému námořnictvu jako Yavuz Sultan Selim a Midilli a jejich příchod přispěl ke vstupu Turecka do války na straně Německa.

[2]**Breslau** — SMS Breslau, německý lehký křižník, v osmanské službě Midilli. Nezaměňovat s Vratislaví, německy Breslau, po níž byl pojmenován.

[3]**Černé moře** — Vnitrozemské moře mezi Ruskem, Rumunskem, Bulharskem, Tureckem a Kavkazem, spojené s Egejským mořem Úžinami. V knize je to moře, na jehož ruská pobřeží zaútočily na podzim 1914 německé křižníky Goeben a Breslau v turecké službě.

[4]**Arménie** — Historické území rozdělené mezi Rusko, Turecko a Persii; ruskou část tvořila Erivaňská gubernie, tureckou takzvaná Západní Arménie. V letech 1914 a 1915 tam procházela kavkazská fronta a probíhalo turecké vyhlazování armenského obyvatelstva; ruská část je dnes samostatnou Arménskou republikou.

Povzbuzuji ho, aby na této cestě hledal řešení, jež se naléhavě vnucuje.

– A teď, pokračuje Sazonov, vám svěřím tajemství, veliké tajemství… Car se rozhodl obnovit Polsko a udělit mu širokou autonomii… Jeho úmysly budou Polákům oznámeny manifestem, který v nejbližší době vydá velkokníže Nikolaj a který mi Jeho Veličenstvo nařídilo připravit.

– Výborně! To je nádherné gesto a bude mít nejen mezi Poláky, ale ve Francii, v Anglii, na celém světě ohromný ohlas… Kdy bude manifest zveřejněn?

– Za tři nebo čtyři dny… Předložil jsem svůj návrh carovi, který jej v celku schválil; dnes večer jej posílám velknížeti Nikolajovi, který snad bude žádat několik drobných změn v podrobnostech.

– Proč ale car svěřuje vyhlášení manifestu velknížeti? Proč jej nevydá sám jako přímý akt své panovnické vůle? Morální účinek by
79 byl mnohem působivější.

– To byla i má první myšlenka. Jenže Goremykin a Maklakov, kteří jsou obnovení Polska nepřátelští, podotkli, ne bez důvodu, že Poláci v Haliči a v Poznaňsku[1] jsou dosud pod nadvládou rakouskou a pruskou; že dobytí těch dvou provincií je teprve výhledem, nadějí; že se tedy car nemůže důstojně obracet osobně k budoucím poddaným; že velkokníže Nikolaj naopak nepřekročí svou úlohu ruského generalissima, obrátí-li se ke slovanskému obyvatelstvu, které přichází osvobodit… Car se k tomuto mínění přiklonil…

Potom filozofujeme o přírůstku síly, který Rusko získá smířením obou slovanských národů pod žezlem Romanovců. Rozpínání germánství na východ bude tím nadobro zastaveno; všechny problémy východní Evropy nabudou ve prospěch slovanství nové tvářnosti; konečně a především vstoupí do vztahů carismu k jinorodým skupinám[2] říše duch širší, chápavější, svobodomyslnější.

---

[1] **Poznaň** — Hlavní město pruské provincie Posen a pevnost na Warcie, polsky Poznań; od roku 1919 polské. V knize je spolu s Toruní a Vratislaví jednou z pevností, mezi nimiž chtěl velkokníže Nikolaj projít k Berlínu, a jako Poznaňsko zároveň tou pruskou provincií, jejíž dobytí bylo podmínkou slíbeného obnovení Polska.

[2] **jinorodé skupiny** — Jinorodé skupiny, francouzsky *groupes allogènes* – autorovo označení nerusských národností říše. Ruský úřední termín инородцы, jinorodci, byl právní kategorií, do níž patřili kočovní obyvatelé Sibiře a Střední Asie, kavkazští horalé a Židé, ne však Poláci, Pobalťané nebo Finové. V knize je to souhrn národů, do

* * *

Pátek 14. srpna 1914.

Na základě nevím jakých pověstí přicházejících z Cařihradu se v Paříži a v Londýně míní, že Rusko chystá útok na Turecko a že si pro tuto chystanou agresi vyhrazuje část svých sil. Sazonov, jehož o tom současně zpravili Izvolskij a Benckendorff[1], mi s hořkostí vyjadřuje smutek nad tím, že si ze strany svých spojenců vysloužil tak neoprávněné podezření:

– Jak nám může někdo takovou myšlenku přisuzovat?... Není to jen nepravdivé, je to nesmyslné! 80

Velkokníže Nikolaj vám sám řekl, že všechny naše síly bez výjimky jsou soustředěny na západní hranici říše s jediným cílem: *rozdrtit Německo*... A dnes ráno, zrovna když jsem podával carovi hlášení, prohlásilo mi Jeho Veličenstvo doslova: *Nařídil jsem velkoknížeti Nikolajovi, aby si co nejrychleji a za každou cenu otevřel cestu na Berlín. Našim operacím proti Rakousku přikládám jen druhotný význam. To, oč musíme usilovat především, je zničení německé armády*. Co se ještě chce?

Uklidňuji ho, jak umím nejlépe:

– Podívejte se: neberte věci tragicky!... Není nic podivného na tom, že se Německo snaží namluvit Turkům, že se je chystáte napadnout. Odtud jisté vzrušení v Cařihradě. Francouzský a anglický velvyslanec o tom podali zprávu svým vládám. A to je všechno!... Výtečná prohlášení, která jste mi právě učinil, budou tím spíš oceněna.

* * *

Sobota 15. srpna 1914.

Rázný odpor Belgičanů u Hasseltu. Dorazí francouzská armáda včas, aby jim přispěla na pomoc?

---

jejichž vztahu ke carismu měl manifest o obnovení Polska vnést širší a svobodomyslnější duch a jejichž tlak podle velvyslancova hosta dříve nebo později vynutí oblastní samosprávy.

[1] **Benckendorff, Alexandr Konstantinovič** (1849–1917) — Hrabě, ruský velvyslanec v Londýně od roku 1903 do své smrti v lednu 1917. Bratr nejvyššího dvorského maršálka Pavla Konstantinoviče Benckendorffa; z téhož pobaltského rodu je i Alexandr Christoforovič Benckendorff, šéf Třetího oddělení.

Velkokníže Nikolaj mi z Baranovič vzkazuje, že soustřeďování jeho armád postupuje s citelným předstihem před stanovenými lhůtami; rozšíří tedy svůj ofenzivní pohyb.

Ruský předvoj včera vnikl do Haliče u Sokalu[1] na Bugu[2] a odhodil nepřítele směrem na Lvov[3].

Dnes odpoledne mám dlouhou poradu s generálem Suchomlinovem, ministrem války, abychom rychleji vyřídili velký počet vojenských otázek – dopravu, střelivo, zásobování a tak dále. Potom mluvíme o operacích, které se rozbíhají. Hle, všeobecný plán:

81

1° Armády severozápadní. – Tři armády o dvanácti sborech zahájily ofenzivu. Dvě z nich operují severně od Visly; třetí operuje jižně od ní, když už vyrazila z Varšavy. Čtvrtá armáda o třech sborech potáhne na Poznaň a Vratislav[4] a zajistí spojení těchto tří armád se silami operujícími proti Rakousku.

2° Armády jihozápadní. – Tři armády, tvořené dvanácti sbory, mají za úkol dobýt Halič.

Znepokojivá postava, ten generál Suchomlinov! Je mu šestašedesát let; ovládá ho žena dosti hezká a o dvaatřicet let mladší; je inteligentní, obratný, prohnaný; úlisný vůči carovi, Rasputinův přítel; obklopený ničemy, kteří mu slouží jako prostředníci v jeho intrikách a nekalých obchodech; odvyklý práci a šetřící všechny své síly pro manželské radosti; výraz úskočný, oko bez ustání na číhané pod těžkými a zvrásněnými víčky – znám málo lidí, kteří by na první pohled vzbuzovali větší nedůvěru.

---

[1] **Sokal** — Město na Bugu v severní Haliči, ukrajinsky Sokal; dnes ve Lvovské oblasti na Ukrajině.

[2] **Bug** — Západní Bug, pravý přítok Narewu, dlouhý asi 770 kilometrů, v letech 1914 a 1915 obranná linie na polsko-haličském pomezí; dnes tvoří velkou část polsko-běloruské a polsko-ukrajinské hranice.

[3] **Lvov** — Hlavní město habsburské Haliče, německy Lemberg a polsky Lwów, sídlo haličského zemského výboru a tří arcibiskupství; dnes Lviv na Ukrajině. Dne 3. září 1914 je obsadila ruská armáda a držela do června 1915.

[4] **Vratislav** — Hlavní město pruského Slezska a pevnost na Odře, německy Breslau a polsky Wrocław; od roku 1945 polské. Nezaměňovat s německým lehkým křižníkem *Breslau*, který v srpnu 1914 unikl do Marmarského moře.

Za tři dny se car odebere do Moskvy, aby odtud z Kremlu[1] vydal svému lidu slavnostní provolání. Pozval nás, Buchanana a mne, abychom ho doprovodili.

* * *

Neděle 16. srpna 1914.

Manifest velkoknížete Nikolaje k polskému národu byl dnes ráno zveřejněn. Noviny jsou v jeho uvítání jednomyslné; většina dokonce věnuje nadšené články oslavě smíření Poláků a Rusů v lůně velké slovanské rodiny. 82

Dokument, který má pěknou úroveň, sepsal podle Sazonovových pokynů jeden z vicedirektorů ministerstva zahraničních věcí, kníže Grigorij Trubeckoj[2]. Překlad do polštiny pořídil hrabě Zygmunt Wielopolski[3], předseda polské skupiny ve Státní radě.

Předevčírem požádal Sazonov Wielopolského, aby ho navštívil, aniž mu upřesnil důvod svého zavolání. Několika slovy ho uvedl do věci a pak mu manifest přečetl. Wielopolski poslouchal se sepjatýma rukama a zatajeným dechem. Po dojemném závěru: *Kéž se v tomto úsvitu rozzáří znamení Kříže, symbol utrpení a vzkříšení národů!* – po těchto slovech propukl v pláč a zamumlal:

– Bože můj! Bože můj! Buď veleben!

Když mi Sazonov ty podrobnosti vypráví, cituji mu slovo, jež otec Gratry[4] pronesl kolem roku 1863: „Od dělení Polska je Evropa ve stavu smrtelného hříchu.“

– Pak jsem tedy, odpoví, dobře pracoval pro spásu Evropy!

---

[1]**Kreml** — Кремль, opevněné jádro Moskvy nad Moskvou-řekou s carskými paláci, chrámy Uspenským a Archangelským a zvonicí Ivana Velikého, místo korunovací ruských carů.

[2]**Trubeckoj, Grigorij Nikolajevič** (1873–1930) — Kníže, vedoucí blízkovýchodního odboru ruského ministerstva zahraničí 1912–1914 a ruský vyslanec v Srbsku od roku 1914. Zemřel v emigraci.

[3]**Wielopolski, Zygmunt** (1863–1919) — Hrabě, člen ruské Státní rady za radomskou gubernii a předseda polského kola ve Státní radě. Nezaměňovat s hrabětem Władysławem Wielopolským, šéfem carských honů v ruském Polsku.

[4]**Gratry, Auguste** (1805–1872) — Otec Auguste Gratry, francouzský oratoriánský kněz a náboženský filozof, od roku 1867 člen Francouzské akademie.

Od Polska přecházíme k Turecku. Sazonov navrhuje francouzské a britské vládě, aby se k němu připojily a prohlásily osmanské vládě: 1° Zachová-li Turecko přísnou neutralitu, zaručují Rusko, Francie a Anglie celistvost jeho území; 2° Za téže podmínky se tři spojenecké mocnosti zavazují, že v případě vítězství dají do mírové smlouvy vložit klauzuli, jež Turecko vyváže z tíživého poručnictví, které mu Německo uložilo v řádu hospodářském a finančním; tato klauzule by například stanovila zrušení smluv týkajících se bagdádské dráhy a ostatních německých podniků.

Blahopřeji Sazonovovi k tomuto dvojímu návrhu, který mi při-
83 padá jako sama moudrost; naléhám ostatně na první odstavec:

– Takže ani v případě, že zvítězíme, nevznese Rusko vůči Turecku žádný nárok územní ani politické povahy?... Chápete, jakou důležitost své otázce přikládám; není vám přece neznámo, že naprostá nezávislost Turecka je jednou z vůdčích zásad francouzské diplomacie.

Sazonov mi odpovídá:

– I kdybychom zvítězili, budeme nezávislost a celistvost Turecka respektovat, pokud zůstane neutrální. Nanejvýš budeme žádat, aby byl pro Úžiny[1] zřízen nový režim, režim, který by byl stejně použitelný pro všechny státy ležící u Černého moře – pro Rusko, Turecko, Bulharsko a Rumunsko.

* * *

Pondělí 17. srpna 1914.

[1]**Úžiny** — Úžiny, francouzsky *les Détroits* – souhrnné jméno Bosporu, Marmarského moře a Dardanel, tedy jediné cesty z Černého moře do Středozemního; jejich režim upravovala londýnská konvence z roku 1841, která je uzavírala válečným lodím. V knize je Turecko na konci září 1914 uzavřelo, čímž Rusku zbyla námořní spojení už jen přes Vladivostok a Archangelsk, a jejich získání je od té chvíle vedle Cařihradu hlavním ruským válečným cílem.

Francouzská vojska postupují ve Vysokých Vogézách[1] a v Horním Alsasku[2]. Ruská vojska zahajují ráznou ofenzivu na pomezí Východního Pruska, na linii z Kovna[3] na Königsberg.

Manifest k Polákům plní všechny hovory. Celkový dojem zůstává výtečný. Kritika, víc či méně otevřená, zaznívá jen v kruzích krajní pravice, kde se dorozumění s pruským reakcionářstvím vždycky pokládalo za životní podmínku carismu. A právě udušení polského nacionalismu je samým základem toho dorozumění.

V osm hodin večer odjíždím do Moskvy se sirem Georgem a lady Georginou[4] Buchananovými. 84

[1] **Vogézy** — Pohoří na francouzsko-německém pomezí, francouzsky Vosges; roku 1914 hranice mezi Francií a německy spravovaným Alsaskem.

[2] **Horní Alsasko** — Jižní část Alsaska, francouzsky Haute-Alsace. Od roku 1871 součást německého Alsasko-Lotrinska, dnes francouzský departement Haut-Rhin.

[3] **Kovno** — Pevnostní město na soutoku Němenu a Vilije, středisko Kovenské gubernie; v srpnu 1915 je po obléhání obsadili Němci. Dnes Kaunas v Litvě.

[4] **Buchanan, lady Georgina** — Manželka britského velvyslance sira George Buchanana, za války organizátorka britské nemocnice v Petrohradě.

L'IMPÉRATRICE ALEXANDRA-FÉODOROWNA

Carevna Alexandra Fjodorovna

KAPITOLA IV

18. SRPNA – 11. ZÁŘÍ 1914

Car v Moskvě. Velkolepé obřady; lidové nadšení. Vzpomínky na rok 1812. – Sazonovovy pohledy na budoucnost Německa. Smrt papeže Pia X. – Postup Němců k Paříži. Ofenziva Rusů ve Východním Prusku. Pohroma u Soldau: „Tuhle oběť jsme byli Francii dlužni…" – Hlavní město říše se bude napříště jmenovat Petrohrad. Povaha Mikuláše II.; pověrčivé obavy, které vzbuzuje jeho nešťastná hvězda. – Londýnská deklarace: žádný separátní mír. Činnost ruských armád v Haliči, v Polsku a v Prusku – Vítězství na Marně.

Úterý 18. srpna 1914.

Dnes ráno jsem dorazil do Moskvy a kolem půl jedenácté se s Buchananem odebírám do Velkého kremelského paláce. Uvádějí nás do Georgijevského sálu, kde jsou už shromážděni vysocí hodnostáři říše, ministři, delegace šlechty, měšťanů, kupců, dobročinných korporací a tak dále – hustý a soustředěný dav.

Přesně v jedenáct vstupují car, carevna a carská rodina. Velkoknížata odjela všechna k armádě, takže kromě panovníků jsou tu jen čtyři mladé velkokněžny, carovy dcery, carevič Alexej[1], který se včera poranil na noze a kterého nese v náručí kozák, a konečně velkok-

[1]**Alexej Nikolajevič, carevič** (1904–1918) — Následník ruského trůnu, jediný syn Mikuláše II. a Alexandry Fjodorovny. Trpěl hemofilií, kterou carský pár tajil a na níž stál Rasputinův vliv u dvora. Zastřelen s rodiči a sestrami 17. července 1918 v Jekatěrinburgu.

něžna Jelizaveta Fjodorovna[1], sestra carevny, abatyše Marfo-marijského kláštera[2] milosrdenství[3].

Uprostřed sálu se průvod zastaví. Plným a pevným hlasem oslovuje car moskevskou šlechtu a moskevský lid. Prohlašuje, že podle tradice svých předků přišel hledat oporu svých morálních sil v modlitbě u kremelských ostatků; konstatuje, že celé Rusko bez rozdílu plemene a národnosti pozvedá nádherný vzmach; a uzavírá:

– Odtud, ze srdce ruské země, posílám svým statečným vojskům a svým udatným spojencům vroucí pozdrav. Bůh je s námi!…

Odpovídá mu dlouhý pokřik hurá.

Zatímco se průvod dává znovu do pohybu, vyzývá nás nejvyšší ceremoniář, Buchanana a mne, abychom napříště kráčeli za carskou rodinou, hned za velkokněžnami.

Vladimirským sálem a Svatou předsíní[4] docházíme k Červenému schodišti[5], jehož dolní odpočívadlo se purpurem potaženou lávkou prodlužuje až k Uspenskému chrámu[6], katedrále Nanebevzetí.

V okamžiku, kdy se car objeví, zvedne se z celého Kremlu bouře ovací; nesmírný lid se tam tísní s odkrytými hlavami na prostran-

---

[1] **Jelizaveta Fjodorovna, velkokněžna** (1864–1918) — Rozená princezna Elisabeth Hesensko-Darmstadtská, starší sestra carevny Alexandry Fjodorovny. Klášter, v jehož čele stojí, sama roku 1909 v Moskvě založila.

[2] **Marfo-marijský klášter** — Marfo-marijský klášter, rusky Марфо-Мариинская обитель – ženská obec milosrdenství, kterou velkokněžna Jelizaveta Fjodorovna zřídila roku 1909 v Moskvě na Velké Ordynce a jejíž sestry se věnovaly pomoci nemocným a chudým; v dubnu 1910 se v ní dala vysvětit na abatyši. Jméno má po Martě a Marii z Lukášova evangelia.

[3] Vdova po velkoknížeti Sergeji Alexandroviči, který byl zavražděn v Moskvě 27. února 1905; sama byla zavražděna bolševiky 17. července 1918.

[4] **Svatá předsíň** — Svatá předsíň, rusky Святые сени – bohatě malovaná předsíň Granovité palaty v moskevském Kremlu, jíž se do síně vcházelo.

[5] **Červené schodiště** — Červené schodiště, rusky Красное крыльцо – krytá vstupní rampa Granovité palaty v moskevském Kremlu, po níž carové scházeli ke korunovaci do Uspenského chrámu; roku 1930 bylo zbořeno a v devadesátých letech obnoveno. V knize z něj car v srpnu 1914 vychází k lidu nahromaděnému v Kremlu a Napoleon z něj roku 1812 pozoroval postup moskevského požáru.

[6] **Uspenský chrám** — Uspenský chrám, rusky Успенский собор – katedrála Nanebevzetí Bohorodičky v moskevském Kremlu, vystavěná v letech 1475 až 1479 Aristotelem Fioravantim; byla korunovačním chrámem ruských panovníků a jsou v ní hroby moskevských metropolitů a patriarchů.

stvích. Zároveň se rozezvučí všechny zvony Ivana Velikého[1]. A obrovský zvon Nanebevstoupení, ulitý z kovu vytěženého ze sutin roku 1812, klene nad tím rachotem hromový hlas. Za tím vším se svatá Moskva se svými tisíci kostely, paláci a kláštery, se svými azurovými kupolemi, měděnými věžemi a zlatými báněmi třpytí pod sluncem jako fantastická fata morgána.

Uragán lidového nadšení takřka přehlušuje třesk zvonů.

Hrabě Benckendorff, nejvyšší dvorský maršálek, přistoupí ke mně a říká: 86

– Tak tady ji máme, tu revoluci, kterou nám v Berlíně prorokovali!

Tlumočí tím pravděpodobně myšlenku všech. Car má zářící tvář. Ve tváři carevny se zrcadlí extatická radost. Buchanan mi šeptá do ucha:

– Prožíváme teď vznešenou chvíli!... Pomyslete na celou historickou budoucnost, která se právě teď, právě zde připravuje!

– Ano. A já myslím také na celou historickou minulost, která se naplnila právě zde... Z tohoto místa, kde stojíme, hleděl Napoleon[2] na hořící Moskvu. Tou cestou tamhle začala Velká armáda svůj nesmrtelný ústup!

Mezitím jsme na prostranství před chrámem. Moskevský metropolita, obklopený svým duchovenstvem, podává Jejich Veličenstvům kříž cara Michaila Fjodoroviče, prvního z Romanovců, a svěcenou vodu.

Vstupujeme do Uspenského chrámu. Stavba čtvercového půdorysu, převýšená obrovskou kupolí, kterou nesou čtyři mohutné pilíře, je celá pokryta freskami na zlatém podkladu. Ikonostas, vysoká stěna z pozlaceného stříbra, je celý vykládán drahými kameny. Slabé světlo padající z kupole a mihotání svící udržují v lodi rudě plavé přítmí.

---

[1] **Ivan Veliký** — Ivan Veliký, rusky Иван Великий – zvonice v moskevském Kremlu, postavená v letech 1505 až 1508 a za Borise Godunova zvýšená do dnešní podoby. Nezaměňovat s velkoknížetem Ivanem III., kterému dějiny říkají týmž jménem.

[2] **Napoleon I. Bonaparte** (1769–1821) — Francouzský císař 1804–1814 a 1815; zemřel ve vyhnanství na Svaté Heleně. Nezaměňovat s jeho synovcem, císařem Napoleonem III.

Car a carevna se postaví před pravý *ambon*[1], k patě pilíře, o nějž se opírá trůn patriarchů.

Na levém ambonu spustí dvorní zpěváci v kroji šestnáctého století, stříbrném a bledě modrém, obdivuhodné liturgické hymny pravoslavného ritu, snad nejkrásnější zpěvy duchovní hudby vůbec.

V hloubi lodi, naproti ikonostasu, stojí v řadě tři ruští metropolité a dvanáct arcibiskupů. Po jejich levici je v celé boční lodi seskupeno
87 sto deset biskupů, archimandritů a igumenů.

Na brokátu mitr a dalmatik září bájné bohatství, neslýchaná hojnost diamantů, safírů, rubínů a ametystů. Chvílemi chrám plane nadpřirozeným leskem.

Buchanan a já stojíme oba po carově levici, před dvorem.

Ke konci dlouhé bohoslužby přináší metropolita Jejich Veličenstvům kříž, v němž je uložen kus pravého Kříže, a Jejich Veličenstva jej zbožně políbí. Potom carská rodina prochází oblakem kadidla kolem chrámu a poklekává před slavnými ostatky a hroby patriarchů.

Během toho průvodu obdivuji chůzi, postoje a poklony velkokněžny Jelizavety. Ačkoli se blíží padesátce, uchovala si všechen někdejší půvab a štíhlost. Pod splývavými závoji z bílé vlny je stejně vybraná a svůdná jako kdysi, před ovdověním, v dobách, kdy vzbuzovala světské vášně… Aby mohla políbit Vladimirskou ikonu Bohorodičky[2], zasazenou do ikonostasu, musela pokleknout na dosti vysokou mramorovou lavici. Carevna a mladé velkokněžny, které šly před ní, se k proslulé ikoně zvedaly nadvakrát a ne bez jisté neohrabanosti. Ona to zvládla jediným pohybem, pružným, snadným, majestátním.

Teď je bohoslužba u konce. Průvod se znovu řadí; duchovenstvo jde v čele. Poslední zpěv, nádherného rozmachu, naplní loď. Dveře se otevřou.

---

[1] **ambon** — Ambon, rusky амвон – v pravoslavném chrámu vyvýšené místo před ikonostasem, odkud se čte evangelium a pronáší kázání. V západní církvi se týmž slovem říká kazatelskému pultu. V knize autor mluví o pravém a levém ambonu Uspenského chrámu – o dvou bočních vyvýšených místech, na nichž stáli panovníci a zpívali dvorní zpěváci, rusky клирос.

[2] **Bohorodička** — Bohorodička, rusky Богородица – pravoslavné označení Matky Boží. V knize stojí vždy v názvu některé z milostných ikon, Vladimirské, Iverské nebo Kazaňské.

V oslnění sluncem se náhle rozvine celá moskevská scenerie. Zatímco se procesí odvíjí, napadá mě, že jedině byzantský dvůr v době Konstantina Porfyrogenneta[1], Nikefora Foky a Andronika Palaiologa znal podívanou tak velkolepé okázalosti, tak vznešeného hieratismu.

Na konci purpurem potažené lávky čekají dvorní kočáry. Než do 88
nich nasedne, zůstane carská rodina ještě chvíli vystavena zběsilým ovacím davu. Car nám, Buchananovi a mně, říká:

– Přistupte ke mně, pánové velvyslanci. Tyhle ovace patří vám stejně jako mé osobě.

Pod přívalem nadšeného křiku mluvíme všichni tři o započaté válce. Car mi blahopřeje k obdivuhodnému vzmachu, který oživuje francouzská vojska, a opakuje mi ujištění o své naprosté víře v konečné vítězství. Carevna se pokouší říci mi několik laskavých slov. Pomáhám jí:

– Jaká posilující podívaná pro Vaše Veličenstvo! Jak krásné je vidět všechen ten lid v jeho vlasteneckém vytržení, v jeho vroucnosti k panovníkům!

Odpoví sotva pár slov; ale stažený úsměv a zvláštní lesk upřeného, magnetického, planoucího pohledu prozrazují její vnitřní opojení.

Do našeho rozhovoru se vmísí velkokněžna Jelizaveta. Její tvář, zarámovaná dlouhým závojem z bílé vlny, je uchvacující svou duchovností. Jemnost rysů, bledost pleti, hluboký a vzdálený život očí, ztlumené zabarvení hlasu, odlesk svatozáře na čele – všechno v ní prozrazuje bytost, která s nevýslovným a božským obcuje den co den.

Zatímco se Jejich Veličenstva vracejí do Velkého paláce, odcházíme s Buchananem z Kremlu uprostřed ovací, které nás provázejí až do hotelu.

Odpoledne trávím prohlídkou Moskvy a zdržuji se nejraději u vzpomínek na rok 1812, které kontrastem s nynější hodinou nabývají uchvacující plastičnosti.

V Kremlu se Napoleonův přízrak zvedá takřka na každém kroku. Z Červeného schodiště sledoval císař veškerý postup požáru za zlo- 89

[1]**Konstantin VII. Porfyrogennetos** — Byzantský císař 913–959, autor spisů O ceremoniích a O správě říše, z nichž je znám cařihradský dvorský obřad, 905–959.

věstné noci ze 16. na 17. září. Tam se radil s Muratem, Evženem[1], Berthierem a Neyem uprostřed zuřivých plamenů, pod deštěm oslepujícího popela. Tam měl jasnou a neúprosnou vidinu své blízké zkázy: „Tohle všechno," opakoval, „nám věští velká neštěstí!" Touhle cestou spěšně sestoupil k řece Moskvě s několika důstojníky a vojáky své gardy. Tudy se pustil do klikatých ulic planoucího města. „Šli jsme," řekl Ségur[2], „po zemi z ohně, pod nebem z ohně, mezi dvěma stěnami z ohně." Běda! Nechystá nám nynější válka opakování téhle dantovské scény? A v kolika vydáních?

Severně od Kremlu, mezi chrámem Vasila Blaženého[3] a Iverskou bránou[4], se rozkládá Rudé náměstí[5] slavné a tragické paměti. Kdybych měl vyjmenovat místa na světě, kde jsem nejsilněji cítil ožívat obrazy a city minulosti, jmenoval bych římskou Campagnu, athénskou Akropoli, hřbitov Eyüp[6] ve Stambulu, Alhambru v Granadě, tatarské město v Pekingu, pražské Hradčany – a moskevský Kreml. Tahle podivná směsice paláců, věží, kostelů, klášterů, kaplí, kasáren, zbrojnic a bašt; tohle nesouvislé sousedství staveb posvátných a světských; tenhle složitý zjev pevnosti, svatyně, serailu, harému,

---

[1] **Evžen Beauharnais** (1781–1824) — Eugène de Beauharnais, syn Josefíny a adoptivní syn Napoleona I., italský vicekrál 1805–1814 a od roku 1817 vévoda z Leuchtenbergu. Jeho potomci se spojili sňatky s ruským carským domem a žili v Rusku jako knížata Leuchtenberští.

[2] **Ségur, Philippe-Paul de** (1780–1873) — Francouzský generál a historik, Napoleonův pobočník v ruském tažení roku 1812; roku 1824 vydal Histoire de Napoléon et de la Grande Armée pendant l'année 1812.

[3] **chrám Vasila Blaženého** — Chrám Vasila Blaženého, rusky Храм Василия Блаженного – Pokrovský chrám na Rudém náměstí v Moskvě, postavený v letech 1555 až 1561 na paměť dobytí Kazaně a nazvaný podle moskevského jurodivého Vasila Blaženého, který je v něm pohřben.

[4] **Iverská brána** — Иверские, též Воскресенские ворота, brána kitajgorodské hradby na severním konci Rudého náměstí v Moskvě, s kaplí Iverské ikony Bohorodičky; roku 1931 zbořena, v letech 1994 až 1996 obnovena. Nezaměňovat se samotnou Iverskou ikonou Bohorodičky.

[5] **Rudé náměstí** — Hlavní moskevské náměstí pod východní kremelskou zdí (Красная площадь), na jižním konci s chrámem Vasila Blaženého a na severním s Iverskou bránou.

[6] **Eyüp** — Čtvrť na evropském břehu Zlatého rohu s velkým muslimským hřbitovem u mešity Eyüp Sultan, vystavěné nad hrobem Mohamedova druha Abú Ajjúba al-Ansárího. Roku 1914 předměstí osmanského Cařihradu, dnes městská část Istanbulu v Turecku.

nekropole, žaláře; tohle smíšení učené civilizace a barbarského archaismu; tenhle prudký protiklad nejdrsnějšího materialismu a nejvýš vzepjaté spirituality – není to celé dějiny Ruska, celý epos ruského lidu, celé vnitřní drama ruské duše?

Jižně od Rudého náměstí a nad břehem Moskvy zvedá chrám Vasila Blaženého svou podivuhodnou a paradoxní architekturu, svou architekturu ze snu. Zdá se, že ke stavbě přispěly slohy nejrozdílnější: byzantský, gotický, lombardský, perský, ruský. A přece se ze všech těch forem vzepjatých, tryskajících, zkroucených, mnohobarevných, z celého toho bujného a chimérického květenství uvolňuje velkolepý soulad. 90

Baví mě pomyšlení, že italskou renesanci uvedla do Kremlu Sofie Palaiologovna, neteř posledního cařihradského císaře, která se uchýlila do Říma[1]. Roku 1472 se provdala za moskevského cara Ivana III., jemuž dějiny říkají „Ivan Veliký“. Skrze ni se napříště pokládal za dědice byzantské říše; za nový ruský znak přijal dvouhlavého orla. Obklopila se italskými umělci a inženýry. Za jejího panování zmírnil na nějaký čas závan helénismu a klasické vzdělanosti moskevskou drsnost.

K večeru končím svou procházku na Vrabčích horách, odkud pohled obsáhne Moskvu a celé údolí Moskvy. Kdysi se jim říkalo Hora spásy, protože ruští pocestní, když odtud spatřili své svaté město, se na okamžik zastavili, aby se pokřižovali a pomodlili. Vrabčí hory[2] tak vyvolávají pro slovanský Řím tytéž vzpomínky jako Monte Mario pro Řím latinský. Týž pocit obdivu a zbožnosti nutil padat na kolena středověké poutníky, když z výšin nad tokem Tibery zahlédli Město mučedníků…

Dne 14. září 1812, ve dvě hodiny odpoledne, pod zářícím sluncem, korunoval předvoj francouzské armády rozvinutý v rojnici Vrabčí hory. Zastavil se jako zasažen úžasem před majestátem té podívané. Tleskal a s jásotem volal: „Moskva! Moskva!…“ Napoleon přispěchal.

---

[1] **Řím** — Hlavní město Itálie. V knize vystupuje jako útočiště Sofie Palaiologovny před jejím sňatkem s Ivanem III. roku 1472 a jako sídlo velvyslanectví, do něhož byl v prosinci 1914 vyslán kníže Bülow.

[2] **Vrabčí hory** — Воробьёвы горы, vyvýšený pravý břeh Moskvy s rozhledem na město; v letech 1935–1999 Leninské hory.

Unesen radostí zvolal: „Tak tady je, to slavné město!“ Hned však dodal: „Byl už čas!“

Chateaubriand tu scénu shrnul v obraze malebného romantismu:
91 „Moskva jako kněžna evropská na pomezí své říše, ozdobená vším bohatstvím Asie, vypadala, jako by tam byla přivedena, aby se provdala za Napoleona.“

Načrtla se nějaká podobná vidina v císařově mysli? Pochybuji o tom. Pohlcovaly ho už myšlenky příliš vážné, předtuchy příliš znepokojivé.

V deset hodin večer odjíždím zpátky do Sankt-Petěrburgu.

Po politické stránce mi ten den zanechává dva silné dojmy. První se mi vnutil v Uspenském chrámu, když jsem se díval na cara stojícího před ikonostasem. Jeho osoba, jeho okolí i celá scenerie obřadu výmluvně tlumočily samu zásadu carismu, jak ji vymezil carský manifest ze 16. června 1907, jímž bylo nařízeno rozpuštění první dumy: *Poněvadž je to Bůh, kdo Nám udělil Naši svrchovanou moc, jsme jedině před jeho oltářem odpovědni za osudy Ruska.* Druhý dojem je zběsilé nadšení moskevského lidu pro jeho cara. Nevěřil bych, že monarchická iluze a carský fetišismus mají v duši mužika ještě tak hluboké kořeny. Pro tu zarytou důvěru prostých lidí ve vlastního pána mají Rusové přísloví habaděj: *Car je dobrý: zlí jsou jeho sluhové… Car není vinen utrpením svého lidu; činovníci před ním pravdu tají!…* Je tu však ještě jiné přísloví, které je prozíravé si připomenout také, neboť v opačném smyslu vysvětluje všechno zoufalství a všechny vzpoury lidového ducha: *K Bohu je vysoko! K caru daleko!* A stejně tak: chceme-li ocenit přesnou váhu ovací, jimiž byl dnes ráno car na Rudém náměstí vítán, nesmíme zapomínat, že na témž náměstí bylo 22. prosince 1905 nutno střílet z kulometů do davu, který zpíval Marseillaisu.

* * *

92

Středa 19. srpna 1914.

Dnes ráno jsem se vrátil do Sankt-Petěrburgu.

Francouzská vojska postupují v údolích Vogéz, na alsaském svahu. Lutyšské forty ještě odolávají; německá armáda se jimi však nedá zdržet a táhne rovnou na Brusel[1].

Ruská vojska se rychle soustřeďují na hranici Východního Pruska.

* * *

Čtvrtek 20. srpna 1914.

Sazonov ke mně přichází na oběd mezi čtyřma očima.

Rozmlouváme akademicky o výsledcích, o něž se budeme muset v hodině míru přičinit a jichž dosáhneme jedině silou zbraní. Nepochybujeme totiž, že se Německo nepodvolí žádnému z našich požadavků, dokud nebude vyřazeno z boje. Nynější válka není z těch, které končí politickou smlouvou po bitvě u Solferina nebo u Sadové; je to válka na život a na smrt, v níž každá skupina válčících hraje o svou národní existenci.

– Má formule, říká Sazonov, je prostá: musíme zničit německý imperialismus. Podaří se nám to jedině řadou vojenských vítězství; máme tedy před sebou válku dlouhou a velmi tvrdou. Car si v tomhle ohledu nedělá žádné iluze… Aby se však *Kaiserthum*[2] hned nepozvedlo ze svých trosek, aby si Hohenzollernové už nikdy nemohli činit nárok na světovou monarchii, budou nutné velké politické změny. Nemluvě o navrácení Alsaska-Lotrinska Francii bude třeba obnovit Polsko, zvětšit Belgii, obnovit Hannoversko[3], vrátit Dánsku[4] Šlesvicko[5], osvobodit Čechy, rozdělit mezi Francii, Anglii a Belgii všechny německé kolonie a tak dále. 93

[1] **Brusel** — Hlavní město Belgie, francouzsky Bruxelles.

[2] **Kaiserthum** — Německy „císařství“; v autorově užití hohenzollernský mocenský systém, který má válka zničit, ne jen státní forma. Autor slovo ponechává jako cizí termín a později na ně navazuje výrazem kaiserismus.

[3] **Hannoversko** — Hannoverské království v severozápadním Německu, které Prusko roku 1866 anektovalo a přeměnilo na svou provincii; dnes podstatná část Dolního Saska v Německu.

[4] **Dánsko** — Království v severní Evropě, za první světové války neutrální. Šlesvicko ztratilo Dánsko ve válce s Pruskem a Rakouskem roku 1864 a jeho severní část získalo zpět plebiscitem roku 1920.

[5] **Šlesvicko** — Území na pomezí Německa a Dánska, německy Schleswig, odňaté Dánsku roku 1864; severní část byla Dánsku vrácena po plebiscitu roku 1920.

– To je obrovský program. Ale věřím stejně jako vy, že své úsilí budeme muset dovést až sem, má-li být naše dílo trvalé.

Potom počítáme vzájemné síly válčících, jejich zálohy mužstva, jejich zdroje finanční, průmyslové, zemědělské a tak dále; zkoumáme příznivé vyhlídky, které nám skýtají vnitřní rozbroje v Rakousku a v Uhrách, což mě přivádí k poznámce:

– Je tu ještě jeden činitel, který nesmíme zanedbat: smýšlení lidových mas v Německu. Je velmi důležité, abychom byli dobře zpraveni o tom, co se tam děje. Měl byste zřídit zpravodajskou službu ve velkých ohniscích socialismu, která jsou vašemu území nejblíž – v Berlíně, v Drážďanech[1], v Lipsku[2], v Saské Kamenici[3], ve Vratislavi…

– To se velmi těžko zřizuje.

– Ano, ale je to nezbytné. Uvažte, že nazítří po vojenské porážce to budou nejspíš němečtí socialisté, kdo přinutí kastu junkerů uzavřít mír. A jestli jim v tom můžeme pomoci…

Sazonov sebou trhne. Krátkým, suchým hlasem mi prohlásí:

– Ach, tohle ne! Ne!… Revoluce nikdy nebude v naší hře!

– Buďte si jist, že je ve hře našich nepřátel proti vám!… A Německo nečeká na možnou porážku vašich armád, nečekalo ani na válku, aby si ve vašem dělnickém prostředí vytvořilo spojence. Nebudete mi popírat, že stávky, které vypukly v Petěrburgu za návštěvy
94 prezidenta republiky, vyvolali němečtí agenti.

– Vím to až příliš dobře. Ale opakuji vám, revoluce nikdy nebude v naší hře, ani proti Německu.

Náš rozhovor u toho zůstane. Sazonov už nemá chuť se svěřovat. Vyvolání revolučního přízraku ho náhle zmrazilo.

Abych ho uvolnil, beru ho ve svém voze na Krestovský ostrov[4]. Procházíme se tam pěšky pod krásnými stinnými stromy, které postupují až k třpytivému a strakatému ústí Něvy.

---

[1] **Drážďany** — Hlavní město Saského království, od roku 1871 v Německé říši; dnes v Německu.

[2] **Lipsko** — Obchodní a knihkupecké město v Saském království; dnes v Německu. Roku 1813 se u něj svedla bitva národů.

[3] **Saská Kamenice** — Průmyslové město v saském Krušnohoří, německy Chemnitz; v letech 1953 až 1990 se jmenovalo Karl-Marx-Stadt.

[4] **Krestovský ostrov** — Ostrov v deltě Něvy na severozápadě Petrohradu, patřící k petrohradským Ostrovům, kam petrohradská společnost vyjížděla na vyjížďky.

Mluvíme o carovi; říkám Sazonovovi:

– Jaký výtečný dojem jsem z něho onehdy v Moskvě měl! Dýchala z něho vůle, jistota a síla.

– Měl jsem týž dojem a vyvodil jsem z něho velmi šťastné znamení… ale znamení nezbytné, protože konec konců…

A náhle se zarazí, jako by se neodvažoval svou myšlenku dokončit.

Naléhám, aby pokračoval. Tu mě vezme pod paží a tónem vřelé důvěrnosti mi řekne:

– Nezapomínejte, že podstatným rysem carovy povahy je mystická odevzdanost.

Potom mi vypráví tuhle výmluvnou příhodu, kterou má od svého švagra Stolypina[1], bývalého předsedy rady ministrů, zavražděného 18. září 1911.

Bylo to roku 1909, kdy Rusko začínalo zapomínat na noční můru japonské války a následných nepokojů. Jednoho dne předloží Stolypin carovi závažné vnitropolitické opatření. Mikuláš II. ho vyslechne se zasněným výrazem, pak udělá skeptické, nedbalé gesto, gesto, které jako by říkalo: „Tohle nebo něco jiného, co na tom?“ A posléze smutným hlasem prohlásí:

– Nedaří se mi nic z toho, do čeho se pustím, Petře Arkaďjeviči. 95
Nemám štěstí… Ostatně lidská vůle je tak bezmocná!

Stolypin, od přírody odvážný a rozhodný, rázně protestuje. Car se ho tedy zeptá:

– Četl jste *Životy svatých*[2]?

– Ano… aspoň zčásti; neboť nemýlím-li se, čítá to dílo dobrých dvacet svazků.

– Víte také, kdy mám narozeniny?

– Mohl bych to nevědět? Šestého května.

– A kterého svatého se ten den slaví?

– Odpusťte, Sire; už si nevzpomínám.

---

[1] **Stolypin, Pjotr Arkaďjevič** (1862–1911) — Ministr vnitra a předseda rady ministrů 1906–1911, tvůrce pozemkové reformy a tvrdé represe po revoluci 1905. Smrtelně jej zranil 14. září 1911 v kyjevském divadle revolucionář a policejní konfident Dmitrij Bogrov; zemřel čtyři dny nato. V knize se tvar objevuje v carově oslovení „Petře Arkaďjeviči“ při rozhovoru o Rasputinovi a *Životech svatých*.

[2] **Životy svatých** — *Životy svatých*, rusky Жития святых – sbírka životů pravoslavných svatých rozvržená do dnů církevního roku, nejrozšířenější v redakci Dimitrije Rostovského.

– Patriarchu Joba.

– Chvála Bohu! Vláda Vašeho Veličenstva skončí slavně, neboť Job, když zbožně přetrpěl nejkrutější zkoušky, byl zahrnut požehnáním a blahobytem.

– Ne, věřte mi, Petře Arkaďjeviči. Mám víc než tušení; mám vnitřní jistotu: jsem zaslíben strašným zkouškám; ale své odměny se tady na zemi nedočkám… Kolikrát už jsem na sebe vztáhl tuhle Jobovu větu: *Sotva pojmu nějakou obavu, už se naplní, a všechna neštěstí, jichž se děsím, se na mne řítí*[1]!

Je jisté, že tahle válka donutí všechny bojující vydat největší míru duševní energie a organizační síly. A tak mě příhoda, kterou mi Sazonov právě vyprávěl, přivádí zpátky k postřehu, který jsem od chvíle, kdy žiji mezi Rusy, učinil už mnohokrát a který jaksi shrnuje jejich národní fyziognomii.

Bereme-li slovo mystika v širokém významu, je Rus vrcholně mystický: není jím jen ve svém životě náboženském, je jím i ve svém životě společenském, ve svém životě politickém, ve svém životě
96 citovém.

Na dně úvah, které určují jeho činy, se vždy objeví nějaká víra; uvažuje a jedná, jako by věřil, že lidské události jsou vyvolávány transcendentními a tajnými silami, mocnostmi okultními, libovolnými a svrchovanými. Tohle rozpoložení, víc či méně přiznané, víc či méně vědomé, souvisí přímo s jeho obrazností, která je od přírody plovoucí a rozptýlená; pochází rovněž z jeho atavismu, z jeho zeměpisného prostředí, z jeho podnebí, z jeho dějin.

Ponechán sám sobě, necítí potřebu vysvětlovat si, jak se věci dějí, jaké jsou jejich praktické a nutné podmínky, jakými rozumovými a postupnými prostředky jich lze dosáhnout nebo jim zabránit. Lhostejný k logické jistotě, nemá chuť k uváženému a ověřenému pozorování, k rozboru analytickému a dedukci. Používá méně svého rozumu než své obraznosti a své citlivosti; snaží se méně pochopit než vytušit a uhodnout. Nejčastěji jedná jen z vnuknutí, ze zvyku, z poslušnosti.

V řádu náboženském je jeho víra rozjímavá, snivá, vizionářská, naplněná mlhavými nadějemi, pověrčivými obavami a mesiášským očekáváním, stále hledající přímé spojení s neviditelným a božským.

---

[1] Job III, 25.

V řádu politickém mu pojem působících příčin zcela chybí. Carismus se mu jeví jako metafyzická entita. Přisuzuje caru a jeho ministrům vnitřní ctnost, vlastní dynamiku, jakousi magickou moc vládnout říši, napravovat zlořády, provádět reformy, nastolovat spravedlnost a tak dále. Jakými zákonodárnými opatřeními, jakým správním mechanismem toho mohou dosáhnout? To je jejich věc a jejich tajemství.

A konečně ve svém životě vášnivém se cítí ustavičně ovládán cizími silami, které ho vedou, jak se jim zlíbí. Aby se omluvil ze svých omylů a chyb, ze svých závratí a kapitulací, mívá ve zvyku dovolávat se nepřízně osudu, fatality, tajuplných vlivů onoho světa, často i satanismu a očarování. 97

Takové pojetí není právě příznivé osobnímu a odpovědnému úsilí, mužné a vytrvalé činnosti. Proto nás Rus tak často udivuje svou lhostejností, svou vyčkávavou nehybností, svým trpným a odevzdaným kvietismem[1].

A naopak, dovede-li k jeho duši někdo promluvit, je schopen nejkrásnějších vzmachů i nejhrdinnějších obětí. A celé jeho dějiny dokazují, že se nikdy nevzdává, cítí-li, že je veden…

Papež Pius[2] X. zemřel minulé noci. Otevřelo se kdy konkláve za okolností tak vážných, v takovém převratu všech lidských věcí? Najde kardinálské kolegium ve svých řadách papeže duše dost velkorysé, zbožnosti dost široké, povahy dost pevné a ducha dost politického, aby sehrál onu zásadní a bezpříkladnou úlohu, kterou válka Svatému stolci nabízí?

* * *

Pátek 21. srpna 1914.

Na belgické a francouzské frontě se naše operace obracejí k horšímu. Dostávám rozkaz zasáhnout u carské vlády, aby se ofenziva ruských armád pokud možno urychlila.

---

[1] **kvietismus** — Mystický směr katolického 17. století, hlásající, že duše má ustat ve vlastním úsilí a odevzdat se Bohu v naprosté niterné pasivitě; jeho hlavní představitel Miguel de Molinos byl roku 1687 odsouzen římskou inkvizicí. V přeneseném významu, v němž slovo užívá autor, trpělý vztah k životu a odevzdanost osudu.

[2] **Pius X.** (1835–1914) — Papež 1903–1914; zemřel 20. srpna 1914, krátce po vypuknutí války.

Odebírám se ihned k ministru války a důrazně mu přednáším
98 žádost francouzské vlády. Zavolá důstojníka a okamžitě mu podle mého vlastního diktátu nadiktuje telegram velkoknížeti Nikolajovi.

Potom se generála Suchomlinova vyptávám na probíhající operace na ruské frontě. Jeho prohlášení si zaznamenávám v těchto slovech:

1° Velkokníže Nikolaj je odhodlán postupovat se vší možnou rychlostí k Berlínu a k Vídni, hlavně k Berlínu; projde přitom mezi pevnostmi Toruň[1], Poznaň a Vratislav.

2° Ruské armády zahájily ofenzivu po celé čáře.

3° Síly útočící na Východní Prusko postoupily už o 20 až 45 kilometrů na nepřátelské území; jejich čára je přibližně vytyčena místy Soldau[2], Neidenburg[3], Lyck[4], Angerburg[5] a Insterburg[6].

4° V Haliči dosáhla ruská vojska, postupující na Lvov, Bugu a Seretu[7].

5° Síly operující na levém břehu Visly potáhnou přímo k Berlínu, jakmile se severozápadním armádám podaří zachytit německou armádu.

6° Dvacet osm sborů, nyní nasazených proti Německu a Rakousku, představuje zhruba milion sto dvacet tisíc mužů.

---

[1]**Toruň** — Pevnost na Visle v Západním Prusku, německy Thorn a polsky Toruń; od roku 1920 polská. V knize je spolu s Poznaní a Vratislaví pevností, mezi nimiž měl velkokníže Nikolaj projít k Berlínu, a krajním bodem čáry, na níž se měl podle ruských hlášení zastavit německý ústup.

[2]**Soldau** — Město na jižním pomezí Východního Pruska, polsky Działdowo; od roku 1920 polské. Německá strana nazvala tutéž bitvu podle Tannenbergu.

[3]**Neidenburg** — Město ve Východním Prusku u ruské hranice, v srpnu 1914 vypálené při východopruských bojích; dnes Nidzica v Polsku. V jeho okolí se po obklíčení 2. armády zastřelil generál Samsonov.

[4]**Lyck** — Mazurské město na jihovýchodě Východního Pruska u Lyckého jezera; dnes Ełk ve Varmijsko-mazurském vojvodství v Polsku.

[5]**Angerburg** — Město ve Východním Prusku na severním konci mazurských jezer u jezera Mamry; dnes Węgorzewo v Polsku.

[6]**Insterburg** — Město ve Východním Prusku na Instruči, železniční uzel na cestě od ruské hranice ke Königsbergu; v srpnu 1914 obsazeno Rennenkampfovou armádou. Dnes Čerňachovsk v Kaliningradské oblasti Ruska.

[7]**Seret (haličský)** — Řeka v Haliči, levý přítok Dněstru; pramení u Ratiščí v Ternopilské oblasti a celým tokem leží dnes na Ukrajině. Nezaměňovat se Seretem bukovinským, který odvádí vodu do Dunaje.

Včera Němci vstoupili do Bruselu. Belgická armáda ustupuje k Antverpám[1]. Mezi Mety[2] a Vogézami je francouzská armáda po těžkých ztrátách donucena k ústupu.

* * *

Sobota 22. srpna 1914.

Němci stojí před Namurem. Zatímco jeden z jejich sborů ostřeluje město, hlavní část jejich sil pokračuje v cestě k pramenům Sambre a Oise[3].

Plán německé ofenzivy napříč Belgií se teď rýsuje v celém svém rozsahu.

* * *

Neděle 23. srpna 1914.

Naši spojenci z druhé strany Lamanše se začínají objevovat na belgické frontě. Anglická jezdecká divize dokonce už rozprášila německou kolonu… u Waterloo[4]!… Wellington a Blücher[5] se museli obrátit v hrobě. Mezi Monsem a Charleroi[6] se rozvíjí velká bitva.

Rusové postupují ve Východním Prusku; právě obsadili Insterburg.

* * *

Pondělí 24. srpna 1914.

---

[1] **Antverpy** — Belgický přístav na Šeldě a opevněný prostor, nizozemsky Antwerpen a francouzsky Anvers, dnes největší město Vlámska a středisko stejnojmenné belgické provincie. V knize je to místo, kam v srpnu 1914 ustoupila belgická armáda; Němci je po obléhání obsadili 10. října 1914.

[2] **Mety** — Pevnost a hlavní město německého Lotrinska, francouzsky Metz, odňatého Francii roku 1871; dnes ve Francii.

[3] **Oise** — Pravý přítok Seiny v severní Francii.

[4] **Waterloo** — Obec jižně od Bruselu v Belgii, místo Napoleonovy porážky 18. června 1815.

[5] **Blücher, Gebhard Leberecht von** (1742–1819) — Pruský maršál, vrchní velitel pruské armády v tažení roku 1815. Jeho příchod rozhodl bitvu u Waterloo.

[6] **Charleroi** — Průmyslové město na Sambře v belgickém Henegavsku.

Ministerstvo mi telegrafuje z Paříže:

Zprávy z nejspolehlivějšího pramene nás uvědomují, že dva činné sbory, které původně stály proti ruské armádě, jsou nyní přepravovány na francouzskou hranici a na východní hranici Německa nahrazeny formacemi landwehru[1]. *Válečný plán německého velkého generálního štábu je příliš zřejmý, než aby bylo třeba zdůrazňovat nutnost ofenzivy ruských armád vedené na Berlín až do krajnosti. Uvědomte neprodleně ruskou vládu a naléhejte.*

Zasahuji okamžitě u velkoknížete Nikolaje a u generála Suchomlinova. Zároveň zpravuji cara.

Týž večer mohu francouzské vládě potvrdit, že ruská armáda pokračuje v postupu na Königsberg a na Toruň se vší možnou rázností a rychlostí. Mezi Narwí[2] a Wkrou[3] se chystá významná bitva.

Právě dnes přivezli do francouzské nemocnice v Sankt-Petěrburgu pobočníka velkoknížete Nikolaje, knížete Kantakuzena[4], jemuž u Gumbinnen[5] prostřelila kulka hruď. Doktor Cresson, vrchní chirurg, s ním několik okamžiků hovořil: raněný je ještě celý rozechvělý útočným zápalem, který ruská vojska strhává; horečnatě tvrdí, že velkokníže Nikolaj je odhodlán otevřít si stůj co stůj cestu na Berlín.

* * *

Úterý 25. srpna 1914.

---

[1] **landwehr** — *Landwehr*, německy Landwehr – německá druhořadá zeměbrana, do níž vojáci přecházeli po odbytí činné služby a zálohy, zhruba od sedmadvaceti do devětatřiceti let; od Landsturmu se lišila lepší výzbrojí a mladšími ročníky.

[2] **Narew** — Pravý přítok Visly v severovýchodní části ruského Polska; dnes v Polsku.

[3] **Wkra** — Řeka v Mazovsku v ruském Polsku, přítok Narwi; dnes v Polsku.

[4] **Kantakuzen, kníže** (1875–1955) — Kníže Michail Michajlovič Kantakuzen, hrabě Speranskij, z rodu odvozujícího se od byzantských císařů; vystudoval Pážecí sbor a sloužil v gardové jízdě. Roku 1899 se oženil s Julií Dentovou Grantovou, vnučkou amerického prezidenta Ulyssesa Granta. Za války byl povýšen na generálmajora, po revoluci emigroval s rodinou do Spojených států a zemřel na Floridě.

[5] **Gumbinnen** — Město ve Východním Prusku, roku 1914 středisko stejnojmenného vládního obvodu; dnes Gusev v Kaliningradské oblasti Ruska. Dne 20. srpna 1914 u něj Rennenkampfova 1. armáda odrazila německý útok, což přivodilo odvolání von Prittwitze a příchod Hindenburga s Ludendorffem.

Němci zvítězili u Charleroi; mimoto nám uštědřili vážný neúspěch jižně od belgických Arden, u Neufchâteau. Všechny francouzské a anglické armády ustupují k Oise a k Semois.

Tyhle zprávy, byť procezené cenzurou, vyvolávají v Sankt-Petěrburgu vlnu znepokojení, proti níž se bráním, jak umím nejlépe, a beru si přitom za vzor lest, kterou Tolstoj ve *Vojně a míru* připisuje knížeti Bagrationovi a která by měla být zapsána do mravního breviáře všech vrchních velitelů. Na slavkovském bojišti dostával kníže jednu znepokojivou zprávu za druhou; přijímal je všechny s dokonalým klidem, ba s výrazem souhlasu, jako by to, co mu hlásili, bylo přesně to, co očekával.

Na severu Východního Pruska přeťali Rusové přechody přes Alle[1] a Angerapp[2]; Němci se stahují ke Königsbergu. 101

Předevčírem vyhlásilo Japonsko válku Německu. Japonská eskadra ostřeluje Kiaočou.

* * *

Středa 26. srpna 1914.

Francouzská a anglická armáda pokračují v ústupu. Opevněný tábor Maubeuge je obklíčen. Předvoj německé jízdy projíždí okolím Roubaix[3].

Dohlédl jsem na to, aby ruský tisk tyto události podal v té nejpříhodnější (a snad i nejpravdivější) podobě – totiž jako prozatímní a metodický ústup, který je předehrou k blízkému obratu a k ofenzivě hutnější a silnější. Všechny noviny tuhle tezi zastávají.

Velkokníže Nikolaj mi po Sazonovovi vzkazuje:

– Zpětný pohyb, který nařídil generál Joffre, odpovídá všem pravidlům strategie. Musíme si přát, aby se napříště francouzská armáda vystavovala co nejméně; aby se nenechala ani nahlodat, ani demoralizovat; aby si uchovala všechnu svou útočnou sílu a všechnu volnost

---

[1]**Alle** — Řeka ve Východním Prusku, levý přítok Pregolu; protéká Allensteinem. Dnes Łyna v Polsku a Lava v Kaliningradské oblasti Ruska.

[2]**Angerapp** — Řeka ve Východním Prusku, odtok jezera Mamry; s Instručí tvoří Pregolu. Dnes Węgorapa v Polsku a Angrapa v Kaliningradské oblasti Ruska. Na její linii se po bitvě u Gumbinnen zastavil německý odpor.

[3]**Roubaix** — Průmyslové město v severní Francii u Lille.

manévru až do dne, kdy bude ruská armáda s to zasadit rozhodující rány.

Ptám se Sazonova:

– Nepřijde ten den brzy?… Uvažte, že naše ztráty jsou obrovské a že Němci stojí 250 kilometrů od Paříže!

– Domnívám se, že velkokníže Nikolaj je odhodlán zahájit významnou operaci, aby na naší frontě zadržel co nejvíc Němců.

– Patrně v okolí Soldau a Mławy[1]?

– Ano.

102 V té stručné odpovědi cítím, zdá se mi, jistou zdrženlivost. Zapřísahám tedy Sazonova, aby byl sdílnější:

– Uvažte, říkám, jak je ta hodina pro Francii vážná!

– Vím to… a nezapomínám, čím jsme Francii povinni; nezapomíná na to ani car, ani velkokníže. Můžete tedy počítat s tím, že uděláme všechno, co je v naší moci, abychom francouzské armádě pomohli… Z praktického hlediska jsou však nesnáze veliké. Generál Žilinskij[2], který velí severozápadní frontě, soudí, že ofenziva ve Východním Prusku je odsouzena k jistému nezdaru, protože naše vojska jsou ještě příliš rozptýlená a přepravy narážejí na mnoho překážek. Víte, jak je Mazursko[3] rozryté lesy, řekami a jezery!… Náčelník generálního štábu Januškevič je téhož mínění jako Žilinskij a ofenzivu důrazně nedoporučuje. Generální ubytovatel Danilov[4] však neméně důrazně namítá, že nemáme právo nechat svého spojence v nebezpečí a že navzdory nepopiratelným rizikům podniku je naší

---

[1] **Mława** — Město v Plocké gubernii ruského Polska na samé hranici Východního Pruska, kudy vedla železnice od Varšavy na Danzig; dnes v Mazovském vojvodství v Polsku.

[2] **Žilinskij, Jakov Grigorjevič** (1853–1918) — Generál. Náčelník generálního štábu 1911–1914 a od srpna 1914 vrchní velitel Severozápadního frontu, z něhož byl v září 1914 po Tannenbergu a první bitvě u mazurských jezer odvolán; v letech 1915–1916 ruský zástupce ve francouzském hlavním stanu. Roku 1918 byl zabit na jihu Ruska, za okolností, které se nezjistily.

[3] **Mazursko** — Jezerní krajina na jihu Východního Pruska, pojmenovaná po Mazurech, polsky mluvících protestantech; dnes Mazursko v Polsku.

[4] **Danilov, Jurij Nikiforovič** (1866–1937) — Jeden z nejbližších spolupracovníků velkoknížete Nikolaje Nikolajeviče a hlavní plánovač ruského rozvinutí roku 1914; nese tak spoluúčast na podobě útoku do Východního Pruska. Roku 1918 vstoupil do Dobrovolnické armády a potom emigroval do Pařiže, kde roku 1927 vyšlo francouzsky jeho vlastní líčení těchto let, *La Russie dans la guerre mondiale*.

povinností zaútočit okamžitě. Právě to velkokníže Nikolaj nařídil… Nepřekvapilo by mě, kdyby operace už začala.

* * *

Čtvrtek 27. srpna 1914.

Němci jsou v Péronne[1] a v Longwy[2].

V Paříži byla sestavena vláda národní obrany. Viviani si ponechává předsednictví rady bez portfeje; Briand je jmenován do spravedlnosti, Delcassé[3] do zahraničí, Millerand do války, Ribot do financí a tak dále. Do kabinetu vstupují dva sjednocení socialisté[4], Jules Guesde[5] a Marcel Sembat[6].

Tahle kombinace tu působí nejlepším dojmem. Vykládá se zároveň jako zářivý projev naší národní soudržnosti a jako záruka neoblomného odhodlání, s nímž bude Francie ve válce pokračovat.

* * *

Pátek 28. srpna 1914.

Velkokníže Nikolaj dodržel slovo. Na jeho naléhavý a opakovaný rozkaz zaútočilo předevčírem pět sborů generála Samsonova[7] na nepřítele v oblasti Mława–Soldau. Místo útoku je dobře zvoleno,

---

[1] **Péronne** — Město na Sommě v departementu Somme v severní Francii.

[2] **Longwy** — Pevnostní město v departementu Meurthe-et-Moselle u lucemburské hranice ve Francii. Po ostřelování kapitulovalo 26. srpna 1914.

[3] **Delcassé, Théophile** (1852–1923) — Francouzský ministr zahraničí od 26. srpna 1914; dříve architekt francouzsko-ruské aliance. Paléologue s ním po většinu prvního dílu vede běžnou služební korespondenci.

[4] **sjednocení socialisté** — Sjednocení socialisté, francouzsky *socialistes unifiés* – členové Francouzské socialistické strany (SFIO), která vznikla roku 1905 sjednocením Guesdovy Socialistické strany Francie a Jaurèsovy Francouzské socialistické strany.

[5] **Guesde, Jules** (1845–1922) — Francouzský marxistický socialista, zakladatel Francouzské dělnické strany a ministr bez portfeje ve vládě národní obrany 1914–1916.

[6] **Sembat, Marcel** (1862–1922) — Francouzský sjednocený socialista, poslanec za Paříž od roku 1893, ministr veřejných prací 1914–1915.

[7] **Samsonov, Alexandr Vasiljevič** (1859–1914) — Generál. Velitel 2. armády, která byla v srpnu 1914 obklíčena a zničena u Tannenbergu. Po rozpadu armády se 30. srpna 1914 v lesích u Willenbergu zastřelil.

aby přimělo Němce stáhnout tam početné síly; vítězství Rusů ve směru na Allenstein[1] by mělo dvojí výsledek: otevřelo by jim cestu na Gdaňsk[2] a přeťalo ústup německé armádě, která byla právě poražena u Gumbinnen.

* * *

Sobota 29. srpna 1914.

Bitva zahájená u Soldau se vede urputně dál. Ať už má být konečný výsledek jakýkoli, je už mnoho, že se boj protahuje – anglické a francouzské armády tak mají čas přeskupit se vzadu a vyrazit zase vpřed.

Ruské jižní armády jsou 40 kilometrů od Lvova.

* * *

Neděle 30. srpna 1914.

Když dnes ráno vstoupím do Sazonovovy pracovny, zarazí mě jeho zachmuřený a napjatý výraz.

104 – Co je nového? ptám se ho.

– Nic dobrého.

– Nedaří se to ve Francii?

– Němci se blíží k Paříži.

– Ano; ale naše armády jsou nedotčené a jejich morálka je výtečná. Čekám na jejich obrat s důvěrou. A bitva u Soldau?

Mlčí, rty sevřené, s pohledem zlověstným. Pokračuji:

– Nezdar?

– Veliké neštěstí… Ale nemám právo s vámi o tom mluvit. Velkokníže Nikolaj nechce, aby se ta zpráva několik dní rozkřikla. Rozšíří se až příliš brzy a příliš rychle; naše ztráty jsou totiž děsivé.

Žádám ho o nějaké podrobnosti. Ujišťuje mě, že nemá žádnou přesnou informaci:

– Samsonovova armáda je zničena. Víc nevím.

Po chvíli mlčení pokračuje prostým tónem:

---

[1] **Allenstein** — Město ve Východním Prusku na řece Alle, v roce 1914 okresní a soudní středisko; dnes Olsztyn, hlavní město Varmijsko-mazurského vojvodství v Polsku. Na jeho dosažení mířil v srpnu 1914 postup Samsonovovy 2. armády.

[2] **Gdaňsk** — Pruský přístav a pevnost na Visle, německy Danzig, roku 1914 středisko provincie Západní Prusko; dnes Gdańsk v Polsku.

– Tuhle oběť jsme byli Francii dlužni; ukázala se jako tak dokonalá spojenkyně.

Děkuji mu za tu myšlenku. Potom, přes velmi těžké břemeno, které oba cítíme na srdci, přecházíme k projednávání běžných věcí.

Ve městě nemá o pohromě u Soldau ještě nikdo tušení. Ale nepřetržitý ústup francouzské armády a rychlý postup Němců na Paříž vyvolávají v obecenstvu ty nejčernější předpovědi. Vůdcové rasputinovské kliky dokonce hlásají, že Francie bude brzy nucena podepsat mír. Vysoko postavené osobě, která mi tu řeč přijde zopakovat, odpovídám, že povaha státníků, kteří se právě chopili moci, nedovoluje zastavit se u takového předpokladu ani na okamžik; že ostatně partie není zdaleka prohraná a že den vítězství je snad blízko.

* * *

105

Pondělí 31. srpna 1914.

U Soldau ztratili Rusové 110 000 mužů, z toho 20 000 padlých nebo raněných a 90 000 zajatých. Dva z pěti nasazených sborů, 13. a 16., byly obklíčeny. Všechen dělostřelecký materiál byl zničen.

Předpovědi vrchního velení byly až příliš přesné: ofenziva přišla předčasně. Prvotní příčinou pohromy bylo nedostatečné soustředění vojsk a krajní obtížnost přeprav v kraji rozřezaném řekami a posetém jezery a lesy. Zdá se také, že pohromu zhoršila chyba v manévru: generál Artamonov[1], který velel levému křídlu, prý ustoupil o dobrých dvacet *verst*[2], aniž uvědomil generála Samsonova.

Jedním z míst, kde se bojovalo nejurputněji, je vesnice Tannenberg[3], 35 kilometrů severně od Soldau. Právě tam roku 1410

---

[1]**Artamonov, Leonid Konstantinovič** — Generál a velitel 1. armádního sboru v Samsonovově 2. armádě (1859–1932). 28. srpna 1914 byl velení zbaven, protože v tannenberské bitvě odvedl sbor zpět, aniž o tom Samsonova zpravil.

[2]**versta** — *Versta*, rusky верста – ruská délková míra o pěti stech sázích, tedy 1 066,8 metru. V knize se v ní měří každá ruská vzdálenost: dvacet verst, o které generál Artamonov u Soldau ustoupil, sto verst kolem Tobolska, kde o Rasputinově svatosti nikdo nepochyboval, nebo necelá versta z carskoselského nádraží k Alexandrovskému paláci.

[3]**Tannenberg** — Ves ve Východním Prusku, polsky Stębark. Bitva z roku 1410, kterou autor připomíná, je v Česku známá jako **bitva u Grunwaldu**, podle sousední vesnice; německy se jí říká bitva u Tannenbergu a tím jménem Němci roku 1914 pojmenovali své vítězství nad Samsonovovou armádou, aby porážku z roku 1410 odči-

polský král Vladislav V. porazil řád německých rytířů – první vítězství slovanství nad germánstvím. Tím, že na sebe nechala čekat pět set čtrnáct let, je odveta německých rytířů jen tím hroznější.

* * *

Úterý 1. září 1914.

Sazonov mi dnes ráno podle Izvolského telegramu sděluje, že se vláda republiky rozhodla přenést se do Bordeaux[1], bude-li generalissimus mít za to, že ho vyšší zájem národní obrany nutí nezatarasit Němcům cestu na Paříž.

– Je to bolestné rozhodnutí, říká mi, ale skvělé, a u francouzského
106 vlastenectví mě nepřekvapuje.

Potom mi sděluje telegramy, které 30. a 31. srpna odeslal plukovník Ignaťjev[2], přidělený k francouzskému hlavnímu stanu, a jejichž každá věta do mě vniká jako bodnutí dýkou: *Německá armáda obchází levé křídlo francouzské armády a neodolatelně postupuje na Paříž průměrnými denními pochody po 30 kilometrech… Podle mého názoru je vstup Němců do Paříže už jen otázkou dní, jelikož Francouzi nemají dostatečné síly k protiútoku proti obcházející skupině, aniž by riskovali, že budou odříznuti od ostatních armád…* Naštěstí uznává, že duch vojska zůstává výtečný.

Sazonov se mě ptá:

– Není tedy způsob, jak Paříž bránit?… Myslel jsem, že je Paříž tak pevně opevněná!… Nemohu vám zatajit, že by pád Paříže udělal na zdejší mínění žalostný dojem… zvlášť po našem neštěstí u Soldau; však se nakonec přece jen dozvědí, že jsme u Soldau ztratili 110 000 mužů.

Beru znovu telegramy plukovníka Ignaťjeva a jejich závěry zpochybňuji, jak umím nejlépe; tvrdím, že opevněný tábor Paříže

---

nili. Polsko-litevské vojsko tehdy vedl Vladislav II. Jagello, který vládl 1386 až 1434, nikoli Vladislav V. – *Pozn. překl.*

[1] **Bordeaux** — Město na Garonně v jihozápadní Francii. V knize je to město, kam se francouzská vláda rozhodla přenést, kdyby generalissimus neuznal za možné zatarasit Němcům cestu na Paříž; sídlila tam od 2. září do konce prosince 1914.

[2] **Ignaťjev, Alexej Alexejevič** (1877–1954) — Hrabě, ruský vojenský agent v Paříži.

je silně vyzbrojen; ujišťuji, že povaha generála Gallieniho[1] nám zaručuje houževnatost odporu.

Ukaz podepsaný včera večer stanovil, že se město Sankt-Petěrburg bude napříště jmenovat Petrohrad[2]. Jako politický projev, jako protest slovanského nacionalismu proti germánskému vpádu je to opatření stejně výmluvné jako vhodné. Z dějinného hlediska je to však omyl. Nynější hlavní město říše není slovanské město; shrnuje jen nedávnou minulost ruského života; leží ve finské zemi, u bran Finska, kde tak dlouho vládla švédská[3] kultura, na pomezí pobaltských provincií, kde dodnes vládne německý vliv; jeho architektura 107
je zcela západní, jeho tvářnost zcela moderní. A právě tohle chtěl Petr Veliký ze Sankt-Petěrburgu udělat: město západní a moderní. Jméno Petrohrad tedy není jen omyl, nýbrž dějinný protismysl.

* * *

Středa 2. září 1914.

„Komuniké" ruského štábu oznamuje pohromu u Soldau těmito slovy: *Na jihu Východního Pruska napadli Němci s velkou přesilou dva naše armádní sbory, které utrpěly značné ztráty. Generál Samsonov byl zabit.*

Obecenstvo se tou stručností oklamat nedá. Polohlasem se roznášejí nejrůznější verze o bitvě; čísla ztrát se ještě zveličují; generál Rennenkampf[4] je obviňován ze zrady; dochází se až k tvrzení, že Němci mají spojence přímo v okolí generála Suchomlinova; a konečně se ujišťuje, že generál Samsonov nebyl zabit, nýbrž že se zabil sám, nechtěje přežít zničení své armády.

---

[1] **Gallieni, Joseph** — Francouzský generál, od 26. srpna 1914 vojenský guvernér Paříže a ministr války 1915–1916 (1849–1916). Organizoval obranu Paříže a přesun vojsk na Marnu; maršálem Francie byl jmenován posmrtně roku 1921.

[2] **Petrohrad** — Hlavní a sídelní město Ruské říše na deltě Něvy, založené roku 1703; dekretem z 31. srpna 1914 bylo přejmenováno ze Sankt-Petěrburgu, aby se zbavilo německého jména. Dnes Sankt Petěrburg v Rusku.

[3] **Švédsko** — Království ve Skandinávii, za první světové války neutrální.

[4] **Rennenkampf, Pavel Karlovič** (1854–1918) — Pavel Karlovič von Rennenkampf, generál. Velitel 1. armády ve Východním Prusku od srpna do konce listopadu 1914, kdy byl po bitvě u Lodže zproštěn velení. Dne 1. dubna 1918 byl v Taganrogu bolševiky zavražděn, když odmítl velení v Rudé armádě.

Generál Beljajev[1], náčelník hlavního štábu armády při ministerstvu války, mě ujišťuje, že ráznou ofenzivou ve Východním Prusku a rychlostí svého postupu na Lvov nutí Rusové Němce stahovat na východ vojska, která už mířila do Francie:

– Mohu vám zaručit, říká mi, že německý štáb nečekal, že vstoupíme do linie tak rychle; myslel si, že naše mobilizace a soustředění budou mnohem pomalejší; spočítal si, že nebudeme schopni zahájit ofenzivu v žádném bodě dřív než 15. nebo 20. září, a věřil, že
108 do té doby bude mít čas vyřadit francouzskou armádu ze hry… Soudím tedy, že Němci už teď ztroskotali v provedení svého původního plánu…

* * *

Čtvrtek 3. září 1914.

Od Oise až k Vogézám pokračuje sedm německých armád, hrozivý ocelový Leviatan, ve své obchvatné ofenzivě s rychlostí pochodu, dokonalostí manévru a úderností, o jakých žádná válka dosud nedala představu. V tuto chvíli je čára francouzských a anglických armád vytyčena takto od východu na západ: Belfort, Verdun, Vitry-le-François[2], Sézanne[3], Meaux[4], Pontoise.

V Haliči je naštěstí úspěch Rusů zářivý. Včera vstoupili do Lvova. Ústup Rakušanů a Uhrů nabyl rázu úprku.

---

[1]**Beljajev, Michail Alexejevič** (1863–1918) — Generál a náčelník Hlavní správy generálního štábu 1914–1916, poslední carský ministr války leden až únor 1917. Roku 1918 jej v Petrohradě zatkla čeka a nechala zastřelit.

[2]**Vitry-le-François** — Město na Marně v departementu Marne ve Francii.

[3]**Sézanne** — Městečko v departementu Marne jihozápadně od Épernay.

[4]**Meaux** — Město na Marně v departementu Seine-et-Marne, asi čtyřicet kilometrů východně od Paříže.

Od 17. srpna postoupili Rusové z čáry Kovel[1]–Rovno[2]–Proskurov[3] o 200 kilometrů. Při té operaci zajali 70 000 mužů a ukořistili 300 děl. Na frontě Lublin[4]–Chełm[5] se Rakušané a Uhři ještě drží.

* * *

Pátek 4. září 1914.

Hrozba, která visí nad Paříží, udržuje v ruské společnosti proud pesimismu, který dává takřka zapomenout na vítězství u Lvova. Nikdo nepochybuje, že Němci opevněný tábor Paříže vezmou útokem. Načež prý bude Francie nucena kapitulovat. Potom se Německo obrátí celou svou masou proti Rusku.

Odkud ty pověsti přicházejí? Kdo je šíří?

Rozhovor, který jsem právě vedl s jedním ze svých tajných zpravodajů, N..., mě v té věci osvětluje až příliš. Ten člověk je podezřelý jako všichni lidé jeho řemesla; je však dobře zpraven o tom, co se děje a co se mluví v okolí panovníků. Mimoto má právě teď zvláštní, hmatatelný důvod mluvit se mnou upřímně. Po chvále skvělého vlastenectví, které oživuje Francii, pokračuje:

– Přišel jsem si k Vaší Excelenci pro trochu důvěry, neboť vám nezatajím, že všude slyším vyslovovat ta nejzlověstnější proroctví.

– Ať se aspoň počká na výsledek bitvy, která se rozvíjí na Marně! A i kdyby ta bitva pro nás nedopadla šťastně, partie nebude nikterak beznadějná...

Své tvrzení podepírám řadou pozitivních skutečností a rozumných předpovědí, které mi – jak říkám – nenechávají o našem konečném vítězství nejmenší pochybnost, jen když nám nebude scházet chladnokrevnost ani houževnatost.

---

[1]**Kovel** — Železniční uzel na Turii ve Volyňské gubernii, spojnice mezi Brestem Litevským a Haličí; dnes Kovel na Ukrajině.

[2]**Rovno** — Město na Volyni, rusky Ровно; dnes Rivne na Ukrajině.

[3]**Proskurov** — Město v Podolské gubernii, rusky Проскуров; od roku 1954 Chmelnyckyj na Ukrajině.

[4]**Lublin** — Gubernské město Lublinské gubernie v ruském Polsku; dnes v Polsku.

[5]**Chełm** — Město ve východní části ruského Polska, od roku 1912 středisko nově zřízené Cholmské gubernie, kterou vláda vyňala z Polského království a připojila přímo k říši; to Poláci pokládali za hlavní křivdu. Dnes Chełm ve Lublinském vojvodství v Polsku.

– Je to pravda, ujímá se slova N..., je to pravda. A velmi mi prospívá slyšet vás... Je tu však jeden prvek, s nímž nepočítáte a který má na pesimismu, jejž pozoruji na všech stranách, velký podíl... zvlášť na nejvyšších místech.

– Ale! Zvlášť na nejvyšších místech?

– Ano, právě ve vyšších řadách dvora a společnosti, právě mezi osobami, které bývají panovníkům nablízku, panuje největší znepokojení.

– A proč?

– Protože... protože v těchhle kruzích mají o carově smůle dávno jasno; ví se, že ztroskotá ve všech svých podnicích, že má osud ustavičně proti sobě, zkrátka že je zjevně zaslíben katastrofám. Ostatně prý jsou čáry na jeho dlani děsivé.

– Jakže!... Lidé se dají takovými hloupostmi ovlivnit?

– Co chcete, pane velvyslanče? Jsme Rusové, a tedy pověrčiví... Ale není to zjevné, že je car předurčen ke katastrofám?

Ztlumí hlas, jako by mi svěřoval strašlivé tajemství, upře na mě ostrý pohled svých žlutých očí, které se chvílemi rozsvěcejí temnými záblesky, a vypočítává neuvěřitelnou řadu nehod, zklamání, nezdarů a pohrom, jimiž je už devatenáct let vyznačena vláda Mikuláše II. Řada začíná korunovačními slavnostmi na Chodynském[1] poli u Moskvy, kde bylo v tlačenici ušlapáno 2 000 mužiků. O několik týdnů později se car odebere do Kyjeva: před jeho očima se potopí v Dněpru loď se třemi sty diváky. Několik týdnů nato mu náhle zemře ve vlaku jeho oblíbený ministr, kníže Lobanov[2]. Žije pod ustavičnou hrozbou anarchistických bomb a vroucně si přeje syna, careviče; narodí se mu čtyři dcery po sobě, a když mu Bůh konečně dopřeje dědice, nese v sobě dítě zárodek nevyléčitelné choroby. Nemiluje ani přepych, ani společnost a touží jen po tom, aby si od moci odpočinul v tichých radostech rodinného soukromí: jeho žena je nešťastná neurotička, která kolem sebe udržuje neklid a rozrušení. A to ještě není nic: poté, co snil o konečné vládě míru na zemi, je

[1] **Chodynské pole** — Pláň na severozápadním okraji Moskvy, dnes zastavěná městská část. K tlačenici došlo při korunovačních slavnostech 30. května 1896; předloha mluví o dvou tisících ušlapaných mužiků, úřední zjištění uvádělo 1 389 mrtvých.

[2] **Lobanov, Alexej Borisovič** (1824–1896) — Kníže Alexej Borisovič Lobanov-Rostovskij, velvyslanec v Cařihradě a ve Vídni a ruský ministr zahraničí 1895–1896.

několika intrikány svého dvora vtažen do dálněvýchodní války; jeho armády jsou jedna po druhé poráženy v Mandžusku, jeho loďstva jedno po druhém potápěna v čínských mořích. Potom Ruskem projde veliký závan revoluce; bez přestání se střídají nepokoje a masakry – ve Varšavě, na Kavkaze[1], v Oděse, v Kyjevě, ve Vologdě, 111
v Moskvě, v pobaltských provinciích, v Charkově, v Sankt-Petěrburgu, v Kronštadtu; vraždou velkoknížete Sergeje Alexandroviče[2] se otvírá éra politických atentátů. A sotva se vichřice utiší, padá předseda rady ministrů Stolypin, který se ohlašoval jako zachránce Ruska, jednoho večera v kyjevském divadle před carskou lóží pod revolverem agenta tajné policie.

Když N… dospěje na konec té neblahé řady, uzavírá:

– Uznáte, Excelence, že je car zaslíben katastrofám a že máme právo se chvět, když uvažujeme o vyhlídkách, které před námi tahle válka otvírá.

– Chvěním se na osud nepůsobí; patřím totiž k těm, kdo věří, že osud musí s námi počítat. Ale když jste tak citlivý na neblahé vlivy, nevšiml jste si snad, že má car dnes mezi svými protivníky člověka, který mu v nepřízni štěstí nezůstává nic dlužen – císaře Františka Josefa? Proti tomu se nic neriskuje; tam je výhra jistá!

– Ano; ale je tu ještě Německo. A na to nestačíme!

– Sami ne. Ale máte po boku Francii a Anglii… A pak, prosím vás, neříkejte si předem, že na Německo nestačíte. Nejdřív se bijte, se vší energií, se vším hrdinstvím, jichž jste schopni, a uvidíte, že se vám každým dnem bude vítězství jevit jistější!

---

[1] **Kavkaz** — Horská oblast mezi Černým a Kaspickým mořem. Roku 1914 ruské místodržitelství se střediskem v Tiflisu, dnes Rusko, Gruzie, Arménie a Azerbajdžán. V knize je od listopadu 1914 frontou proti Turecku a zároveň jedním z ohnisek revolučních nepokojů roku 1905.

[2] **Sergej Alexandrovič, velkokníže** (1857–1905) — Ruský velkokníže, čtvrtý syn Alexandra II. Moskevský generální gubernátor 1891–1905 a velitel moskevského vojenského okruhu; manžel velkokněžny Jelizavety Fjodorovny. Dne 17. února 1905 byl v moskevském Kremlu zabit bombou, kterou hodil eser Ivan Kaljajev. Nezaměňovat s velkoknížetem Sergejem Michajlovičem, generálním inspektorem dělostřelectva.

Kardinál della Chiesa byl zvolen papežem; přijímá jméno Benedikt[1] XV. Od dávných časů Řehoře VII[2]. se Kristovu náměstku nenaskytla úloha tak skvělá, tak výsadní.

* * *

112

Sobota 5. září 1914.

V Londýně bylo dosaženo shody o znění deklarace, jíž se Francie, Anglie a Rusko zavazují neuzavřít mír odděleně. Tahle klauzule byla už ve francouzsko-ruské vojenské úmluvě z roku 1892. Přistoupení Anglie k naší alianci si vyžádalo nový pakt, jehož slavnostní vyhlášení bude mít pravděpodobně veliký účinek.

Rusové obsadili Stryj[3], 80 kilometrů za Lvovem. Jejich jezdecké předvoje se přiblížily ke karpatským[4] průsmykům. Ve Vídni je panika.

* * *

Neděle 6. září 1914.

Těžiště války se teď soustřeďuje na západní frontu. 1. německá armáda, jíž velí generálplukovník von Kluck[5] a která operuje na krajní pravici obchvatného křídla, právě náhle zahnula k jihu a nechala Paříž po své pravici, jako by se snažila obejít naše levé křídlo a odhodit je za Seinu k Fontainebleau; odbila tedy rozhodná hodina. Postaví se

---

[1] **Benedikt XV.** (1854–1922) — Giacomo della Chiesa, papež 1914–1922. Za války trval na neutralitě Svatého stolce a opakovaně nabízel mírové zprostředkování.

[2] **Řehoř VII.** — Papež 1073–1085, vlastním jménem Hildebrand ze Soany, tvůrce gregoriánské reformy a protivník Jindřicha IV.

[3] **Stryj** — Město a řeka v Haliči, ukrajinsky Stryj; dnes ve Lvovské oblasti na Ukrajině. V knize je obsazení Stryje v září 1914 vrcholem ruského postupu osmdesát kilometrů za Lvov a v květnu 1915 je oblast Stryje jedním z úseků rakousko-německé protiofenzivy.

[4] **Karpaty** — Horský oblouk oddělující Halič od Uher, přístupný jen průsmyky. Roku 1914 rozhraní rakousko-uherských korunních zemí, dnes Polsko, Slovensko, Ukrajina a Rumunsko. V knize na nich od září 1914 Rakušané a Uhři urputně brání Užocký průsmyk, který otvírá cestu do Sedmihradska.

[5] **Kluck, Alexander von** (1846–1934) — Německý generálplukovník, velitel německé první armády 1914–1915 na krajním pravém křídle obchvatu. V březnu 1915 byl u Vailly těžce raněn střepinou granátu a velení se vzdal.

konečně francouzská armáda na odpor?… V události, která se chystá, není v sázce nic menšího než budoucnost Francie, budoucnost Evropy, budoucnost světa.

* * *

Pondělí 7. září 1914.

V Haliči se operace ruské armády rozvíjejí znamenitě. Rakušané a Uhři právě utrpěli dva vážné nezdary, jeden před Lublinem, druhý v okolí Rawy Ruské[1]. Ve Východním Prusku naopak Rusové pod německým tlakem povolují. 113

Ve Francii pokračuje bitva urputně. Zdá se, že Němci prozatím upustili od přímého útoku na Paříž.

* * *

Úterý 8. září 1914.

Maubeuge včera kapitulovalo po jedenácti dnech pekelného ostřelování. Na celém ostatním úseku fronty, zvláště severovýchodně od Paříže, velmi prudké a nepřerušované boje; nic rozhodujícího však ještě ne.

Generál Beljajev mi svěřuje, že Hindenburgova armáda, operující ve Východním Prusku, dostala značné posily a že Rusové jsou nuceni vyklidit oblast mazurských jezer.

– Podle dobré strategie, dodává, měl náš ústup začít už před několika dny; ale velkokníže Nikolaj chtěl udělat všechno možné, aby francouzské armádě ulevil…

* * *

Středa 9. září 1914.

[1] **Rawa Ruska** — Město v Haliči severozápadně od Lvova, dnes Rava-Ruska na Ukrajině.

Východně od Paříže, od Ourcqu[1] až k Montmirailu, postupují francouzská a anglická vojska pomalu vpřed. Všeobecné rozhodnutí už nemůže dlouho otálet.

Ruské mínění se s velmi správným instinktem, jak se zdá, zajímá mnohem víc o bitvu na Marně než o haličská vítězství. Celý osud
114 války se vskutku hraje na západní frontě. Podlehne-li Francie, bude Rusko nuceno boje zanechat. Boje ve Východním Prusku mi o tom přinášejí každý den nový důkaz. Je z nich vidět, že Rusové nejsou s to měřit se s Němci, kteří je drtí převahou taktického výcviku, uměním velet, hojností střeliva, bohatstvím dopravních prostředků. Naproti tomu se zdají být Rusové Rakušanům a Uhrům rovni; mají dokonce převahu v rozmachu a houževnatosti v ohni.

* * *

Čtvrtek 10. září 1914.

Východně od Visly, na pomezí severní Haliče a Polska, prolomili Rusové nepřátelskou čáru mezi Kraśnikem[2] a Tomaszówem[3]. Ve Východním Prusku je však armáda generála Rennenkampfa v rozvratu.

Z Francie jsou zprávy uspokojivé. Naše vojska překročila Marnu mezi Meaux a Château-Thierry. Před Sézanne byla pruská garda zatlačena severně od bažin u Saint-Gond. Udrží-li se pevně naše pravé křídlo, které tvoří „pant“ a táhne se od Bar-le-Duc k Verdunu, celá německá čára se rozsype.

* * *

Pátek 11. září 1914.

---

[1] **Ourcq** — Říčka východně od Paříže, pravý přítok Marny. V bitvě na Marně od 5. do 9. září 1914 se podél ní odehrál boj francouzské šesté armády s německým pravým křídlem.

[2] **Kraśnik** — Město v Lublinské gubernii ruského Polska; 23. až 25. srpna 1914 u něj rakousko-uherská 1. armáda porazila ruskou 4. armádu. Dnes v Lublinském vojvodství v Polsku.

[3] **Tomaszów** — Město v Lublinské gubernii na pomezí Království polského a severní Haliče, polsky Tomaszów Lubelski; dnes v Polsku. Nezaměňovat s Tomaszowem Mazowieckim u Piotrkowa.

Vítězství! Vyhráli jsme bitvu na Marně! Na celé frontě ustupují německé armády na sever! Paříž je napříště mimo dosah! Francie je zachráněna!...

Rusové vítězí rovněž, mezi Kraśnikem a Tomaszówem. Rakousko-uherské síly, rozmnožené o německé posily, přesahovaly milion mužů; dělostřelectvo čítalo přes 2 500 děl. Naproti tomu musela armáda generála Rennenkampfa vyklidit Východní Prusko; Němci obsazují Suwałki[1].

[1]**Suwałki** — Hlavní město Suwalské gubernie v Království polském, při pomezí Východního Pruska; dnes v Polsku. V knize je obsazení Suwałek Němci v září 1914 protiváhou ruských vítězství v Haliči, v říjnu 1914 je naopak pomezí u Suwałek místem ruského úspěchu a Židé odtud patří k vyhnancům bloudícím po Polsku.

KAPITOLA V

116

12. ZÁŘÍ – 28. ŘÍJNA 1914

Rasputinův návrat do Petrohradu. – Rozhovor s hrabětem Wittem; jeho pesimismus: „Je třeba co nejrychleji zlikvidovat tohle hloupé dobrodružství.“ – V klášteře svatého Alexandra Něvského; ruská zbožnost. Představení v Mariinském divadle: Život za cara. – Generál Suchomlinov, ministr války. Ruská ofenziva proti Německu. – Rasputin se vrací na scénu; jeho minulost; jeho vliv u dvora. – Turecko uzavírá Úžiny. – Velkokněžna Jelizaveta Fjodorovna. Moskva, svaté město: „království Boží na ruské zemi“. Vražda velkoknížete Sergeje roku 1905; věznice Taganka; návštěva velkokněžny u vraha; poprava ve šlisselburské pevnosti; rozloučení se světem: Marfo-marijský klášter. – Všeobecná ofenziva ruských armád. Polská otázka a sen o Cařihradu. – Smrt rumunského krále Karla I. – Anarchista Lenin. – Svatý synod a Marseillaisa. – Vlastenectví studentů. – Úspěchy ruských armád v Polsku a v Haliči.

Sobota 12. září 1914.

Vítězství na Marně je ve všech ruských kruzích vítáno jako vysvobození; blahopřání se na velvyslanectví jen hrnou. Nedávná pohroma u Soldau a znepokojivé pověsti, které už dva dny kolují o velké bitvě svedené na východě Východního Pruska, však vrhají na mysli zlověstný stín, který je činí takřka lhostejnými ke skvělým úspěchům
117 v Haliči. Ostatně i když se štědře vzdává hold hrdinství francouzské armády a manévrovací vědě generála Joffra, nikdo neopomene dodat, že nebýt strašné hekatomby u Soldau, byli by Němci v Paříži.

Rasputin, uzdravený ze svého zranění, se právě vrátil do Petrohradu. Snadno carevně dokázal, že jeho uzdravení je zářným svědectvím božské ochrany.

O válce mluví jen slovy zahalenými, dvojznačnými, apokalyptickými; usuzuje se z toho, že ji neschvaluje a že předvídá veliká neštěstí.

Do Petrohradu se právě vrátila ještě jedna osoba a ani z té nemám důvod se radovat; od svého příjezdu totiž nepřestává šířit pesimistická proroctví: je to hrabě Witte[1], který byl při vypuknutí války v Biarritzu[2]. Přišel mě navštívit předevčírem.

Osobně jsem ho znal jen z jediného setkání v Paříži na podzim roku 1905; vracel se tehdy z Ameriky, kde podepsal portsmouthský[3] mír, a o Francii se vyjadřoval s hořkostí: vytýkal jí, že svou spojenkyni Rusko proti Japonsku dostatečně nepodpořila. Tenkrát mě zarazila pronikavost jeho ducha, šíře jeho názorů, pohrdavá autorita jeho řeči i celé jeho osoby.

Zde ostatně několik údajů z jeho životopisu. Sergej Juljevič Witte se narodil 29. června 1849 na Kavkaze, kde byl jeho otec ředitelem školního okruhu; jeho matka, rozená Fadějevová[4], pocházela ze staré ruské rodiny. Matematiku studoval na oděské univerzitě, ale nedostatek prostředků ho brzy přinutil studia přerušit. Vstoupil tehdy do služeb správy Jihozápadních drah. 118

Byl prostým přednostou stanice v Popelni, malém městečku u Kyjeva, když si ho předseda společnosti Vyšněgradskij[5] povšiml a jedním skokem ho povýšil na ředitele provozu.

Roku 1889 povolal Vyšněgradskij, jmenovaný ministrem financí, Witteho ihned do Sankt-Petěrburgu a učinil z něho svého hlavního pomocníka: jejich těsná spolupráce zvedla úvěr Ruska rychle na stupeň, jakého dosud nedosáhl. Už roku 1892 se však Vyšněgradskij, vyčerpaný prací, musel stáhnout. Witte ho vystřídal. Autorita jeho

---

[1] **Witte, Sergej Juljevič** (1849–1915) — Hrabě, ruský ministr financí 1892–1903, předseda Výboru ministrů 1903–1905 a předseda rady ministrů od října 1905 do dubna 1906; vyjednal portsmouthský mír 1905 a sepsal říjnový manifest. V knize vystupuje jako pesimistický prorok války a jeho smrt 13. března 1915 kniha zaznamenává.

[2] **Biarritz** — Přímořské letovisko v Baskicku na jihozápadě Francie.

[3] **Portsmouth** — Město ve státě New Hampshire v USA, kde byla 5. září 1905 podepsána rusko-japonská mírová smlouva. Nezaměňovat s anglickým Portsmouthem.

[4] **Fadějevová, Jekatěrina Andrejevna** — Matka Sergeje Juljeviče Witteho, dcera Andreje Michajloviče Fadějeva a kněžny Jeleny Pavlovny Dolgoruké.

[5] **Vyšněgradskij, Ivan Alexejevič** (1832–1895) — Technik a matematik. Ruský ministr financí 1887–1892; do ministerstva financí přivedl Sergeje Juljeviče Witteho. Nezaměňovat s jeho synem Alexandrem Ivanovičem Vyšněgradským (1867–1925), ředitelem Petrohradské mezinárodní obchodní banky.

povahy, zkušenosti a nadání mu brzy zajistila přední místo v celkové politice říše. Koncem roku 1903 se stal předsedou Výboru ministrů[1], nedokázal však zmařit šílené kombinace intrik a spekulací, které 8. února následujícího roku rozpoutaly mandžuskou válku. Po pohromách u Mukdenu[2] a u Cušimy[3] se muselo uznat, že jen on je s to vést mírová jednání; 5. září 1905 mu připadla bolestná čest podepsat portsmouthskou smlouvu.

Aby ho za jeho služby odměnil, udělil mu Mikuláš II. hraběcí titul. V hloubi srdce však tu pyšnou a ironickou povahu nenáviděl, ten chladný, prozíravý a pronikavý rozum, před nímž si vždycky připadal nemotorný a bezbranný.

Zatím se revoluční nepokoje rychle stupňovaly; dynastie byla ohrožena.

Až dosud zůstával Witte upřímným stoupencem samoděržaví: soudil, že západní státy nemají na svých ústavních dogmatech tolik co chválit a že carismus, jen když se v některých svých orgánech obnoví, se dokonale přizpůsobuje pudům, mravům a schopnostem ruského lidu. Před naléhavým nebezpečím však neváhal. Třicátého
119 října, po nekonečných rozpravách s vyděšeným carem, jej uprosil a donutil podepsat slavný Manifest, který se zdál být předurčen stát se Velkou chartou Ruska a který položením zásady několika základních svobod svolával v krátké lhůtě říšskou dumu. O sedm dní později byl jmenován předsedou Rady ministrů.

V měsících, které následovaly, se situace zdaleka nezlepšila. Levicové strany, osmělené prvním úspěchem, vyhlašovaly nové nároky; revolucionáři zdvojnásobili drzost a odvahu. Zároveň mobilizovala násilná reakce, rozpoutaná „černými setninami“, venkovské masy ve prospěch pravoslavného absolutismu; po celé říši se šířily masakry liberálů, intelektuálů a Židů. Witte brzy pochopil, že se nebude moci

---

[1] **Výbor ministrů** — Výbor ministrů, rusky Комитет министров – poradní sbor ruských ministrů, zřízený roku 1802 a zrušený roku 1906; na rozdíl od rady ministrů, kterou jako skutečnou vládu zřídil až rok 1905, neměl vlastní politickou vůli a předsednictví v něm nebylo spojeno s vedením vlády. Nezaměňovat ani s radou ministrů, ani se Státní radou.

[2] **Mukden** — Hlavní město stejnojmenné provincie v Mandžusku, tehdy pod čínskou svrchovaností; dnes Šen-jang v Číně. V únoru a březnu 1905 se u něj odehrála rozhodující porážka ruské armády v rusko-japonské válce.

[3] **Cušima** — Ostrov a průliv mezi Koreou a Japonskem.

dohodnout ani s dumou, protože přinese buřičský program, ani s konzervativci, protože mu nikdy neodpustí manifest z 30. října. Dal přednost tomu, ponechat si síly do budoucna, a nabídl carovi svou demisi; ten byl až příliš šťasten, že ho vidí odcházet. Než však portfej odevzdal, dopřál sám sobě radost z posledního úspěchu ve vědě, v níž je mistrem – ve vědě finanční. Dne 16. dubna 1906 uzavřel v Paříži půjčku dvou miliard franků za podmínek pro ruskou státní pokladnu velmi výhodných. Pátého května přijal Mikuláš II. jeho demisi s konečnou platností a dal mu za nástupce nynějšího předsedu rady ministrů Ivana Logginoviče Goremykina.

Přijel z Biarritzu před týdnem a předevčírem mě tedy navštívil. Jako důvod své návštěvy uvádí vzpomínku na naše setkání v Paříži na podzim roku 1905, a hned, bez jakékoli předmluvy, s hlavou vztyčenou, s přímým pohledem, řečí pevnou, přesnou a pomalou, mi nabízí rozpravu:

– Tahle válka, říká, je šílenství. Carově moudrosti ji vnutili politikové stejně nemotorní jako neprozřetelní; pro Rusko může být jen neblahá. Jedině Francie a Anglie mají právo doufat v nějaký zisk z vítězství… A i tak se mi naše vítězství zdá velmi pochybné. 120

– Zisky z téhle války jsou jistě, jako u každé války, podmíněny vítězstvím. Předpokládám však, že zvítězíme-li, dostane se Rusku bohatého podílu na výhodách a odměnách… Vždyť konec konců mi dovolte připomenout, že je-li dnes svět v ohni a krvi, pak kvůli věci, která se Ruska týkala v první řadě, kvůli věci vrcholně slovanské, kvůli věci, která se nedotýkala ani Francie, ani Anglie.

– Narážíte patrně na naši prestiž na Balkáně, na naši zbožnou povinnost chránit bratry téhož plemene, na naše dějinné a posvátné poslání na Východě?… Jenže to je romantická chiméra, která vyšla z módy. Nikdo tady, nikdo vážný se už o tyhle rozjitřené a ješitné Balkánce nezajímá – nemají na sobě nic slovanského, jsou to jen špatně pokřtění Turci. Mělo se nechat Srby, ať dostanou výprask, který si zasloužili. Ostatně starali se kdysi oni o své slovanské bratrství, když je jejich král Milan[1] zavázal Rakousku?… Tolik k původu téhle války!… A teď mluvme o ziscích a odměnách, které nám chystá. Co doufáme získat? Územní přírůstky? Ale jděte! Což

[1] **Milan I. Obrenović** — Srbský kníže 1868–1882 a král 1882–1889, kdy abdikoval; žil 1854–1901 a roku 1881 zavázal Srbsko tajnou konvencí Rakousku-Uhersku.

není říše Jeho Veličenstva dost rozlehlá? Není snad na Sibiři[1], v Turkestánu[2], na Kavkaze, i v samém Rusku nesmírných prostor, které ještě nejsou využity?… A pak, co jsou to za výboje, jimiž nám mávají před očima?… Východní Prusko? – Což nemá už tak car mezi svými poddanými až příliš mnoho Němců?… Halič?… – Vždyť je plná Židů! A pak, dnem, kdy bychom připojili polská území
121 rakouská a pruská, bychom ztratili celé ruské Polsko; nemylte se totiž: Polsko obnovené ve své územní celistvosti by se nespokojilo s autonomií, kterou mu kdosi měl tu hloupost slíbit; vyžadovalo by a dosáhlo by naprosté nezávislosti… Co nám ještě dávají doufat? Cařihrad, kříž nad Svatou Sofií, Bospor[3], Dardanely[4]? – To je tak šílené, že se u toho nevyplatí zastavovat… A konečně předpokládejme úplné vítězství naší koalice; předpokládejme, že Hohenzollernové a Habsburkové[5] budou donuceni žebrat o mír a podrobit se našemu zákonu. Jenže pak to není jen zkáza germánské nadvlády, je to také vyhlášení republiky v celé střední Evropě. A tím rázem je to konec carismu… Předpovědi, k nimž mě vede domněnka naší porážky, si raději nechám pro sebe.

– Jaký je váš praktický závěr?

– Můj praktický závěr je, že je třeba co nejrychleji zlikvidovat tohle hloupé dobrodružství.

– Pochopíte, že vás nechci následovat ve výtkách, které adresujete své vládě za podporu, kterou poskytla Srbsku. Uvažujete však, jako by byla za válku odpovědná. Válku nechtěla ona, a jistě ji nechtěla ani

---

[1] **Sibiř** — Asijská část Ruska od Uralu k Tichému oceánu. V knize vystupuje jako obraz nevyužitých prostor říše a jako místo vyhnanství.

[2] **Turkestán** — Turkestánské generální gubernátorství se sídlem v Taškentu, dobové ruské označení Střední Asie; dnes Uzbekistán, Kyrgyzstán, Tádžikistán a Turkmenistán.

[3] **Bospor** — Průliv mezi Černým a Marmarským mořem, na jehož evropském břehu leží Cařihrad; celým obvodem osmanské, dnes turecké území. S Dardanelami tvoří Úžiny, o jejichž připadnutí Rusku se v knize jedná od března 1915.

[4] **Dardanely** — Průliv mezi Egejským a Marmarským mořem, oddělující Evropu od Malé Asie; dnes turecké území. Od února 1915 tam spojenecké loďstvo svádělo námořní operaci, v níž 18. března 1915 ztratilo několik bitevních lodí.

[5] **Habsburkové** — Rakouská panovnická dynastie, spjatá s rakouskými zeměmi od konce třináctého století. Mužská linie vymřela roku 1740 císařem Karlem VI.; po jeho dceři Marii Terezii a jejím manželovi Františku Štěpánovi Lotrinském vládne dům habsbursko-lotrinský, z něhož je i František Josef.

vláda francouzská, ani vláda britská; ručím vám za to, že všechny tři vlády udělaly všechno, co bylo čestně možné, aby zachránily mír… Ostatně dnes už otázka nestojí tak, zda se válce dalo nebo nedalo zabránit, nýbrž jak odnést vítězství. Neboť předpovědi, k nimž sám docházíte v případě naší porážky, jsou tak děsivé, že se mi je neodvažujete vyslovit. A pokud jde o rychlou likvidaci toho hloupého dobrodružství – to je myšlenka, která mě u státníka tak osvíceného, jako jste vy, překvapuje. Jak to, že nevidíte, že obrovský zápas, do něhož jsme vstoupili, je souboj na život a na smrt a že by kompromisní mír 122
byl triumfem Německa?

S nevěřícným výrazem odpoví:

– Tak se tedy bijme dál!

– Ano, až do vítězství.

Naznačí vyhýbavé gesto. Pak se po chvíli zamyšlení ujme slova:

– Obávám se, pane velvyslanče, že mě na základě jistých klepů pokládáte za člověka zle smýšlejícího o Francii a že si tím vysvětlujete všechno, co se vám na mé řeči mohlo nelíbit.

– Kdybych vám byl přisuzoval zlé smýšlení o Francii, zvlášť v tomhle okamžiku, nebyl bych vás přijal, pane hrabě, anebo bych byl přinejmenším rozhovor už dávno přerušil. Vím jen tolik, že jste nepřátelský politice Trojdohody.

– Ano; byl jsem však vždycky stoupencem francouzské aliance.

– Pod podmínkou, že ji doplní aliance s Německem.

– Přiznávám.

– A Alsasko-Lotrinsko? Co jste s ním ve své kombinaci dělal?

– Ta nesnáz se mi nezdála neřešitelná. V každém případě bych nebyl nikdy obětoval francouzskou alianci alianci německé. Podal jsem o tom dokonce nepochybný důkaz.

– Mluvíte o tom, co se odehrálo v Björköu[1] mezi carem Mikulášem a císařem Vilémem v červenci 1905?

– Ano, ale to je předmět, k němuž jsem odsouzen mlčet… Dovolte mi zeptat se vás, co o tom víte?

– Naše zprávy o té příhodě jsou velmi kusé a v zájmu aliance samé jsme se nesnažili upřesňovat polovičaté důvěrnosti, které od vás do-

[1] **Björkö** — Ostrov a stejnojmenné letovisko ve Finském zálivu, tehdy ve Vyborské gubernii Finského velkoknížectví; dnes ostrov Bolšoj Berezovyj a město Primorsk v Leningradské oblasti Ruska. V červenci 1905 tam Mikuláš II. a Vilém II. podepsali na palubách jachet tajnou björköskou smlouvu, kterou pak ruská vláda odmítla.

123 stal můj předchůdce pan Bompard. Shrnu-li naše rozmanité prvky informace, řekl bych, že císař Vilém navrhl při björköském rozhovoru caru Mikuláši dohodu neslučitelnou s francouzskou aliancí a že ten záměr neměl díky vašemu osobnímu zásahu pokračování.

– Je to přesné.

– Dovolte mi, abych vám já zase položil otázku. Zavazovala dohoda navržená císařem Vilémem Francii, aby napříště táhla za jeden provaz s Německem?

– V té věci jsem přísahal mlčení… Vše, co vám mohu říci, je, že mi císař Vilém nikdy neodpustil, že jsem jeho manévr zmařil. A z germanofilství obviňují mne!… Ostatně car Mikuláš mě nenávidí ještě mnohem víc, a to nejen proto, že jsem se postavil do cesty německé intrice, ale ještě a především proto, že jsem mu krátce nato předložil k podpisu slavný manifest z 30. října 1905, který svěřil zákonodárnou moc dumě. Od té doby se ke mně car chová jako k nepříteli a svým důvěrníkům opakuje, že sním o tom, že ho vystřídám jako prezident ruské republiky. Jaké bláznovství!… Jaká ubohost!… Podle carova rozpoložení ke mně posuďte, co si o mně myslí carevna! Nuže, nechme už všechny ty bídy!… Mám výčitky, že jsem vás zdržel příliš dlouho, pane velvyslanče, a že jsem vás snad svými výlevy obtěžoval. Vzpomeňte si jen, prosím, že jsem se v jedné významné okolnosti zachoval jako upřímný přítel Francie.

– Nezapomenu na to a děkuji vám za vaše důvěrnosti.

Potom vstane z křesla, s námahou napřímí svou vysokou postavu
124 a loučí se se mnou slovy nanejvýš vlídnými.

Když odejde, jdu se projít na Ostrovy. Jak se procházím po osamělé aleji, která je mi milá, přemýšlím o tom dlouhém rozhovoru. Mám ještě před očima velkou postavu starého státníka, postavu záhadnou a znepokojivou, rozumu vysokého, panovačného, pohrdavého, vědomého si své nevyužité síly, hlodaného ctižádostí, záští a pýchou. Napadá mě, že obrátí-li se válka ke zlému, prosadí se svou hodnotou. Zároveň však myslím na to, jak neblahým se může šíření jeho názorů na válku stát v zemi, kde je veřejné mínění tak citlivé a nestálé, jak nebezpečné je tvrdit před Rusy, „že je třeba co nejrychleji zlikvidovat tohle hloupé dobrodružství“[1].

[1]Dokumenty, které bolševici zveřejnili v září 1917, vrhly plné světlo na to, co se mezi oběma císaři odehrálo, když se 23. července 1905 setkali na palubě Hohenzollernu

na björköské rejdě. Je napříště prokázáno, že císař Vilém nenadále navrhl caru Mikuláši spojeneckou smlouvu mezi Německem a Ruskem; ta smlouva, namířená proti Anglii, stanovila pozdější přistoupení Francie; ruská vláda se zavazovala podniknout kroky nutné k získání podpisu vlády francouzské. Mikuláš II., ohromen kaiserovou výmluvností, podepsal okamžitě, aniž si dal čas poradit se se svým ministrem zahraničních věcí hrabětem Lamsdorfem, který zůstal v Sankt-Petěrburgu. Když Vilém II. naléhal, aby listina, sepsaná předem v Berlíně, nesla spolupodpisy (přivezl k tomu účelu vysokého úředníka své diplomacie Tschirschkyho, budoucího státního tajemníka zahraničí a potom velvyslance ve Vídni), zavolal car jednoho ze svých starých důvěrníků, který byl na palubě, admirála Birileva, ministra námořnictva, a zakryv rukou text smlouvy, poručil mu napsat dolů na stránku své jméno: admirál to okamžitě s dojemnou povolností vykonal. Po návratu do Carského Sela vyložil car Mikuláš hraběti Lamsdorfovi výsledky svého šťastného jednání. Lamsdorf nechtěl věřit ani svým uším, ani svým očím. Se vší náležitou ohleduplností dal svému vznešenému pánu pocítit nesmírnost spáchané chyby. Mezitím přijel do Sankt-Petěrburgu hrabě Witte, který právě podepsal v Portsmouthu mírovou smlouvu s Japonskem. Ačkoli byl už dávno stoupencem aliance mezi Ruskem, Německem a Francií, byl příliš inteligentní, než aby nepochopil, že věc zahájená tak hloupě nemůže dojít cíle; podpořil tedy u cara Lamsdorfovo mínění. Ruský velvyslanec v Paříži Nelidov, uvědomen o situaci, rovněž spěšně odpověděl, že Francie nikdy nesvolí zavázat se s Německem proti Anglii. Mikuláš II. se tak viděl nucen zapřít svůj podpis: dal německé kancléřství prostřednictvím svého velvyslance v Berlíně hraběte Ostena-Sackena prohlásit, že ruská vláda pokládá björköskou smlouvu za neúčinnou, protože jedna z podstatných klauzulí, totiž přistoupení Francie, byla shledána neuskutečnitelnou. Osobní dopis cara kaiserovi toto úřední prohlášení potvrdil. Když viděl, jak se mu sen hroutí, vybuchl Vilém II. hněvem; pokusil se Mikuláše II. získat zpět mystickými argumenty: *Spojili jsme své ruce*, telegrafoval mu 12. října 1905. *Podepsali jsme před Bohem, který vyslechl naši přísahu. Soudím tedy, že smlouva může být dokonale uskutečněna. Přeješ-li si nějaké změny v jednotlivostech, navrhni mi je. Ale co je podepsáno, je podepsáno: Bůh je naším svědkem!* Věc u toho zůstala. Úlohu, kterou Mikuláš II. v té okolnosti sehrál, je nesnadné posoudit. Dopustil se podpisem björköské smlouvy neloajálnosti vůči Francii? Ne. A konec toho dobrodružství by stačil k jeho ospravedlnění. Ale zašel vskutku příliš daleko v nepozornosti a nechápavosti.

Lamsdorf, Vladimir Nikolajevič (1845–1907) — Hrabě, ruský ministr zahraničí 1900–1906 a stoupenec spojenectví s Francií.

Tschirschky, Heinrich von (1858–1916) — Heinrich von Tschirschky und Bögendorff. Roku 1905 šéf německého ministerstva zahraničí, státní tajemník zahraničí od ledna 1906 do října 1907 a pak až do své smrti německý velvyslanec ve Vídni, kde v červenci 1914 tlačil Rakousko-Uhersko k zásahu proti Srbsku.

Birilev, Alexej Alexejevič (1844–1915) — Admirál, ruský ministr námořnictva 1905–1907 a od roku 1905 člen Státní rady. Po vypuknutí války založil dobročinný fond pro raněné námořníky a jejich rodiny; zemřel v Petrohradě v únoru 1915.

Osten-Sacken (1831–1912) — Hrabě Nikolaj Dmitrijevič Osten-Sacken, ruský velvyslanec v Berlíně 1895–1912.

* * *

125

Neděle 13. září 1914.

Ve Francii Němci dál ustupují a zanechávají za sebou zajatce, raněné, děla a vozatajstvo. Levé křídlo francouzské armády překročilo Aisnu[1]; střed postupuje mezi Argonnami[2] a Mázou[3]; pravé křídlo zatlačuje nepřítele směrem na Mety.

Na východě Východního Pruska, jak se zdá, armáda generála Rennenkampfa unikne pohromě, která jí hrozila; podařilo se jí takřka prorazit si cestu mazurskými jezery a stahuje se ke Kovnu a Grodnu[4].

V Haliči Rusové překročili dolní tok Sanu[5]; v Bukovině obsazují Černovice.

Dnes je svátek svatého Alexandra Něvského[6], novgorodského cara, který roku 1241 porazil na březích Něvy Švédy a německé
126 mečové bratry.

Na témž místě, kde národní hrdina své vítězství vybojoval, dal Petr Veliký vystavět klášter stejně rozlehlý a stejně nádherný jako proslulé lávry kyjevská a sergijevská. Petrohradská lávra, obehnaná hradbami a příkopy jako klášterní citadela, uzavírá ve svých zdech katedrálu, jedenáct kostelů, četné kaple, metropolitovo sídlo, mnišské cely, seminář, duchovní akademii a tři hřbitovy. Chodím se tam často procházet pro kouzlo ticha a usebranosti, které z toho místa vychází, pro ovzduší náboženského klidu a lidské vlídnosti,

---

[1]**Aisna** — Řeka v severní Francii, levý přítok Oise, dlouhá asi 280 kilometrů.

[2]**Argonny** — Zalesněná pahorkatina v severovýchodní Francii mezi Mázou a Aisnou, dnes na pomezí departementů Meuse, Marne a Ardennes. V knize je to úsek, mezi nímž a Mázou v září 1914 postupoval střed francouzské armády; od té doby patřil k nejtěžším bojištím západní fronty.

[3]**Máza** — Řeka ve Francii, Belgii a Nizozemsku, francouzsky Meuse a nizozemsky Maas.

[4]**Grodno** — Pevnostní město na Němenu, středisko Grodenské gubernie; dnes Hrodna v Bělorusku.

[5]**San** — Řeka v Haliči, pravý přítok Visly, pramení v Bieszczadech. V knize je v letech 1914–1915 opakovaně čárou fronty.

[6]**Alexandr Něvský** (1221–1263) — Novgorodský kníže a od roku 1252 velkokníže vladimirský; roku 1547 svatořečen. Autorova věta spojuje dvě různé bitvy: na březích Něvy porazil 15. července 1240 Švédy, kdežto livonské rytíře porazil až 5. dubna 1242 na ledu Čudského jezera. Carem nebyl — ten titul začali užívat moskevští panovníci teprve roku 1547. – *Pozn. překl.*

Moskva: Kreml (akvarel G. Lukomského)

jímž se tam dýchá. Dnes naplňuje svatyně i nádvoří nesmírný dav. V chrámu Nejsvětější Trojice, celém provoněném kadidlem, se zbožní tísní před schránou s ostatky svatého Alexandra. Neméně se jich hrne v chrámu Zvěstování[1] před bronzovou desku, na níž stojí tento střízlivý a výmluvný nápis: *Zde leží Suvorov*. Žen je mnohem víc; modlí se za své muže, bratry a syny, kteří se tam někde bijí. Některé hloučky venkovanů a venkovanek působí silným dojmem svou vroucností a vážností. Zvlášť mě zaujme jeden mužik, stařec se sněžnými vlasy a vousy, osmahlé pleti, s čelem širokým a rozbrázděným hlubokými vráskami, s očima smutnýma, zářivýma a vzdálenýma – opravdová patriarchova tvář. Zastavil se před ikonou svatého Alexandra, otáčí čapku v kostnatých prstech a jen občas toho nechá, aby se velkými kříži přežehnal přes hruď a uklonil se až k zemi. Koutkem rtů šeptá nekonečnou modlitbu, zajisté velmi odlišnou od těch, které se v téhle hodině mumlají v kostelích Francie; neboť smysl modlitby se podle plemen mění. A když ruská duše prosí Boha o pomoc, čeká od něho méně sílu chtít a jednat než ctnost trpět a odevzdat se. Ten stařec je ve tváři i v držení těla tak
127 výmluvný, že se mi zdá zosobňovat vlastenectví ruského venkovana.

Večer jdu do Mariinského divadla[2], kde se hraje Glinkův[3] *Život za cara*[4]. Ředitel Imperátorských[5] divadel požádal mne, mé kolegy z Anglie a z Japonska i belgického a srbského vyslance, abychom se

---

[1]**Chrám Zvěstování** — Благовещенская церковь, nejstarší zděný chrám Alexandro-Něvské lávry v Petrohradě z let 1717–1724, zároveň hrobka; je v ní hrob Suvorovův s nápisem „Zde leží Suvorov“.

[2]**Mariinské divadlo** — Rusky Мариинский театр – petrohradské carské divadlo opery a baletu. Dnešní budovu Alberta Cavose otevřeli 14. října 1860 právě Glinkovým Životem za cara; jméno nese po carevně Marii Alexandrovně, manželce Alexandra II. Nezaměňovat s Mariinským palácem.

[3]**Glinka, Michail Ivanovič** (1804–1857) — Skladatel, pokládaný za zakladatele ruské národní hudby.

[4]**Život za cara** — *Život za cara*, rusky Жизнь за царя – opera Michaila Ivanoviče Glinky z roku 1836 o sedlákovi Ivanu Susaninovi, který roku 1613 obětoval život, aby zavedl polský oddíl pryč od nově zvoleného cara Michaila Fjodoroviče; sám skladatel ji nazval Ivan Susanin a tento název dostala zpátky po roce 1917.

[5]**Imperátorská divadla** — Императорские театры, soustava dvorních divadel ruské říše z let 1756 až 1917, spravovaná ministerstvem dvora; zahrnovala petrohradské Mariinské, Alexandrinské a Michajlovské divadlo a moskevské Velké a Malé divadlo. V době zápisu byl jejich ředitelem Vladimir Arkaďjevič Těljakovskij.

představení zúčastnili; byla totiž připravena manifestace na počest spojenců. Před zvednutím opony zahraje orchestr ruskou hymnu *Bože, carja chrani*, kterou kníže Lvov složil kolem roku 1825 a která má tak široký sloh a tak vznešený a náboženský účin. Kolikrát jsem ji už slyšel! Ale nikdy jsem necítil tolik jako dnes, jak cizí je melodie té národní písně ruské hudbě, jak je německá, v přímé tradici Bachově a Händelově. Obecenstvo ji přesto poslouchá s vlasteneckou usebraností, která pak vybuchne v dlouhé hurá. Potom Marseillaisa, přijatá s výbuchy nadšení. Potom *Rule*[1] *Britannia*, rovněž pozdravená vřelými ovacemi. Ptám se Buchanana, který má lóži vedle mé, proč orchestr hraje *Rule Britannia*, a ne *God save the King*; odpovídá mi, že poslední jmenovaný kus je týž jako pruská hymna a že se bylo třeba obávat záměny, která by obecenstvo pohoršila. Potom japonská hymna, náležitě aplaudovaná. Počítám si, že od Mukdenu a Cušimy uplynulo pouhých devět let!... Při prvních tónech Brabançonne propukne nepříčetná vděčnost a obdiv; zdá se, že si každý říká: „Kde bychom byli, kdyby se Belgie nebyla bránila?...“ U srbské hymny je ovace zdrženlivější, ba velmi zdrženlivá: zdá se, že si mnozí říkají: „Nebýt Srbů, byl by ještě mír!“

Nakonec musíme přetrpět *Život za cara*, dílo mdlé a chladné, loajality příliš úřední, italianismu příliš vyšlého z módy. Obecenstvo se o ně přesto zajímá; Glinkovo drama se totiž dotýká nejcitlivějších vláken ruského vědomí. 128

* * *

Pondělí 14. září 1914.

Ve Francii Němci pomalu ustupují na sever. Zdá se, že si na Aisně připravili silná postavení. Podaří-li se jim zastavit nás před nimi, nebude vítězství na Marně tak rozhodující, jak se zpočátku dalo doufat; význam vítězství se totiž měří až podle výsledků pronásledování.

Nepřekvapuje mě tedy telegram, který dnes ráno dostávám a jímž mě Delcassé pověřuje, abych u carské vlády znovu naléhal, aby ruské armády zesílily svou přímou ofenzivu proti Německu[2]; v Bordeaux

[1]**Rule, Britannia!** — Britská vlastenecká píseň, text James Thomson, hudba Thomas Arne, 1740.

[2]**Němen** — Řeka, která pramení na Bělorusi a přes Grodno a Kovno ústí do Baltského moře, německy Memel a litevsky Nemunas; roku 1914 tvořila část hranice s

se totiž obávají, že naši spojenci, opojeni poměrně snadnými úspěchy v Haliči, zanedbají německou frontu a soustředí své úsilí raději na to, aby si otevřeli cestu na Vídeň.

Jdu ještě dnes ráno na ministerstvo války a vykládám generálu Suchomlinovovi starosti francouzské vlády; odpovídá mi:

– Vždyť naše přímá ofenziva proti Německu začala už 16. srpna a vedeme ji se vší možnou rázností a v celém možném rozsahu!... Naše operace ve Východním Prusku znáte stejně jako já. Co bychom opravdu mohli dělat víc?

– Za kolik dní budou armády od Němenu a Narwi schopny obnovit postup vpřed?

– Ó, ne tak brzy! Byly příliš tvrdě zkoušeny. Bojím se dokonce, že budou nuceny ustoupit ještě dál... Svěřím vám však, a žádám vás o
129 přísné tajemství, že velkokníže Nikolaj promýšlí a připravuje operaci širokého rozsahu na západ od Visly, ve směru na Poznaň a Vratislav.

– Výborně!

– Nebudu před vámi tajit, že organizovat tu operaci potrvá dlouho. Nemůžeme si už dovolit žádnou neopatrnost... Nezapomínejte, pane velvyslanče, že jsme na pomoc francouzské armádě obětovali už 110 000 mužů u Soldau!

– Na pomoc ruské armádě bychom byli přinesli oběť stejnou... Aniž bych chtěl zmenšovat praktický význam a morální cenu služby, kterou jste nám toho dne prokázali, dovolím si vás ale upozornit, že není naše vina, jestliže generál Artamonov ustoupil na levém křídle o dvacet verst, aniž uvědomil vrchního velitele!

Vracíme se k otázce, kvůli níž přicházím. Naléhám, abych získal ujištění, že se ruské armády nenechají strhnout směrem na Vídeň a neodvrátí se od hlavního cíle, totiž od cíle německého:

– Není mi neznámo, říkám, že nejvyšší rozhodnutí o operacích náleží generalissimovi; vím však rovněž, že velkokníže Nikolaj bere vaše rady a vaše návrhy vždy vážně v úvahu. Počítám tedy s tím, že mou žádost u Jeho carské Výsosti podpoříte.

Upře na mě pod těžkými víčky svůj potměšilý a lstivý pohled:

– Nemůžeme přece zastavit svůj postup v Haliči, kde každý den dosahujeme zářivých úspěchů! Uvažte, že Rakušané od začátku ta-

---

Východním Pruskem. Dnes protéká Běloruskem, Litvou a Kaliningradskou oblastí Ruska.

žení ztratili už dvě stě tisíc mužů padlých a raněných, přes 60 000 zajatých a 600 děl!…

– Uvažte zase vy, Excelence, že Němci stojí 70 kilometrů od Paříže! Co byste říkal, kdyby stáli 70 verst od Petrohradu, na půl cesty 130
mezi Lugou a Gatčinou?… Ostatně vás nežádám, abyste své operace v Haliči zastavili, nýbrž abyste je nerozvíjeli nad míru a nezapomínali, že naším prvořadým cílem je zničení německé síly.

Tvář mu rozjasní úsměv falešné dobromyslnosti:

– V tomhle jsme dokonale zajedno!… A pak, pane velvyslanče, jsem si jist, že se vy a já vždycky domluvíme.

– Mohu tedy počítat s tím, že velknížeti Nikolajovi zatelegrafujete?

– Udělám víc. Ještě dnes večer mu pošlu jednoho ze svých důstojníků.

Než se vzdálím, vyptávám se ministra na výsledek posledních bojů ve Východním Prusku. Odpovídá mi, že boj byl krajně tvrdý u Tilsitu[1], u Gumbinnenu a u Lycku, ale že se ruská armáda dokázala vyprostit z mazurských jezer a stahuje se teď ke Kovnu.

– Celé Východní Prusko je tedy ztraceno? říkám.

– Ano.

– Jak vysoké jsou vaše ztráty?

– Přesně nevím.

– Asi sto tisíc mužů?

– Možná.

* * *

Úterý 15. září 1914.

Protože generálu Suchomlinovovi a všem podezřelým intrikám, jejichž je nástrojem, nedůvěřuji, probírám dnes ráno otázku přímé ofenzivy proti Německu znovu se Sazonovem a žádám ho, aby ji mým jménem přednesl carovi.

– Pro větší přesnost, říká mi, sepište sám odpověď, kterou si přejete od Jeho Veličenstva dostat. 131

[1]**Tilsit** — Město na dolním Němenu ve Východním Prusku, dnes Sovětsk v Kaliningradské oblasti Ruska. Roku 1807 tu byl uzavřen tilsitský mír mezi Napoleonem a Alexandrem I.

Formuluji tedy tuhle větu: „Jakmile budou rakousko-uherské armády v Haliči vyřazeny ze hry, projeví se přímá ofenziva ruských armád proti Německu s plnou rázností.“

– Dobrá, odpovídá mi Sazonov. Hned Jeho Veličenstvu napíšu.

Dnes v jedenáct hodin večer mi car dává vědět, že mou formulaci schvaluje a že v tom smyslu velknížeti Nikolajovi zatelegrafoval.

* * *

Středa 16. září 1914.

Bitva na Marně pokračuje na Aisně s tím rozdílem, že Němci jsou zakopáni v silných obranných postaveních, a boj tím nabývá rázu války obléhací.

Rusové tlačí Rakušany mezi Sandoměří[1] a Jarosławem[2].

Od mobilizace zakázala vláda na celém území říše prodej lihovin, vodky. Velká reforma, zahájená reskriptem ze 13. února 1914 a náležející ke cti carově, pokračuje s metodičností a přísností, které u ruské byrokracie udivují. Účinky reformy se projevují poklesem násilné kriminality a citelným zvýšením výkonu pracovních sil.

* * *

Čtvrtek 17. září 1914.

Velkokníže Nikolaj právě vydal k národům Rakouska-Uherska
132 manifest, který je vyzývá, aby setřásly jho Habsburků a konečně uskutečnily své národní tužby.

Zároveň Sazonov naléhá na rumunskou vládu, aby obsadila Sedmihradsko a aby se spolu s ruskými vojsky podílela na obsazení Bukoviny.

* * *

Sobota 19. září 1914.

---

[1] **Sandoměř** — Polsky Sandomierz, město na Visle v tehdejším ruském Polsku.

[2] **Jarosław** — Město na Sanu v západní Haliči, roku 1914 rakousko-uherská korunní zem Halič, dnes Podkarpatské vojvodství v Polsku. Nezaměňovat s volžským Jaroslavlem.

Ostřelování Remeše a zničení katedrály vyvolávají v Petrohradě velmi živý dojem. Žádná válečná událost dosud ruskou obrazotvornost nezasáhla takhle – obrazotvornost přepjatě citlivou, lačnou podívané, lhostejnou a jakoby slepou ke skutečnosti, dokud se neprojeví v scénách malebných a divadelních, ve vidinách strhujících a dramatických.

* * *

Neděle 20. září 1914.

Car je na inspekční cestě po frontě armád.

Carevna se obvykle s Rasputinem schází u paní Vyrubovové, v domku ve Sredné ulici[1]. Včera byl starec přijat přímo v paláci, kde zůstal téměř dvě hodiny.

* * *

Úterý 22. září 1914.

Dnes ráno mě navštívil Francouz Robert Gauthiot[2], profesor pařížské École des Hautes-Études, který přijíždí rovnou z Pamíru[3], kde konal etnologickou a lingvistickou misi.

V druhém srpnovém týdnu zkoumal v okolí Chorogu údolí ležící ve výšce 4 000 metrů na svazích Hindúkuše[4]; postoupil dvanáct denních pochodů za nejzazší ruskou přední hlídku, která střeží hranici Fergany[5], staré Sogdiany. Dne 16. srpna mu domorodec, který mu k téhle hlídce došel pro zásoby, oznámil, že Německo vyhlásilo válku

---

[1]**Sredná ulice** — Ulice v Carském Selu, kde stál domek Anny Vyrubovové.

[2]**Gauthiot, Robert** (1876–1916) — Iranista, před rokem 1914 profesor pařížské École des Hautes-Études. Roku 1914 přerušil výpravu na Pamír a narukoval jako pěší kapitán; zraněn byl na jaře 1915 ve druhé bitvě v Artois a zemřel v pařížském Val-de-Grâce.

[3]**Pamír** — Vysokohorská soustava ve Střední Asii na pomezí ruského Turkestánu, Afghánistánu a Číny, zvaná „Střecha světa“; dnes převážně v Tádžikistánu.

[4]**Hindúkuš** — Vysoké horstvo, západní pokračování Pamíru. Roku 1914 rozhraní Afghánistánu a ruského Turkestánu, dnes Afghánistán a Pákistán.

[5]**Fergana** — Ferganská dolina ve Střední Asii, obklopená horstvy Ťan-šanu a Alaje. Roku 1914 Ferganská oblast ruského generálního gubernátorství Turkestán, dnes rozdělená mezi Uzbekistán, Kyrgyzstán a Tádžikistán. V knize u ní stojí nejzazší ruská přední hlídka, u níž Gauthiota zastihla zpráva o vypuknutí války; Paléologue

Rusku a Francii. Vydal se okamžitě na cestu. Jedním tahem, přes Margelan, Samarkand, Tiflis a Moskvu, dorazil do Petrohradu.

Vyprávím mu neobyčejný sled událostí nakupených za dva měsíce. Prohlašuje mi, jak krajně netrpělivě se chce vrátit do Francie a nastoupit ke svému teritoriálnímu pluku. Potom sondujeme budoucnost; odhadujeme kolosální úsilí, které si bude třeba uložit, má-li být německá moc zničena, a tak dále. Jeho soudy mě zajímají tím spíš, že v Německu mnohokrát a dlouho pobýval; říká mi zejména:

– Hodně jsem se stýkal s německými socialisty; znám dobře jejich nauky a ještě lépe jejich smýšlení. Buďte si jist, pane velvyslanče, že se na válečném díle budou podílet ze všech sil a že se budou bít s poslední energií jako ti nejzatvrzelejší junkeři… Ostatně i já jsem socialista, dokonce antimilitarista; a vidíte, že mi to nebrání jít bránit svou zem.

Blahopřeji mu k horlivosti, s níž plní svou vojenskou povinnost, a zvu ho nazítří na oběd.

Když odejde, uvažuji, že jsem měl právě před očima výmluvné svědectví o vlastenectví, které navzdory tolika zdáním opaku oživuje francouzské intelektuály.

Hle, jeden z nich se dozví o válce v hloubi Pamíru, ve výšce 4 000 metrů, na „Střeše světa“. Je sám, odkázán jen na sebe, vyňat z ná-
134 kazy vzneseného národního vzmachu, který strhuje Francii. Přesto nezaváhá ani na minutu. Všechny jeho socialistické a pacifistické teorie, zájem jeho vědecké mise i jeho osobní zájem se před obrazem ohrožené vlasti rázem smazávají. A on spěchá[1]…

ji ztotožňuje se starou Sogdianou, ta však ležela v povodí Zarafšánu u Samarkandu a Buchary.

[1]Robert Gauthiot podlehl v září 1916 následkům válečného zranění; bylo mu čtyřicet let. Byl to jazykovědec prvního řádu. Věda o indoevropských jazycích v něm ztratila nejskvělejšího dědice Burnoufů a Darmesteterů.

Hrabě Kokovcov, bývalý předseda rady ministrů, jehož prozíravé vlastenectví a vysoký rozum si tolik cením, mě navštěvuje na velvyslanectví[1]. Přijíždí ze statku, který má u Novgorodu[2].

– Víte, říká mi, že povahou k optimismu nikterak netíhnu. Přesto mám z války dobrý dojem; nikdy jsem totiž nevěřil, že by náš zápas s Německem mohl začít jinak. Utrpěli jsme nezdary; ale naše armády jsou nedotčené a naše morálka je výtečná. Za několik měsíců budeme s to svého hrozivého protivníka rozdrtit…

Potom mi mluví o podmínkách, které budeme muset Německu uložit, a vyjadřuje se s prudkostí, která mě u ducha jindy tak vyváženého překvapuje:

– Až odbije hodina míru, budeme muset

135

být nelítostní… nelítostní! Ostatně nás k tomu donutí národní cítění. Nedovedete si představit, do jaké míry jsou naši mužici proti Německu rozezleni.

– Ale to je zajímavé!… Zjistil jste to osobně?

– Zrovna předevčírem. Bylo to ráno v den mého odjezdu a procházel jsem se po svém pozemku. Spatřím velmi starého sedláka, který už dávno ztratil svého jediného syna a jehož oba vnuci jsou v armádě. Sám od sebe, aniž se ho ptám, mi vyjádří obavu, že se válka nedovede do konce, že se německá sběř s konečnou platností nerozdrtí, že se z ruské půdy radikálně nevypleje plevel *němců*[3]. Blahopřeji mu, že s tolika vlastenectvím přijímá rizika, jimž jsou vystaveni jeho dva

---

[1]Vladimir Nikolajevič Kokovcov se narodil 19. dubna 1853. Po několika letech služby ve vězeňské správě se obrátil k otázkám financí a veřejného účetnictví, což mu roku 1890 vyneslo místo náměstka státního tajemníka pro odbor státního hospodářství. Stal se zástupcem hraběte Witteho a v únoru 1904 obdržel portfej financí, který složil v listopadu 1905 a který mu byl znovu svěřen v květnu 1906. Dne 24. září 1911 byl jmenován předsedou rady ministrů a 12. února 1914 mu byl tenhle vysoký úřad náhle odňat pod tlakem Rasputina a jeho bandy, s nimiž měl odvahu bojovat. Car toho oddaného služebníka, jehož odbornost, přímost a nezištnost oceňoval, nepropouštěl bez lítosti; aby jeho zásluhy uznal, udělil mu hraběcí titul.

[2]**Veliký Novgorod** — Nejstarší ruské město na Volchovu u Ilmeňského jezera, středisko Novgorodské gubernie, rusky Великий Новгород; dnes v Rusku. Nezaměňovat s Nižním Novgorodem na Volze. V knize je to knížectví Alexandra Něvského, kraj, odkud přijíždí hrabě Kokovcov ze svého statku, a jedno z ohnisek sebevražd ohněm v raskolu.

[3]Němci.

vnuci, jeho jediná opora. Tu mi odpoví: „Vidíš, *barine*[1]! Jestli my ty *němce* nešťastnou náhodou nezničíme, přijdou až sem; budou vládnout celé ruské zemi. A pak nás zapřáhnou, tebe i mě, ano, i tebe, do pluhu!…“ Tak smýšlejí naši sedláci.

– Uvažují velmi správně, aspoň obrazně.

* * *

Čtvrtek 24. září 1914.

Rozhovor s ministrem zemědělství Krivošeinem, který si, jak se zdá, svou osobní autoritou, jasnou inteligencí a politickým duchem získal u Mikuláše II. velký kredit důvěry a přízně.

Včera měl s carem dlouhou poradu a našel ho v nejlepším rozpoložení. Během rozhovoru mu Jeho Veličenstvo mimochodem řeklo:

136 – Povedu válku až do krajnosti. Abych Německo opotřeboval, vyčerpám všechny své zdroje; bude-li třeba, ustoupím až k Volze[2].

Car mu řekl ještě:

– Tím, že císař Vilém rozpoutal tuhle válku, zasadil monarchickému principu strašnou ránu.

* * *

Sobota 26. září 1914.

V souladu se slibem, který jsem 15. září obdržel od cara, obnoví ruská armáda ofenzivu směrem na Berlín přes Vratislav. Všechny přípravy jsou dokončeny; jezdecký sbor o 120 eskadronách je dokonce už vržen vpřed s pěchotní oporou.

V té věci mi generál de Laguiche píše z Baranovič:

Bylo mi výslovně slíbeno, že se nenechají strhnout na Vídeň. Mohu potvrdit, že v téhle věci není jediný nesouhlasný hlas, ani jeden, který by nežádal pochod na Berlín. Rakušan už není nepřítel; na Němce se vrhají celou duší, s palčivou touhou dostihnout

---

[1]**barin** — Rusky барин, zkrácené z *bojarin* – pán, vrchnost. Tak mluvil člověk z nižší vrstvy ke šlechtici nebo statkáři; *barine* je český pátý pád.

[2]**Volha** — Největší evropská řeka, rusky Волга, tekoucí od Valdajské vysočiny ke Kaspickému moři. V knize je mírou carova odhodlání – řekne, že bude-li třeba, ustoupí až k Volze – a v Ťutčevově proroctví jednou z hranic budoucí ruské říše.

ho co nejdřív. Dojímá mě, s jakou péčí se vojenští velitelé zajímají o francouzské tužby a úmysly. Všechno se vždycky dělá se starostí odpovědět tomu, co od své spojenkyně očekáváme. Velmi živě mě to zaráží.

* * *

Neděle 27. září 1914.

Obědvám v Carském Selu u hraběnky B…, jejíž sestra je s Rasputinem velmi spřátelena. Vyptávám se jí na starce: 137

– Vídal se od svého návratu s carem a carevnou často?

– Ne příliš často. Mám dojem, že ho Jejich Veličenstva v téhle chvíli drží trochu stranou… Tak třeba: předevčírem byl dva kroky odtud, u mé sestry. Před námi telefonuje do paláce a ptá se paní Vyrubovové, může-li večer zajít za carevnou. Odpoví mu, že by udělal lépe, kdyby několik dní počkal. Zdálo se, že ho ta odpověď velmi dotkla, a hned nás opustil, aniž se s námi rozloučil… Donedávna by se byl ani neptal, smí-li do paláce; byl by tam šel rovnou.

– Čím si ten náhlý úpadek jeho štěstěny vysvětlujete?

– Zcela prostě tím, že carevna byla vytržena ze svých dřívějších melancholických snění. Od rána do večera se stará o svou polní ošetřovnu, o svou šicí dílnu, o svůj sanitní vlak. Nikdy nevypadala tak dobře.

– Je pravda, že Rasputin caru tvrdil, že tahle válka bude pro Rusko neblahá a že ji je třeba hned ukončit?

– Pochybuji o tom… V červnu, krátce před atentátem Chioniji Gusevové[1], Rasputin caru často opakoval, že se má mít před Francií na pozoru a sblížit se s Německem; odříkával ostatně jen věty, kterým ho s velkou námahou učil starý kníže Meščerskij. Od svého návratu z Pokrovského však mluví docela jinak. Předevčírem mi sám prohlásil: „Jsem z téhle války šťasten; vysvobodila nás ze dvou velkých zel: z alkoholismu a z německého přátelství. Běda caru, jestli v tom zápase ustane dřív, než Německo rozdrtí!“

[1]**Gusevová, Chionija Kuzminična** — Stoupenkyně mnicha Iliodora, podle předlohy petěrburská prostitutka a Rasputinova bývalá milenka (narozena asi 1881). Dne 29. června 1914 probodla ve vsi Pokrovském Rasputinovi dýkou břicho s výkřikem, že zabila Antikrista; byla uznána za nesvéprávnou a zavřena do ústavu pro choromyslné v Tomsku, odkud ji v březnu 1917 nechal pustit Kerenskij.

– Výborně!… Ale vyjadřuje se takhle i před panovníky? Před čtr-
138 nácti dny mi od něho donesli řeči velmi odlišné.

– Možná je vedl… Rasputin není politik, který má soustavu a program a řídí se jimi za všech okolností. Je to negramotný mužik, impulzivní, vizionářský, rozmarný, plný protikladů. Ale protože je také velmi mazaný a protože cítí, že jeho postavení v paláci je otřeseno, překvapilo by mě, kdyby se otevřeně vyslovil proti válce.

– Jste pod jeho kouzlem?

– Já?… Vůbec ne!… Tělesně se mi hnusí; má špinavé ruce, černé nehty, neudržovaný vous. Fuj!… Přiznávám však, že mě baví. Má neobyčejnou jiskru a fantazii. Někdy je dokonce velmi výmluvný; má dar obraznosti a hluboký smysl pro tajemství…

– Je opravdu tak výmluvný?

– Ano, ujišťuji vás, že má v některé dny velmi svérázný a velmi strhující způsob řeči. Je střídavě důvěrný, posměvačný, prudký, veselý, nesmyslný, básnivý. A při tom žádná póza. Naopak neslýchaná bezohlednost, ohromující cynismus.

– Popisujete mi ho znamenitě.

– Odpovězte mi upřímně! Nechcete ho poznat?

– Jistěže ne! Je příliš kompromitující. Ale prosím vás, zpravujte mě o jeho činech a krocích; dělá mi totiž starosti.

* * *

Pondělí 28. září 1914.

Vyprávím Sazonovovi, co mi hraběnka B… včera řekla o Rasputinovi.

Tvář se mu rázem zkřiví:

– Proboha, nemluvte mi o tom člověku! Hrozím se ho… Není to
139 jen dobrodruh a šarlatán: je to vtělení Ďábla, je to Antikrist[1]!

Kolem starce se už nashromáždilo tolik báchorek, že pokládám za užitečné zaznamenat několik ověřených skutečností.

[1]**Antikrist** — V křesťanské eschatologii protivník Kristův, který před jeho druhým příchodem falešně zaujme jeho místo. Slovo samo stojí v Novém zákoně jen v listech Janových; obraz šelmy a jejího znamení je ze Zjevení a lidová představa obojí spojila – odtud „pečeť Antikristova“.

Grigorij Rasputin se narodil roku 1871 v Pokrovském, ubohé vesnici na pomezí západní Sibiře, mezi Ťumení[1] a Tobolskem[2]. Jeho otec byl prostý mužik, opilec, drobný zloděj a koňský handlíř; jmenoval se Jefim Novych. Přezdívka Rasputin, kterou mladý Grigorij brzy dostal od svých druhů, je pro tohle období jeho života příznačná a pro další prorocká; je to výraz ze selského argotu, odvozený od slova *rasputnik*, což znamená „prostopášník", „nevěstkář", „svůdce děvčat". Grigorij, často zbitý otci rodin nebo dokonce veřejně zmrskaný z rozkazu *ispravnika*[3], se jednoho dne ocitl na své cestě do Damašku. Napomenutí kněze, kterého vezl na voze do verchoturského kláštera, v něm náhle probudilo mystické pudy. Ale statnost jeho povahy, žár jeho smyslů a nespoutaná odvaha jeho obraznosti ho takřka vzápětí vrhly do nestoudné sekty Bičovníků neboli *chlystů*[4].

Mezi nesčetnými sektami, které se víc či míň odtrhly od oficiální církve a které tak podivně projevují mravní nekázeň ruského lidu, jeho posedlost tajemstvím, jeho zálibu v neurčitém, krajním a absolutním, se chlysti vyznačují výstředností a smyslností svých obřadů. Žijí hlavně v krajích kazaňském, simbirském, saratovském, ufském, orenburském a tobolském; jejich počet se odhaduje asi na sto dvacet tisíc. Zdá se, že jejich nauku oživuje nejvyšší spiritualismus, protože si nekladou za cíl nic menšího než spojit se přímo s Bohem, vlít do sebe Slovo a vtělit Krista; aby však téhle nebeské účasti dosáhli, bloudí všemi šílenostmi těla. Věřící, muži i ženy, se scházejí

---

[1] **Ťumeň** — Město v Tobolské gubernii na západní Sibiři, dnes správní centrum Ťumeňské oblasti v Rusku.

[2] **Tobolsk** — Hlavní město Tobolské gubernie na Irtyši v západní Sibiři; dnes v Ťumeňské oblasti v Rusku. V knize je to město, mezi nímž a Ťumení leží Rasputinovo Pokrovské, kde starec svedl ženu jednoho inženýra a pro jehož biskupský stolec si vymohl svého kamaráda Varnavu.

[3] **ispravnik** — Rusky исправник – policejní velitel ujezdu, tedy okresu, nejnižší jednotky guberniální správy. Úřad zavedla Kateřina II. roku 1775; původně jej volila místní šlechta, od roku 1862 jej jmenoval gubernátor a podléhala mu veškerá policie v okrese.

[4] **chlysti** — Rusky хлысты, tedy bičovníci – hanlivé označení zvenčí; sama sekta si říkala christovery, „věřící v Krista", nebo „lidé boží". Tradice její vznik klade do roku 1645 a připisuje jej kostromskému rolníku Danilu Filippovovi, písemné doklady jsou však teprve ze sedmdesátých let sedmnáctého století. Učila, že se Bůh opakovaně vtěluje do živých lidí, odmítala kněžstvo i svaté knihy a žádala krajní askezi. Rasputinovo členství nebylo nikdy prokázáno, ačkoli byl pro ně dvakrát vyšetřován.

v noci, hned v izbě, hned na lesní mýtině. Tam, vzývajíce Boha, volajíce hymny a vyrážejíce kantiky, tančí kola stále rychlejší, až zběsilá. Vůdce tance bičuje ty, jimž síly ochabují. Závrať je zanedlouho všechny svalí na zem, do vytržení nebo do křečí. Tehdy se dvojice, naplněné a opojené „božím vnuknutím“, bezhlavě obejmou. Liturgie končí obludnými scénami chlípnosti, smilstva a krvesmilstva.

Rasputinova bohatá povaha ho předurčovala k přijetí „božího vnuknutí“. Jeho výkony při nočních *raděnijích*[1] mu rychle získaly oblibu. Souběžně se rozvíjely jeho mystické dary. Toulal se po vesnicích, pronášel evangelické řeči, odříkával podobenství. Znenáhla se odvážil k proroctvím, k zaklínání, k zažehnávání; chlubil se dokonce, že vykonal zázraky. Na sto verst kolem Tobolska už o jeho svatosti nikdo nepochyboval. Přesto měl v té době nepříjemné spory se spravedlností kvůli příliš hlučným hříškům: byl by z nich vyšel špatně, kdyby si ho církevní vrchnosti už nebyly vzaly pod ochranu.

Roku 1904 dolehla jeho zbožná pověst a vůně jeho ctností až do Sankt-Petěrburgu. Proslulý vizionář otec Jan Kronštadtský[2], který utěšil a posvětil smrtelný zápas Alexandra III., chtěl mladého sibiřského proroka poznat; přijal ho v klášteře svatého Alexandra Něvského a s uspokojením zjistil podle neklamných znamení, že je poznamenán Bohem. Po tomhle zjevení v hlavním městě se Rasputin vydal zpátky do Pokrovského. Od toho dne se však obzory jeho života rozšířily. Navázal styky s celou družinou kněží víc či míň blouznivých, víc či míň šarlatánských, víc či míň darebných, jakých jsou v ruském nižším duchovenstvu stovky. Tehdy si vzal za pomocníka mnicha hrubého a výtržného, erotického a divotvorného, zbožňovaného luzou, divokého nepřítele liberálů a Židů – otce Iliodora[3], který

[1] **raděnije** — Rusky радение – hlavní obřad chlystů: společný extatický tanec a víření, při němž účastníci „jati Duchem“ prorokovali a mluvili nesrozumitelnými jazyky, dokud nepadli vyčerpáním. Končil společným jídlem a často jej doprovázelo bičování, od něhož se patrně odvozuje i přezdívka sekty.

[2] **Jan Kronštadtský** (1829–1908) — Pravoslavný kněz Ioann Iljič Sergijev, kněz kronštadtského chrámu svatého Ondřeje od roku 1855 a nejuctívanější ruský duchovní své doby. Pravoslavná církev jej roku 1990 svatořečila.

[3] **Iliodor (Trufanov)** (1880–1952) — Iliodor, občanským jménem Sergej Michajlovič Trufanov, hieromonach a černosotněnský agitátor v Caricyně. Nejprve Rasputinův spojenec, od roku 1911 jeho nepřítel; roku 1912 byl zbaven duchovního stavu a roku 1914 uprchl do zahraničí. V knize se 29. prosince s vladykou Germogenem a ně-

se měl později vzbouřit ve svém caricynském klášteře a držet Svatý synod v šachu prudkostí svého reakčního fanatismu. Grigorij se zanedlouho nespokojil se stykem s mužiky a popy; bylo ho vidět vážně se procházet s arcikněžími a igumeny, s biskupy a archimandrity, kteří se všichni jako Jan Kronštadtský shodovali, že v něm poznávají „jiskru Boží“. Musel přitom odrážet ustavičné útoky Ďáblovy a často jim podléhal. V Caricynu[1] zbavil panenství jeptišku, kterou se podjal vymítat. V Kazani jednoho jasného červnového večera vyšel opilý z nevěstince a hnal před sebou nahou dívku, kterou mrskal řemenem, což město velmi pohoršilo. V Tobolsku svedl velmi zbožnou manželku jednoho inženýra, paní L..., a připravil ji o rozum tak, že všude vykřikovala svou lásku a honosila se svou hanbou: to ona ho zasvětila do vytříbených rozkoší dam ze společnosti. 141

Těmihle výkony, které se bez ustání opakovaly, rostla každým dnem prestiž jeho svatosti. V ulicích před ním lidé poklekali, líbali mu ruce, dotýkali se lemu jeho tulupu a říkali mu: „Náš Kriste, náš Spasiteli, oroduj za nás, ubohé hříšníky! Bůh tě vyslyší...“ Odpovídal: „Ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého vám žehnám, bratříčkové. Doufejte! Kristus se brzy vrátí. Vyčkejte na památku jeho smrtelného zápasu! Z lásky k němu umrtvujte své tělo!...“

Roku 1905 dostal archimandrita Feofan[2], rektor petěrburské duchovní akademie, prelát velmi vysoké zbožnosti a carevnin zpovědník, nešťastný nápad povolat Rasputina k sobě, aby zblízka pozoroval podivuhodné účinky Milosti v téhle prostoduché duši, kterou démonské mocnosti tak zuřivě soužily. Dojat jeho bezelstnou vroucností ho uvedl a doporučil ve své zbožné klientele, v níž bylo mnoho spiritistů. V jejich čele stála velmi vlivná skupina: velkokníže Nikolaj Nikolajevič, tehdy vrchní velitel carské gardy a dnes generalissimus ruských armád, jeho bratr velkokníže Petr a dále jejich ženy, 142

kolika kněžími pohádá s Rasputinem, a četníci jej za to odvezou do kajícího kláštera Floriščevo u Vladimiru.

[1] **Caricyn** — Obchodní a průmyslové město na dolní Volze v Saratovské gubernii; v letech 1925–1961 Stalingrad, dnes Volgograd v Rusku.

[2] **Feofan (Bystrov), biskup** (1872–1940) — Vladyka Feofan, občanským jménem Vasilij Dmitrijevič Bystrov, rektor petrohradské duchovní akademie 1909–1910 a zpovědník carské rodiny. Rasputina ke dvoru roku 1905 sám uvedl, od roku 1910 proti němu vystupoval a byl za to přeložen nejprve do Simferopolu a nakonec do Poltavy.

velkokněžny Anastasija a Milica, dcery černohorského krále. Grigorij se stačil jen objevit, aby tu zahálčivou a lehkověrnou společnost, oddanou nejnesmyslnějším praktikám theurgie, okultismu a nekromancie, ohromil a okouzlil. Ve všech mystických kroužcích si sibiřského proroka, *Božího člověka*[1], rvali z rukou.

Černohorské velkokněžny se vyznačovaly bujností svého obdivu. Už roku 1900 přivedly k ruskému dvoru mága Philippa[2] z Lyonu. Byly to ony, kdo Rasputina v létě 1907 představil caru a carevně.

V předvečer audience však panovníky přepadly poslední skrupule. Poradili se s archimandritou Feofanem, který je plně uklidnil: „Grigorij Jefimovič," řekl jim, „je sedlák, prostý člověk. Vaše Veličenstva z něho budou mít užitek, až ho uslyší, protože jeho ústy promlouvá hlas ruské země… Vím všechno, co se mu vytýká… znám jeho hříchy: jsou nesčetné a většinou ohavné. Ale je v něm taková síla lítosti a tak prostá víra v nebeské milosrdenství, že bych za jeho věčnou spásu takřka ručil. Po každém pokání je čistý jako dítě právě omyté křestní vodou. Bůh ho zjevně zahrnuje svou přízní…"

Hned po vstupu do paláce získal Rasputin nad carem i carevnou neobyčejnou moc. Poučoval je, oslňoval, podmaňoval: bylo to jako očarování. Ne že by jim lichotil. Naopak. Od prvního dne s nimi jednal tvrdě, s odvážnou a bezprostřední důvěrností, s hrubou a barvitou výmluvností, v níž oba panovníci, přesycení adulací a nasycení pochlebováním, konečně poznali, jak věřili, „hlas ruské země". Velmi rychle se spřátelil s paní Vyrubovovou, carevninou nerozlučnou družkou, a ta ho zasvětila do všech tajemství carského páru i říše.

143

Všichni dvorští intrikáni, všichni žadonitelé o místa, tituly a obročí přirozeně vyhledávali jeho podporu. Skromný byt, který

---

[1] **Boží člověk** — Boží člověk, rusky божий человек – v ruské lidové zbožnosti označení poutníka nebo askety, kterého lid pokládá za nositele Boží milosti, i když nemá žádné svěcení. V knize tak carevna i archimandrita Feofan nazývají Rasputina a autor ruské slovo ponechává s vlastní glosou „muž Boží".

[2] **Philippe, Nizier Anthelme** — Lyonský léčitel a divotvorce, narozený 25. dubna 1849 v Loisieux v Savojsku a zemřelý roku 1905. Ke carskému dvoru jej roku 1901 přivedly černohorské princezny; car pro něj u prezidenta Loubeta neúspěšně žádal diplom doktora medicíny. V knize je Rasputinovým předchůdcem u dvora a jeho životopis podává zpráva francouzské Sûreté générale, kterou si velvyslanec vyžádal pro ministra Delcassého.

obýval v Kiročnaji a později na Anglickém prospektu, byl dnem i nocí obléhán prosebníky – generály a úředníky, biskupy a archimandrity, členy Státní rady a senátory, pobočníky a komořími, dvorními dámami a dámami ze společnosti: byl to nepřetržitý průvod. Když ho nezdrželi panovníci nebo černohorské velkokněžny, potkával ho člověk hlavně u paní D..., která ve svém salonu na Anglickém nábřeží shromažďovala uznávané zastánce samoděržaví a theokracie. Nejvyšší hodnostáři církve se u ní rádi scházeli: povyšování v církevní hierarchii, jmenování do Svatého synodu a nejzávažnější otázky dogmatu, kázně a liturgie se projednávaly před ní. Její mravní autorita, uznávaná všemi, byla Rasputinovi vzácnou oporou. Mívala občas nebeská vidění. Jednoho večera, při spiritistické seanci, se jí zjevil svatý Serafim Sarovský[1], kanonizovaný roku 1903. Ozářen oslnivou svatozáří jí prohlásil: „Je mezi vámi veliký prorok. Má poslání zjevovat caru vůli Prozřetelnosti a vést ho cestami slávy.“ Ihned pochopila, že jí tím označil Rasputina. Car byl tím proroctvím živě zasažen; měl totiž jako nejvyšší ochránce církve rozhodující podíl na kanonizaci blahoslaveného Serafima a prokazoval mu zvláštní úctu.

144

Mezi ochránci svých začátků počítal Rasputin ještě jednu podivínskou postavu – léčitele Badmajeva. Je to Sibiřan ze Zabajkalí[2], Mongol, Burjat. Ačkoli nemá žádný univerzitní diplom, provozuje lékařství, a to ne tajně, nýbrž veřejně a všem na očích – ostatně lékařství podivné, hermetické a promíchané s čarodějstvím. Když roku 1906 Rasputina poznal, měl právě za sebou velkou nepříjemnost, jaké se přiházejí i lidem nejpočestnějším. Ke konci japonské války mu jeden z jeho vysoko postavených klientů projevil vděčnost tím, že mu nechal svěřit politickou misi k dědičným náčelníkům čínského Mongolska[3]. Aby si zajistil jejich součinnost, byl pověřen rozdělit mezi

[1] **Serafim Sarovský** (1754–1833) — Prochor Mošnin, poustevník Sarovské pustynje v Tambovské gubernii, dnes města Sarov v Nižněnovgorodské oblasti. Nejuctívanější ruský starec devatenáctého století; svatořečen byl v červenci 1903 v Sarově za osobní účasti carského páru, který si od něj vyprosil narození mužského dědice.

[2] **Zabajkalí** — Zabajkalská oblast ve východní Sibiři za Bajkalem, dnes Zabajkalský kraj a Burjatsko v Rusku.

[3] **Vnější Mongolsko** — Území, které se roku 1911 odtrhlo od Číny a stalo se ruským vlivovým prostorem, potvrzeným kjachtskou dohodou z roku 1915; hlavním městem byla Urga. Dnes je to stát Mongolsko s hlavním městem Ulánbátar.

ně dvě stě tisíc rublů. Po návratu z Urgy vylíčil ve zprávě skvělé výsledky své cesty a na základě toho spisu mu bylo náležitě blahopřáno. Krátce nato se však zjistilo, že si těch dvě stě tisíc rublů nechal pro sebe. Příhoda se začínala obracet ke zlému, když zásah vysoce postaveného klienta všechno urovnal. Léčitel se tedy s klidnou myslí vrátil ke svým kabalistickým operacím. Nikdy předtím se nemocní do jeho ordinace na Litějném nehrnuli tolik; roznesla se totiž zpráva, že si z Mongolska přivezl všelijaké léčivé rostliny a kouzelné recepty, s velkou námahou získané od tibetských čarodějů. Pevný ve své nevědomosti a ve svém blouznivectví neváhá Badmajev léčit případy nejobtížnější a nejtemnější z celého lékařství; dává nicméně jistou přednost nervovým chorobám, duševním poruchám a matoucím nesnázím ženské fyziologie. Zřídil si tajnou lékopisnou sbírku. Pod barokními jmény a tvary sám připravuje léky, které předepisuje. Provozuje
145 tak nebezpečný obchod s narkotiky, omamnými látkami, anestetiky, emenagogy a afrodiziaky; křtí je Tibetský elixír, Nirvrittiho prášek, Květy ašóky, Balzám Ňän-čhen, Esence černého lotosu a tak dále. Ve skutečnosti si složky svých drog obstarává u lékárníka-spoluviníka. Panovníci ho několikrát povolali k careviči, když se zdálo, že řádní lékaři nejsou s to zastavit hemofilické příhody dítěte. Tam poznal Rasputina. Jejich šarlatánství se okamžitě dorozuměla a spojila.

Časem se však zdravé kruhy hlavního města pohoršily nad všemi těmi pohoršlivými báchorkami, které se o pokrovském starci šířily. Jeho časté návštěvy v carském paláci, jeho prokázaná úloha v některých svévolných nebo nešťastných činech nejvyšší moci, drzá troufalost jeho řečí a cynická nevázanost jeho mravů nakonec vyvolaly na všech stranách dunění rozhořčení. Navzdory přísné cenzuře noviny hanebnost sibiřského divotvorce odhalily, aniž se ovšem odvážily dotknout se osoby Jejich Veličenstev; obecenstvo však rozumělo i polovičatému slovu. „Boží člověk“ vycítil, že udělá dobře, zmizí-li na nějaký čas. V březnu 1911 vzal poutnickou hůl a vydal se do Jeruzaléma[1]. To nečekané rozhodnutí naplnilo jeho horlivce smutkem a obdivem: jedině svatá duše mohla takhle odpovědět na urážky zlých

[1]**Jeruzalém** — Posvátné město tří monoteistických náboženství. Roku 1911 patřil k osmanskému vilájetu Bejrút, respektive k jeruzalémskému sandžaku, dnes je sporným hlavním městem Izraele.

lidí! Léto potom strávil v Caricynu u svého výtečného přítele a kumpána, mnicha Iliodora.

Carevna mu mezitím nepřestávala psát a telegrafovat. Na podzim prohlásila, že jeho nepřítomnost už déle nesnese. Ostatně od chvíle, kdy starce nechali odejít, byla carevičova krvácení čím dál častější. Co kdyby dítě zemřelo?... Matka neměla jediný klidný den: ustavičně nervové záchvaty, křeče, mdloby. Car, který svou ženu miluje a svého 146
syna zbožňuje, vedl život nanejvýš trýznivý.

Začátkem listopadu se Rasputin vrátil do Petěrburgu. A hned se znovu rozběhly šílenosti a orgie. Mezi jeho stoupenci se však už projevovaly jisté neshody: jedni ho pokládali za kompromitujícího a příliš chlípného, druhé znepokojovalo jeho rostoucí vměšování do věcí církve a státu. Církevní svět byl právě ještě celý rozechvělý hanebným jmenováním, vymámeným na carově slabosti: Grigorij vymohl tobolské biskupství pro jednoho ze svých kamarádů z dětství, negramotného, obscénního a ničemného sedláka, otce Varnavu. Zároveň se rozneslo, že vrchní prokurátor Svatého synodu dostal rozkaz zařídit Rasputinovi kněžské svěcení. Tentokrát to prasklo. Dne 29. prosince se vladyka Germogen[1], biskup saratovský, mnich Iliodor a několik kněží se starcem pohádali. Uráželi ho, strkali do něho a nazývali ho: „Prokletý!... Svatokrádežníku!... Smilníku!... Smradlavé zvíře!... Ďáblova zmije!...“ Nakonec mu plivli do tváře. Grigorij, zprvu vyvedený z míry a zahnaný ke zdi, se pokoušel odpovídat chrlením nadávek. Tu mu vladyka Germogen, který je obr, začal bít do lebky svým náprsním křížem a volal: „Na kolena, bídáku!... Na kolena před svatými ikonami!... Pros Boha za odpuštění svých nečistých poskvrn! Přísahej, že se už neodvážíš nakazit svou špinavou osobou palác našeho milovaného cara!...“ Rasputin, třesoucí se strachy a krvácející z nosu, se bil v prsa, blekotal modlitby a přísahal, že už nikdy před cara nepředstoupí. Nakonec odešel pod novou salvou kleteb a plivanců.

---

[1]**Germogen (Dolganjov), biskup** (1858–1918) — Občanským jménem Georgij Jefremovič Dolganjov, biskup saratovský a caricynský 1903–1912 a od roku 1917 biskup tobolský. Zpočátku Rasputinův ochránce, od roku 1911 jeho nepřítel; v červnu 1918 jej bolševici na rozkaz Pavla Chochrjakova utopili v řece Tuře. Nezaměňovat s moskevským patriarchou Germogenem, který zemřel roku 1612 a byl svatořečen roku 1913.

Jakmile z té léčky vyvázl, běžel do Carského Sela. Na radosti z pomsty ho nenechali dlouho čekat. O několik dní později odňal Svatý
147 synod na naléhavý příkaz vrchního prokurátora vladykovi Germogenovi biskupský stolec a vypověděl ho do kláštera v Chirovicích[1] na Litvě[2]. Mnicha Iliodora sebrali četníci a zavřeli ho do vězeňského kláštera Floriščevo u Vladimiru.

Policie nejprve nedokázala ten skandál udusit. Vůdce okťabristické strany Gučkov[3] promluvil před dumou a zastřenými slovy obvinil Rasputinovy styky se dvorem. V Moskvě, náboženské a mravní metropoli říše, protestovali veřejně proti servilitě Svatého synodu nejpovolanější a nejváženější vykladači pravoslavného slovanství – hrabě Šeremetěv, Samarin, Novosilov, Družinin, Vasněcov; došli až k požadavku, aby byl svolán církevní sněm, který by církev zreformoval. I sám archimandrita Feofan, konečně o „Božím člověku" poučený a neschopný odpustit si, že ho ke dvoru uvedl, proti němu důstojně pozvedl hlas. Vzápětí ho usnesení Svatého synodu vykázalo do Tauridy, ačkoli byl carevniným zpovědníkem.

Předsednictví rady ministrů tehdy držel Kokovcov, který zároveň spravoval ministerstvo financí. Bezúhonný a odvážný, pokusil se o možné, aby svému pánu otevřel oči nad starcovou nehodností. Dne 1. března 1912 cara zapřísahal, aby mu dovolil poslat Grigorije zpátky do jeho rodné vsi: „Ten člověk si důvěru Vašeho Veličenstva získal podvodem. Je to šarlatán a ničema nejhoršího druhu. Veřejné mínění je proti němu pobouřeno. Noviny…" Car svého ministra přerušil s pohrdavým úsměvem: „Vy si všímáte novin?" – „Ano, Sire, když útočí na mého panovníka a na prestiž dynastie. A dnes se ve své kri-

---

[1] **Chirovicy** — Žirovice v Grodenské gubernii, polsky Żyrowice, s uniatským a od roku 1839 pravoslavným Uspenským klášterem; dnes Žyroviči v Grodenské oblasti v Bělorusku. V knize je to klášter, kam byl v lednu 1912 vypovězen vladyka Germogen; předloha má tvar Khirovitsy a překlad jej ponechává jako Chirovicy.

[2] **Litva** — Historická země na severozápadě ruské říše, spravovaná jako gubernie vilenská, kovenská a grodenská; roku 1914 byla bez vlastní státnosti. Dnes samostatná Litva, menší část historického území leží v Bělorusku. V knize je to nejprve místo vyhnanství vladyky Germogena, později jedno z pásem, odkud museli Židé hromadně odejít.

[3] **Gučkov, Alexandr Ivanovič** (1862–1936) — Vůdce okťabristů, předseda třetí dumy 1910–1911 a od roku 1915 předseda Centrálního vojenskoprůmyslového komitétu. V březnu 1917 přijal spolu s Vasilijem Šulginem abdikaci Mikuláše II. a stal se ministrem války prozatímní vlády.

tice ukazují nejpřísnější právě noviny nejloajálnější…“ S otráveným výrazem ho car přerušil znovu: „Ty kritiky jsou nesmyslné. Rasputina sotva znám.“ Kokovcov váhal, má-li pokračovat; přece jen naléhal: „Sire, ve jménu dynastie, ve jménu vašeho dědice vás snažně prosím, abyste mi dovolil učinit nutná opatření, aby se Rasputin vrátil do své vsi a už se nikdy nevracel.“ Car odpověděl chladně: „Řeknu mu sám, aby odjel a už se nevracel.“ – „Mám to pokládat za rozhodnutí Vašeho Veličenstva?“ – „Ano, je to mé rozhodnutí.“ Potom car pohlédl na hodiny, které ukazovaly půl jedné, a podal Kokovcovovi ruku: „Na shledanou, Vladimire Nikolajeviči, už vás nezdržuji.“ 148

Týž den ve čtyři hodiny zavolal Rasputin telefonem senátora D…, Kokovcovova důvěrného přítele, a posměšným tónem na něho křičel: „Tvůj přítel předseda se dnes ráno pokusil nastrašit Papku. Napovídal mu o mně všechno zlé, co se dalo; ale nemělo to žádný úspěch. Papka a Mamka mě mají pořád rádi. Můžeš to Vladimiru Nikolajeviči zatelefonovat mým jménem.“

Dne 6. května téhož roku byli v Livadii všichni ministři shromážděni ve velké uniformě v carském paláci, aby složili poctu carevně, která měla svátek. Když Alexandra Fjodorovna procházela kolem Kokovcova, obrátila se k němu zády.

Několik dní před tou slavností se starec vydal na cestu do Tobolska; vzdaloval se tak ne z rozkazu, nýbrž ze své dobré vůle, aby se podíval, co se děje na jeho malém statku v Pokrovském. Při loučení s panovníky pronesl s divokým výrazem hrozivé slovo: „Vím, že zlí lidé na mě číhají. Neposlouchejte je! Kdybyste mě opustili, ztratili byste do půl roku syna i korunu.“ Carevna se ohradila: „Jak bychom tě mohli opustit? Nejsi snad náš jediný ochránce, náš nejlepší přítel?“ A poklekla a požádala ho o požehnání. 149

V říjnu pobývala carská rodina ve Spale[1] v Polsku, kde car často rád loví v nádherném krolowském lese.

Jednoho dne se mladý velkokníže následník vracel z projížďky na loďce po jezeře, špatně odhadl skok na břeh a uhodil se kyčlí o okraj lodi. Pohmožděnina vypadala zprvu zcela povrchně a neškodně. O dva týdny později, 16. října, se však v třísle objevila boule; stehno oteklo; a pak náhle stoupla teplota. Spěšně povolaní doktoři Fjodo-

[1] **Spała** — Carská lovecká rezidence v ruském Polsku nad Pilicou při krolowském lese, dnes Spała v Polsku.

rov, Děrevenko a Rauchfuss diagnostikovali krevní nádor, hematom, který se infikoval. Bylo by se muselo okamžitě operovat, kdyby hemofilická diatéza dítěte nebyla zakazovala jakýkoli řez[1]. Teplota přitom hodinu po hodině stoupala; 21. října dosáhla 39,8 °C. Rodiče už nemocného neopouštěli; lékaři totiž netajili svůj krajní neklid. V kostele ve Spale se popové střídali v modlitbách ve dne v noci. Z carova rozkazu byla slavnostní liturgie sloužena rovněž v Moskvě před zázračnou Iverskou ikonou Bohorodičky. A od rána do večera defiloval lid Sankt-Petěrburgu v Kazaňském chrámu.

Dopoledne 22. října sestoupila carevna poprvé do salonu, kde byli shromážděni plukovník Naryškin, pobočník ve službě, kněžna Jelizaveta Obolenská[2], dvorní dáma ve službě, Sazonov, který přijel podat caru hlášení, a hrabě Władysław Wielopolski[3], šéf carských honů v Polsku. Bledá a zhublá Alexandra Fjodorovna se přesto usmívala. Na úzkostné otázky, které jí kladli, odpověděla klidným hlasem: „Lékaři zatím nezjišťují žádné zlepšení; ale osobně už nemám obavy. Dostala jsem dnes v noci od otce Grigorije telegram, který mě docela uklidňuje.“ Když ji prosili, aby to upřesnila, odříkala ten telegram: *Bůh viděl tvé slzy a vyslyšel tvé modlitby. Netrap se už! Tvůj syn bude žít.*

Nazítří 23. října klesla nemocnému teplota na 38,9 °C. O dva dny později se nádor v třísle vstřebal. Carevič byl zachráněn.

---

[1] Hemofilie je vrozená choroba, dosti vzácná a podivného průběhu; pokládá se za znamení degenerace. Příznačným symptomem je změna krve, která víc nebo míň ztrácí schopnost srážet se. Důsledkem jsou častá a často nezastavitelná krvácení. Sebemenší úraz – krvácení z nosu, lehký náraz, vpich – nebo i nepatrná příhoda jako záchvat kašle či klopýtnutí stačí vyvolat rozsáhlý výron krve. Ve většině případů dochází ke krvácení dovnitř: zaplavuje tkáně, zalévá klouby a útroby. Obvyklé postupy hemostatické léčby jsou proti té chorobě bezmocné; injekce fyziologického séra jsou někdy účinné. Dvě třetiny hemofiliků umírají před jedenáctým rokem; velmi malý počet překročí dvacátý rok. Z hlediska dědičnosti nabízí hemofilie zvláštní pozoruhodnost: diatéza se přenáší jen na muže, a to vždy prostřednictvím matek, které jí samy netrpí.

[2] **Obolenskij, Ivan Michajlovič** — Kníže z rozsáhlého ruského knížecího rodu Obolenských v ruské státní službě.

[3] **Wielopolski, Władysław** — Hrabě, roku 1914 šéf carských honů v ruském Polsku. Nezaměňovat s hrabětem Zygmuntem Wielopolským, předsedou polské skupiny ve Státní radě.

V průběhu roku 1913 se několik osob znovu osmělilo otevřít caru a carevně oči nad starcovým chováním a jeho mravní ubohostí.

Byla to nejprve vdova po caru, carevna Marie Fjodorovna, potom carevnina sestra, čistá a vznešená velkokněžna Jelizaveta Fjodorovna. A kolik dalších! Na všechna ta varování a na všechna ta zapřísahání však panovníci odpovídali touž klidnou větou: „Jsou to pomluvy. Ostatně svatí bývají pomlouváni vždycky."

V náboženské mnohomluvnosti, do něhož Rasputin obvykle halí svou erotiku, se ustavičně objevuje jedna myšlenka: „Svou spásu můžeme uskutečnit jedině pokáním. Musíme tedy hřešit, abychom měli příležitost kát se. A tak když nám Bůh sešle pokušení, musíme mu podlehnout, abychom si tím opatřili předchozí a nutnou podmínku plodné kajícnosti… Ostatně není první slovo života a pravdy, které 151
Kristus lidem přinesl, právě *Čiňte pokání*[1]? Ale jak činit pokání, když člověk napřed nezhřešil?…"

Jeho důvěrné promluvy oplývají důmyslnými výklady o očistné ceně slz a vykupitelské ctnosti lítosti. Jeden z argumentů, k nimž se vrací nejraději a které na jeho ženskou klientelu působí nejvíc, zní takto: „Tím, co nám nejčastěji brání podlehnout pokušení, není hrůza z hříchu; kdyby nám totiž hřích opravdu naháněl hrůzu, nebyli bychom pokoušeni jej spáchat. Má někdy člověk chuť na jídlo, které se mu protiví? Ne – to, co nás zadržuje a děsí, je zkouška, kterou pokání chystá naší pýše. Dokonalá lítost předpokládá naprostou pokoru. Jenže my se pokořit nechceme, ani před Bohem. V tom je celé tajemství našeho odporu vůči pokušení. Ale nejvyšší Soudce se nemýlí. On ne! A až budeme v Josafatově údolí, dovede nám připomenout všechny příležitosti ke spáse, které nám nabídl a které jsme odmítli…"

Ve druhém století našeho letopočtu hlásala tyhle sofismy už jedna frygická sekta. Heresiarcha Montanus je se zalíbením předváděl svým krásným přítelkyním v Laodikeji a prakticky z nich vyvozoval tytéž účinky jako Rasputin.

Kdyby starcova činnost zůstávala uzavřena v oblasti chlípnosti a mystiky, byl by pro mě jen víceméně zajímavým předmětem psychologického… nebo fyziologického studia.

---

[1] Pœnitentiam agite! (Mt 4,17.)

Jenže silou věcí se z toho nevzdělaného sedláka stal politický nástroj. Kolem něho se seskupila celá klientela vlivných osob, které
152 svůj osud svázaly s jeho.

Nejvýznamnější z nich je ministr spravedlnosti a vůdce krajní pravice ve Státní radě Ščeglovitov; má bystrý rozum, snadné a kousavé slovo a do uskutečňování svých myšlenek vnáší mnoho vypočítavosti a pružnosti; rasputinismu je ostatně stoupencem teprve nedávným. Takřka stejně důležitý je ministr vnitra Nikolaj Maklakov, jehož úslužná povolnost se panovníkům zamlouvá. Potom přichází vrchní prokurátor Svatého synodu Sabler, povaha opovrženíhodná a servilní; jeho prostřednictvím drží starec takřka v ruce celý episkopát a všechny vysoké církevní úřady. Hned po něm bych uvedl prvního prokurátora Senátu[1] Dobrovolského[2], dále člena Státní rady Stürmera[3] a potom velitele carských paláců generála Vojejkova[4], zetě ministra dvora. Nakonec jmenuji velmi odvážného a velmi lstivého ředitele policejního departementu Beleckého[5]. Člověk si snadno představí, jakou nesmírnou moc představuje spojení takových vlivů ve státě samovládném a centralizovaném, jako je Rusko.

Abych tu neblahou kabalu vyvážil, nevidím v okolí panovníků jedinou osobu kromě náčelníka vojenské kanceláře Jeho Veličenstva,

---

[1] **Senát (Правительствующий сенат)** — Vládnoucí senát, nejvyšší ruský soudní a dozorčí úřad, zřízený Petrem I. roku 1711 a zrušený roku 1917.

[2] **Dobrovolskij, Nikolaj Alexandrovič** (1854–1918) — Vrchní prokurátor prvního departementu Senátu 1900–1915, senátor od roku 1906 a poslední ministr spravedlnosti carského Ruska 1916–1917. Po revoluci odešel na Kavkaz, kde ho bolševici na podzim 1918 vzali jako rukojmí a zastřelili.

[3] **Stürmer, Boris Vladimirovič** (1848–1917) — Jaroslavský gubernátor 1896–1902, člen Státní rady od roku 1904, předseda ministerské rady a ministr zahraničí 1916. Po únorové revoluci byl zatčen a 2. září 1917 zemřel ve vazbě v Petropavlovské pevnosti.

[4] **Vojejkov, Vladimir Nikolajevič** (1868–1947) — Generál. Velitel carských paláců od konce roku 1913 do února 1917, tedy nejbližší muž carovy osobní ochrany.

[5] **Beleckij, Stěpan Petrovič** (1872–1918) — Ředitel policejního departementu 1912–1914, senátor od roku 1914 a náměstek ministra vnitra 1915–1916. Za rudého teroru byl zatčen, převezen do Moskvy a 5. září 1918 zastřelen bolševiky jako rukojmí na Chodynském poli. V knize je jmenován jako úřadující ředitel policejního departementu a jako nejodvážnější a nejlstivější člen rasputinovské kliky, i když ten úřad už opustil.

knížete Vladimira Orlova[1], syna bývalého velvyslance v Paříži. Má přímý úsudek a hrdé srdce, je caru oddán celou duší a od prvního dne se vyslovil proti Rasputinovi a neúnavně proti němu bojuje, což mu přirozeně vynáší nepřátelství carevny a paní Vyrubovové.

* * *

Středa 30. září 1914.

V haličských Karpatech brání Rakušané a Uhři urputně Užocký průsmyk[2], který otvírá přístup do Sedmihradska. 153

Na východě Východního Pruska vyvíjejí Němci veliké úsilí, aby překročili Němen mezi Kovnem a Grodnem, přesně v místech, kudy prošla 25. června 1812 Velká armáda.

* * *

Čtvrtek 1. října 1914.

Turecká vláda uzavřela Úžiny s odůvodněním, že před vjezdem do Dardanel stojí anglicko-francouzská eskadra. Pro Rusko z toho plyne nesmírná škoda: zbývá mu námořní spojení už jen přes Vladivostok[3] a přes Archangelsk. A to je ještě třeba uvážit, že Vladivostok je 10 500 kilometrů od Petrohradu a že archangelský přístav bude ze dne na den až do konce května uzavřen ledem.

Uzavření Úžin je tím vážnější, že mi od nějaké doby z Moskvy, z Kyjeva, z Charkova hlásí probuzení starého byzantského snu. „Tahle válka by pro nás neměla smysl, kdyby nám nezískala Cařihrad a Úžiny… *Cařihrad* musí být náš, jedině náš… Naším dějinným posláním, naší posvátnou povinností je vztyčit znovu kříž *pravoslaví*, kříž pravoslavné víry, na kupoli Svaté Sofie[4]… Rusko by nebylo vy-

---

[1] **Orlov, Vladimir Nikolajevič** (1868–1927) — Kníže, generálmajor a náčelník carovy vojenské pochodové kanceláře 1906–1915. Patřil k nejhlasitějším odpůrcům Rasputina u dvora a byl za to roku 1915 odeslán na Kavkaz do štábu velkoknížete Nikolaje Nikolajeviče.

[2] **Užocký průsmyk** — Průsmyk ve Východních Beskydech na pomezí Haliče a Uher, ukrajinsky Ужоцький перевал; dnes leží na ukrajinsko-slovenské hranici.

[3] **Vladivostok** — Ruský přístav na Japonském moři, konečná stanice Transsibiřské magistrály.

[4] **Svatá Sofie** — Justiniánův chrám Boží Moudrosti v Cařihradě, řecky Ἁγία Σοφία, vystavěný v letech 532 až 537; po dobytí města roku 1453 přeměněný na mešitu, kterou

voleným národem, kdyby konečně nepomstilo odvěkou hanbu křesťanstva…“ To se říká a to se šíří v kruzích politických, náboženských a univerzitních, a ještě víc v temných krajinách ruského vědomí.

* * *

Pátek 2. října 1914.

Velkokněžna Jelizaveta Fjodorovna, carevnina sestra a vdova po
154 velkoknížeti Sergejovi, je podivná bytost, jejíž celý život je jako řada hádanek.

Narodila se v Darmstadtu[1] 1. listopadu 1864 a byla už vybraným květem krásy, když se ve dvaceti letech provdala za čtvrtého syna cara Alexandra II.

Vzpomínám si, že jsem s ní o několik let později, kolem roku 1891, večeřel v Paříži. A ještě ji vidím: vysoká, štíhlá, s očima jasnýma, bezelstnýma a hlubokýma, s něžnými ústy, jemnými rysy, rovným a tenkým nosem, se všemi liniemi souladnými a čistými, s půvabným rytmem chůze a gest. Z jejího hovoru se dala vytušit pěkná ženská mysl, přirozená, vážná a zahalené mírnosti.

Už tehdy bylo kolem ní tajemství. Některé zvláštnosti jejího manželského života se nedaly vysvětlit.

Sergej Alexandrovič byl tělesně vysoký a štíhlý, ale nevzhledné tváře, tvrdého pohledu a bělavého obočí. Po stránce duševní povaha jízlivá a despotická, krátký rozum, chudé vzdělání; zato dosti živá umělecká vnímavost. Velmi odlišný od svých bratří Vladimira, Alexeje a Pavla, žijící stranou a vyhledávající samotu, měl pověst podivína.

Od své svatby byl ještě méně pochopitelný. Ukázal se totiž jako nejpodezíravější a nejslídivější z manželů: nepřipouštěl, aby jeho žena zůstala s kýmkoli mezi čtyřma očima, nikdy ji nenechal vyjít samotnou, dohlížel na její korespondenci a četbu, zakázal jí dokonce číst *Annu Kareninu* ze strachu, aby v ní neprobudil nebezpečnou zvědavost nebo příliš silné pohnutí. Mimoto ji bez přestání kriti-

---

byl i v autorově době; dnes Istanbul v Turecku. V knize je to kupole, na niž ruský byzantský sen chce vztyčit zpátky kříž pravoslaví, a v Ťutčevově proroctví klenby, které v obrozené Byzanci znovu ochrání Kristův oltář.

[1] **Darmstadt** — Hlavní město Hesenského velkovévodství, dnes v německém Hesensku.

zoval úsečným a řezavým tónem; i na veřejnosti po ní někdy hodil zraňující poznámkou. Klidná a povolná se pod těmi trpkými slovy skláněla. Poctivý a dobrý obr Alexandr III., kterému jí bylo líto, ji zahrnoval laskavou pozorností; brzy toho však musel nechat, když 155
zjistil, že tím ve svém bratru vzbuzuje žárlivost.

Jednoho dne, po velkoknížetově prudkém výbuchu, pronesl starý kníže B..., který byl té scéně přítomen, nad mladou ženou slovo soucitu. Odpověděla mu s výrazem bezelstnosti a překvapení: „Ale vždyť mě není proč litovat... Přes všechno, co se dá říci, jsem šťastná, protože jsem velmi milována."

Miloval ji vskutku, ale po svém, láskou estétskou a trýznivou, rozmarnou a dvojznačnou, lačnou a neúplnou...

Roku 1891 byl velkokníže Sergej jmenován moskevským generálním gubernátorem.

Byla to doba, kdy se proslulý vrchní prokurátor Svatého synodu, „ruský Torquemada" Konstantin Pobedonoscev[1], všemocný nad myslí Alexandra III., snažil obnovit nauky theokratického absolutismu a přivést Rusko zpátky k tradicím byzantské Moskevské Rusi.

Velkokněžna Jelizaveta však křtem náležela k luteránskému vyznání. Nový generální gubernátor se nemohl slušně ukázat na Kremlu s kacířskou chotí. Uložil tedy své ženě, aby protestantství odpřisáhla a obrátila se na národní víru. Tvrdí se, že k tomu už nějakou dobu sama tíhla. Buď jak buď, přilnula k dogmatům ruské církve celou duší.

Nikdy nebylo obrácení upřímnější, pronikavější, úplnější. Až dosud nabízely chladné a suché obřady luteránství obrazotvorné citlivosti mladé ženy jen chatrnou potravu; manželská zkušenost jí nebyla příznivější. Všechny její pudy snu a pohnutí, vroucnosti a něhy nalezly najednou uplatnění v tajemných obřadech a nádherných okázalostech pravoslaví. Její zbožnost se podivuhodně vzepjala. Poznala tehdy plnosti a vzmachy, o nichž neměla tušení. 156

V lesku svého generálního gubernátorství, které se rovnalo místokrálovství, se Sergej Alexandrovič brzy ukázal jako protagonista

[1] **Pobedonoscev, Konstantin Petrovič** (1827–1907) — Ober-prokurátor Svatého synodu 1880–1905 a vychovatel Alexandra III. i Mikuláše II. Byl hlavním ideologem samovlády a odpůrcem ústavních reforem; z úřadu odešel po vydání Oktobrového manifestu roku 1905.

reakční křížové výpravy, jež shrnuje celou vnitřní politiku „přezbožného cara“ Alexandra III. Jedním z jeho prvních činů bylo hromadné vypovězení Židů, kteří znenáhla pronikli do Moskvy, a jejich surové zahnání zpátky do ghett v západních guberniích. Potom vydal řadu opatření zotročujících nebo šikanujících proti profesorům a studentům univerzity. A nakonec zaujal vůči měšťanům povýšený postoj, aby jim dal pocítit, že jejich liberalismus, byť jakkoli skromný, mu není po chuti. Jak se v podobných případech stává vždy, důstojníci a úředníci z jeho okolí s chutí jeho příkré způsoby přeháněli. Obecná nevraživost, kterou si tím přitahoval, ho naplňovala pýchou.

V květnu 1896 znamenala korunovace Mikuláše II. zářivé datum pro pravoslavné samoděržaví. Ideál moskevských carů, důvěrné spojenectví kněžství a říše, se prosazoval jako vůdčí myšlenka nové vlády. Katastrofa na Chodynském poli, kde nepozorností policie zahynulo 2 000 mužiků, přesto vrhla na osvětlenou výpravu svatého města zlověstný, byť pomíjivý stín.

O dva roky později byl na Kremlu před Archandělským chrámem odhalen pomník „cara mučedníka“ Alexandra II. Při slavnostech, k nimž to zavdalo příležitost, obdržel vrchní prokurátor Svatého synodu Konstantin Pobedonoscev nejvyšší čestné vyznamenání říše, vznešený řád svatého Ondřeje, založený roku 1698 Petrem Velikým.
157 Armáda „pravoslavná a nejkřesťanštější“ byla ke slavnostem přidružena skvělou přehlídkou.

Roku 1900 se Mikuláš II. podjal obnovit starobylý zvyk svých předků, který byl už přes padesát let v zapomnění: přijel vykonat svou velikonoční povinnost do Moskvy, aby – jak říkal – znovu stvrdil náboženské a národní city, které spojují duši panovníkovu s duší jeho lidu. Nešetřilo se ničím, aby se lesk těch slavností zvýšil. Po celý svatý týden se liturgie a procesí odvíjely s neslýchanou nádherou jak na Kremlu, tak v hlavních svatyních města. Než Moskvu opustil, zaslal car velkoknížeti Sergejovi tento reskript:

Carská Výsosti,

Mé vroucí přání, jakož i přání carevny Alexandry Fjodorovny, strávit s Našimi dětmi dny Svatého týdne, přijmout Svaté přijímání a prodlít o svátku svátků v Moskvě, uprostřed největších národních svatyň, pod záštitou tolikrát staletého Kremlu, se s milostí Boží uskutečnilo.

Zde, kde odpočívají neporušitelné ostatky svatých milých Pánu, uprostřed hrobů panovníků, kteří Rusko sjednotili a uspořádali, z té kolébky samoděržaví, vznesly se vroucí modlitby ke Králi králů a tichá radost Nám naplnila duši společně s věrnými dětmi Naší předrahé Církve, které se tísní v chrámech.

Kéž Pán tyto modlitby vyslyší! Kéž posílí věřící, zadrží ty, jejichž víra kolísá, přivede zpět ty, kdo se odchýlili od pravdy, a požehná ruské říši, která pevně spočívá na neotřesitelné víře pravoslaví, svaté strážkyni obecné Pravdy lásky a míru.

Připojuje se k modlitbám Svého lidu, čerpám nové síly ke službě Rusku v zájmu jeho dobra a jeho slávy a jsem šťasten, že mohu 158
právě dnes vyjádřit Vaší carské Výsosti a Vaším prostřednictvím městu Moskvě, Mému srdci tak drahému, city, jimiž jsem naplněn.

Kristus vstal z mrtvých!

(podepsán) Mikuláš.

V Moskvě dne 9. dubna 1900.

Tak zas a znova soustřeďovala některá velká slavnost náboženská, politická nebo vojenská k posvátnému kremelskému pahorku všechny pohledy ruského lidu a slovanského světa.

V tom činném a skvělém životě hrála Jelizaveta Fjodorovna svou úlohu. Půvabně předsedala honosným recepcím v Alexandrovském paláci a v Iljinském[1]; horlivě se vydávala v mnoha dílech zbožných či dobročinných, školských či uměleckých. Malebný rámec a mravní ovzduší Moskvy hluboce působily na její citlivé schopnosti. Kdosi jí jednoho dne vyložil, že carům bylo Prozřetelností svěřeno poslání uskutečnit království Boží na ruské zemi; pomyšlení, že na takovém úkolu, byť sebeméně, spolupracuje, rozpalovalo její obrazotvornost.

Spokojená se svým osudem, usměvavá a čistá, tajemná a mírná, souladná ve všech svých tvarech, vybraná ve svých toaletách, šířila kolem sebe vůni idealismu, tajemství a slasti, která ji činila nekonečně žádoucí.

Ultrareakční politika, jejímž jedním z hlavních strůjců se velkokníže Sergej honosil být, však vyvolávala v intelektuálních kruzích a v dělnických masách celého Ruska odpor, který se den ode dne

[1] **Iljinskoje** — Letní sídlo velkoknížete Sergeje Alexandroviče a velkokněžny Jelizavety Fjodorovny u Moskvy.

projevoval prudčeji. Skupina neohrožených teroristů – Geršuni[1], 159 Burcev[2], Savinkov[3], Azef[4] – založila „Bojovou organizaci[5]“, která se měla svými kousky brzy vyrovnat nihilistickému eposu let 1877–1881. Spiknutí a atentáty se v krátkých odstupech střídaly s děsivou pravidelností. Jeden ministr veřejné osvěty, dva ministři vnitra, policejní náčelníci, gubernátoři, státní zástupci padali jeden po druhém. Ke konci roku 1904 pohromy na Dálném východě[6] situaci náhle zhoršily, zvlášť v Moskvě.

Velkokníže Sergej vzápětí nařídil drakonická opatření. A se svým divokým výrazem a trpkým úšklebkem všude ohlašoval, že se ukáže nemilosrdným.

A tu mu 17. února 1905 ve tři hodiny odpoledne, když projížděl kočárem Kremlem a přijížděl na Senátní náměstí, hodil terorista Kaljajev[7] bombu, která ho zasáhla do hrudi a roztrhala ho na kusy.

---

[1] **Geršuni, Grigorij Andrejevič** (1870–1908) — Zakladatel a první vedoucí eserské Bojové organizace. Roku 1904 odsouzen k smrti, rozsudek byl změněn na katorgu; roku 1906 uprchl z akatujské katorgy ukryt v sudu na zelí a zemřel v emigraci v Curychu.

[2] **Burcev, Vladimir Lvovič** (1862–1942) — Revoluční publicista a vydavatel historického časopisu Byloje. Roku 1908 prokázal před emigrantským soudem, že Jevno Azef je agentem ochranky.

[3] **Savinkov, Boris Viktorovič** (1879–1925) — Vedoucí Bojové organizace strany socialistů-revolucionářů 1903–1906, organizátor atentátů na ministra Pleveho a na velkoknížete Sergeje Alexandroviče, náměstek ministra války 1917. Bolševici jej roku 1924 vylákali do Ruska a odsoudili; 7. května 1925 zahynul pádem z okna moskevské Lubjanky, úředně označeným za sebevraždu.

[4] **Azef, Jevno Fišelevič** (1869–1918) — Od roku 1903 vedoucí eserské Bojové organizace a zároveň placený agent ochranky. Zorganizoval zabití ministra vnitra Plehveho a velkoknížete Sergeje Alexandroviče a současně vydával policii vlastní soudruhy; roku 1908 jej odhalil Vladimir Burcev. V knize autor jeho jméno užívá i v množném čísle jako označení agentů provokatérů.

[5] **Bojová organizace** — Bojová organizace, rusky Боевая организация – teroristická složka Strany socialistů-revolucionářů, působící od roku 1901 do roku 1908; spáchala vraždy ministra vnitra Sipjagina roku 1902, ministra vnitra Plehveho roku 1904 a velkoknížete Sergeje Alexandroviče roku 1905. Založil ji Grigorij Geršuni, od roku 1903 ji vedl Jevno Azef a jeho zástupcem byl Boris Savinkov.

[6] **Dálný východ** — Ruský Dálný východ s Přímořím, Zabajkalím a Mandžuskem, dějiště rusko-japonské války v letech 1904 a 1905.

[7] **Kaljajev, Ivan Platonovič** (1877–1905) — Eser a člen Bojové organizace. 4. února 1905 zabil v moskevském Kremlu bombou velkoknížete Sergeje Alexandroviče; odsouzen k smrti a 10. května 1905 oběšen ve šlisselburské pevnosti. V knize jej po

Velkokněžna Jelizaveta byla právě na Kremlu, kde zřizovala šicí dílnu Červeného kříže pro mandžuské armády. Při hrozivém třesku výbuchu přiběhla, jak byla, bez klobouku. Lidé ji viděli, jak se vrhá na tělo svého chotě, jehož hlava a paže, utržené od trupu, ležely mezi troskami kočáru. Potom se vrátila do velkoknížecího paláce a pohroužila se do vroucí modlitby.

Po celých pět dní, které měly ještě uplynout do pohřbu, se nepřestala modlit. Ta dlouhá modlitba jí vnukla podivný krok. V předvečer pohřbu povolala policejního prefekta a poručila mu, aby ji okamžitě odvezl do věznice Taganka[1], kde Kaljajev čekal na předvedení před stanný soud.

Když ji uvedli do vrahovy cely, zeptala se ho: „Proč jste zabil mého muže?... Proč jste si zatížil svědomí tak příšerným zločinem?...“ Vězeň, který ji zprvu přijal nedůvěřivým a nevraživým pohledem, si 160
povšiml, že k němu mluví vlídně a že neříká *velkokníže*, nýbrž *můj muž*. „Zabil jsem Sergeje Alexandroviče,“ odpověděl, „protože se učinil nástrojem tyranie a vykořisťovatelem dělníků. Já jsem mstitel socialistického a revolučního lidu.“ Pokračovala s touž vlídností: „Mýlíte se. Můj muž lid miloval a nesnil o ničem než o jeho dobru. Váš zločin tedy nemá omluvu. Neposlouchejte už svou pýchu a kajte se. Vstoupíte-li na cestu pokání, budu cara prosit, aby vám daroval život, a budu se modlit k Bohu, aby vám odpustil, jako jsem vám sama už odpustila.“ Dojat neméně než překvapen tou řečí našel sílu říci jí: „Ne, nekaji se. Musím pro svou věc zemřít; zemřu.“ – „Když mi tedy berete každou možnost zachránit vám život, když jistě brzy předstoupíte před Boha, dejte, ať mohu zachránit aspoň vaši duši. Tady je evangelium; slibte mi, že je budete až do hodiny své smrti pozorně číst.“ Zavrtěl hlavou; pak odpověděl: „Budu evangelium číst, jestli vy mi slíbíte, že budete číst tenhle deník mého života, který dopisuji a z něhož pochopíte, proč jsem Sergeje Alexandroviče zabil.“ – „Ne, váš deník číst nebudu... Nezbývá mi než se za vás dál modlit.“ A vyšla z cely, nechavši evangelium na stole.

---

carově tajném rozkazu převezou do šlisselburské pevnosti a popraví, zatímco velkokněžna Jelizaveta Fjodorovna prosí za milost.

[1]**Taganka** — Taganka, rusky Таганская тюрьма – moskevská gubernská věznice ve čtvrti Taganka, zřízená na začátku devatenáctého století a zbořená roku 1960.

Přes to zklamání napsala caru, aby pro vraha předem získala milost. Obecenstvo se však takřka zároveň dovídalo o její návštěvě ve věznici Taganka. Kolovaly nejpodivnější a nejromantičtější verze a všechny tvrdily, že Kaljajev svolil požádat o milost.

O několik dní později dostala od vězně dopis, jehož obsah byl přibližně tento: *Zneužila jste mého postavení. Neprojevil jsem vám*
161 *žádnou lítost, protože žádnou necítím. Jestliže jsem svolil vás vyslechnout, pak proto, že jsem ve vás viděl ubohou vdovu po člověku, kterého jsem popravil. Bylo mi vašeho neštěstí líto, nic víc. Výklad, který našemu setkání dáváte, mě zneuctívá. Nechci milost, o kterou pro mě žádáte…*

Proces šel svou cestou; vyšetřování se velmi protáhlo marným pátráním po spoluvinících, z nichž hlavní byl Boris Savinkov. Dne 4. dubna byl Kaljajev odsouzen k smrti.

Nazítří se ministr spravedlnosti Sergej Manuchin při hlášení caru zeptal, má-li v úmyslu Kaljajevovi trest zmírnit, jak ho o to velkokněžna Jelizaveta prosila. Mikuláš II. mlčel; potom nedbale utrousil tahle slova: „Nemáte v portfeji nic jiného, Sergeji Sergejeviči?“ A propustil ho. Hned však dal zavolat ředitele policejního departementu Kovalenského[1] a dal mu tajný rozkaz.

Kaljajev byl potom převezen do šlisselburské[2] pevnosti, proslulé státní věznice. Dne 23. května v jedenáct hodin večer vstoupil do odsouzencovy cely náměstek carského prokurátora Fjodorov, který ho kdysi znal jako studenta, a prohlásil mu: „Jsem zmocněn vám říci, že požádáte-li o milost, Jeho Veličenstvo car vám ji ráčí udělit.“

Kaljajev odpověděl s klidnou pevností: „Ne, chci pro svou věc zemřít.“ Fjodorov naléhal ze všech sil, s velkou ušlechtilostí a lidskostí. Kaljajev plakal, ale neskládal zbraně; nakonec řekl: „Když mi prokazujete tolik milosrdenství, nechte mě napsat matce.“ – „Budiž! Napište jí. Dám jí váš dopis okamžitě doručit.“ Když vězeň dopsal, vynaložil Fjodorov poslední přesvědčovací úsilí. Kaljajev soustředil

[1] **Kovalenskij, Sergej Grigorjevič** — Ředitel policejního departementu březen–červen 1905. Nezaměňovat s Jevgrafem Petrovičem Kovalevským ani se Stěpanem Petrovičem Beleckým, ředitelem téhož departementu 1912–1914.

[2] **Šlisselburg** — Pevnost Orešek na ostrově u výtoku Něvy z Ladožského jezera v Petrohradské gubernii, rusky Шлиссельбург; dnes Šlisselburg v Leningradské oblasti. Byla státní věznicí: roku 1764 v ní byl zavražděn Ivan VI. Antonovič a roku 1905 tam byl oběšen Ivan Kaljajev, vrah velkoknížete Sergeje Alexandroviče.

všechnu svou energii, ale podržel si všechen svůj klid a slavnostně prohlásil: 162

„Chci a musím zemřít. Má smrt bude mé věci ještě užitečnější, než byla smrt velkoknížete Sergeje.“ Náměstek pochopil, že tu hrdinskou vůli nikdy neohne; vyšel z cely a odebral se k veliteli pevnosti, aby nařídil popravu.

Na dvoře věznice už stálo popraviště. Kat, trestanec v červené čepici, čekal na schůdcích. Byl to otcovrah jménem Filippjev; vypůjčili si ho z orelské trestnice pro jeho herkulovskou sílu a profesionální obratnost.

Velitelovo obydlí stálo v hloubi dvora: té noci z něho šel sváteční dojem; každou chvíli odtud vycházel veselý pokřik a výbuchy smíchu. Když tam Fjodorov vstoupil, našel hlučnou společnost, která hodovala: hlavní úředníci pevnosti a všichni důstojníci posádky ve Šlisselburgu. Aby si příjemně zkrátili čas do hodiny popravy, popíjeli šampaňské a hojně připíjeli generálu baronu Medemovi, zástupci náčelníka štábu carského sboru četníků, kterého ministr vnitra určil, aby byl přítomen posledním okamžikům odsouzence.

Kaljajev mezitím vroucně vyjadřoval přání vidět svého advokáta, jehož přítomnost při popravě byla podle zákona přípustná. Ten advokát, Ždanov, přijel do Šlisselburgu schválně už předchozího večera a několikrát po sobě žádal, aby ho k jeho klientovi vpustili. Ždanov byl však znám jako krajní socialista: carská policie se tedy bála, aby ho Kaljajev nepověřil nějakým posledním vzkazem pro revoluční stranu. A tak navzdory výslovnému znění zákona byl obhájci vstup do pevnosti zakázán.

Když náměstek Fjodorov z cely vyšel, nastoupil po něm kněz. Vězeň ho přijal vlídně; odmítl však náboženskou útěchu: „Vyrovnal 163
jsem,“ řekl, „všechny své účty se životem; nepotřebuji ani vaše modlitby, ani vaše svátosti… Jsem přece křesťan a věřím v Ducha svatého; cítím ho v sobě pořád; jsem si jist, že mě neopustí. A to mi stačí.“ Když kněz dobrotivě naléhal, aby mohl vykonat svůj úřad, Kaljajev dodal: „Váš soucit mě dojímá. Dovolte, ať vás obejmu!“ A padli si do náruče.

Ve dvě hodiny ráno byl vězeň vyveden z cely a se svázanýma rukama odveden na nádvoří pevnosti. Pevným krokem vystoupil po schůdcích popraviště. Aniž mu tvář změnilo sebemenší pohnutí,

vyslechl vstoje nekonečné předčítání svého rozsudku. Když zapisovatel dočetl, prohlásil Kaljajev tónem nanejvýš prostým: „Jsem šťasten, že jsem si až do konce uchoval klid.“ Potom ho dva žalářníci oděli do velkého bílého rubáše, který mu zahaloval i hlavu, a kat mu řekl: „Vystupte na stoličku!“ Kaljajev namítl: „Jak chcete, abych na stoličku vystoupil?… Zakryli jste mi hlavu; nic nevidím.“ Tu ho Filippjev popadl svými mocnými pažemi, zdvihl ho na lavici a hbitě mu navlékl provaz na krk; pak prudkým kopnutím stoličku převrhl. Jenže provaz byl příliš dlouhý; nohy narážely na prkna; oběšenec sebou ohavně škubal. Z vojska obklopujícího popraviště se zvedl křik hrůzy. Provaz se musel zkrátit a poprava opakovat.

Po tom zlověstném dramatu usoudila Jelizaveta Fjodorovna, že život ve světě je pro ni skončen. Napříště ji zaměstnávaly výhradně náboženské úkony. Oddala se celá dílu askeze a zbožnosti, pokání a dobročinnosti.

164 Dne 15. dubna 1910 uskutečnila záměr, s nímž se nosila už dlouho: založila ženskou komunitu a dala se v ní jmenovat abatyší. Klášter, zasvěcený pod jménem „Marfo-marijský“, byl zřízen v Moskvě, ve čtvrti na pravém břehu. Jeptišky se oddávají zvlášť pomoci nemocným a chudým. Ve chvíli, kdy se takhle odpoutávala od světských zájmů, měla však Jelizaveta Fjodorovna jednu poslední starost ženské elegance: dala šat svého řádu navrhnout moskevskému umělci, malíři Něstěrovovi. Úbor sestává z dlouhého šatu z jemného houněného sukna perlově šedé barvy, z batistové roušky, která těsně obepíná tvář a krk, a konečně z širokého závoje z bílé vlny, který splývá na hruď ve velkých hieratických záhybech. Celkový účin je prostý, přísný a půvabný.

Vztahy velkokněžny Jelizavety a carevny Alexandry postrádají srdečnost. Prvotní příčinou, či aspoň hlavní pohnutkou jejich nesváru je Rasputin. V očích Jelizavety Fjodorovny není Grigorij než chlípný a svatokrádežný podvodník, vyslanec Satanův. Obě sestry se kvůli němu často hádaly a několikrát se kvůli tomu rozkmotřily: teď už o něm nemluví. Další pohnutkou jejich nedorozumění je vzájemný nárok předčit jedna druhou ve zbožnosti; každá se pokládá za vyspělejší ve znalosti teologie, v konání podle evangelia, v rozjímání o

věčném životě, v uctívání Ukřižovaného. Velkokněžna Jelizaveta se ostatně v Carském Selu objevuje jen vzácně a krátce[1]. 165

Odkud se u velkokněžny Jelizavety a u její sestry carevny Alexandry bere ta neobyčejná převaha mystických schopností? Zdá se mi, že jim ji odkázala jejich matka, princezna Alice[2], dcera královny Viktorie, která se roku 1862 provdala za hesensko-darmstadtského následníka trůnu a zemřela roku 1878 ve věku pětatřiceti let.

Princezna Alice, vychovaná v nejpřísnějším anglikánství, pojala krátce po svém sňatku podivnou vášeň, zcela duševní a rozumovou, k velkému tübingenskému racionalistickému teologovi, proslulému autoru *Života Ježíšova* Davidu Straussovi[3], který zemřel čtyři roky před ní.

Pod způsoby švábského filistra a rozmnišeného pastora byl David Strauss romantik. Na úsvitu své slávy zakusil pokušení lásky: hradba jeho knih mu nestačila k obraně proti kouzlům „věčně ženského". Mladá neznámá, zaujatá jeho rodící se slávou, se mu nabídla jako Bettina von Arnim Goethovi. Ten nevinný květ ušetřil; ale už jen tím, že k němu přivoněl, okusil smrtelný jed. Když se mu vrátil klid, mohl se přirovnat „k těm indickým fakírům, kteří si lichotili, že hrdinským umrtvováním nabudou nadlidské slávy, a jimž žárlivé božstvo posílalo vidiny žen, aby je svedly". O několik let později mu jeho praco-

---

[1]Velkokněžnu Jelizavetu zatkli bolševici na jaře 1918 a internovali ji v městečku Alapajevsku severně od Jekatěrinburgu. V noci ze 17. na 18. července, čtyřiadvacet hodin po vyvraždění cara, carevny a jejich dětí, byla ubita pažbami a hozena do důlní šachty. Její ostatky byly vyzvednuty o několik týdnů později, když se armáda admirála Kolčaka přiblížila k Uralu. Po rozmanitých peripetiích byla její rakev dopravena do Pekingu: má být pohřbena v Jeruzalémě, v ruském klášteře „svaté Marie Magdalény u Bran soudu".

chrám svaté Marie Magdaleny (храм Святой Марии Магдалины) — Ruský pravoslavný kostel v Getsemane v Jeruzalémě, vysvěcený roku 1888; roku 1921 tam byly uloženy ostatky velkokněžny Jelizavety Fjodorovny. Přívlastek „u Bran soudu", který mu autor dává, patří jinému ruskému místu v Jeruzalémě, Alexandrovu podvoří. – *Pozn. překl.*

[2]**Alice Hesenská** (1843–1878) — Druhá dcera královny Viktorie, od roku 1862 provdaná za hesensko-darmstadtského následníka trůnu a velkovévodkyně hesenská 1877–1878. Matka carevny Alexandry Fjodorovny a velkokněžny Jelizavety Fjodorovny.

[3]**Strauss, David Friedrich** (1808–1874) — Protestantský teolog. Jeho *Das Leben Jesu kritisch bearbeitet* z let 1835 a 1836 vyvolalo mytologickým výkladem evangelií jeden z největších teologických skandálů devatenáctého století.

vitý život znovu rozvrátila jiná kouzelnice. Tentokrát to nebyla lilie germánské nevinnosti; byla to zvrhlá bytost, zpěvačka velkého nadání a nádherné krásy, Agnes Schebest. Miloval ji zběsile, až se bez ní nemohl obejít, a protože se ustavičně bál, že ji ztratí, vzal si ji. Při-
166 rozeně mu brzy začala být nevěrná s ohnivým zápalem a nebojácnou troufalostí, které její krásu zveličovaly. Zprvu si nechtěl otevřít oči: „Svět mě," psal, „má za nevěřícího. Snad jsem jen pobožnůstkář…" Nakonec musel svůj klam uznat. Po jedné příšerné scéně hříšnici zapudil. Potom se vrátil k práci. Jenže po orgiích vášně mu výklad svatých Písem připadal mdlý. Nemohl vydržet na místě: tajný neklid ho hnal k ustavičnému střídání bydliště; svou nudu vodil z Ludwigsburgu[1] do Stuttgartu, z Heidelbergu do Kolína nad Rýnem[2], z Výmaru[3] do Mnichova[4], z Heilbronnu do Darmstadtu. Dějinný vývoj dogmat mu už nepůsobil žádnou radost; hnusila se mu i snění hegelovství. V tom obecném úpadku byla jeho povaha den ode dne trpčí, jeho ironie pronikavější, jeho dialektika rozkladnější. Unaven životem, od něhož už nic nečekal, toužil po nicotě.

Tehdy poznal princeznu Alici. Hned uplatnil svůj vliv na ni. Ale román jejich rozumů a duší je dosud zahalen hlubokým tajemstvím. Nepochybuje se nicméně, že ji hluboce zviklal v její víře a že procházela strašnými krizemi.

Její dcery by tedy po ní byly zdědily náchylnost k náboženskému vytržení. Snad je v nich nutno uznat i působení atavismu mnohem staršího, neboť mezi jejich ženskými předky nacházím jména svaté Alžběty Uherské a Marie Stuartovny.

* * *

Sobota 3. října 1914.

---

[1] **Ludwigsburg** — Město v Království württemberském severně od Stuttgartu; dnes v německé zemi Bádensko-Württembersko.

[2] **Kolín nad Rýnem** — Německé město na Rýně, německy Köln, roku 1914 pruská Rýnská provincie, dnes Severní Rýn-Vestfálsko v Německu.

[3] **Výmar** — Weimar, hlavní město velkovévodství Sasko-Výmarsko-Eisenašského v Thuringii, dnes v německé spolkové zemi Thuringie.

[4] **Mnichov** — Hlavní město Bavorského království; dnes hlavní město spolkové země Bavorsko v Německu.

* * *

Velkokníže Nikolaj připravuje všeobecnou ofenzivu v Polsku a v Haliči. Operace se rozvinou od varšavské oblasti až k Sanu a ke Karpatům. V případě úspěchu se ruská armáda vzápětí vrhne na Krakov[1] a Vratislav. 167

* * *

Pondělí 5. října 1914.

Car právě projíždí bojiště, aby povzbudil svá vojska a přijal jejich pozdrav: *Ave, Caesar, morituri te salutant!*

Podle toho, co mi právě řekl generál Beljajev, náčelník hlavního štábu armády, je velkokníže Nikolaj odhodlán vést blížící se ofenzivu se vším možným zápalem a vší možnou prudkostí, „v naději, že osud války rozhodne jediným úderem".

* * *

Čtvrtek 8. října 1914.

Ruská ofenziva byla zahájena po celé čáře. Prudké boje pokračují od ústí Bzury[2], která se vlévá do Visly 60 kilometrů pod Varšavou, až k pramenům Sanu, to jest až k severnímu řetězu Karpat; útočná fronta tedy měří přes 400 kilometrů.

Přepravní manévry, které té rozsáhlé operaci předcházely, proběhly dokonale metodicky a přesně.

Zároveň dosáhla ruská vojska skvělého úspěchu na pomezí Východního Pruska, mezi Augustowem[3] a Suwałkami.

* * *

---

[1] **Krakov** — Staré polské korunovační město a rakouská pevnost na Visle, roku 1914 v habsburské Haliči; dnes Kraków v Polsku. Na podzim 1914 k němu dospěl ruský postup, ale města se Rusové nezmocnili.

[2] **Bzura** — Řeka ve středním Polsku, pravý přítok Visly západně od Varšavy; dnes v Polsku. Od prosince 1914 na ní spolu s Rawkou stála čára fronty.

[3] **Augustów** — Město a pevnůstka v Suvalské gubernii ruského Polska na Augustovském kanálu, obklopené Augustovskými lesy; dnes Augustów v Podleském vojvodství v Polsku. V jeho lesích byl v únoru 1915 obklíčen a zničen ruský XX. sbor.

Neděle 11. října 1914.

Hrabě Józef Potocki[1], který včera přijel ze svého statku v Antoni-
168 nech na Volyni[2], přichází na oběd na velvyslanectví.

Svěřuje mi, jak jsou jeho polští krajané sklíčeni:

– Manifest ze 16. srpna v nás probudil nesmírnou naději. Věřili jsme, že se Polsko znovu zrodí… Když manifest vyšel, dal jsem ho v kostele přečíst knězi. Všichni jsme se rozplakali; plakal jsem jako dítě. Dnes cítíme, že se Rusové už snaží svým slibům vyhnout. Dávají najevo – a později se tím budou vymlouvat –, že manifest podepsal velkokníže Nikolaj, a ne car; že je to gesto vojenské moci, a ne akt moci nejvyšší; vymyslí si ještě kdovíco… A konečně ty nádherné sliby jsou nutně podmíněny dobytím pruského Polska. Představujete si snad, že ruská armáda kdy vstoupí do Poznaně? Uvažte přece, že dvaasedmdesát dní po mobilizaci je teprve na Visle! A pak, Rusové na Němce nestačí! Neodvažuji se vám říci všechno, co si myslím, všechno, co předvídám… Ne, ne! Hodina vzkříšení Polsku ještě dlouho neodbije!

Posiluji ho, jak umím nejlépe:

– Závazek obnovit Polsko byl přijat před tváří Evropy. Mohu vám potvrdit, že je to osobní vůle carova… Ultrareakční strana jistě pracuje pod rukou k tomu, aby manifest ze 16. srpna zůstal mrtvou literou; na její intriky mě upozorňují často. Ale její výpočet je příliš zjevný. Tím, že se staví proti obnovení Polska, nesleduje nic jiného než přípravu smíru mezi Ruskem a Německem. A tím zpochybňuje celou politiku Aliance. A v té věci car neustoupí. Spojenci by nad tím v případě potřeby bděli… Pokud jde o vaše vojenské předpovědi, dovolíte mi vidět v nich dojem, a ne mínění. Tahle válka bude velmi
169 dlouhá a velmi tvrdá. Ale naše vítězství není pochybné, jen když budeme mít vytrvalost a houževnatost.

Udělá skeptické gesto a mluví pak o krutém postavení, v němž se dnes většina polských rodin ocitá:

---

[1] **Potocki, Józef Mikołaj** (1862–1922) — Polský magnát, hrabě, majitel volyňských panství Antoniny, Smołdyrów a Šepetovka o rozsahu asi 63 000 hektarů, sběratel, chovatel arabských koní a cestovatel.

[2] **Volyň** — Volyňská gubernie na severozápadě ruské Ukrajiny, historická Volyň; dnes rozdělená mezi Ukrajinu, Polsko a Bělorusko.

– Především, říká mi, bojuje se hlavně na polském území. Jsou to naše města, naše kraje, naše statky, které obě strany plení, pálí a drancují!… Ale to ještě není nic. Tahle válka dává dělení Polska vydat děsivý důsledek. Podívejte se na mou rodinu! Já jsem ruský poddaný; můj bratr Roman je poddaný rakouský; jeden z mých švagrů je poddaný německý, druhý ruský; všichni moji bratranci a synovci jsou dědickou nutností rozděleni mezi tři země zrovna tak. Uvnitř téhož národa jsme odsouzeni se navzájem zabíjet!

Dnes večer v Mariinském divadle Čajkovského[1] balet *Labutí jezero*[2], dílo tak malebného a tak básnivého citu a tak krásné symfonické jakosti. Sál je plný a skvělý jako za předplatitelských večerů před válkou.

Má se z toho usuzovat, že je ruská společnost k válce lhostejná? Jistěže ne. Na bojištích jsou důstojníci obdivuhodní svým rozmachem a hrdinstvím. V polních ošetřovnách první linie soupeří nejelegantnější ženy v odvaze, vytrvalosti a obětavosti. Všude vynakládá veřejná dobročinnost své síly s bezmeznou štědrostí. Ze všech stran se hrnou dary, zvlášť dary anonymní, a ty bývají takřka vždy největší. Po celé říši se díla pomoci raněným, nemocným, potřebným a uprchlíkům množí v nejdůmyslnějších podobách. Vezmeme-li ruský lid jako celek, je jeho společenská a vlastenecká soudržnost dokonalá. Nelze mu tedy vytýkat,

170

že nebere vážně tu strašnou zkoušku, v níž jde o národní budoucnost. Ale nelze po něm žádat, aby se vzdal divadla, hudby a baletů. To by se stejně tak dalo žádat po Španělech, aby se vzdali býčích zápasů. A úvaha, kterou mi dnes skvělé obecenstvo Mariinského divadla vnuká, se netýká jen vrstev světáckých a zámožných; i vyšší patra jsou totiž plná až do posledního stupně. A nesčetná petrohradská divadla překypují obecenstvem každý večer. A stejně je tomu v Moskvě, ve Varšavě, v Kyjevě, v Kazani, v Charkově, v Oděse, v Tiflisu a tak dále.

---

[1] **Čajkovskij, Petr Iljič** (1840–1893) — Skladatel. Autor oper Evžen Oněgin a Piková dáma, baletů Labutí jezero a Louskáček a šesti symfonií.

[2] **Labutí jezero (Лебединое озеро)** — Balet Petra Iljiče Čajkovského z roku 1877; v petrohradské Petipově a Ivanovově choreografii se hraje od roku 1895.

Velkokněžna Jelizaveta Fjodorovna

O přestávce navštívím ředitele Imperátorských divadel Těljakovského[1]; nacházím u něho generála M… a dva důstojníky, kteří přijeli z fronty. Mluvíme přirozeně o velké bitvě, která se rozvíjí západně od Visly a jejíž začátky jsou příšerně vražedné.

– Zkrátka a dobře, říká mi Těljakovskij, necháváme pobíjet tisíce a tisíce mužů, abychom obnovili Polsko!… Pevně doufám, že se v tom bláznovství nebude tvrdošíjně pokračovat!

Generál M… ho přeruší:

– Ale vždyť je to slíbeno, slavnostně slíbeno! Čest nás zavazuje Polsko obnovit!

– Budiž! odpoví Těljakovskij, vezměme si Poznaňsko… můžeme-li. Ale pak si vezměme i jiná území, která budou opravdu pro nás; vezměme si Arménii a Cařihrad!

Když se vracím do své lóže, potkávám Potockého, stále zachmuřeného:

– Ach, vzdychne, ach, pane velvyslanče, mnoho jsem přemýšlel o všem, co jste mi dnes ráno řekl. Je mi líto přiznat se vám, že jste mě nepřesvědčil!

* * *

171

Pondělí 12. října 1914.

Rumunský[2] král Karel I. včera zemřel v šestasedmdesátém roce svého věku.

Byl zcela v područí germánských mocností, žil vždy v obdivu – řekl bych takřka ve fetišismu – k jejich vojenské, politické a morální převaze a o jejich blízkém vítězství nemohl pojmout sebemenší pochybnost. Dokud byl naživu, neměli jsme tedy žádnou naději získat Rumunsko pro svou věc.

Nový král Ferdinand I. bude mít volnější mysl i ruce. Mimoto jeho žena, královna Marie, je vnučkou královny Viktorie po otci, vévodovi z Edinburghu, který roku 1893 nastoupil po vévodovi sasko-kobursko-gothajském; za matku má velkokněžnu Marii, dceru cara

[1] **Těljakovskij, Vladimir Arkaďjevič** (1861–1924) — Ředitel carských divadel 1901–1917, předtím od roku 1898 správce jejich moskevské kanceláře.

[2] **Karel I. Rumunský** (1839–1914) — Rumunský panovník z rodu Hohenzollern-Sigmaringen, knížetem 1866–1881 a králem 1881–1914.

Alexandra II., a za sestru velkokněžnu Viktorii, choť velkoknížete Kirilla Vladimiroviče; udržuje tedy s dvory anglickým a ruským rodinné styky, které jsou navíc velmi srdečné.

* * *

Úterý 13. října 1914.

Prudký protiútok Němců severně od Pilice[1] ohrožuje Varšavu. Rusové se skvěle brání.

* * *

Středa 14. října 1914.

Dnes ráno mě navštívil kvůli obchodní záležitosti jeden oděský
172 Žid, zaměstnaný jako nákupčí obilí u velkého vývozního domu.

Zaujat jeho inteligencí a bystrostí vyptávám se ho potom na stav myslí v nižších třídách, zvlášť mezi mužiky. Nikdo mě v té věci nemůže zpravit lépe; jeho povolání ho totiž nutí bez ustání cestovat po celé říši a uvádí ho do denního styku s lidovým prostředím. Zde shrnutí toho, co mi řekl: „Vlastenecký vzmach v masách nepolevil. Naopak, nenávist k Němci se zdá ještě živější než v prvních dnech války. Je odhodlání vést zápas až do vítězství; o tom vítězství nikdo nepochybuje… V Moskvě však lidi znepokojují zvěsti přicházející z Petrohradu; carevnu a její okolí podezírají, že udržují tajnou korespondenci s Německem; týmž podezřením zahrnují velkokněžnu Jelizavetu, carevninu sestru, abatyši Marfo-marijského kláštera v Moskvě, která se vydává v skutcích dobročinnosti; caru se přísně vytýká jeho slabost vůči carevně, vůči Vyrubovové a vůči Rasputinovi. Naproti tomu obliba velkoknížete Nikolaje den ode dne roste… Začíná se hodně mluvit o Cařihradu, zvlášť v jižních guberniích…“

* * *

Čtvrtek 15. října 1914.

Německý tlak na Varšavu je zastaven. Rusové svou ofenzivu rozšiřují; operace však velmi zpomaluje stav cest, které podzimní deště proměnily v bahniska: vrstva bláta přesahuje místy metr. Roku 1807

[1] **Pilica** — Levý přítok Visly v ruském Polsku; dnes v Polsku.

musel Napoleon v témž kraji a v téže roční době uznat, že na tak rozbahněné půdě není možné s vojskem manévrovat. 173

Dojmy, které mi včera sdělil oděský židovský obchodní zprostředkovatel, se mi dnes ráno potvrzují dost zvláštním způsobem. Navštíví mě francouzský průmyslník Goujon[1], usazený už čtyřicet let v Moskvě, a říká mi:

– Několik mých ruských přátel, kteří stojí v čele moskevského obchodu a průmyslu, mě zapřísahalo, abych vám jejich jménem položil otázku, která se vám bude bezpochyby zdát trochu podivná. Je pravda, že se dvořanům podařilo otřást carovým odhodláním vést válku až do úplné porážky Německa?... Moji přátelé jsou velmi rozrušeni. Tvrdí, že si jsou svou věcí jisti, a to natolik, že se mnou dnes ráno přijeli do Petrohradu a chtějí požádat cara o audienci. Nejprve by se však rádi informovali u vás a byli by vám krajně vděčni, kdybyste je přijal.

Odpovídám Goujonovi tak, že mu vyložím, co vím o intrikách osnovaných kolem carevny a které je nutno velmi zblízka sledovat. Pokud jde o pevné carovy úmysly, vypočítám mu všechna svědectví, která o nich ustavičně sbírám:

– Ujistěte tedy, prosím, své přátele mým jménem, že mám naprostou víru v carovo slovo, v jeho věrnost alianci, v jeho odhodlání vést válku až do našeho úplného vítězství... Ostatně pochopí, že je nemohu přijmout; vypadalo by to, jako bych se vkládal mezi cara a jeho poddané. Dozvíte-li se později něco přesného o palácových intrikách, nezapomeňte mě o tom zpravit.

Sazonov, jemuž jsem tenhle rozhovor právě sdělil, mou řeč plně schvaluje. Dodává:

– Z toho kroku mám velkou radost; umožnil vám nahmatat Rusku puls; mohl jste zjistit, že bije silně.

* * *

174

Sobota 17. října 1914.

---

[1]**Goujon, Jules** — Francouzský průmyslník usazený v Moskvě, rusky Julij Petrovič Gužon, zakladatel moskevské metalurgické továrny z roku 1883, pozdějšího Srpu a hamru, a předseda moskevského sdružení továrníků a podnikatelů.

Jeden z mých zpravodajů, B..., který má přístup do krajních kruhů, mi hlásí, že se tam právě s velkým zápalem probírá podivná teze, jejímž autorem je anarchista Lenin[1], uprchlý do Švýcarska.

Lenin, vroucí žák Karla Marxe a vůdce „sociálně demokratických maximalistů", hlásá, že vojenská porážka Ruska je nutnou předehrou ruské revoluce a přímo podmínkou jejího úspěchu. Vybízí tedy ruský proletariát, aby všemi prostředky usnadnil vítězství Němců.

B... mě ujišťuje, že ta nesmyslná nauka nenachází mezi dělníky žádnou přízeň kromě zuřivců anarchismu; že proti ní prudce bojují „socialisté revolucionáři" odstínu Skobelevova a Kerenského[2]; že smýšlení mas je celkově uspokojivé.

– Ale čím, říkám, by vítězství Německa, to jest německého militarismu, prospělo ruské revoluci?... Rusko by jhu carismu uniklo jen proto, aby upadlo do nevolnictví pruského absolutismu.

– Neberu na sebe, že vám Leninovu tezi dokážu. Hlásá už dlouho, že ruská revoluce má být prototypem všech sociálních revolucí, že tedy sama sobě dluží zničit v ruském lidu ideu vlasti a že ostatní národy ten velký příklad brzy jistě budou následovat.

– Není Lenin německý agent provokatér?

175 – Ne! Není to úplatný člověk... Je to blouznivec, fanatik, ale svědomí velmi vysoké. Vynucuje si úctu všech.

– Tím je nebezpečnější.

Tak se na obou pólech ruské společnosti – mezi nesmlouvavými zastánci pravoslavného carismu stejně jako mezi krajními apoštoly úplného anarchismu – splývá v jednom a témž přání: ve vítězství Německa!

* * *

Neděle 18. října 1914.

---

[1] **Lenin, Vladimir Iljič** (1870–1924) — Vlastním jménem Uljanov, vůdce bolševické frakce ruské sociální demokracie. V letech 1914–1915 žil v emigraci ve Švýcarsku a hlásal přeměnu světové války ve válku občanskou; do Ruska se vrátil v dubnu 1917.

[2] **Kerenskij, Alexandr Fjodorovič** (1881–1970) — Advokát a obhájce v politických procesech, poslanec čtvrté Státní dumy 1912–1917 za Trudovou skupinu, ministr a od července 1917 předseda Prozatímní vlády. Po bolševickém převratu žil v emigraci a zemřel v New Yorku.

Podle zachycených dokumentů počítali Němci se svým vstupem do Varšavy na 16. října. Nejenže je rozmach jejich útoku zlomen; i jejich obranný odpor slábne den ode dne.

Generál Oba z japonské armády, přidělený k ruskému hlavnímu stanu, přijel nedávno do Petrohradu. Svěřil mému kolegovi Motonovi, že operační plán, který velkokníže Nikolaj přijal, je přesně ten, který japonský štáb v nedávné studii posoudil jako nejobratnější, totiž:

1° vstoupit do Haliče přes východní hranici;

2° celou tu provincii vymést, opřít se o Karpaty a potom zaútočit na Německo od Krakova;

3° postupovat na severozápad údolím Odry[1];

4° nechat před Vratislaví zastírací síly a vrhnout se na Berlín.

* * *

Pondělí 19. října 1914.

Dnes odpoledne ve dvě hodiny zádušní bohoslužba za krále Karla v kapli Zimního paláce. Zatímco se odvíjí nekonečná liturgie za zemřelé, hovořím s vrchním prokurátorem Svatého synodu 176
Vladimirem Sablerem, nástupcem a napodobitelem hrozného Pobedonosceva, nesmlouvavým strážcem pravoslavné tradice a kázně; ostatně člověkem velmi vlídným.

– Ach, pane velvyslanče, říká mi, proč jste nebyl včera večer na duchovním koncertě, který uspořádalo petrohradské duchovenstvo ve prospěch našich raněných! Na programu byly samé náboženské zpěvy. Ale na začátek zazněla ruská hymna a potom… Marseillaisa!… Ano, Marseillaisa, zpívaná jáhny! Vkládali do ní celou duši. A já, já, vrchní prokurátor Svatého synodu, jsem si Marseillaisu dal opakovat!

– Měl jste úplnou pravdu, Excelence! Marseillaisa na vašem náboženském koncertě nikterak nebyla nemístná. V téhle chvíli shrnuje pro všechny Francouze náboženství vlasti.

Potom mi se smíchem připomíná, jaký to byl u dvora a ve vyšší ruské společnosti skandál, když v červenci 1891, za návštěvy fran-

[1] **Odra** — Řeka v pruském Slezsku a severním Německu; dnes teče Českem a Polskem a po části toku tvoří polsko-německou hranici.

couzské eskadry v Kronštadtu, car Alexandr III. dovolil, aby se před ním hrála Marseillaisa!

* * *

Úterý 20. října 1914.

Na frontě 450 kilometrů, která se táhne od Włocławku[1] k Jarosławu, je ruská ofenziva v plném rozvoji.

Na cařihradské straně se obzor ještě zachmuřil; bouře se blíží. Sazonov mi svěřuje, že velkokníže Nikolaj se nenechá od svého plánu odvrátit tureckou hrozbou; na obranu Kavkazu vyčlení jen skrovné prostředky; všechny své síly si ponechá pro hlavní bojiště, protože všechny otázky se vyřeší v Berlíně. Generál de Laguiche mi píše v témž smyslu.

* * *

177

Středa 21. října 1914.

Západně od Visly Němci ustupují po celé čáře.

Ve Francii a v Belgii, v oblasti Arrasu a podél Yseru[2], se rozvinula strašná bitva.

* * *

Čtvrtek 22. října 1914.

Vítězství ruských armád v Polsku se potvrzuje a rozšiřuje.

Pro Rumunsko je teď, nebo nikdy čas zaútočit na Rakousko-Uhersko, zvlášť když ho už nezdržují skrupule krále Karla. Předseda rady ministrů Brătianu, který je napříště jediným pánem rumunské politiky, se však ukazuje čím dál nerozhodnějším a vyhýbavějším.

* * *

Pátek 23. října 1914.

Posluchači ruských univerzit byli až dosud osvobozeni od vojenské služby, aby mohli dokončit svá studia. Ukaz právě zmocnil mi-

---

[1]**Włocławek** — Město na Visle ve Varšavské gubernii ruského Polska, dnes v Polsku.

[2]**Yser** — Řeka ve Flandrech, vlámsky IJzer; dnes v Belgii.

nistra války, aby je povolal pod prapory; opatření je odůvodněno nesmírnými ztrátami, které ruská armáda utrpěla v Polsku a v Haliči. Po půlročním pobytu ve zvláštních školách obdrží studenti s jistými diplomy podporučické nárameníky.

Ukaz je v konzervativních kruzích živě kritizován. Jeden z vůdců pravice ve Státní radě mi říká: 178

– Je to nesmysl! Zkazí se nám důstojnický sbor… Všichni ti studenti, to není nic než revoluční virus, který armádu otráví…

V univerzitních městech, v Petrohradě, v Moskvě, v Kazani, v Kyjevě uspořádali studenti vlastenecké manifestace. Moskevští dokonce uznali za nutné dosvědčit vroucnost svého nacionalismu drancováním německých obchodů.

* * *

Sobota 24. října 1914.

Vláda pokračuje v zákazu všeho germánského a rozhodla, že *Petrograder Zeitung*, významné petěrburské noviny vycházející německy od roku 1726, budou k 31. prosinci zrušeny. Německá strana v Rusku, strana „pobaltských baronů“, tak přijde o svůj oficiální orgán.

Nevraživost, která se po celé říši projevuje proti Němcům, a to i proti těm, kdo jsou ruskými poddaným, připomíná v mnoha ohledech výbuch nacionalismu, který kolem roku 1740 ukončil režim Bironů, Ostermannů, Münnichů[1] a Löwenwoldů[2], všech těch německých oblíbenců, o nichž Gercen malebně řekl: „Hádali se o Rusko, jako by to byl džbán piva.“

* * *

Neděle 25. října 1914.

---

[1] **Münnich** — Burkhard Christoph von Münnich, německý inženýr v ruské službě, generál polní maršál a předseda Vojenského kolegia 1732–1741; žil 1683–1767. Roku 1741 jej Elizaveta Petrovna po odsouzení za účast na vládě regentství poslala do sibiřského vyhnanství, odkud se vrátil až po dvaceti letech za Petra III.

[2] **Löwenwolde** — Pobaltskoněmecký rod, jehož bratři Reinhold Gustav a Karl Gustav patřili k německým oblíbencům carevny Anny Ivanovny v letech 1730–1740; po nástupu Elizavety Petrovny roku 1741 byli zbaveni úřadů a posláni do vyhnanství.

Sazonov mi ukazuje dopis, který mu právě poslal jeden kazaňský student a který zní takto:

Excelence,

Nemám tu čest vás znát. Ale odcházím k armádě. Má-li nám tahle válka dát Cařihrad, nechám se s jásotem zabít dvacetkrát.
179 *Jestliže Cařihrad mít nemáme, nechám se zabít jen jednou, se smrtí v duši! Excelence, snažně vás prosím, abyste mi odpověděl prostě „ano“, nebo „ne“ na přiložené kartě, kam jsem napsal své jméno a svou adresu.*

* * *

Pondělí 26. října 1914.

Večeřím v Carském Selu u velkokněžny Marie Pavlovny, ve zcela důvěrném kruhu.

Velkokněžna je celá nadšená krásnými úspěchy, kterých ruská armáda právě v Polsku dosáhla:

– Přikládám, říká mi, těm úspěchům velmi velikou důležitost a můžeme je oprávněně nazvat vítězstvím. Předně německá armáda ztratila v očích našich vojáků prestiž. Věřili, že je neporazitelná! A pak to odstraňuje jakoukoli možnost předčasného míru s Německem.

Nenápadně se jí vyptávám na Rasputina. Odpovídá mi:

– Běda! Věří se v něho víc než kdy jindy! Je víc než kdy jindy „Božím člověkem“!... Nikdo nepochybuje, že naše úspěchy jsou dílem jeho modliteb! Několikrát ho dokonce požádali, aby požehnal operačním plánům. Jaká ubohost!

– Mluví o míru?

– Nevím; ale velmi by mě to překvapilo. Je příliš mazaný, než aby necítil, že by ho teď nikdo neposlouchal.

* * *

Středa 28. října 1914.

Pro Židy v Polsku a na Litvě je válka jednou z nejhorších zkoušek,
180 jaké kdy zakusili. Je jich několik set tisíc, kteří museli opustit svá

sídla – Lodž[1], Kielce[2], Piotrków[3], Ivangorod, Skierniewice[4], Włocławek, Suwałki, Grodno, Białystok[5] a další. Takřka všude měl jejich žalostný exodus za předehru vyplenění jejich obchodů, jejich synagog, jejich obydlí. Několik tisíc rodin se uchýlilo do Varšavy a do Vilna[6]; největší počet bloudí nazdařbůh jako stádo. Je zázrak, že nedošlo k pogromu, k organizovanému masakru. Ale neuplyne den, aby v armádním pásmu nebylo pod nejnicotnější záminkou špionáže několik Židů oběšeno.

Mimochodem mluvíme se Sazonovem o židovské otázce a o všech náboženských, politických, společenských a hospodářských problémech, které vyvolává. Sděluje mi, že carská vláda studuje úlevy, které by se daly vnést do příliš svévolného a šikanujícího režimu doléhajícího na ruské Židy; pro haličské Židy, kteří se stanou carovými poddanými, bude ostatně třeba vydat nový statut. Povzbuzuji ho, aby se ukázal tak snášenlivým a tak svobodomyslným, jak jen bude možné:

– Mluvím k vám jako spojenec. Ve Spojených státech je židovská obec, velmi početná, velmi vlivná a velmi bohatá, která je rozhořčena nad osudem, jaký připravujete jejím souvěrcům. Německo tu výtku proti vám, a tím pádem i proti nám, velmi obratně využívá. A nám přitom velice záleží na tom, abychom si zachovali přízeň Američanů.

---

[1] **Lodž** — Textilní velkoměsto v Petrokovské gubernii ruského Polska, polsky Łódź; dnes v Polsku. V listopadu a prosinci 1914 se mezi ním a Łowiczem svedla jedna z rozhodujících bitev polské kampaně.

[2] **Kielce** — Gubernské město v jižní části ruského Polska na severním okraji Svatokřížských hor; dnes středisko Svatokřížského vojvodství v Polsku.

[3] **Piotrków** — Gubernské město Piotrkówské gubernie v ruském Polsku, plným jménem Piotrków Trybunalski; dnes v Polsku.

[4] **Skierniewice** — Město na železnici mezi Varšavou a Lodží, roku 1915 v ruském Polsku, s bývalým loveckým sídlem ruských carů.

[5] **Białystok** — Město v Grodenské gubernii Ruské říše, rusky Bělostok, dnes správní středisko Podleského vojvodství v Polsku.

[6] **Vilno** — Hlavní město Vilenské gubernie, rusky Вильно, polsky Wilno a litevsky Vilnius; dnes hlavní město Litvy. V knize je to město, kam se roku 1914 uchylovaly židovské rodiny vyhnané z Polska, kde byl v březnu 1915 zatčen podplukovník Mjasojedov a kde velvyslanec přesedal na cestě do Stavky v Baranovičích.

KAPITOLA VI

181

29. ŘÍJNA – 30. LISTOPADU 1914

Nenadálý útok tureckých torpédoborců na ruské loďstvo v Oděse. Roztržka spojenců s Tureckem. – Rasputinova hádanka. – Vítězství Rusů v Haliči; obnovení jejich ofenzivy v Polsku. – Utopie slovanství; byzantský sen. – Intriky hraběte Witteho. – Anglie přenechává Cařihrad Rusku sama od sebe. – Audience u cara. Mikuláš II. mi svěřuje své představy o podmínkách budoucího míru. – Bitva u Lodže; vítězství, ohlášené předčasně, Rusům unikne. – Rasputinův předchůdce: mág Philippe; kanonizace svatého Serafima a narození careviče.

Čtvrtek 29. října 1914.

Dnes ráno ve tři hodiny vnikly do oděského přístavu dva turecké torpédoborce, potopily ruský dělový člun a střílely na francouzský parník *Portugal*[1], jemuž způsobily jisté škody. Potom se plnou rychlostí vzdálily, pronásledovány ruským torpédoborcem.

Sazonov přijal tu zprávu s dokonalou chladnokrevností. Vyžádal si ihned carovy pokyny a říká mi:

– Jeho Veličenstvo rozhodlo, že z německé fronty nebude odveden jediný muž. Především musíme porazit Německo. Porážka Německa přivodí nutně i zkázu Turecka. Omezíme tedy na nejmenší
182 míru obranu, kterou postavíme proti útokům tureckého loďstva a turecké armády.

V obecenstvu je rozrušení nanejvýš živé.

* * *

Pátek 30. října 1914.

---

[1] **Portugal** — Zaoceánský parník společnosti Messageries Maritimes z roku 1886, za války ruská nemocniční loď v Černém moři. Dne 30. března 1916 ji u Rize torpédovala německá ponorka U-33 a rozlomila ve dví.

Ruský velvyslanec v Cařihradě Michail de Giers dostal rozkaz vyžádat si pasy.

Na Sazonovovu žádost se tři spojenecké vlády přesto snaží přivést Turecko zpět k neutralitě a naléhají na ně, aby okamžitě propustilo všechny německé důstojníky sloužící v osmanském loďstvu a v osmanské armádě.

Ten krok ostatně nemá naději na úspěch; turecké křižníky právě znovu ostřelovaly Novorossijsk a Feodosii.

Tyhle útoky bez vyhlášení války a bez předchozího upozornění, tahle řada provokací a urážek vzbouzejí hněv celého ruského lidu až k vrcholu.

* * *

Neděle 1. listopadu 1914.

Protože se Turecko nechtělo od germánských mocností odloučit, opustili velvyslanci Ruska, Francie a Anglie Cařihrad.

Západně od Visly ruské armády dál vítězně postupují po celé frontě.

* * *

Pondělí 2. listopadu 1914.

Car Mikuláš vydává k svému lidu manifest:

Turecké loďstvo, vedené Němci, se odvážilo zrádně napadnout naše černomořské pobřeží. Spolu se všemi národy Ruska máme neotřesitelnou důvěru, že nerozvážný zásah Turecka jen urychlí pohyb pro tuto zemi osudný a otevře Rusku cestu k řešení dějinné otázky, kterou nám naši předkové odkázali na březích Černého moře. 183

Vyptávám se Sazonova na smysl té poslední věty, která vypadá jako vyňatá ze Sibyliných knih.

– Budeme nuceni, odpovídá mi, dát Turecku jeho dnešní pobloužení draze zaplatit… Budeme si muset na Bosporu vzít pevné záruky. Pokud jde o Cařihrad, osobně si nepřeji, aby z něho byli Turci vyhnáni. Rád bych jim starobylé byzantské město ponechal i s velkou zelinářskou zahradou kolem dokola. Ale víc ne!

* * *

Úterý 3. listopadu 1914.

Před dvěma dny mi hraběnka de L… napsala tenhle dopis:

Milý příteli,

Nemyslete si, že blouzním. Ale jakási podivná a tajemná bytost mě prosí, abych její myšlenku přetlumočila Francii a předala ji vám. Upozorňuji vás, že je to hromada nesouvislých slov.

Posílám vám i ruský originál, lze-li přiložené čmáranici říkat „originál". Snad najdete někoho povolanějšího než jsem já, aby pronikl do mystického a snad i prorockého smyslu toho listu. Posílá mi jej paní Vyrubovová s prosbou, abych jej pro vás přeložila. Domnívám se, že ten nápad přichází shora…

Vaše oddaná přítelkyně

184 *O. L.* K tomu dopisu je přiložen list papíru, který brázdí velké nerovné písmo, mohutné, surové, samý trhaný pohyb, prudkost a rozmáčknutí. Písmena jsou tak hrubá a tak beztvará, že se dají jen stěží rozluštit. Ale ta stránka je jako celek výmluvná jako lept; cítíte, jak se chvěje ruka, která každé slovo nakreslila; vidíte před sebou vyvstávat bytost obraznosti a odvahy, prudkosti a smyslnosti. Podpis se čte takřka snadno: Rasputin.

Zde je podle paní de L… překlad ruského textu:

Dej vám Bůh žít po způsobu Ruska, a ne kritiky země, například nicotnosti[1]*. Od téhle chvíle vám Bůh dá zázrak síly. Vaše armády uvidí sílu nebes. Vítězství je s vámi a nad vámi!*

Rasputin[2].

List papíru, na němž je ta hádanka načmárána, má utržený levý horní roh, aby zmizel carský znak. Rasputin tedy držel pero přímo v paláci v Carském Selu.

Po tříznivém uvažování posílám hraběnce de L… mlhavou odpověď, v níž rozvádím tuhle myšlenku: „Francouzský národ, který má všechna vnuknutí srdce, velmi dobře chápe, že ruský národ vtěluje svou lásku k vlasti do osoby carovy…" Můj dopis končí takto: „Ať se

[1]Paní Vyrubovová se domnívá, že to znamená, že se Rusku nemá vytýkat jeho monarchický princip. (Poznámka paní de L…)

[2]Viz faksimile tohoto dokumentu na konci svazku.

tedy váš prorok upokojí! Ve výši, kam Francie a Rusko položily svůj společný ideál, se budou vždycky shodovat.“

* * *

185

Středa 4. listopadu 1914.

Početní stav ruských vojsk určených k operacím v Asii proti Turkům dosahuje 160 000 mužů. Úmyslem ruského štábu je rychle se zmocnit strategických postavení, která ovládají vstup do Ázerbájdžánu[1], a potom zůstat v obraně.

Hraběnka de L… mi píše:

Odpověděl jste na můj dopis dokonale a vaše odpověď je ve vznešených rukou. Od té doby vím, že jsem měla pravdu, když jsem se domnívala, že rozkaz přeložit to přišel shora.

Oddané pozdravy.

O. L.

* * *

Čtvrtek 5. listopadu 1914.

Francouzsko-anglická eskadra ostřelovala předsunuté forty Dardanel.

V Arménii dobyli Rusové útokem pevnost Bajazid, která ovládá cestu na Van[2]. Stejně zahájili i své kampaně let 1828 a 1877.

Anglie připojuje ostrov Kypr, který obsadila roku 1878 podle své spojenecké smlouvy s Tureckem.

Na severu Francie a v Belgii se Němci vyčerpávají urputným a zuřivým úsilím otevřít si cestu na Calais.

* * *

Pátek 6. listopadu 1914.

---

[1]**Ázerbájdžán** — Perská provincie Ázerbájdžán v severozápadním Íránu se střediskem v Tabrízu, od roku 1909 v ruské okupační zóně; dnes íránské provincie Východní a Západní Ázerbájdžán. V knize jde o průchody z osmanského území do perského Ázerbájdžánu, ne o zakavkazskou oblast kolem Baku, která se tak dobově nenazývala.

[2]**Van** — Město a jezero v turecké Arménii, dobově ve vanském vilájetu Osmanské říše, dnes ve východním Turecku.

Ve varšavské oblasti Němci, ohrožení obchvatem na svém levém
186 křídle, urychlují svůj ústup na západ.

V Haliči přivedl houževnatý zápas, který se už tři týdny vede na Sanu, včera k všeobecnému a překotnému ústupu Rakušanů.

Velkokníže Nikolaj mě žádá, abych generálu Joffrovi předal tento telegram:

V návaznosti na naše úspěchy na Visle dosáhla naše vojska úplného vítězství. Rakušané jsou na celé haličské frontě na útěku. Strategický manévr, s nímž jsem vás seznámil na počátku jeho provádění, je tak šťastně dokončen a korunován nesporně nejvýznamnějším úspěchem, jakého jsme od začátku války na naší straně dosáhli.

* * *

Sobota 7. listopadu 1914.

Rozhovor s náčelníkem hlavního štábu. Vyptávám se ho na bezprostřední důsledky, které bude mít rozvrat Rakušanů pravděpodobně pro vedení operací.

Zde shrnutí prohlášení, která zaznamenávám podle diktátu generála Beljajeva:

1° Na rakouské straně: Rakouskou armádu lze pokládat za zničenou. Její trosky jsou do krajnosti pronásledovány v karpatských průsmycích. Velkokníže Nikolaj zamýšlí vrhnout do horního údolí Tisy dvanáct jezdeckých divizí s pěchotní oporou, aby ohrozil Pešť; prozatím však tyhle síly postoupí jen asi o sto kilometrů. Těch dvanáct divizí bude čítat 48 000 mužů, z toho 30 000 kozáků. Mezi nimi je zvláštní brigáda zvaná „divoká brigáda“, protože se rekrutuje z nejbojovnějších a nejdivočejších kavkazských kmenů. Velkokníže před-
187 pokládá, že ta jezdecká masa vyvolá v Uhrách veliký panický účinek.

2° Na německé straně: Německé armády, jejichž ústup je všeobecný, se zřejmě zastaví na čáře Toruň–Poznaň–Vratislav–Nisa, kde se horečně připravuje řada opevněných postavení. Německé síly se skládají ze sedmi sborů, k nimž bude snad třeba připočíst pět sborů nedávno utvořených (pět sborů operujících ve Východním Prusku v tom počtu není zahrnuto). Ruské síly se skládají ze třiceti sedmi sborů (pět sborů operujících ve Východním Prusku v tom počtu není zahrnuto). Velkokníže Nikolaj zamýšlí postupovat na Berlín na frontě asi 250 kilometrů a opřít své levé křídlo o Karpaty.

* * *

Neděle 8. listopadu 1914.

Včera se Japonci zmocnili Tsingtaa, kde zajali 2 300 mužů.

V Polsku postoupila ruská jezdecká divize 250 kilometrů na západ od Varšavy a vnikla na německé území až k Pleszewu[1], který leží 30 kilometrů severozápadně od Kalisze.

* * *

Pondělí 9. listopadu 1914.

Turecký útok zazněl až do hlubin ruského vědomí.

Dojem překvapení a rozhořčení přirozeně nikde nebyl tak prudký jako v Moskvě, svaté metropoli pravoslavného nacionalismu. V tak omamném ovzduší Kremlu se náhle probudily všechny romantické utopie slovanství. Jako za časů Aksakova[2], Kirejevského[3] a Katkova[4] rozpaluje už několik dní moskevské mozky poslání, které bylo Rusku ve světě svěřeno Prozřetelností. 188

Je to pro mě příležitost přečíst si znovu básně Ťutčeva, který byl pěvcem *slavjanofilství*, a zvlášť kus nadepsaný *Ruský zeměpis*, který kdysi slavil takový úspěch:

Moskva, město Petrovo a město Konstantinovo – hle, tři posvátná hlavní města ruské říše. Ale kde jsou její hranice na severu a na východě, na jihu a na západě? Osud je zjeví v budoucnu. Sedm vnitřních moří a sedm velikých řek; od Nilu k Něvě, od Labe k

---

[1] **Pleszew** — Město v pruské provincii Posen, dobově německy Pleschen; dnes Pleszew ve Velkopolském vojvodství v Polsku.

[2] **Aksakov, Ivan Sergejevič** (1823–1886) — Slavjanofilský publicista a panslavistický agitátor. Redaktor Dne, Moskvy a Rusi, zakladatel Slovanského dobročinného komitétu a předseda Slovanské dobročinné společnosti, která sbírala pomoc Srbsku, Černé Hoře a Bulharsku. Za řeč proti berlínskému kongresu z 22. července 1878 vykázán z Moskvy a jeho společnost zavřena. Zeť Fjodora Ťutčeva a autor jeho biografie z roku 1874.

[3] **Kirejevskij, Ivan Vasiljevič** (1806–1856) — Filozof, jeden ze zakladatelů slavjanofilství.

[4] **Katkov, Michail Nikiforovič** (1818–1887) — Publicista, redaktor Ruského věstníku a od 1863 Moskevských vědomostí. Hlavní hlas konzervativního ruského nacionalismu po polském povstání roku 1863.

Číně, od Volhy k Eufratu, od Gangy k Dunaji[1] *– hle, to je ruská říše, a potrvá po všechna staletí! Duch to předpověděl a Daniel*[2] *to prorokoval.*

Ťutčev napsal ještě tuhle proslulou apokalypsu:

Zanedlouho se časy naplní, hodina odbije! A ve znovuzrozené Byzanci budou starobylé klenby Svaté Sofie znovu chránit Kristův oltář. Padni před tím oltářem, ó care ruský, a povstaň jako car všech Slovanů!

* * *

Úterý 10. listopadu 1914.

Hrabě Witte vede s klidnou a povýšenou odvahou dál svou kampaň ve prospěch míru; všude opakuje:

– Pospěšme si zlikvidovat tohle nesmyslné dobrodružství! Rusko už nikdy nenajde tak příznivou příležitost… Právě jsme porazili Rakušany a odrazili Němce. To je maximum toho, co jsme schopni udělat. Od této chvíle může naše vojenská síla už jen klesat. Budeme
189 potřebovat měsíce a měsíce, abychom doplnili stavy, obnovili dělostřelectvo a znovu vytvořili zásoby. Jenže Němci se díky svým železnicím vrátí za necelé tři týdny a napadnou nás novými armádami, početně silnějšími a hojně zásobenými střelivem. A tentokrát nám zlomí vaz!… To by se mělo dát pochopit caru a jeho ministrům… kdyby byli schopni něco chápat!

Tahle zdánlivě přesvědčivá řeč, pronášená hlasem pomalým, pronikavým a pohrdavým, působí veliký dojem. Stěžuji si na to Sazonovovi:

– Intriky hraběte Witteho, říkám, jsou tím nevhodnější a nemravnější, že ve Francii i v Anglii si státníci všech stran uložili obdivuhodnou kázeň národní soudržnosti. Podívejte se na naše socialisty. Jsou bezvadní!… Jediný falešný tón přichází odsud. A ten, kdo ho vyluzuje a kdo ho křičí do všech větrů, není prostý soukromník, nýbrž

---

[1] **Dunajec** — Řeka v západní Haliči, pravý přítok Visly, pramenící v Tatrách; dnes v Polsku. V zimě 1914 a 1915 na jejím dolním toku stála rakousko-ruská fronta a 2. května 1915 odtud vyšel německo-rakouský průlom od Gorlic, který zahájil velký ruský ústup.

[2] **Daniel** — Starozákonní prorok, titulní postava knihy Danielovy, v níž se vykládá sled světových království.

bývalý předseda rady ministrů, který je dosud státním tajemníkem Jeho Veličenstva, členem Státní rady a předsedou vyššího výboru pro finance!

– Běda, máte až příliš pravdu! Witteho intriky nejsou jen nemravné; jsou zločinné. Už několikrát jsem je caru oznámil a Jeho Veličenstvo se nad nimi ukázalo rozhořčeno.

– Ale proč car proti Wittemu nezakročí? Proč mu neodejme titul státního tajemníka, křeslo ve Státní radě, nebo aspoň předsednictví vyššího výboru pro finance?

– Protože… protože…

A jeho věta skončí povzdechem sklíčenosti.

Pokračuji:

– Proti té pacifistické propagandě je přesto nutné zasáhnout. Rychle by se stala nebezpečnou.

– Za několik dní cara uvidím a poradím mu, aby vás nechal zavolat, abyste se z jeho vlastních úst dozvěděl, že žvanění hraběte Witteho nemá žádnou důležitost. 190

* * *

Středa 11. listopadu 1914.

Za deset měsíců, co se stýkám s ruskou společností, patří k věcem, které mě nejvíc překvapily, volnost – či lépe řečeno nevázanost –, s jakou se tu mluví o caru, o carevně, o carské rodině. V téhle zemi samovlády, kde jsou státní policie, četnictvo, *ochranka*[1], Petropavlovská pevnost a Sibiř skutečnostmi tak strašnými a stále přítomnými, je zločin urážky majestátu obvyklým hříchem společenských rozhovorů. Zjišťuji to znovu dnes, když piji čaj u paní B…

Cituje mi několik nových rysů kampaně, kterou Witte vede ve prospěch míru, a pak vybuchne proti caru, který ten skandál trpí:

[1]**ochranka** — *Ochranka*, rusky охранка – hovorové jméno ruské politické policie, vlastně Ochranného oddělení policejního departementu ministerstva vnitra, zřízeného roku 1880. V knize autor jméno vztahuje na celou dějinnou řadu ruské politické policie – na Preobraženskij prikaz Petra Velikého, na Třetí oddělení Mikuláše I. i na ochranku své doby – a popisuje ji jako dílnu, která roku 1905 sama vyvolávala stávky, atentáty a pogromy.

– Má z Witteho panický strach; nikdy se neodváží na něho sáhnout… Ostatně od začátku své vlády se ukazuje pořád stejný: nemá ani odvahu, ani vůli.

– Má člověk právo říci, že nemá vůli? Zdá se naopak, že často držel kormidlo dost pevnou rukou.

Paní B… však nesloží zbraně. Se staženým obočím a s očima zářícíma inteligencí a podrážděním pokračuje ve své obžalobě:

– Ne! Nemá žádnou vůli. A jak by ji mohl mít, když nemá ani špetku osobnosti? Má zarputilost, což je něco docela jiného. Když mu někdo vloží do hlavy nějakou myšlenku – jeho myšlenky totiž nikdy nepocházejí od něho samého –, tvrdošíjně na ní lpí a drží se
191 jí, protože nemá sílu chtít něco jiného… Co mě na něm však rozhořčuje nejvíc, je to, že nemá odvahu. Jedná vždycky úskočně. Nikdy nepřipustí otevřenou a volnou rozpravu o předmětu, který mu není lhostejný. Aby se vyhnul odporu, bez výjimky souhlasí se vším, co se mu navrhne, se vším, oč se ho žádá. Jakmile se mu otočíte zády, nařídí opak… Podívejte se, jak propouští své ministry! Právě když se je chystá odvolat, přijímá je nejlépe a prokazuje jim nejvíc důvěry a přátelství. A pak se jednoho krásného rána z novin dozvědí z reskriptu, že je jejich zdraví nutí vzít si dlouhý odpočinek. Znáte něco tak hanebného, jako bylo odvolání Kokovcova na začátku tohoto roku? Já bych tak ponižujícím způsobem, bez jediného slova vysvětlení, nepropustila ani svého sluhu!…

* * *

Čtvrtek 12. listopadu 1914.

V klubu hovořím se starým knížetem T… a s nejvyšším lovčím B…, kteří byli osobními přáteli Alexandra III. Zastřenými slovy mi svěřují, jak žalostným se jim jeví úpadek vážnosti carské rodiny a jak nebezpečné jsou pro Rusko a dynastii intriky, které se ustavičně osnují kolem carevny. Netajím před nimi, že i mě ty intriky znepokojují:

– Jak může car trpět přímo v zákulisí svého paláce opravdové ohnisko zrady?… Jak může nechat svou autoritu takhle přehlížet? Proč nezakročí? Jedním slovem, jedním tahem pera by okamžitě vrátil všechno do pořádku… Vždyť konec konců on je pánem! Vím dobře,
192 že Rusko už není v epoše feudální, v době Ivana Hrozného nebo

Petra Velikého. Ale car není o nic míň carem, to jest samovládcem, a jeho moc je nesmírná…

Kníže T… mě přeruší:

– Jeho moc je mnohem menší, než si myslíte. Prakticky je, chceli se informovat, poradit se nebo dát provést své rozkazy, závislý na svých úřednících. A protože má málo iniciativy a málo vůle a protože je v hloubi sám dost fatalistický, nechává věcem volný průběh… Ve skutečnosti vládne říši byrokracie.

B… se ujme slova:

– Až na několik výjimek tomu tak bylo vždycky. Carové byli vždycky víc či míň v rukou svých činovníků. Znáte slovo paní Svečinové[1]: „Je úžasné, co všechno nemohou ti, kdo mohou všechno!…“ A říkala to o Mikuláši I.!

* * *

Sobota 14. listopadu 1914.

Dnes ráno oznamuje Buchanan přede mnou Sazonovovi, že britští ministři dlouho jednali o nových problémech, které na Východě vyvstávají vinou turecké vlády; dodává, že sir Edward Grey jim nezapomněl sdělit představy ruské vlády a tužby ruského národa. A pak slavnostním tónem prohlásí:

– Vláda Jeho Britského Veličenstva tak dospěla k uznání, že otázka Úžin a otázka Cařihradu budou muset být vyřešeny v souladu s přáním Ruska. Jsem šťasten, že vám to mohu prohlásit.

Po okamžiku překvapení se Sazonovova tvář rozzáří radostí. Ovládne však své pohnutí a odpoví s klidnou důstojností: 193

– Pane velvyslanče, vaše prohlášení přijímám s hlubokou vděčností. Rusko nikdy nezapomene na důkaz přátelství, který mu Anglie dnes dává… nikdy.

Potom si stisknou ruce a vřele si navzájem blahopřejí…

* * *

Neděle 15. listopadu 1914.

---

[1] **Svečinová, Anna Sofja** (1782–1857) — Rusky rozená pařížská salonní dáma, rozená Sojmonovová, choť generála Svečina, konvertitka ke katolictví; známá aforismy, které vyšly posmrtně. Francouzsky se píše Swetchine.

V Polsku se operace ruské armády šťastně rozvíjejí: 1° mezi Vislou a Wartou[1], v oblasti Łęczyce; 2° na jihozápadě Polska, mezi Čenstochovou a Krakovem.

V Haliči Rusové dál postupují napříč Karpatami.

Ve Východním Prusku se blíží k frontě Gumbinnen–Angerburg, kde jsou Němci silně zakopáni.

* * *

Pondělí 16. listopadu 1914.

Generál de Laguiche, který právě projel frontu ruských armád v Polsku, mi popisuje nesmírné úsilí, které musejí vynaložit, aby postoupily krajem, z něhož se nepřítel právě stáhl. Všechny železnice a všechny silnice byly soustavně zničeny. Nezůstalo jediné nádraží, jediný most. Silnice bývají přeťaty řadou příkopů na délku několika verst… Vojska vyvíjejí při obnově cest podivuhodnou čilost, tak netrpělivě chtějí vpřed… Muži vypadají dobře. Nemocných málo. Pokud jde o koně, bylo jich třeba vyměnit tisíce. Nejvíc utrpěly jednotky, které po operacích v Haliči musely zase vystoupat na sever. Pět armádních sborů, tvořících jedinou kolonu, procházelo čtyři dny lesy
194 tak bažinatými, že bylo nutné kácet stromy napravo i nalevo od jediné cesty, aby se vyplnila bahniska.

Po vylíčení ústupu Němců na západ uzavírá generál de Laguiche se svou obvyklou moudrostí:

Nepřítel ustupuje dobrovolně, aniž se dá přibít, aniž je zasažen do živého. Takový nepřítel se tedy může znovu objevit. Jaká myšlenka tomu ústupu vládne? Musíme si tu otázku klást, abychom čelili každému překvapení, a přitom se nenechali zastavit ve vlastním plánu. Jsme svědky šťastných událostí, jaksepatří uspokojivých; ale celý úkol teprve zbývá: vítězství nebude dřív, než nepřátelské armády přestanou existovat.

* * *

[1]**Warta** — Řeka v Polsku a v Poznaňsku, pravý přítok Odry, polsky Warta a německy Warthe. V knize vymezuje spolu s Vislou prostor, v němž se od listopadu 1914 vedla bitva u Łodze a kde se podle velkoknížete Nikolaje mělo v případě potřeby zakopat pravé křídlo ruské armády.

Středa 18. listopadu 1914.

Buchanan dnes ráno prohlašuje Sazonovovi, že britská vláda bude nucena připojit Egypt; vyjadřuje naději, že ruská vláda proti tomu nic nenamítne.

Sazonov souhlasí bez meškání.

Před čtyřmi dny přenechala Anglie Cařihrad Rusku. Dnes přenechává Rusko Egypt Anglii. Tak se po jednašedesáti letech uskutečňuje program, který car Mikuláš I. v lednu 1853 vyložil anglickému velvyslanci siru Hamiltonu Seymourovi a z něhož vzešla krymská válka.

* * *

Čtvrtek 19. listopadu 1914.

Mezi Vislou a Wartou, asi sto kilometrů od Varšavy, zahajují Němci ráznou ofenzivu, aby zastavili pochod nepřítele ke Slezsku[1]. 195
U Kutna[2] utrpěli Rusové zřejmě těžkou ránu, která je prý stála na třicet tisíc mužů.

Jižněji, v oblasti Lodže, se chystá velká bitva.

Nejvyšší ceremoniář mi dává vědět, že car, který se mnou chce hovořit, mě přijme pozítří, v sobotu, v Carském Selu.

* * *

Pátek 20. listopadu 1914.

Nový bulharský vyslanec Madžarov odevzdal dnes odpoledne Jeho Veličenstvu pověřovací listiny.

Car ho ujistil o svých sympatiích k bulharskému národu a potom k němu promluvil přísně:

– Nemohu před vámi zatajit, že mi postoj vaší vlády k Srbsku působí nanejvýš trýznivý dojem a že je tím celý můj lid zasažen stejně bolestně jako já… Kdyby vaše vláda využila nynějších okolností a zaútočila na Srbsko, téhož dne bych jako panovník největšího ze slo-

[1] **Slezsko** — Země na horním a středním Odře, od 18. století převážně pruská, dnes většinou v Polsku. V knize je cílem ruské ofenzivy na podzim 1914 a v prosinci 1914 cílem, jehož se Rusové museli vzdát.

[2] **Kutno** — Město v západní části ruského Polska, roku 1914 Varšavská gubernie, dnes Lodžské vojvodství v Polsku.

vanských států slavnostně prohlásil, že Bulharsko je vyloučeno ze slovanské rodiny!

* * *

Sobota 21. listopadu 1914.

Dnes ráno mi Sazonov říká: „Car vás dnes ve čtyři hodiny přijme. Úředně vám nemá co prohlásit; chce si však s vámi pohovořit zcela upřímně a volně. Upozorňuji vás, že audience bude dlouhá."
196 Ve tři hodiny deset minut odjíždím zvláštním vlakem do Carského Sela. Sníh padá v hustých vločkách. Pod bledým světlem sestupujícím z nebe se rozkládá širá rovina kolem Petrohradu, bělavá, mlhavá a truchlivá. Svírá se mi z toho srdce; myslím totiž na polské roviny, kde právě v téhle chvíli hynou tisíce a tisíce mužů, kde tisíce a tisíce raněných umírají.

Ačkoli má audience soukromý ráz, musím obléci velkou uniformu, jak se sluší, předstupuje-li člověk před cara samovládce vší Rusi. Doprovází mě vedoucí Ceremoniální části Jevreinov[1], rovněž celý vyšívaný zlatem.

V Carském Selu je z nádraží do Alexandrovského paláce kousek cesty, necelá versta. Na prázdném prostranství před parkem zvedá nad sníh svou půvabnou kupoli kostelík středověkého slohu; je to Feodorovský chrám[2], jedna z carevniných oblíbených modliteben.

Alexandrovský palác se mi ukazuje ve své důvěrné podobě: ceremoniál je omezen na nejmenší míru. Můj průvod se skládá výhradně z Jevreinova, z dvorního furýra[3] v malé uniformě a z běhouna v jeho malebném úboru z časů carevny Alžběty, s čapkou obtíženou velkými pery červenými, černými a žlutými. Vedou mě přijímacími salony, potom carevniným soukromým salonem, potom dlouhou chodbou, z níž se vchází do soukromých bytů panovníků a v níž potkávám

---

[1] **Jevreinov, Vasilij Vjačeslavovič** — Důstojník z okruhu carské palácové ochrany.

[2] **Feodorovský chrám** — Feodorovský chrám, rusky Фёдоровский государев собор – carský chrám v Carském Selu, vystavěný v letech 1909 až 1912 ve slohu moskevského sedmnáctého století a zasvěcený Feodorovské ikoně Bohorodičky.

[3] **furýr** — Rusky фурьер, z francouzského *fourrier* – dvorní služebník, který obstarával ubytování, stravu a zavazadla panovníkova průvodu. Čeština slovo zná jako zastaralé *furýr*; SSJČ u téhož hesla uvádí vedle vojenského poddůstojníka i tohoto dvorního služebníka.

sluhu ve velmi prosté livreji nesoucího podnos s čajem. Dál ústí malé vnitřní schodiště, které vede do pokojů carských dětí; nahoře na odpočívadle se vytratí komorná. Na konci chodby je poslední salon, kde se zdržuje kníže Petr Meščerskij[1], pobočník ve službě. Čekám tam sotva minutu. Etiopan v pestrém oděvu, který stojí na stráži před pracovnou Jeho Veličenstva, takřka vzápětí otevře dveře. 197

Car mě přijímá s vlídnou a trochu plachou laskavostí, která je mu vlastní.

Místnost, v níž mě přijímá, je skromných rozměrů: jediné okno. Nábytek je pohodlný a střízlivý: křesla z tmavé kůže, pohovka pokrytá perským kobercem, psací stůl a přihrádky naplněné s úzkostlivým pořádkem, stůl pokrytý mapami, nízká knihovna, nad níž jsou podobizny, busty, rodinné památky.

Jako obvykle car ve svých prvních větách váhá – jsou to samé zdvořilosti a osobní pozornosti; brzy se však upevní:

– Především se usaďme a sedněme si pohodlně; zdržím vás totiž dlouho. Vezměte si to křeslo, prosím vás… S tímhle stolkem mezi námi dvěma nám bude ještě lépe… Tady jsou cigarety; jsou turecké. Měl bych je kouřit tím méně, že mi je daroval můj nový nepřítel sultán; ale jsou výtečné a jiné nemám… Dovolte, ať si ještě vezmu své mapy… A teď si pohovořme.

Zapálí si cigaretu, nabídne mi oheň a přejde k jádru věci:

– Za tři měsíce, co jsem vás neviděl, se udály veliké věci. Obdivuhodná francouzská armáda a má drahá armáda daly už takové důkazy statečnosti, že nám vítězství nemůže uniknout… Jistě si nedělám žádné iluze o zkouškách a obětech, které nám válka ještě uloží; ale už teď máme právo, ba máme i povinnost dohodnout se, co bychom měli dělat, kdyby nás Rakousko nebo Německo požádalo o mír. Všimněte si totiž, že Německo by mělo veškerý zájem jednat, dokud je jeho vojenská síla ještě hrozivá. A co se Rakouska týče, není už velmi vyčerpané? Co bychom tedy udělali, kdyby nás Německo 198
nebo Rakousko požádalo o mír?

– Prvořadou otázkou, říkám, je, zda se bude moci o míru jednat, nebo zda ho nebudeme nuceni svým nepřátelům diktovat… Jakkoli

[1]**Meščerskij, Petr Nikolajevič** (1869–1944) — Plukovník Lejb-gardijského husárského pluku Jeho Veličenstva a od roku 1905 fligel-adjutant carovy svíty. Po revoluci emigroval do Francie. Nezaměňovat s knížetem Vladimirem Petrovičem Meščerskim, vydavatelem Graždanina, který v knize vystupuje též.

budeme umírnění, budeme zjevně muset na ústředních mocnostech žádat takové záruky a takové náhrady, že se jim nepodvolí, dokud nebudou vydány na milost.

– To je mé přesvědčení. Budeme muset mír diktovat a jsem odhodlán vést válku až do rozdrcení germánských mocností. Ale velmi mi záleží na tom, aby se o podmínkách toho míru jednalo mezi námi třemi – Francií, Anglií a Ruskem –, jen mezi námi třemi. Tedy žádný kongres, žádné zprostředkování. A až přijde hodina, budeme Německu a Rakousku diktovat svou vůli.

– Jak si, Sire, představujete obecné podmínky míru?

Po chvíli uvažování se car ujme slova:

– Co si musíme předsevzít především, je zničení germánského militarismu, konec noční můry, v níž nás Německo už přes čtyřicet let nechává žít. Je třeba německému národu odejmout každou možnost odvety. Necháme-li se dojmout, bude za krátkou dobu nová válka… Pokud jde o přesné podmínky míru, spěchám vám říci, že předem schvaluji všechny, které Francie a Anglie uznají za nutné formulovat ve svém zvláštním zájmu.

– Děkuji Vašemu Veličenstvu za to prohlášení; jsem jist, že i vláda republiky přijme přání carské vlády v duchu nejvlídnějším.

– To mě povzbuzuje, abych vám svěřil celou svou myšlenku. Budu však mluvit jen za sebe. Nechci totiž takové otázky rozhodovat, aniž
199 bych se poradil se svými ministry a se svými generály.

Přisune své křeslo k mému, rozprostře na stolku, který nás dělí, mapu Evropy, zapálí si další cigaretu a důvěrnějším, uvolněnějším tónem pokračuje:

– Hle, asi takhle si představuji výsledky, které má Rusko právo od války očekávat a bez nichž by můj lid nechápal oběti, jež jsem mu uložil… Ve Východním Prusku bude Německo muset svolit k úpravě hranice. Můj štáb by chtěl, aby ta úprava sahala až k ústí Visly; to se mi zdá přemrštěné; prozkoumám to. Poznaňsko a snad i část Slezska budou k obnovení Polska nezbytné. Halič a severní část Bukoviny dovolí Rusku dosáhnout své přirozené hranice, Karpat… V Malé Asii se budu přirozeně muset zabývat Armény; nemohl bych je opravdu vrátit pod turecké jho. Mám Arménii připojit? Připojím ji jen na výslovnou žádost Arménů. Jinak jim zřídím autonomní režim. A konečně budu nucen zajistit své říši volný průchod úžinami.

Když se na těch slovech zastaví, naléhám, aby se vyjádřil. Pokračuje:

– Mé představy jsou zdaleka ještě neustálené. Ta otázka je tak vážná!... Jsou však dva závěry, k nimž se vracím pořád. První je, že Turci musejí být vyhnáni z Evropy; druhý, že Cařihrad musí být napříště neutrálním městem s mezinárodním režimem. Rozumí se samo sebou, že by muslimové dostali veškeré záruky úcty ke svým svatyním a svým hrobkám. Severní Thrákie[1] až po čáru Enos–Midia by připadla Bulharsku. Zbytek, od té čáry k pobřeží a kromě okolí Cařihradu, by byl přiřčen Rusku.

– Chápu-li tedy vaši myšlenku dobře, byli by Turci uzavřeni v Asii jako za časů prvních Osmanů, s Angorou nebo Konyou za hlavní město. Bospor, Marmarské moře a Dardanely by tak vyznačovaly západní hranici Turecka.

– Přesně tak.

– Vaše Veličenstvo se nepodiví, přeruším-li je ještě jednou, abych mu připomněl, že Francie má v Sýrii[2] a v Palestině[3] vzácné dědictví historických vzpomínek a duchovních i hmotných zájmů. Počítám s tím, že by Vaše Veličenstvo přisvědčilo k opatřením, která by vláda republiky uznala za nutné přijmout k ochraně toho dědictví?

– Ano, jistěže!

Potom rozvine mapu Balkánu a v hrubých rysech mi vyloží, jak si představuje územní změny, které si máme přát:

[1] **Thrákie** — Historická oblast na jihovýchodě Balkánu, roku 1914 rozdělená mezi Osmanskou říši, Bulharsko a Řecko; dnes mezi Turecko, Bulharsko a Řecko. Čára Enos–Midia byla hranicí, na niž Turecko odtlačila londýnská smlouva z roku 1913.

[2] **Sýrie** — Oblast na východním pobřeží Středozemního moře, roku 1914 součást Osmanské říše, na niž Francie vznášela historické a hospodářské nároky.

[3] **Palestina** — Oblast Osmanské říše na východním Středomoří; od roku 1920 britský mandát, dnes rozdělená mezi Izrael a palestinská území. Francie v ní spolu se Sýrií pokládala za své dědictví historické vzpomínky i mravní a hmotné zájmy.

– Srbsko by si připojilo Bosnu[1], Hercegovinu[2], Dalmácii[3] a sever Albánie. Řecko by získalo jih Albánie kromě Valony, která by připadla Itálii. Bulharsko, zůstane-li rozumné, by dostalo od Srbska náhradu v Makedonii.

Pečlivě složí mapu Balkánu a s touž péčí ji odloží přesně na místo, které zaujímala na jeho stole. Potom zkříží paže, zvrátí se v křesle, upře oči ke stropu a zasněným tónem se mě zeptá:

– A Rakousko-Uhersko?... Co se s ním stane?

– Rozvine-li se vítězství vašich armád za Karpaty, vstoupí-li na scénu Itálie a Rumunsko, přežije Rakousko-Uhersko jen stěží územní oběti, k nimž bude císař František Josef nucen svolit. Rakousko-uherský svazek zbankrotoval, a tak se domnívám, že
201 společníci už nebudou chtít pracovat společně dál, aspoň ne za týchž podmínek.

– To se domnívám také... Uhry, zbavené Sedmihradska, budou mít nesnáze udržet si Chorvaty v závislosti. Čechy budou požadovat přinejmenším svou autonomii; Rakousko by se tedy smrsklo na staré dědičné země, na německé Tyrolsko a na Solnohradsko.

Po těch slovech se na minutu odmlčí, obočí stažené, víčka přivřená, jako by si v duchu odříkával, co mi chce říci. Nakonec vrhne krátký pohled k podobizně svého otce, zavěšené za mnou, a pokračuje:

– Veliké změny nastanou především v Německu. Jak jsem vám řekl, Rusko si připojí území bývalého Polska a část Východního Pruska. Francie jistě znovu získá Alsasko-Lotrinsko a rozšíří se snad i na porýnské provincie. Belgie bude muset dostat v oblasti Cách[4] významný územní přírůstek; zasloužila si ho! Pokud jde o německé kolonie, Francie a Anglie si je rozdělí podle své libosti. A

---

[1]**Bosna** — Země spravovaná Rakousko-Uherskem od roku 1878 a anektovaná roku 1908, spolu s Hercegovinou; dnes součást Bosny a Hercegoviny.

[2]**Hercegovina** — Jižní, vápencová část země Bosny a Hercegoviny. Od roku 1878 pod rakousko-uherskou okupací a od roku 1908 anektovaná, dnes součást Bosny a Hercegoviny.

[3]**Dalmácie** — Rakouská korunní země na východním pobřeží Jadranu se střediskem v Zadaru, dnes součást Chorvatska. V knize ji Sazonov ve svém plánu dělby Balkánu přikládá Srbsku, londýnská smlouva z dubna 1915 však její většinu slíbila Itálii.

[4]**Cáchy** — Město v Rýnském Prusku u belgické a nizozemské hranice, německy Aachen, korunovační město římských králů; dnes v Severním Rýnsku-Vestfálsku.

konečně si přeji, aby Šlesvicko včetně pásma Kielského průplavu bylo vráceno Dánsku… A Hannoversko? Nebylo by vhodné je obnovit? Kdybychom mezi Prusko a Holandsko vsunuli malý svobodný stát, velmi bychom tím upevnili budoucí mír. To totiž má být naše vůdčí myšlenka… Naše dílo bude ospravedlněno před Bohem a před dějinami jedině tehdy, bude-li mu vládnout mravní idea, vůle zajistit na velmi dlouhou dobu mír světa.

Při té poslední větě se v křesle napřímil; hlas se mu trochu chvěje slavnostním, náboženským pohnutím; v pohledu mu plane podivný oheň. Je zjevné, že je v sázce jeho svědomí a jeho víra. 202

V jeho držení těla a ve výrazu však není žádná póza; dokonalá prostota.

– Je to tedy konec německého císařství? říkám.

Odpovídá pevným přízvukem:

– Německo se uspořádá, jak bude chtít; ale císařská důstojnost nemůže být v domě Hohenzollernů zachována. Je třeba, aby se Prusko stalo zase prostým královstvím… Není to i váš názor, milý velvyslanče?

– Německé císařství, jak je Hohenzollernové pojali, založili a spravovali, je namířeno proti francouzskému národu tak zjevně, že jeho věc jistě hájit nebudu. Pro Francii by bylo velkou jistotou, kdyby síly germánského světa už nebyly soustředěny v ruce Pruska…

Rozhovor trvá už přes hodinu. Po krátké úvaze a jakoby s námahou paměti mi car říká:

– Nesmíme myslet jen na bezprostřední výsledky války; musíme se starat i o to, co přijde potom… Přikládám nejvyšší cenu udržení naší aliance. Dílo, které chceme vykonat a které nás už stálo tolik úsilí, bude trvalé jedině tehdy, zůstaneme-li jednotní. A protože jsme si vědomi, že pracujeme pro mír světa, musí být naše dílo trvalé.

Zatímco vyslovuje ten zjevný a nutný závěr našeho dlouhého rozhovoru, vidím, jak se mu v očích znovu objevuje ten mystický záblesk, který je rozsvěcoval před několika minutami. Jeho předek Alexandr I. musel mít tenhle vroucí a vytržený výraz, když Metternichovi a Hardenbergovi kázal Svatou alianci[1] králů proti národům.

---

[1]**Svatá aliance** — Svatá aliance, francouzsky *la Sainte-Alliance* – smlouva, kterou roku 1815 uzavřeli ruský car Alexandr I., rakouský císař František I. a pruský král

U přítele paní Krüdenerové[1] však byla divadelní strojenost, jakési romantické vytržení. U Mikuláše II. je upřímnost naprostá; jeho
203 pohnutí se spíš snaží ovládnout než projevit, zahalit než postavit na scénu.

Car vstane, nabídne mi ještě cigaretu a s uvolněným výrazem, tónem nanejvýš přátelským mi říká:

– Ach, milý velvyslanče, budeme mít veliké společné vzpomínky. Vzpomínáte si?…

A připomíná mi předehry války, ten úzkostný týden od 25. července do 2. srpna; vybavuje si jeho nejmenší podrobnosti; vrací se nejraději k osobním telegramům, které si vyměnil s císařem Vilémem:

– Ani na okamžik nebyl upřímný!… Nakonec se ve svých lžích a proradnostech zamotal sám… Dokázal jste si třeba někdy vysvětlit ten telegram, který mi poslal šest hodin potom, co mi dal doručit vyhlášení války?… To, co se tehdy stalo, je opravdu nepochopitelné. Nevím už, zda jsem vám to vyprávěl… Bylo půl druhé ráno 2. srpna. Právě jsem přijal vašeho anglického kolegu, který mi přinesl telegram od krále Jiřího, jenž mě zapřísahal, abych udělal všechno možné pro záchranu míru; sepsal jsem se sirem Georgem Buchananem odpověď, kterou znáte a která končila výzvou k ozbrojené pomoci Anglie, když už nám Německo válku vnucuje. Jakmile Buchanan odešel, odebral jsem se do carevniny ložnice, kde už ležela, abych jí ukázal telegram krále Jiřího a vypil šálek čaje, než si sám lehnu. Zůstal jsem tak u ní do dvou hodin ráno. Potom jsem se chtěl, velmi unaven, vykoupat. Už jsem vstupoval do vody, když mi sluha zaklepal na dveře a naléhal, že mi musí odevzdat telegram: „Velmi naléhavý telegram, velmi naléhavý… telegram od Jeho Veličenstva císaře Viléma!…“ Čtu ten telegram, čtu jej znovu, opakuji si jej nahlas… a nechápu z něho nic. Jakže,
204 říkám si, Vilém tvrdí, že na mně ještě závisí, aby se válce zabránilo! Zapřísahá mě, abych nenechal svá vojska překročit hranici!… Copak jsem blázen? Nepřinesl mi snad ministr dvora, můj starý Frederiks,

---

Fridrich Vilém III. a jíž se zavázali vládnout podle křesťanských zásad; v pozdějším užití se jméno přeneslo na celou soustavu potlačování národních a liberálních hnutí.

[1]**Krüdenerová, Barbara Juliane von** (1764–1824) — Rozená von Vietinghoff, mystička. Roku 1815 ovlivnila Alexandra I. a podílela se na formulaci Svaté aliance.

přinejmenším před šesti hodinami vyhlášení války, které německý velvyslanec právě odevzdal Sazonovovi?… Vracím se tedy do carevniny ložnice a čtu jí Vilémův telegram. Chce si jej přečíst sama, aby tomu uvěřila. Okamžitě mi řekne: „Nebudeš na to přece odpovídat, viď?“ – „Jistěže ne!…“ Ten nepravděpodobný, výstřední telegram měl bezpochyby za cíl otřást mnou, vyvést mě z míry, strhnout mě ke kdovíjakému směšnému a nečestnému kroku. Byl to pravý opak. Když jsem odcházel z carevniny ložnice, cítil jsem, že mezi Vilémem a mnou je všemu konec, a to navždy. Spal jsem hluboce… Když jsem se v obvyklou hodinu probudil, cítil jsem se docela ulehčen. Má odpovědnost před Bohem a před mým lidem zůstávala nesmírná. Ale aspoň jsem věděl, co mám dělat.

– Já si, Sire, telegram císaře Viléma vysvětluji trochu jinak.

– Ale!… Povězte mi své vysvětlení!

– Císař Vilém není statečný…

– Ó ne.

– Je to komediant a chvastoun. Nikdy se neodváží dovést svá gesta do konce. Často mi připomínal herce z melodramatu, který hraje roli vraha a náhle zjistí, že jeho zbraň je nabitá a že svou oběť opravdu zabije… Kolikrát jsme už viděli, jak se své vlastní pantomimy zalekl! Když roku 1905 riskoval svou proslulou tangerskou demonstraci, zastavil se náhle uprostřed svého scénáře… Předpokládám tedy, že se ho hned po vyhlášení války zmocnil strach. Uvědomil si hrozivé důsledky svého činu a chtěl za ně svalit všechnu odpovědnost na vás. Snad se dokonce chytil nesmyslné naděje, že svým telegramem vyvolá nějakou nečekanou, nepředstavitelnou, zázračnou událost, která mu dovolí následkům jeho zločinu ještě uniknout… 205

– Ano, tohle vysvětlení se s Vilémovou povahou shoduje dost dobře.

Hodiny právě odbily šest.

– Ó, jak je pozdě! ujme se car slova. Bojím se, že jsem vás unavil; ale byl jsem šťasten, že jsem se vám mohl volně svěřit.

Zatímco mě doprovází ke dveřím, vyptávám se ho na boje v Polsku.

– Je to velká bitva, říká mi, a nanejvýš urputná. Němci vyvíjejí zběsilé úsilí, aby prorazili naši čáru; nepodaří se jim to; na svých po-

staveních se už dlouho neudrží. Doufám tedy, že zanedlouho obnovíme svůj postup vpřed.

– Generál de Laguiche mi nedávno psal, že velkokníže Nikolaj má stále jako jediný a rozhodující cíl pochod na Berlín.

– Ano. Ještě nevím, kudy si budeme moci prorazit cestu. Bude to mezi Karpaty a Odrou? Bude to mezi Vratislaví a Poznaní? Bude to severně od Poznaně? Bude to hodně záviset na bojích, které se právě vedou kolem Lodže a v oblasti Krakova. Ale Berlín je opravdu náš jediný cíl… Na vaší straně není zápas o nic méně urputný. Ta zuřivá bitva na Yseru se obrací k vašemu prospěchu. Vaši námořníci se pokryli slávou. Pro Němce je to vážný neúspěch, takřka stejně vážný jako jejich porážka na Marně… Nuže, sbohem, milý velvyslanče. Opakuji vám, že jsem byl šťasten, že jsem si s vámi mohl tak volně pohovořit…

* * *

206

Úterý 24. listopadu 1914.

V zuřivém zápase, který pokračuje západně od Varšavy, zvlášť mezi Lodží a Łowiczem[1], si Rusové uchovávají výhodu; osud bitvy však ještě není rozhodnut.

Dnes večer mě velkokněžna Marie Pavlovna pozvala na večeři. Kromě ní tu není nikdo než čestná služba a důvěrní přátelé. Je velmi zvědavá, co mi car při mé poslední audienci řekl. Prozrazuji jí z toho jen to, co je záhodno, aby věděla… a aby rozšířila. Vyprávím jí tedy, že mi car rázně potvrdil své odhodlání vést válku až do úplné zkázy germánské moci:

– Pochopil jsem dokonce, jak se mi zdá, že nepřipustí, aby byla císařská důstojnost zachována v domě Hohenzollernů.

– Výborně! Výborně!

Probudí se v ní Meklenburčanka a znovu si měřím všechnu žárlivou a houževnatou zášť, kterou malé německé dvory chovají k zpupnému Prusku. S očima zářícíma hněvem pokračuje:

[1]**Łowicz** — Město na Bzuře západně od Varšavy ve Varšavské gubernii, dnes v Polsku.

– Dost už Hohenzollernů, dost!… Byli metlou Německa… V Mnichově, ve Stuttgartu, v Drážďanech, v Darmstadtu, ve Zvěříně[1], ve Výmaru, v Meiningenu, v Koburku o ně už nikdo nestojí… Sotva kde jinde než v Bádensku[2] jim jsou trochu oddáni, protože je to v jádře táž rodina[3].

Mluvíme o carevně Alexandře Fjodorovně: 207

– Všiml jsem si, říkám, že car její jméno během našeho rozhovoru několikrát uvedl.

– To mě nepřekvapuje. O všem ji zpravuje, ve všem se na ni obrací. Buďte jist, že sotva jste vyšel z jeho pracovny, šel jí váš rozhovor vyprávět.

– A jaké jsou nynější city carevny k Německu?

– Snad vás překvapím… Je protiněmecká, až vášnivě. Upírá Němcům jakoukoli čest, jakékoli svědomí, jakoukoli lidskost; onehdy mi řekla: „Ztratili mravní smysl, ztratili křesťanské cítění!…“

* * *

Středa 25. listopadu 1914.

Petrohrad jásá. S množstvím podrobností se oznamuje, že Němci utrpěli mezi Lodží a Łowiczem úplnou porážku; jejich vojska se pokoušejí o nejvyšší úsilí, aby unikla obklíčení.

Generál Beljajev, náčelník štábu, svěřil Sazonovovi, že dva nebo tři německé sbory jsou už obklíčeny.

* * *

Čtvrtek 26. listopadu 1914.

Sazonov jásá:

---

[1] **Zvěřín** — Schwerin, hlavní město velkovévodství Meklenbursko-Zvěřínského, dnes v německé spolkové zemi Meklenbursko-Předpomořansko.

[2] **Bádensko** — Velkovévodství v jihozápadním Německu se střediskem v Karlsruhe, od roku 1871 součást Německé říše, roku 1918 zrušené jako monarchie; dnes součást spolkové země Bádensko-Württembersko.

[3] Ovdovělá velkovévodkyně Luisa Bádenská, matka vládnoucího velkovévody, je dcerou císaře Viléma I.

Luisa Bádenská — Manželka bádenského velkovévody Fridricha I., který vládl 1856–1907; žila 1838–1923.

– Naše vítězství u Lodže je skvělé, úplné, samo o sobě mnohem významnější než všechny naše úspěchy v Haliči. Čeká se, až budou výsledky zcela jisté, aby se zveřejnily…

Z ministerstva zahraničních věcí přecházím k generálnímu štábu,
208 který sídlí naproti, na náměstí před Zimním palácem. Generál Beljajev mi Sazonovova slova potvrzuje:

– Máme vítězství, veliké vítězství; ale mezi Brzezinami a Strykówem vyvíjejí Němci ještě zoufalé úsilí, aby si prorazili cestu na sever. Proto se v našem komuniké omezujeme na to, že výhodu získala naše vojska a že Němci mají velké nesnáze zajistit si ústup. Jejich ztráty jsou už teď nesmírné a tři jejich sbory jsou takřka úplně obklíčeny. Pracoval jsem celou noc na přípravě přepravy pro 150 000 zajatců. Osobně vkládám do následků toho vítězství velké naděje.

Ve městě je radost na všech tvářích. Ze zvědavosti dávám zastavit vůz u sloupořadí Kazaňského chrámu. Věřící se dnes do té velké národní svatyně, celé zářící zlatem a drahokamy, jen hrnou. U vchodu nestačí prodavači svící poptávce. A před „svatou branou“ se dav netrpělivě tísní, aby políbil zázračnou ikonu Bohorodičky.

* * *

Pátek 27. listopadu 1914.

Sazonovova tvář je dnes ráno méně zářivá než včera. Když ho žádám o nějaké přesnější údaje o bitvě u Lodže, jeho řeč je vyhýbavá:

– Je to pro nás vítězství, říká mi, nesporné vítězství. Ale jeho výsledky ještě přesně neznáme. Ostatně zápas trvá dál.

– A obklíčení tří německých sborů?

– Nevím nic.

– Nemohl byste zatelefonovat generálu Beljajevovi?

– Právě jsem mu telefonoval. Také neví nic, kromě toho, že na jihu
209 Polska byla včera rakouská armáda, která brání přístupy ke Krakovu, zatlačena.

* * *

Sobota 28. listopadu 1914.

Německým sborům, které byly u Lodže zpola obklíčeny, se podařilo uniknout za cenu děsivých hekatomb. Ruský manévr v po-

sledním okamžiku ztroskotal vinou generála Rennenkampfa, jemuž scházel postřeh a čilost.

Štáb vydává zprávu tohoto znění:

Pověsti, které kolovaly o rozměrech našeho vítězství mezi Vislou a Wartou, pocházely ze soukromé korespondence a je nutno přijímat je se zdrženlivostí… Není pochyby, že německý plán, spočívající v obklíčení ruské armády na levém břehu Visly, úplně ztroskotal. Němci byli nuceni stáhnout se za nevýhodných podmínek a utrpěli nesmírné ztráty. Bitva se pro nás vyvíjí příznivě; nepřítel však pokračuje ve svém houževnatém odporu.

V obecenstvu je zklamání živé.

* * *

Neděle 29. listopadu 1914.

Ruské mínění je vskutku příliš nervózní, příliš obrazotvorné, příliš málo věcné. Že je nespokojené, ba podrážděné, když bylo o výsledcích bitvy u Lodže uvedeno v omyl, je zcela přirozené. Ale ve svém zklamání zapomíná, že i když Němci úplné pohromě unikli, utrpěli přesto těžkou porážku. Všude sbírám jen pesimistické dojmy, slova únavy a rozčarování. Co by to bylo, kdyby byli zvítězili Němci? 210

* * *

Pondělí 30. listopadu 1914.

Ze všech stran mi hlásí, že hrabě Witte neúnavně pokračuje ve své kampani ve prospěch míru.

Potvrzuje mi to dnes večer hraběnka K…, u níž večeřím s několika důvěrnými přáteli. Witteho názory nesdílí, ale má často příležitost ho vídat a mimoto je dost dobře zpravena o tom, co se děje v zákulisí carského paláce:

– Witteho vliv je teď velmi silný, říká mi. Jeho řeči působí živý dojem. Ještě včera nám u kněžny P… přes hodinu dokazoval, že musíme okamžitě uzavřít mír; jinak je prý přesvědčen, že jdeme k porážce a k revoluci. Nikdy jsem ho neviděla tak pesimistického.

– A Francie… a Anglie, co s nimi ve svém důkazu dělá? Vždyť konec konců to nebylo Rusko, kdo jim přišel na pomoc, nýbrž ony přišly na pomoc Rusku.

– Právě mu namítli, že nemáme právo své spojence opustit. Odpověděl: „Ale Francie a Anglie mají stejný zájem jako my na tom, aby v tomhle hloupém dobrodružství nesetrvávaly!“

Vyjadřuji hraběnce K… překvapení nad tím, že může člen Státní rady a státní tajemník Jeho Veličenstva takhle beztrestně mluvit:

– Bylo by přece tak prosté ho umlčet!

– Nikdo se ho umlčet neodváží!

A vypráví mi, že car, který Witteho nenávidí, se ho velmi bojí; děsí
211 se jeho inteligence, jeho povýšeného ducha, jeho přesné a kousavé řeči, jeho epigramů, jeho intrik. A pak je mezi nimi nejedno tajemství, jehož prozrazení by bylo pro prestiž Jejich Veličenstev nepříjemné:

– Víte, pokračuje, že Witte, když byl předsedou rady ministrů a ministrem financí, byl velmi zblízka zapleten do záležitostí proslulého Philippa, Rasputinova předchůdce. Víte také, že car dal prezidenta Loubeta[1] požádat, aby divotvorci udělil diplom doktora medicíny, a že pan Loubet se té nesmyslné žádosti přirozeně vyhnul. Philippovi však na tom, aby se mohl nazývat „doktorem medicíny“, bezpodmínečně záleželo a sužoval cara svými žádostmi. Tehdy Witte zasáhl u ministra války generála Kuropatkina, aby byl Philippe jmenován lékařem v záloze – a ještě mu k tomu bylo dovoleno nosit uniformu civilního generála!…

Když už mi dnes jméno Philippovo padá pod pero, zaznamenávám dále několik prvků jeho životopisu, jak jsem to nedávno udělal u Rasputina.

V únoru 1903 požádal šéf ruské policie v cizině Račkovskij[2], jehož součinnosti se často využívalo pro podřadnější práce Aliance, Delcassého o audienci a svěřil mu své přání být tajně zpraven o minulosti mága Philippa, pocházejícího z Lyonu, který už přes rok hrál u ruského dvora směšnou úlohu: „Obávám se,“ říkal, „aby výstřednosti toho šarlatána nevedly ke skandálu. Německá strana by si z toho jistě udělala zbraň proti Alianci.“

---

[1] **Loubet, Émile** (1838–1929) — Prezident Francouzské republiky 1899–1906.

[2] **Račkovskij, Pjotr Ivanovič** (1853–1910) — Šéf zahraniční agentury ochranky v Paříži 1885–1902, po roce 1905 náměstek ředitele policejního departementu.

Delcassé svěřil tu věc mně. Zde shrnutí informací, které jsem ihned získal od Sûreté générale[1].

Philippe Nizier-Vachod se narodil 25. dubna 1849 v Loisieux[2] v Savojsku; jeho rodiče byli skromní rolníci. Ve třinácti letech přišel bydlet do Lyonu k jednomu ze 212

svých strýců, který ho zaměstnal ve svém řeznictví na Croix-Rousse[3]. Chlapec už projevoval podivné sklony, jako zálibu v samotě, zvědavost na tajemství, živou přitažlivost k čarodějům, kartářkám, magnetizérům a somnambulám. Brzy se pokusil o okultní medicínu a hned napoprvé v ní uspěl.

Roku 1872 opustil strýcovo řeznictví a otevřel si na bulváru du Nord 4 poradnu, kde své nemocné léčil psychickými fluidy a astrálními dynamismy. Byl střední postavy a dost tlustý, prostých způsobů, střídmých gest, velmi mírného hlasu, s vysokým čelem pod hustými hnědými vlasy, s pohledem jasným, přitažlivým a pronikavým; měl neobyčejnou moc sympatie a přitažlivosti, která, jak se zdá, působila na všechny, kdo se k němu přiblížili.

V září 1877 se oženil s jednou ze svých klientek, kterou vyléčil, s Jeanne Landar, a měl s ní potom dceru. Roku 1887 ho lyonští lékaři udali pro nezákonné provozování jejich umění: byl odsouzen k pokutě. Jak se v podobných případech stává vždycky, ten rozsudek jeho oblibu zvýšil. Roku 1890 a 1892 stanul před soudem znovu a soud mu pokaždé uložil týž trest. Ve všech třech procesech však byly všechny výpovědi obviněnému příznivé. Všichni svědci, i ti, které se léčiteli vyléčit nepodařilo, se shodli ve chvále jeho vlídnosti, jeho soucitu, jeho nezištnosti, utěšující a posilující moci jeho přijetí a chlácholivé mírnosti, která vyzařovala z jeho sebemenších gest.

Aby byl napříště v souladu se zákonem, přibral si Philippe polského homeopata Steintzyho, který měl pravý diplom a spolupodepisoval jeho předpisy. O několik let později si vzal za asistenta mla- 213

[1] **Sûreté générale** — Francouzská státní bezpečnostní policie podřízená ministerstvu vnitra, pod tímto názvem od roku 1853, od roku 1934 Sûreté nationale.

[2] **Loisieux** — Obec v departementu Savoie ve Francii.

[3] **Croix-Rousse** — Návrší a čtvrť v Lyonu, tradičně obydlená tkalci a dělníky.

Petrohrad: Petropavlovská pevnost (akvarel G. Lukomského)

dého francouzského doktora Lalanda[1], který se krátce nato stal jeho zetěm.

Jeho ordinace, přeložená do ulice de la Tête[2]-d'Or 35, se už neprázdnila. Řemeslníci, hokynáři, domovníci a kuchařky tvořili stále jádro jeho klientely. Od roku 1896 se však mezi ně přimísili lidé ze společnosti, dobře oblečené dámy, soudci, herečky, důstojníci, kněží. Trafikantka, která vedla prodej tabáku naproti a která policii podávala zprávy, se prohlašovala za okouzlenou „tou vznešenou společností, kterou vídá defilovat". Jednoho dne ohlásila ruského knížete, „vysokého hubeného pána, jehož jméno si už nevybavovala a který přišel několikrát se dvěma elegantními dámami". Mimoto jí Philippova kuchařka hrdě ukázala dopis zapečetěný velkými červenými pečetěmi s ruským znakem: mluvila o tom celá čtvrť.

Nějaký čas před příchodem toho dopisu se dvě ruské dámy, paní S… a paní P…, které projížděly Lyonem, šly k Philippovi poradit: byly ohromeny jeho věšteckými schopnostmi a jeho nadpřirozenou mocí. Nedaly tedy pokoj, dokud nesvolil doprovodit je do Cannes, kde ho představily velkoknížeti Petru Nikolajeviči[3], jeho ženě velkokněžně Milici a její sestře kněžně Anastasiji Romanovské, vévodkyni z Leuchtenbergu, která se měla roku 1907 znovu provdat za velkoknížete Nikolaje.

Informace shromážděné Sûreté générale tu končily; co následovalo, uvidíme dále.

Jak byl lyonský divotvorce uveden ve styk s carem a carevnou? Manuilov, který byl prostředníkem, mi to nedávno vyprávěl.

Setkání se odehrálo v září 1901, za cesty ruských panovníků po Francii. Manuilov byl tehdy ve službách ochranky na misi v Paříži pod rozkazy proslulého Račkovského. Velkokněžna Milica dala Philippovi vědět, že by car a carevna rádi s ním v Compiègne[4] pohovořili. 214

---

[1] **Lalande, Emmanuel** (1868–1926) — Francouzský lékař a okultista publikující pod pseudonymem Marc Haven; asistent a později zeť lyonského „Maîtra Philippa", vlastním jménem Philippe Nizier-Vachod.

[2] **Rue de la Tête-d'Or** — Ulice v šestém lyonském obvodu u parku Tête d'Or ve Francii.

[3] **Petr Nikolajevič, velkokníže** (1864–1931) — Velkokníže, generálporučík a generální inspektor ženijních vojsk, mladší bratr vrchního velitele Nikolaje Nikolajeviče. Od roku 1889 manžel černohorské princezny Milicy Nikolajevny.

Dorazil tam 20. září. Manuilov byl pověřen přijmout ho u vchodu do zámku a trochu si ho prohlédnout, než ho uvede do carských komnat: „Viděl jsem vcházet," řekl mi, „tlustého chlapíka s hustým knírem, oblečeného v černém, se skromným a vážným výrazem, s výrazem svátečně vystrojeného učitele; jeho oblek byl tak obyčejný, jak jen možno, ale bezvadně čistý. Pozoruhodné na něm nebylo nic jiného než oči: modré oči zpola skryté těžkými víčky, které však měly chvílemi podivný lesk a podivnou mírnost… Nosil na krku malý trojúhelníkový sáček z černého hedvábí. Zeptal jsem se ho, co to je. Tajemně se omluvil, že mi nemůže odpovědět. Později jsem u něho ten amulet na prsou vídal pořád. Jednoho večera, když jsem byl s ním sám ve vagoně a on spal a hlasitě chrápal, pokusil jsem se mu ten talisman sejmout, abych viděl, co je uvnitř; sotva jsem se ho však dotkl, probudil se a vyskočil."

Už při prvním setkání Philippe panovníky ohromil a oni ho na místě přiměli, aby se přišel usadit v Rusku. Odjel takřka vzápětí. V Carském Selu mu byl připraven dům.

Ihned si získal plnou důvěru svých carských hostitelů, kteří kromě jeho magických nadání velmi oceňovali jeho klidné vystupování a jeho dokonalou zdrženlivost. Jednou nebo dvakrát týdně před nimi prováděl pokusy s hypnózou, prorokováním, vtělováním a nekromancií. Carova kolísavá vůle se při těch nočních cvičeních velmi upevňovala. Nejedno rozhodnutí mu takto nadiktoval přízrak jeho otce Alexandra III. Ve všech otázkách zdraví byly Philippovy rady rozhodující.

215 Mezi důvěrnostmi, které si carský pár a Philippe vyměňovali, bylo však jedno téma vyhrazené jen jim samým, tajemství řádu nejdůvěrnějšího, státní tajemství, které bylo zároveň tajemstvím alkovny. Carevna, provdaná 26. listopadu 1894, přivedla na svět po sobě čtyři dcery, z nichž nejmladší Anastasija se narodila 18. června 1901. Car, carevna i ruský lid s úzkostí čekali careviče. A protože byly Philippovi otevřeny všechny tajnosti přírody, prohlašoval se za schopného pohlaví nenarozených dětí nejen předpovídat, nýbrž i určovat. Spojením nejtranscendentnějších úskoků hermetické medicíny, astro-

[4]**Compiègne** — Město na Oise severovýchodně od Paříže s bývalým císařským zámkem.

mancie a psychurgie si léčitel troufal řídit vývoj zárodečných jevů podle své libosti. Složitá metoda!…

Na jaře 1902 byla Alexandra Fjodorovna znovu těhotná: nepochybovala, že tentokrát bude mít syna; car nebyl přesvědčen o nic méně; Philippe je v té víře povzbuzoval. Prvního září však carevna pocítila náhlou bolest, a aniž jí bylo možno pomoci, viděla všechny své naděje prchat.

Pro Philippovu prestiž to byla dost tvrdá rána. Zkoušelo se rozšířit, že carevna ve skutečnosti těhotná nebyla a že se nepořádky zjištěné v její fyziologii vysvětlují jedině jejím nervovým stavem. Pravda o věci se však brzy prozradila a celým dvorem se rozlehl pokřik proti lyonskému divotvorci. Car a carevna mu však věrně zachovávali důvěru, poslouchali povolně jeho vysvětlení a zůstávali o jeho magické moci přesvědčeni.

Přesto se ukázali citliví na tajné domluvy, které k nim přišly ze světa církevního. Carevnin zpovědník vladyka Feofan, k němuž chovali velkou náklonnost, dovršil to tím, že jim uvrhl duši do trýznivého zmatku. Nezavedla je snad jejich víra v okultismus za dovolené 216
meze? Nebylo zklamání, které jim bylo právě uštědřeno, Božím varováním?…

Pocítili tehdy potřebu vykonat slavnostní akt křesťanské zbožnosti a pokory.

Svatý synod už přitom dávno nedbale projednával kanonizaci neznámého mnicha, blahoslaveného Serafima, který kolem roku 1820 zemřel v pověsti svatosti v sarovském klášteře u Tambova. Věc, která nikoho nezajímala, se vlekla v nekonečném prodlužování šetření a v zapomenutí odkladů. Zastánci kanonizace navíc naráželi na vážnou námitku: mrtvola askety prošla všemi běžnými stadii nekrózy a hniloby. Pravoslavná církev však pokládá neporušitelnost lidských ostatků za nutné znamení svatosti.

Buď jak buď, car a carevna se pro oslavení blahoslaveného náhle nadchli. Mikuláš II. si jako nejvyšší ochránce církve dal o řízení podat podrobnou zprávu a nařídil, aby bylo se vší možnou pílí dovedeno do konce. Od té chvíle to bylo pro panovníky posedlostí: měli ustavičné porady s metropolity petěrburským, kyjevským a moskevským, s prokurátorem Svatého synodu, s tambovským biskupem, se sarovským igumenem. A velmi sladké jim bylo, že je v jejich horli-

vosti podporoval jejich drahý Philippe, který ke svému magismu připojoval prostou a širokou zbožnost.

Víc nebylo třeba, aby se ospalost Svatého synodu protřásla; ten vzápětí objevil v životě askety Serafima netušené nahromadění ctností, zásluh a zázraků. Jako mávnutím kouzelného proutku se všechny nesnáze urovnaly, všechny lhůty zkrátily a přes všechny
217 námitky se přešlo.

Dne 24. ledna 1903 předložil moskevský metropolita caru zprávu, která uzavírala: 1° zapsat blahoslaveného Serafima do seznamu svatých; 2° vystavit jeho tělesné ostatky jako relikvie; 3° složit na jeho počest vlastní oficium. Car připsal pod zprávu: *Přečteno s pocitem nevýslovné radosti a hlubokého dojetí.* Dekret o kanonizaci, opatřený carským souhlasem, byl vyhlášen 11. února.

Zbývalo už jen sloužit pontifikální liturgie, které blahoslaveného s konečnou platností povyšují mezi svaté. Car rozhodl, že budou obklopeny neobyčejnou nádherou: zúčastní se jich osobně s carevnou a s celou carskou rodinou.

Hmotné přípravy si vyžádaly několik měsíců. Slavnost začala 30. července. Už týden bylo vidět, jak se do Sarova hrne všechno vysoké duchovenstvo říše, tisíce kněží, mnichů a jeptišek, zástup úředníků a důstojníků a konečně nesourodá a omámená tlačenice sta tisíc poutníků. Jejich Veličenstva přijela večer: přijali je zpěvem hymnů a zvoněním zvonů; uragán ovací je provázel celou cestou. Celá noc až do úsvitu byla vyplněna noční bohoslužbou za zemřelé.

Nazítří, 31. července, začal den ranní mší s přijímáním: panovníci přistoupili ke svatému stolu. Odpoledne se konala další zádušní bohoslužba za věčný odpočinek duše, která měla být oslavena. Večer nesli Serafimovo tělo v průvodu kolem kostelů a kláštera: car pomáhal nést rakev. Kolem půlnoci byly odhaleny vzácné ostatky a poprvé vystaveny úctě věřících. Potom následovaly modlitby, litanie a žalmy bez přestání až do rána.

218 Prvního srpna sloužil vladyka Antonij, metropolita petěrburský a předseda Svatého synodu, slavnostní pontifikální mši kanonizační; trvala takřka čtyři hodiny. K večeru byl Serafimův relikviář znovu nesen v průvodu městem a klášterem. Následující den vyplnila kázání, chvalořeči, zpěvy alleluja a celá řada menších bohoslužeb. A konečně

3. srpna byl na závěr těch nesčetných liturgií vysvěcen nedávno postavený kostel zasvěcený novému světci.

O rok později, 30. července 1904, přivedla carevna na svět nynějšího následníka trůnu, careviče Alexeje.

Když se ta šťastná událost naplnila, byl už Philippe o carskou přízeň připraven.

Nehoda z 1. září 1902 proti němu byla silně využita. Mnozí jeho stoupenci tušili úpadek jeho štěstěny a spěšně se ho zřekli; někteří došli až k tvrzení, že má uhrančivé oko, nebo dokonce že nosí na sobě pečeť Antikristovu. A pak trvalá důvěrnost toho cizince s panovníky začínala urážet národní cítění. V přísnějších moskevských kruzích se lidé rozhořčovali, že car nechává svůj palác znesvěcovat fantasmagoriemi toho rozkolnického šarlatána. A konečně, ačkoli předstíral, že žije v neskutečném světě a nezná nahodilosti politiky, byl mág víc či míň vědomým nástrojem četných intrik. Nahromadil tak proti sobě znenáhla nesmiřitelné nenávisti. Na jaře 1903 se útoky zdvojnásobily. Z Paříže posílal policista Račkovskij vůdcům kampaně argumenty. Vybaven informacemi, které měl od Sûreté générale, zaslal dokonce caru přímou zprávu, v níž zdůraznil tři rozsudky, které si Philippe vysloužil.

Léčitel právě tehdy přijel do Lyonu vyřídit nějaké rodinné záležitosti. Račkovskij toho využil, aby mu v carově mysli zasadil nové rány s nadějí, že jeho návratu zabrání. Philippe však dostal zprávu o tom, co se proti němu osnuje, a 19. dubna 1903 telegrafoval velkoknížeti Nikolajovi a prosil ho o okamžitý zásah u cara. 219

Neuplynuly dva týdny a Račkovskij, tak významný orgán carské správy, strážce tak vážných tajemství, byl zcela prostě sesazen. Nedostal žádnou náhradu a žádná mu ani nebyla přislíbena: zůstal bez prostředků na pařížské dlažbě[1].

Ke konci roku 1903 byly přitom diplomatické vztahy Ruska a Japonska den ode dne napjatější: zjevně se šlo k válce.

Pochopení dramatu, které se mělo na Dálném východě odehrát, daleko přesahovalo rozum bývalého řeznického pomocníka. Přesto s pevnou jistotou věštil zářivé a rychlé vítězství. Podle své vlité vědy

[1]Revoluční nepokoje roku 1905 mu nabídly příležitost vrátit se do milosti. Ohromil ochranku odvahou a mistrovstvím svých policejních výkonů.

dokonce veřejně označoval generalissima, kterého si carova volba žádá a který byl velkoknížetem.

Car, velmi žárlivý na svou autoritu, hned pochopil, že dvorská kabala mága využívá, aby ho obešla ve výkonu jeho panovnických výsad. Vzápětí Philippa pod neurčitou záminkou propustil a zahrnul ho přitom květinami a dary.

Divotvorce se zasmušile vydal na cestu do vlasti. Po velkoleposti a nádheře Carského Sela mu čtvrť Tête-d'Or připadala sklíčeně všední. Když se vracel do své všední ordinace a navazoval styk se svou někdejší podřadnou klientelou, okusil všechnu hořkost

lidských nemilostí. Jeho povaha se brzy zachmuřila a znepokojila. Věřil, že je obklopen nepřáteli, sledován policií, pronásledován tajemnými a mocnými osobami. Mezitím ztratil svou dceru, paní Lalande, kterou zbožňoval. Zlomen bolestí, odebral se na svůj venkovský statek v L'Arbresle, kde po krátké nemoci 2. srpna 1905 zemřel.

KAPITOLA VII

1.–31. PROSINCE 1914

221

Šikanózní postupy ruské správy v Haliči. – Němci obnovují ofenzivu v Polsku; Rusové vyklízejí Lodž. – Papež Benedikt XV. a boží mír. – Krize pesimismu v ruské společnosti. Vítězství Srbů u Valjeva. – Náhlé zastavení ruských operací. Není pušek, není střeliva: vřed režimu. Před Kutuzovovým hrobem. – Statečnost a mírnost ruského vojáka. – Paní Vyrubovová; její důvěrný vztah s carevnou. – Konec roku; temná předznamenání.

Úterý 1. prosince 1914.

Jakmile se ruská vrchnost v Haliči usadila, hned tam jako dar k radostnému nástupu zavádí své nejodpornější rusifikační praktiky.

Když velkokníže Nikolaj vstupoval na haličské území, vydal před dvěma měsíci velkomyslné prohlášení:

Vám, národům Rakouska a Uherska, přináší Rusko svobodu a uskutečnění vašich národních snů. Chce, aby každý z vás mohl od nynějška růst a vzkvétat a přitom si uchovat své vzácné dědictví: svůj jazyk a svou víru.

Z celého toho krásného programu už nezbývá nic. Ruský nacionalismus se v celé Haliči rozlézá bez míry.

Správní moc je soustředěna v rukou generálního guvernéra, hra- 222
běte Vladimira Alexejeviče Bobrinského[1]. Znám ho velmi dobře; je

[1]**Bobrinskij, Georgij Alexandrovič** (1863–1928) — Hrabě, generál-pobočník a generální guvernér Haliče a Bukoviny 1914–1915. Nezaměňovat s jeho bratrancem hrabětem Vladimirem Alexejevičem Bobrinským (1868–1927), poslancem druhé až čtvrté dumy a vůdcem nacionalistické frakce. V knize je generální guvernér nazván Vladimirem Alexejevičem a autor o něm píše, že je snad nejreakčnější ze všech nacionalistů a že jádrem jeho učení je nenávist k uniatské víře. Ten popis patří skutečně Vladimiru Alexejeviči; úřad generálního guvernéra však nikoli, a správní opatření popsaná na následujících řádcích, mezi nimi zatčení metropolity Šeptyckého, jsou činy úřadu Georgije Alexandroviče. – *Pozn. překl.*

to člověk inteligentní, čestný, příjemný, ale snad nejreakčnější ze všech nacionalistů. Jádrem jeho učení je nenávist k uniatské víře. Uniatská církev však má v Haliči nejméně tři miliony sedm set tisíc věřících z celkového počtu pěti milionů obyvatel. Bobrinskij má ve zvyku říkat: „Ve východní Evropě uznávám jen tři náboženství: pravoslavné, katolické, židovské. Uniaté jsou zrádci pravosloví, odpadlíci, apostati. Je třeba je silou přivést zpět na cesty čisté pravdy…“ A tak pronásledování začalo okamžitě. Zatčení uniatského metropolity vladyky Šeptyckého[1]; vyhnání basiliánských mnichů; zabavení církevního majetku; ničení rusínských misálů; nahrazení uniatských kněží ruskými popy; odvážení rusínských dětí do Kyjeva a Charkova, aby byly vychovány v pravosloví – to je bilance posledních dvou měsíců z hlediska náboženského. Z hlediska politického k tomu třeba přičíst zrušení všech rusínských novin, zavření univerzity a škol, vyhození všech haličských úředníků a jejich nahrazení cháskou ruských byrokratů.

Mluvím o té situaci neoficiálně se Sazonovem; ohrožuje budoucnost ruské moci v těch haličských zemích, kde si Habsburkové dovedli získat tolik sympatií.

– Uznávám, říká mi, že Bobrinského politika je často nešikovná a že naši úředníci mají těžkou ruku. Nečekejte však ode mne, že se budu zastávat uniatů! Římské katolíky si ctím, i když je mi líto, že jsou v bludu. uniaty nenávidím a opovrhuji jimi, protože to jsou odpadlíci.

223 Velkokníže Nikolaj si onehdy stěžoval na zdržení, jímž trpí přepravy určené pro haličskou armádu: „Čekám vlaky se střelivem. Posílají mi vlaky s popy!“

* * *

Středa 2. prosince 1914.

Postavení ruských armád v Polsku se stává obtížným. Severně od Lodže získávají Němci, kteří dostali posily ze západní fronty, citelně převahu.

---

[1] **Šeptyckyj, Andrej** (1865–1944) — Uniatský (řeckokatolický) metropolita haličský a arcibiskup lvovský 1901–1944, rodem polský hrabě Szeptycki. Po ruském obsazení Lvova byl v září 1914 zatčen a odvezen do ruského vyhnanství, odkud se vrátil až roku 1917.

Generál Rennenkampf je zproštěn velení za to, že svou pomalostí nechal ztroskotat krásný obchvatný manévr z 25. listopadu.

Němci tvrdí, že za posledních čtrnáct dní zajali 80 000 nezraněných Rusů.

Morální stav se tedy v Rusku zdaleka nelepší. Pesimismus, který kolem sebe pozoruji, mi stejně hlásí z Moskvy, z Kyjeva a z Oděsy.

Jak se dalo čekat, hrabě Witte toho využívá, aby proti válce spílal. Jeho nynější téma je přičítat „vypočítavé nehybnosti francouzské armády" rozsah a prudkost ofenzivy, kterou Rusové musejí v Polsku odrážet. Se svou pohrdavou povýšeností a svým sardonickým úšklebkem všude opakuje: „Francouzi mají plné právo už se nebít, když jsou Rusové tak hloupí, že se nechávají zabíjet za ně."

Dá mi velkou práci dostat do tisku nějaké noticky nebo články, které by dokazovaly intenzitu našeho hmotného i morálního úsilí. Žádné noviny nemají tolik poctivosti, aby osvětlily, že jestliže Rusové musejí bojovat proti jednadvaceti německým sborům (nepočítaje Rakousko-Uhersko), mají Francouzi a Angličané před sebou nejméně dvaapadesát.

* * *

224

Sobota 5. prosince 1914.

Mezi Lodží a Łowiczem pokračuje zápas s houževnatostí; Rusové povolují.

Velkokníže Nikolaj mi dává vědět, že není o nic méně rozhodnut pokračovat ve svém pochodu na Slezsko; jeho náčelník štábu generál Januškevič mu však namítá obtížnost přeprav a vyčerpání stavů. Za posledních pět týdnů ztratili Rusové 530 000 lidí, z toho 280 000 proti Němcům.

* * *

Neděle 6. prosince 1914.

Rusové vyklidili Lodž; Němci tam vzápětí vstoupili.

Pro naše spojence je ta ztráta citelná. Lodž má nejméně 380 000 obyvatel, tedy tolik jako Lille a Roubaix dohromady; je to středisko textilního průmyslu, polský Manchester.

Jihovýchodně od Krakova ustupují Rakušané a Uhři.

Papež Benedikt XV. dal ruské vládě položit dotaz, zda by svolila k přerušení zbraní po dobu Božího hodu vánočního.

Carská vláda, děkujíc svatému Otci za tu milosrdnou myšlenku, odpověděla, že by nemohla ke zbrojnému klidu přisvědčit, předně proto, že pravoslavné Vánoce nepřipadají na stejné dny jako katolické, a pak proto, že by neměla žádnou důvěru v závazek, který by Německo podepsalo.

Když mi Sazonov tu odpověď oznamuje, živě nad ní vyslovuji po-
225 litování:

– Myšlenka božího míru byla výtečná; bylo ji třeba přijmout. Námitka, kterou vyvozujete z dvojího kalendáře, nemá žádnou cenu; mohli jste požadovat druhé přerušení nepřátelství pro své vlastní Vánoce o třináct dní později. A pokud jde o Německo, kdyby bylo zbrojný klid porušilo, bylo by proti sobě zvedlo svědomí celého světa a odcizilo by si vše, co papežství ve světě ještě představuje z mravní síly.

Sazonov mi odpovídá nervózním, nedočkavým tónem:

– Ale ne; bylo to nemožné… nemožné.

Ta rozprava se mu zjevně nelíbí. V jeho nesmiřitelnosti tuším starou nevraživost, která kdysi rozdělila církev východní a církev římskou. A pak se proti papežově iniciativě musel vzepřít Svatý synod s celou svou zvykovou rigorózností. Přesto pokračuji:

– Svatý stolec by mohl mnoho udělat na cestě, kterou nás žádá, abychom mu otevřeli… Kdyby čas od času vyslovil slovo soucitu nebo odsouzení, snad by učinil válku méně nelidskou. Vezměte například: není to hrozná věc, že ranění, kteří padnou před zákopy, v sítích z drátů, nemohou být zachráněni a že je slyšet, jak celé dny a dny stenají a zapřísahají?… A osud zajatců?… A ostřelování otevřených měst?… Jaké pole působnosti pro prostřednický vliv Svatého stolce! Jen ho nesmíme odradit při jeho prvním gestu!

Cítím však, že káži zbytečně.

* * *

Úterý 8. prosince 1914.

Z několika stran mi hlásí, že ruské armádě začíná chybět střelivo
226 a pušky. Jdu ke generálu Suchomlinovovi, ministru války, abych od něho dostal v té věci nějaké přesnější údaje.

Přijímá mě s tím nejvlídnějším výrazem. Mezi těžkými víčky mu prosakuje mžikavý úsměv, od něhož se mu krčí drobné vrásky na spáncích. Oko je zároveň mdlé i falešné. Celá jeho osoba vyjadřuje tělesnou únavu a přetvářku.

Vyslýchám ho do podrobností. Bez přestání mi opakuje: „Nemějte žádné obavy; postaral jsem se o všechno." A předkládá mi nanejvýš uklidňující čísla.

Potom mě vede k dlouhému stolu obloženému mapami a vykládá mi operace, které se vedou v Polsku. Nateklým a roztřeseným prstem mi ukazuje všechna rozmístění vojsk a označuje mi všechny cíle:

– Vidíte, říká mi, že levé křídlo našich armád rychle postupuje k Hornímu Slezsku a ponechává jen slabé stavy, aby na jihu zadržely rakousko-uherské síly. Plán velkoknížete Nikolaje je rozvinout s veškerou možnou intenzitou svou ofenzivu tímto levým křídlem, i kdyby německý tlak ve směru na Varšavu nutil pravé křídlo zakopat se mezi Vislou a Wartou… Takže všechno jde dobře; jsem si jist, že se brzy dozvíme velmi šťastné události.

Zatímco se s ním loučím, zahalí mě potměšilým pohledem, který nezapomenu.

* * *

Středa 9. prosince 1914.

Nejistota, která panuje nad vojenskými operacemi v Polsku, až příliš oprávněná předtucha ohromných ztrát, jež ruská armáda právě utrpěla, a konečně vyklizení Lodže udržují ve veřejnosti pochmurný smutek. Všude potkávám jen lidi sklíčené, *down-hearted*. 227
Ta skleslost se neprojevuje jen v salonech a v klubech, nýbrž i na úřadech, v obchodech, v ulicích.

Vcházím dnes odpoledne k jednomu antikváři na Litějném. Po pěti minutách jakéhosi smlouvání se mě s úzkostí ve tváři zeptá:

– Ach, Excelence, kdypak už ta válka skončí?… Je pravda, že jsme u Lodže ztratili milion lidí?…

– Milion lidí!… Kdo vám to řekl?… Vaše ztráty jsou značné; ujišťuji vás však, že k takovému číslu mají hodně daleko… Máte v armádě syna nebo příbuzné?

– Ne, chválabohu!… Ale ta válka je příliš dlouhá, příliš hrozná. A pak, Němce nikdy neporazíme. Tak proč s tím hned neskoncovat?

Těším ho, jak mohu; dokazuji mu, že budeme-li houževnatí, jistě zvítězíme. Poslouchá mě s výrazem skeptickým a zdrceným. Když zmlknu, ujme se slova znovu:

– Vy Francouzi možná zvítězíte. My Rusové ne! Partie je prohraná… Tak proč, Pane Bože, dávat pobíjet tolik lidí? Proč s tím hned neskoncovat?…

Běda! Kolik Rusů asi dnes uvažuje stejně? Podivné smýšlení má tento národ, schopný nejušlechtilejších obětí, a naproti tomu tak náchylný k malomyslnosti, k zřeknutí se sebe sama, k předem přijatému nejhoršímu osudu!

Když se vracím na velvyslanectví, zastihnu tam starého barona H…, který před nějakými deseti lety hrál politickou úlohu, ale od té doby se uzavřel do zahálky a světských klepů. Mluví se mnou o vo-
228 jenských událostech.

– Jde to velmi zle… Už žádné iluze!… Velkokníže Nikolaj je neschopný!… Bitva u Lodže, jaké šílenství, jaká pohroma!… Naše ztráty: přes milion lidí!… Nad Němci už nikdy nezískáme převahu… Je třeba pomýšlet na mír.

Namítám, že tři spojenecké země jsou nuceny vést válku až do porážky Německa; neboť v sázce není nic menšího než jejich nezávislost a celistvost jejich národů; dodávám, že ponižující mír by v Rusku neomylně rozpoutal revoluci, a jakou revoluci! Uzavírám, že ostatně mám naprostou důvěru ve věrnost cara naší společné věci.

H… se ujme slova zase, tlumeným hlasem, jako by nás někdo mohl slyšet:

– Ó, car…, car…

A zarazí se. Naléhám.

– Co tím chcete říci? Dokončete.

Pokračuje s velkými rozpaky, neboť vstupuje na nebezpečnou půdu:

– Teď je car na Německo rozzuřený; brzy však pochopí, že vede Rusko do záhuby… Dají mu to pochopit… Už odtud slyším toho ničemu Rasputina, jak mu říká: „Copak! To chceš ještě dlouho nechat téci krev svého lidu? To nevidíš, že tě Bůh opouští?…“ Toho dne, pane velvyslanče, bude mír blízko.

Rozhovor tehdy suchým tónem přetnu:

– To jsou hloupé klepy… Car přísahal na evangelium a na ikonu Kazaňské Matky Boží, že nepodepíše mír, dokud bude na ruské půdě jediný nepřátelský voják. Nikdy mě nepřesvědčíte, že by mohl takovou přísahu porušit. Nezapomeňte, že v den, kdy ji skládal, si přál, abych byl při něm a stal se svědkem a ručitelem toho, co přísahal před Bohem. V tomhle bude vždycky neoblomný. Spíše než aby zradil své slovo, šel by až na smrt… 229

* * *

Čtvrtek 10. prosince 1914.

Srbové uštědřili Rakušanům a Uhrům porážku u Valjeva[1]. Nepřítel zanechal v rukou vítěze 20 000 zajatců a asi padesát děl.

Francouzská vláda se včera vrátila do Paříže.

* * *

Sobota 12. prosince 1914.

Generál de Laguiche mi píše z velkého hlavního stanu:

Záležitosti nabývají u Krakova příznivého obratu. Na severu se na linii Ilno[2]–Łowicz–Piotrków udržuje statu quo a myslím, že se tam dosáhlo postavení, o něž šlo. Operace tam budou zřejmě méně čilé než na straně slezské.

* * *

Pondělí 14. prosince 1914.

Nezadrhla se už ruská ofenziva ke Slezsku? Utrpěli včera jižně od Visly, u Limanowe[3], vážný nezdar, který tím, že uvolňuje Krakov, zřejmě musí mít ohlas na celé frontě jižního Polska. O tom nezdaru se mlčí.

---

[1]**Valjevo** — Město v západním Srbsku na Kolubaře, srbsky Ваљево.

[2]Místo toho jména se na uvedené linii nenachází; patrně Iłów nad Vislou, severozápadně od Łowicze. Může jít o chybu pisatele depeše nebo o zkomolení při opisu. – *Pozn. překl.*

[3]**Limanowa** — Město v Haliči, korunní zemi Rakouska-Uherska, jihovýchodně od Krakova; dnes v Polsku. Od 1. do 13. prosince 1914 se u něj odehrála bitva u Limanowy a Łapanówa, která zastavila ruský postup ke Krakovu.

Car nyní navštěvuje kavkazskou frontu, kde se operace rozvíjejí úspěšně.

* * *

230

Úterý 15. prosince 1914.

V západní Haliči Rusové na celé čáře ustupují k Visle. Ten ústup definitivně ničí záměr ofenzivy ke Slezsku.

Kníže Bülow[1] je jmenován velvyslancem v Římě. Mezi Německem a Itálií se rozehraje velká partie.

* * *

Středa 16. prosince 1914.

Opakované úspěchy, jichž Němci za poslední čtyři měsíce dosáhli v Mazursku a v Polsku, byly všechny vyvolány „železničním tahem", to jest rychlým a tajným přesunem manévrovací masy na jiné místo fronty k nenadálému úderu. Hustá síť železnic, která brázdí Prusko, Poznaňsko a Slezsko rovnoběžně s hranicí, dovoluje vykonat tyto velké boční přesuny za několik dní, zatímco ruský generální štáb potřebuje na sebemenší změnu v rozložení stavů na bojové čáře několik týdnů.

* * *

Čtvrtek 17. prosince 1914.

Velkokníže Nikolaj mi „s bolestí" oznamuje, že je nucen své operace zastavit: odůvodňuje to rozhodnutí nadměrnými ztrátami,
231 které jeho vojska právě utrpěla, a skutečností ještě vážnější, totiž že dělostřelectvo spotřebovalo všechno své střelivo.

Stěžuji si Sazonovovi na situaci, která se mi takto odhaluje; vyjadřuji se dosti ostrým tónem:

– Generál Suchomlinov, pravím, mi dvacetkrát prohlásil, že jsou učiněna všechna opatření, aby bylo ruské dělostřelectvo vždy hojně zásobeno střelivem… Důrazně jsem ho upozornil na tu ohromnou spotřebu, která se stala normální mírou bitev. Ujistil mě, že se

[1] **Bülow, Bernhard von** (1849–1929) — Kníže, německý kancléř 1900–1909 a velvyslanec v Římě 1914–1915.

uschopnil vyhovět všem požadavkům, všem eventualitám. Dostal jsem o tom od něho dokonce písemné potvrzení… Prosím vás, abyste to mým jménem přednesl caru.

– Neopomenu Jeho Veličenstvu sdělit, co jste mi právě řekl.

Na tom zůstaneme. Pocity, které Sazonovovi vnuká Suchomlinovova povaha, mi ručí za to, že z mé stížnosti vytěží všechno, co se vytěžit dá.

* * *

Pondělí 18. prosince 1914.[1]

Včera jsem se dověděl, že ruské dělostřelectvo je bez střeliva; dnes ráno se dovídám, že pěchota je bez pušek!

Jdu ihned ke generálu Beljajevovi, náčelníku generálního štábu armády na ministerstvu války, a žádám ho o vysvětlení.

Velmi pracovitý, sama čest a svědomí, přiznává mi všechno:

– Naše ztráty na lidech byly kolosální. Kdyby šlo jen o doplnění stavů, zjednali bychom nápravu rychle, neboť ve svých skladech máme přes 800 000 lidí. Abychom však ty lidi vyzbrojili a vycvičili, chybějí nám pušky. Naše počáteční zásoba byla 5 600 000 pušek. 232
Alespoň jsme tomu věřili; věřil tomu velkokníže Nikolaj; věřil jsem tomu i já sám. Byli jsme zločinně oklamáni: naše sklady jsou téměř prázdné. Promiňte mi, že se o tak bolestném předmětu nebudu rozšiřovat… Abychom ten schodek vyrovnali, koupíme v Japonsku a v Americe milion pušek a doufáme, že se nám podaří vyrábět jich ve svých závodech sto tisíc měsíčně. Snad nám jich také Francie a Anglie budou moci několik set tisíc postoupit… Pokud jde o dělostřelecké střelivo, naše situace není o nic méně tíživá. Spotřeba překročila všechny naše výpočty, všechny naše předpoklady. Na začátku války jsme měli ve svých arzenálech 5 200 000 šrapnelů ráže 76 milimetrů. Celá naše záloha je vyčerpána. Armády by potřebovaly 45 000 ran denně. Naše denní výroba přitom dosahuje

1

18. prosince 1914 byl pátek. Předchozí i následující zápis, ze 14. a 21. prosince, pondělky jsou; autor si patrně nesl den týdne z předchozí datace. – *Pozn. překl.*

nejvýš 13 000; počítáme, že kolem 15. února dosáhne 20 000. Do toho dne nebude postavení našich armád jen obtížné, nýbrž nebezpečné. V březnu začnou docházet objednávky, které jsme učinili v cizině; předpokládám, že kolem 15. dubna budeme mít takto 27 000 ran denně a že od 15. května jich budeme mít 40 000… To je, pane velvyslanče, všechno, co vám mohu říci. Nic jsem vám nezatajil.

Děkuji mu za upřímnost; dělám si několik poznámek a odcházím.

Venku pod šedivým a matným nebem, jako by bylo z cínu, zuřivě smetá ledový vítr břehy Něvy a žene před sebou víry sněhu. Zimní pustota velké řeky, ztuhlé kam oko dohlédne mezi svými žulovými nábřežími, mi nikdy ještě nepřipadala tak divoká: zdá se, že ta krajina vyjadřuje všechno, co je v dějinách ruského národa tragického a neúprosného, osudového a nenapravitelného.

* * *

233

Sobota 19. prosince 1914.

Dnes jsou carovy jmeniny. V Kazaňském chrámu se slouží děkovná bohoslužba. Všichni dvorní hodnostáři, ministři, vysocí úředníci a diplomatický sbor jsou při ní přítomni ve velké uniformě. Veřejnost se tísní vzadu v lodi, mezi dvěma majestátními řadami zdvojených sloupů.

V oslnivé záři, která vyzařuje z lustrů a kandelábrů, v jiskření ikon pobitých zlatem a vykládaných drahokamy je národní svatyně bájně nádherná. Po celou bohoslužbu následují zpěvy jeden za druhým, s melodickým bohatstvím, čistotou provedení, šíří slohu a slavnostností přízvuku, které dosahují nejvyššího náboženského dojetí.

Ke konci obřadu zahlédnu předsedu rady ministrů Goremykina, odtáhnu ho za sloup a pustím se do něho kvůli nedostatečnosti vojenské součinnosti, kterou Rusko přináší našemu společnému úsilí. Buchanan a Sazonov, kteří mě slyší, se do rozhovoru vmísí. Goremykin se svou pomalou a skeptickou řečí zkouší Suchomlinova hájit:

– Vždyť i ve Francii a v Anglii je o střelivo nouze! A přece, oč je váš průmysl bohatší než náš, oč je vaše strojní vybavení dokonalejší! Ostatně dalo se takové hýření střelami předvídat?…

Namítám:

– Nevyčítám generálu Suchomlinovovi, že před válkou nepředvídal, že každá bitva bude orgií střeliva; nevyčítám mu ani pomalost, která je vlastní stavu vašeho průmyslu; 234

vyčítám mu, že neudělal nic, aby nynější krizi odvrátil, ačkoli už tři měsíce jsem mu ji jménem generála Joffra ohlásil… A ten nedostatek pušek! Není to ještě trestuhodnější?

Goremykin protestuje jen pro formu, vyhýbavými slovy a netečnými gesty. Buchanan mě rázně podpoří. Sazonov přisvědčuje svou mlčenlivostí.

Podivná rozprava mezi spojenci v chrámu, kde se polní maršál kníže Kutuzov přišel pomodlit, než odejel do války roku 1812, dva kroky od jeho hrobu a před trofejemi, které Francouzi zanechali při ústupu z Ruska!

* * *

Neděle 20. prosince 1914.

Z několika stran se ke mně donáší, že se v kruzích intelektuálních a liberálních mluví o Francii stejně nepřejícně jako nespravedlivě a jízlivě.

Už čtyřikrát nebo pětkrát od konce vlády veliké Kateřiny prošlo Rusko krizí galofobie. Francouzské myšlenky, módy a způsoby se Rusům pravidelně znelíbily. Poslední krize, k níž se nynější příznaky pojí, zuřila jen ve vrstvách *inteligence*, které nám neodpouštějí, že jsme carismu poskytli svou finanční součinnost a upevnili tak samovládný režim. Roku 1906 se Maxim Gorkij[1] odvážil napsat:

Tak tohle jsi tedy udělala ty, Francie, matko Svobody! Tvá úplatná ruka uzavřela celému národu cestu k nezávislosti! A přece ne! Den našeho osvobození tím nebude opožděn; tvou vinou nás však bude stát mnohem více krve. Ať ta krev vystříkne na tvé zbabělé a lživé tváře! A já, ty má kdysi zbožňovaná, já ti vmetu do 235 *tváře svůj plivanec žluče!*

Dnes se k výtce finančních půjček přidává hloupé obvinění: to Francie prý strhla Rusko do války, aby si za cenu ruské krve dala vrátit Alsasko-Lotrinsko.

---

[1]**Gorkij, Maxim** (1868–1936) — Ruský spisovatel, vlastním jménem Alexej Maximovič Peškov. Roku 1906 veřejně odsoudil francouzské půjčky carismu a po letech emigrace se roku 1913 vrátil do Ruska.

LE GRAND-DUC NICOLAS-NICOLAÏÉWITCH

Velkokníže Nikolaj Nikolajevič

Proti těm sklonům působím, jak mohu; mé působení je však nutně omezené a tajné. Rozvinu-li příliš své styky s liberálními kruhy, stanu se podezřelým vládní straně a caru; krom toho dám hroznou zbraň reakcionářům z krajní pravice, carevnině kabale, kteří hlásají, že spojenectví s republikánskou Francií je pro pravoslavný carismus smrtelným nebezpečím a že spása může přijít jen ze smíření s německým *kaiserismem*.

* * *

Pondělí 21. prosince 1914.

Zatímco jsem na návštěvě u paní Goremykinové, vlídné a milé staré dámy pod korunou bílých vlasů, přichází se k nám na čaj připojit její muž. Říkám mu tónem přátelské výtky:

– Předevčírem v Kazaňském chrámu se mi zdálo, že se na obtíže vojenské situace díváte s velmi klidnou duší.

Odpovídá mi svým chabým a šibalským hlasem:

– Co chcete?... Jsem tak starý! Tak dávno mě měli dát do rakve! Řekl jsem to onehdy i caru; Jeho Veličenstvo mě však nechtělo slyšet... Snad je koneckonců lépe, že je to tak. V mém věku už se člověk nesnaží měnit pořádek věcí víc, než je nutno...

Dnes večer, když o té skeptické řeči přemýšlím, se ptám, není-li méně nemístná, než se zprvu zdá; neobsahuje-li, omezíme-li ji na ruský stát, dosti silnou dávku moudrosti. A vrací se mi na mysl slovo Josepha de Maistra: *Běda špatným vládám! Třikrát běda jim, když se chtějí polepšit!* 236

* * *

Úterý 22. prosince 1914.

Už dva dny se ve veřejnosti ví, že ruské operace jsou zastaveny, a pro nedostatek úředních zpráv se situace posuzuje ještě hůř, než jaká je. Velký hlavní stan se proto dnes rozhodl uveřejnit tuto noticku:

To, že naše armády zaujaly užší frontu, je výsledkem svobodného rozhodnutí vojenské vrchnosti. Toto zaujetí, zcela přirozené, je důsledkem soustředění velmi značných německých sil proti nám. Nadto nám toto rozhodnutí poskytuje další výhody. Je nám bohužel nemožné podávat veřejnému mínění vysvětlení vojenské povahy.

Ta noticka tak neobratně sepsaná působí zle. Všichni si myslí: „To musí být s našimi věcmi špatně, když nám neumějí říci nic jiného!“

* * *

Středa 23. prosince 1914.

Paní P…, vrchní ošetřovatelka u polního lazaretu první linie, která přijíždí z Polska, mi dosvědčuje, že ruská vojska jsou obdivuhodná svou neohroženou a horoucí statečností. Zkoušek jim přesto nebývá
237 šetřeno; nepřetržité a urputné boje, ohromné ztráty v palbě, vysilující pochody ve sněhu, utrpení navíc, které raněným působí obtížnost přeprav a krutost mrazu, a tak dál.

Uvádí mi mimoto několik zajímavých příkladů mírnosti, s jakou se ruský voják chová k rakouským a německým zajatcům.

Je to rys národní povahy: Rus nemá bojovný pud a má velmi milosrdné srdce. Ve srovnání s germánským eposem jsou ruské *byliny* v tomto ohledu výmluvné: nikdy válku neoslavují a jejich hrdinové, jejich *bohatýři*[1], mají vždy úlohu obránců. Krom toho je ruský rolník hluboce přístupný soucitu. Mužik musí být úplně bez všeho, aby odepřel almužnu tomu, kdo ho o ni poprosí „pro Krista!“ A jeho duše se hned dojme při pohledu na ubožáka, na mrzáka, na zajatce.

Je to tento evangelický pud, co činí ruského vojáka tak náchylným smířit se se svým nepřítelem, sbratřit se s ním. Při ústupu roku 1812 Francouzi krutě zakusili divokost kozáků a chtivost Židů; téměř vždy však našli soucit a pomoc u řadových vojáků a u mužiků: svědectví je toho nadbytek. Rovněž za krymské války se při sebemenším příměří ozývaly z ruského zákopu výzvy ke sbratření.

* * *

Čtvrtek 24. prosince 1914.

---

[1]**byliny a bohatýři** — Rusky былины – ruské ústně tradované hrdinské zpěvy, volně založené na historických událostech. Nejstarší vrstva se váže ke Kyjevské Rusi desátého až dvanáctého století a ke dvoru knížete Vladimíra; dochovaly se hlavně na ruském severu, v okolí Oněžského jezera a na Pečoře, kde je v devatenáctém století zapsali Rybnikov a Gilferding. Bohatýři jsou jejich hrdinové, obdoba potulného rytíře a podle tradice členové Vladimírovy družiny; nejznámější jsou Ilja Muromec a Dobryňa Nikitič.

Generál de Laguiche mi z Baranovičů potvrzuje odhalení generála Beljajeva: zastavení ruských operací je odůvodněno nikoli velikostí německých stavů, nýbrž naprostým nedostatkem dělostřeleckého střeliva a pušek. Zoufalý velkokníže Nikolaj se snaží, seč je, té vážné situaci čelit. 238

Účinkem přísných rozkazů se už uvolnilo několik tisíc pušek. Výroba státních závodů bude zesílena. Pokud jde o vojenské operace, bude se v nich pokračovat v celé možné míře. Cílem je stále vstup na německé území.

* * *

Sobota 26. prosince 1914.

Při návratu z Kavkazu se car zastavil v Moskvě. Dostalo se mu tam přijetí nanejvýš vřelého; mohl se tak přesvědčit o výtečném duchu, který moskevské obyvatelstvo a moskevskou společnost oživuje.

Všechny listy města té příležitosti využily, aby prohlásily, že válka musí být vedena až do porážky germánství; několik jich velmi šťastně upřesnilo, že k dosažení toho výsledku nestačí „vzplanutí nadšení“, nýbrž že je k němu třeba ještě houževnaté vůle, neoblomné trpělivosti a přijetí nesmírných obětí.

Car několikrát opakoval svému okolí:

– Zde se vskutku cítím v srdci svého lidu!... Vzduch je tu stejně čistý a oživující jako na frontě.

* * *

Neděle 27. prosince 1914.

Všechny osoby, které se v Moskvě k caru přiblížily, mu mluvily o Cařihradu a všechny se vyjádřily stejně: „Získání Úžin je pro říši životním zájmem a má přednost před všemi územními výhodami, jichž by Rusko mohlo dosáhnout na úkor Německa nebo Rakouska... Neutralizace Bosporu a Dardanel by byla kombinací 239 neúplnou, zbastardělou, plnou nebezpečí do budoucna... Cařihrad musí být ruským městem... Černé moře se musí stát ruským jezerem...“

Francouzský průmyslník, který přijíždí z Charkova a z Oděsy, mi hlásí, že se tam nemluví jinak. Zatímco však v Moskvě převládá hle-

disko historické, politické a mystické, v jižním Rusku převažují argumenty obchodní; k tlaku ke Středozemnímu[1] moři tam vedou pšenice černozemě a uhlí Donce.

* * *

Pondělí 28. prosince 1914.

V ruském mínění se stále zřetelněji rýsují dva proudy, jeden unášený ke světlým obzorům, k pohádkovým výbojům, k Cařihradu, Thrákii, Arménii, Trapezuntu, Persii… druhý zaražený před nezlomnou překážkou germánského útesu a odtékající k temným výhledům, aby vyústil v pesimismus, v pocit bezmoci, v odevzdanost.

Velmi zvláštní na tom je, že ty dva proudy u téže osoby koexistují, nebo se alespoň často střídají, jako by oba vyhovovaly dvěma nejvýraznějším sklonům ruské duše: snu a rozčarování.

* * *

Úterý 29. prosince 1914.

Jak podivná osoba, paní Anna Alexandrovna Vyrubovová! Nemá žádný titul, nezastává žádný úřad, nepobírá žádný plat, neobjevuje se při žádném obřadu. To zarputilé ústraní, ta naprostá nezištnost
240 tvoří celý její kredit u panovníků, které ustavičně obléhají prosebníci a ctižádostivci. Dcera ředitele carovy vlastní kanceláře Tanějeva je téměř bez jmění. A carevna ji jen s velkou námahou může přimět, aby čas od času přijala nějaký bezcenný šperk, nějaké šaty nebo plášť.

Tělesně je těžkopádná, obyčejná, kulatá hlava, masité rty, světlé oči bez výrazu, bujné tvary, krev hned pod kůží; je jí dvaatřicet let. Obléká se s docela venkovskou prostotou. Velmi nábožná, málo inteligentní. Setkal jsem se s ní dvakrát u její matky, paní Tanějevové, rozené Tolsté, která je naproti tomu žena vzdělaná a vybraná. Hovořili jsme spolu všichni tři dlouho; Anna Alexandrovna mi připadala velmi krátkého rozumu a bez půvabu.

---

[1] **Středozemní moře** — Vnitřní moře mezi Evropou, Afrikou a Asií. V knize vystupuje v souvislosti s maltézskou epizodou Pavla I. a s otázkou Úžin.

Jako dívka byla dvorní dámou carevny, která ji provdala za námořního důstojníka, poručíka Vyrubova. Po několika dnech manželství rozvod…

Nyní paní Vyrubovová bydlí v Carském Selu ve velmi skromné vile na rohu Srednaji a Cerkovnaji, dvě stě metrů od carského paláce. Navzdory přísnostem etikety přichází carevna ke své přítelkyni často na dlouhé návštěvy; nadto jí v samém paláci vyhradila odpočívací pokoj. Obě ženy se tak sotva kdy opouštějí. Zvlášť pak paní Vyrubovová tráví pravidelně všechny své večery s panovníky a s jejich dětmi. Nikdo jiný do toho rodinného kruhu nikdy nevstoupí; hraje se tam dáma; dělají se pasiánsy, skládačky, trochu se muzicíruje; čtou se nahlas velmi počestné romány, a to nejraději anglické. Když děti odejdou nahoru do svých pokojů, zůstává paní Vyrubovová s panovníky asi do půlnoci; je tak přítomna všem jejich rozhovorům a vždy se staví na stranu Alexandry Fjodorovny. 241

A protože se car neodváží rozhodnout nic bez rady nebo aspoň bez souhlasu své ženy, jsou to koneckonců carevna a paní Vyrubovová, kdo vládne Rusku!

Kněžna R…, s níž jsem nedávno mluvil o carském dvoře, mi říkala:

– Není to k zoufání, pomyslet si, že páni Ruska žijí v takovém ovzduší? Mám dojem, jako by bydleli v pokojích, které se nikdy nevětrají… Považte, že nikdy… slyšíte: nikdy je nikdo nevidí zblízka, nikdo s nimi neobědvá, nikdo se s nimi neprochází, nikdo s nimi nevečeří, nikdo s nimi netráví večer, nikdo… kromě Anny Vyrubovové!… Když si vzpomenu, co mi rodiče vyprávěli o dvoře Alexandra II. a o dvoře Alexandra III., chce se mi plakat. Jistě, byly tehdy intriky, řevnivosti, protekce, i skandály, jako na všech dvorech. Ale byl tam aspoň život. Člověk se k panovníkům přiblížil; mluvilo se před nimi zcela volně; dovídali se tak mnoho věcí. A lidé se zase učili je znát, mít je rádi… Kdežto dnes… jaká bída, jaký úpadek!…

Jak paní Vyrubovovou vymezit? Jaká je skrytá pohnutka jejího počínání? Jaký cíl, jaké sny sleduje? Přívlastek, který na ni slýchám vztahovat nejčastěji, je intrikánka. Jaká je to však intrikánka, která pohrdá poctami, která odmítá zisky? Než jsem se s ní setkal, hledal jsem v její povaze jakousi obdobu s kněžnou des Ursins. Jak jsem byl daleko! A kolik omluv dlužím památce té slavné *camerera mayor*!

Jistě, řídila manželskou důvěrnost Filipa[1] V. a Marie Luisy. Saint-Simon však o ní mohl napsat, „že měla nanejvýš vznešený vzhled, který spíše přitahoval, než plašil“, a že jestliže jí bylo třeba přičítat
242 mnoho ctižádostí, byly to aspoň „ctižádosti rozsáhlé, hodně nad její pohlaví“. A konečně, k géniu politické intriky připojovala nejskvělejší a nejvyšší vlastnosti ducha, nemluvě o milostném půvabu, který se v ní „udržel na hladině“ až do stáří. Vedle toho velkolepého ženského exempláře dělá Vyrubovová ubohou figuru. K vysvětlení jejího postavení a její úlohy v carském paláci by snad stačilo uvést její osobní oddanost carevně, oddanost nižšího a služebného tvora panovnici věčně nemocné, zdrcené svou mocí, obléhané hrůzami a cítící, jak na ní leží děsivý osud…

* * *

Středa 30. prosince 1914.

Ministr vnitra Nikolaj Maklakov mi vypráví cestovní příhodu, která se mu nedávno stala a která osvětluje zvláštní stránku ruského smýšlení:

– Vracel jsem se z Jaroslavle trojkou, říká mi. Byl jsem sám a zbývalo mi ujet sotva tucet verst, když mě zastihla sněhová vichřice. Na dva kroky před sebe nebylo vidět. Můj kočí přesto svá zvířata pobízí, aby se pokusil dosáhnout města před setměním. Brzy však ztrácí směr: váhá; zatáčí vpravo, vlevo. Začínám mít obavy, tím spíš, že vichřice zdvojnásobuje prudkost. Najednou se potah zastaví. Můj člověk se třikrát zeširoka pokřižuje a zamumlá modlitbu. Potom hodí opratě na oje a volá na své koně: „Hyje! hyje! jeďte, děti moje! jeďte rychle, bratříčkové moji!…“ Tři koně vztyčí uši, zafuní nozdrami, zatřesou hlavou na všechny strany a konečně vyrazí ostrým během skrz
243 oslepující poryvy. Můj kočí se tehdy ke mně obrátí a říká mi: „Vidíš, barine, když člověk už nezná cestu, nejlepší, co může udělat, je svěřit se svým zvířatům a milosti Boží!“ O hodinu později jsem přijel do Jaroslavle.

Odpovídám Maklakovovi:

---

[1] **Filip V.** (1683–1746) — Španělský král 1700–1746, vnuk Ludvíka XIV. a první Bourbon na španělském trůně. Nezaměňovat s Filipem Égalité ani s Ludvíkem Filipem. V knize je zmíněn kvůli kněžně des Ursins, která jako camerera mayor řídila jeho manželskou důvěrnost s Marií Luisou Savojskou.

– Vaše podobenství je velmi básnické; přiznávám však, že bych je byl v době míru ocenil lépe.

* * *

Čtvrtek 31. prosince 1914.

Za hodinu skončí rok 1914.

Smutek vyhnanství…

Od chvíle, kdy tato válka převrací svět, události už tolikrát odporovaly nejrozumnějším výpočtům a popřely nejmoudřejší předpovědi, že se člověk už neodvažuje pouštět do úlohy proroka, leda v mezích blízkých obzorů a bezprostředních náhodností.

Dnes odpoledne jsem však měl se švýcarským vyslancem Odierem dlouhý a volný rozhovor, v němž výměna našich zpráv, setkání našich myšlenek a rozdílnost našich hledisek mé výhledy poněkud rozšířily. Odier je duch jasný, přesný, který k velké zkušenosti připojuje ostrý smysl pro skutečnost. Náš závěr byl, že se Německo těžce zmýlilo, když věřilo, že válku rychle skončí; že zápas bude velmi dlouhý, velmi dlouhý, a že konečné vítězství připadne houževnatějšímu.

Válka se tedy stává válkou opotřebovací a bude bohužel třeba, aby opotřebení bylo úplné: opotřebení potravinových zdrojů, opotřebení strojního vybavení a průmyslových výrobků; opotřebení lidského materiálu, opotřebení morálních sil. A je zjevné, že to budou poslední jmenované, které v nejvyšší hodině rozhodnou. 244

Posuzujeme-li věc z této stránky, není ten problém pro Rusko bez znepokojení. Rus je tak náchylný nechat se zdeptat, měnit svá přání, zprotivit si své sny! Přes své obdivuhodné dary ducha a srdce je ruský národ tím, který ve svém duševním životě zaznamenává nejvíce úpadků a nedochůdčat. Jedním z typů, které ruská literatura uvádí na scénu nejčastěji, je zoufalec, odevzdanec, ztroskotanec. Četl jsem nedávno strhující stránku Čechova, romanopisce, který po Tolstém a Dostojevském[1] analyzoval ruskou duši nejlépe: *Proč se tak rychle unavujeme? Čím to je, že po tolika vydaném zápalu,*

[1] **Dostojevskij, Fjodor Michajlovič** (1821–1881) — Spisovatel. Za účast v Petraševského kroužku byl roku 1849 odsouzen k smrti a po zinscenované exekuci poslán na čtyři roky na katorgu do Omsku.

vášni a víře na začátku skoro vždy kolem třicítky zbankrotujeme? A když padneme, čím to je, že se nikdy nepokusíme zvednout?...

KAPITOLA VIII

1. LEDNA – 13. ÚNORA 1915

245

Vhodnost uzavřít s Rakousko-Uherskem zvláštní mír. – Carevnino vlastenectví. – Ochranka: její počátky, její výsady, její moc. Palácová policie a carova bezpečnost. – Francouzská politika a Rakousko-Uhersko. – Náboženské cítění ruského lidu. Evangelismus a mysticismus. Sekty. – V muzeu Ermitáže. – Obřad 1. ledna (starého stylu) v Carském Selu. Pevná prohlášení, která mi car učiní. – Paní Vyrubovová a Rasputin. – Inteligence ruského rolníka. – Samovláda a pravoslaví; nauka o úplném carismu. – Ruští studenti; univerzitní proletariát; studentky. – Milosrdný pud mužikův. – Polská otázka. – Nalezený carův telegram císaři Vilémovi; přitížení německé odpovědnosti. – Znovuotevření dumy; sen o Cařihradu. – Hrdina revolučního socialismu: Burcev. Francouzská vláda mě pověří, abych pro něho vymohl milost. Carova velkomyslnost.

Pátek 1. ledna 1915.

Hovoříme přátelsky, Sazonov, Buchanan a já, o vyhlídkách, které rok 1915 otevírá naší spolupráci. Nikdo z nás si nedělá iluze o nesmírném úsilí, jež nám válka chystá a jemuž se nemáme ani možnost, ani právo vyhnout, neboť v sázce je sama nezávislost našeho národního života.

– Přesto, pravím, vojenská zkušenost posledních měsíců a tím spíše posledních týdnů v sobě podle mne nese velmi užitečné pou- 246
čení, a bylo by naší vinou, kdybychom z něho netěžili.

– Jaké poučení? ptá se Sazonov.

Ujmu se slova znovu a zdůrazním přitom zcela osobní povahu svých slov:

– Je-li německý blok tak těžké načít, měli bychom se všemi prostředky síly i přesvědčování přičinit o to, abychom od germánské koalice odtrhli Rakousko-Uhersko. A věřím, že bychom toho mohli dosáhnout v době dosti krátké. Císař František Josef je velmi starý;

víme, že té války lituje a že si přeje jen zemřít v míru. Vy jste jeho haličským armádám uštědřili porážku za porážkou; Srbové právě dobyli skvělého vítězství u Valjeva; Rumunsko hrozí; Itálie je nejistá. Roku 1859 a 1866 nebyla habsburská monarchie ve vážnějším nebezpečí. A přece tentýž František Josef tehdy svolil k velkým územním obětem, aby zachránil svou korunu… Nuže, mezi námi, drahý pane ministře, kdyby vídeňský kabinet přistoupil na to, že vám postoupí Halič a Srbsku Bosnu a Hercegovinu, nezdál by se vám to výsledek dostatečný k tomu, abyste s Rakousko-Uherskem uzavřeli zvláštní mír?

Sazonov se zašklebí a odpoví mi suše:

– A Čechy? A Chorvatsko[1]? Ty byste nechal pod jejich nynějším režimem?… To není možné.

– Když s vámi mluvím soukromě, dovolte mi říci, že se mi ve strašné zkoušce, která je uložena Francii, zdají být problém český a jihoslovanský druhořadé.

Sazonov podrážděně zavrtí hlavou:

– Ne. Rakousko-Uhersko bude třeba rozkouskovat.

Ujmu se tedy znovu svých prvních argumentů a rozvedu je. Vy-
247 kládám, že odpadnutí Rakousko- Uherska by s sebou neslo ze stanoviska strategického i morálního značné následky; že by z toho těžilo první Rusko; že naším zřejmým zájmem a naší zjevnou povinností je soustředit na Německo celou svou útočnou a ničivou moc; že bychom se tudíž, kdyby nám vídeňský kabinet nabídl rozumné mírové podmínky, dopustili těžké chyby, kdybychom je a priori odmítli. Ostatně bychom mohli požadovat, aby byla Čechům a Chorvatům přiznána široká autonomie: to by už bylo pro slovanství velmi krásné vítězství…

Zdá se, že mé naléhání na Sazonova zapůsobilo:

– Vskutku, říká, to vyžaduje úvahu.

Sotva se vrátím na velvyslanectví, podávám o tom rozhovoru zprávu Delcassému a připomínám mu nesporné výhody, které pro Francii představuje udržení velkého politického systému v podunajské oblasti.

---

[1]**Chorvatsko** — Království v uherské části habsburské monarchie, spojené se Slavonií a spravované ze Záhřebu; roku 1918 vstoupilo do Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, dnes je samostatnou republikou.

* * *

Úterý 5. ledna 1915.

Podívaná ulice je vždy poučná. Často si všímám, jak neurčitý, roztržitý a nepřítomný výraz má mužik, který jde kolem.

Zde je například pozorování, které si člověk může dopřát každou chvíli a které se mu někdy i vnutí, aniž je hledá.

Proti sobě jedou dvoje saně; jsou od sebe ještě dvacet metrů a právě jedny proti druhým. Kočí jako obvykle nedbale nechávají opratě splývat po zádi svých koní. A jejich pohled rovněž splývá, nepozorný, kolem nich. Zatím však už jsou potahy od sebe jen deset metrů. *Izvozčici*[1] teprve začínají znamenat, že se srazí, nezmění-li směr. Tehdy s nerozhodnou pomalostí sbírají opratě. Vidina docela blízké překážky však zůstává v jejich očích ještě zmatená. Když už se koně málem dotýkají nozdrami, hodí jimi trhnutí uzdy prudce doprava… ledaže se oboje saně už převrátily do sněhu. 248

Několikrát jsem se pobavil tím, že jsem počítal čas, který uplyne mezi okamžikem, kdy je zřejmé, že saně jedou proti sobě, a okamžikem, kdy izvozčici udělají pohyb nutný k vyhnutí se srážce. Na hodinkách jsem napočítal čtyři až osm vteřin. Pařížský nebo londýnský kočí by se rozhodl na první pohled a provedl by to za necelou vteřinu.

Je z toho třeba vyvozovat, že mužik chápe pomalu a má tupý rozum? – Jistě ne. Jeho duch však stále bloudí nazdařbůh a nikdy se neupne. V jeho mozku se dojmy a myšlenky střídají rozptýlené, nesouvislé, bez spojení se skutečností. Jeho nejobvyklejší stav kolísá mezi snem a duševním rozptýlením.

* * *

Středa 6. ledna 1915.

Rusové právě uštědřili porážku Turkům u Sarykamyše na cestě z Karsu do Erzurumu.

Ten úspěch je tím záslužnější, že ofenziva našich spojenců je vedena v horské oblasti stejně vysoké jako Alpy, rozťaté propastmi a se sedly, která často přesahují 2 500 metrů nadmořské výšky; mráz

[1] **izvozčik** — Rusky извозчик – nájemný vozka s vlastním koněm a vozem, v zimě se sáněmi; ruská obdoba drožkáře. Předloha má tvar *izvochtchiks*.

tam nyní panuje hrozný a sněhové vichřice jsou ustavičné. Ostatně žádné cesty a celá země zpustošená. Kavkazská armáda tam den co den koná neobyčejné výkony.

* * *

249

Čtvrtek 7. ledna 1915.

Už devět dní pokračuje houževnatý zápas na levém břehu Visly, v úseku mezi Bzurou a Rawkou[1]. Druhého ledna se Němcům podařilo dobýt důležitého postavení Borzymów: jejich útočná fronta tedy už není od Varšavy dál než 60 kilometrů.

Tato situace se v Moskvě posuzuje nanejvýš přísně, mohu-li věřit dojmům, které mi přináší anglický novinář, jenž ještě včera večeřel ve Slavjanském bazaru[2]: „Ve všech moskevských salonech a kruzích," říká mi, „se lidé velmi zlobí na obrat, jehož vojenské události nabývají. Nedovedou si vysvětlit to zastavení všech ofenziv a ty ustavičné ústupy, které se zřejmě nikdy nemají skončit… Přesto to není velkokníže Nikolaj, koho viní; je to car a ještě více carevna. O Alexandře Fjodorovně se šíří ty nejnesmyslnější historky; Rasputin je obviňován, že je zaprodán Německu, a carevnu už nenazývají jinak než *němka*[3], ta Němkyně…"

Už několikrát jsem slyšel vytýkat carevně, že si na trůně zachovala sympatie, záliby, na dně duše něhu k Německu. Nešťastná žena si to obvinění nijak nezasluhuje; zná je a trápí ji.

Alexandra Fjodorovna není Němka ani duchem, ani srdcem a nikdy jí nebyla. Jistě je jí rodem, aspoň po otci, neboť jejím otcem byl Ludvík[4] IV., velkovévoda hesenský a rýnský; po matce, princezně Alici, dceři královny Viktorie, je však Angličanka. Roku 1878, ve věku
250 šesti let, ztratila matku a od té doby žila obvykle na anglickém dvoře. Její výchova, její vzdělání, její duševní a mravní utváření byly tak

---

[1] **Rawka** — Řeka ve středním Polsku, pravý přítok Bzury. V knize je od ledna 1915 spolu s Bzurou čárou fronty západně od Varšavy.

[2] **Slavjanský bazar (Славянский базар)** — Moskevský hotel s restaurací v Kitajgorodu, otevřený roku 1873, místo setkávání kupců, novinářů a cizinců.

[3] **němka (немка)** — Posměšná ruská nadávka s významem „ta Němkyně", jíž byla za války označována carevna Alexandra Fjodorovna.

[4] **Ludvík IV. Hesenský** (1837–1892) — Velkovévoda hesenský a rýnský 1877–1892; otec carevny Alexandry Fjodorovny.

zcela anglické. Ještě dnes je Angličankou svým zevnějškem, svým držením, jistým přízvukem strohosti a puritánství, nesmiřitelnou a bojovnou přísností svého svědomí, konečně mnoha svými soukromými zvyky. Tím se ostatně vyčerpává vše, co z jejího západního původu zbývá.

Jádro její povahy se stalo zcela ruským. Především, a navzdory legendě, kterou kolem ní vidím vznikat, o jejím vlastenectví nepochybuji. Miluje Rusko horoucí láskou. A jak by nelnula k té adoptivní vlasti, která pro ni shrnuje a zosobňuje všechny její zájmy ženy, manželky, panovnice a matky? Když roku 1894 vstupovala na trůn, vědělo se už, že nemá ráda Německo, a zvlášť Prusko. V posledních letech si zošklivila osobně císaře Viléma a na něj klade celou odpovědnost za válku, za „tu ohavnou válku, při níž Kristovo srdce den co den krvácí“. Když se dověděla o vypálení Lovaně, zvolala: „Stydím se, že jsem byla Němka!“

Její vnitřní naturalizace je však ještě mnohem hlubší. Podivným úkazem duševní nákazy si znenáhla osvojila nejstarší, nejsvébytnější prvky ruské duše, všechny ty prvky temné, citové a mlhavé, jejichž nejvyšším výrazem je mystická zbožnost.

Zaznamenal jsem už chorobné sklony, které má Alexandra Fjodorovna po matce a které se u její sestry Jelizavety projevují v dobročinné exaltaci a u jejího bratra, velkovévody hesenského, v podivínských zálibách. Ty dědičné sklony, které by byly více či méně zadrženy, kdyby byla dál žila v pozitivním a uvážlivém prostředí Západu, našly v Rusku podmínky nejpříznivější svému úplnému 251
rozvinutí. Duševní neklid, chronický smutek, rozptýlené úzkosti, střídání vzrušení a sklíčenosti, posedlá myšlenka na neviditelné a na záhrobí, pověrčivá důvěřivost – nejsou všechny ty příznaky, které osobnost carevny poznamenávají tak nápadným otiskem, v ruském lidu zakořeněné a endemické? Neméně příznačná je povolnost, s níž se Alexandra Fjodorovna podrobuje Rasputinovu vlivu. Když v něm vidí *Božího člověka*, „muže Božího“… „světce pronásledovaného jako Kristus farizeji“; když mu přiznává dar předvídání, zázraku a vymítání; když na jeho požehnáních nechává záviset zdar politického činu nebo vojenské operace, chová se, jak by se byla kdysi chovala moskevská carevna; přivádí nás zpět do doby

Ivana Hrozného nebo Michaila Fjodoroviče; zasazuje se takřka do byzantského dekoru archaického Ruska.

* * *

Pátek 8. ledna 1915.

Kolem třetí odpoledne, když už poslední záblesky dne hasnou v sinavém stínu, jdu podél Kronverkského prospektu[1] k francouzské nemocnici, která leží na konci Vasiljevského ostrova.

Po mé levici rýsuje Petropavlovská pevnost pod sněhovým rubášem své hranaté bastiony, z nichž sotva vystupují ploché střechy státního vězení. Těžká olověná mlha drtí kupoli katedrály, která ukrývá hrobky Romanovců, a zlatá jehlice, jež ji převyšuje, se ztrácí v neprůhledném nebi. Dál přede mnou nechává kostrovité větvoví pustého
252 a obnaženého parku zahlédnout nehybnou pláň Něvy, zprohýbanou ledovými krami.

Aby se zlověstný dojem, který z té hodiny a z toho místa vychází, ještě zdůraznil, je roh osamělé třídy, kolem níž po pravici procházím, označen nízkým domem se žlutavými zdmi a zamřížovanými okny, vzezření zahanbeného a tajnůstkářského. Právě z něho vycházejí dva četničtí důstojníci. To je ochranka.

Ta obávaná instituce pochází od Petra Velikého, který ji vytvořil roku 1697 pod jménem Preobraženskij prikaz. Její dějinné počátky je však třeba hledat mnohem výš; nacházejí se v byzantských tradicích a v postupech tatarského panství. Prvním jejím ředitelem byl kníže Romodanovskij a ihned získala děsivou prestiž. Od toho dne byly špiclování, udavačství, mučení a tajné popravy běžnými a řídícími nástroji ruské politiky. Hned od počátku pojal Preobraženskij prikaz pravé zásady státní inkvizice, to jest tajemství, libovůli a krutost. Za vlády Petra II., Anny Ivanovny a Alžběty Petrovny ztratila instituce trochu své rodné síly; carevna Kateřina II., „přítelkyně filozofů“, jí

[1] **Kronverkský prospekt** — Třída, která obloukem obepíná kronverk, totiž předsunuté opevnění Petropavlovské pevnosti, a nese po něm jméno. Leží na Petrogradské straně, městské části na pravém břehu Nevy severně od pevnosti.

však rychle vrátila její skrytou vševládu a její neúprosnou povahu. Alexandr II.[1] ji v tom výtečném duchu udržoval.

Bylo třeba despotického génia Mikuláše I., aby shledal nedostatečnou a vadnou správu, která se už vyznamenala tolika výkony. Nazítří po děkabristickém spiknutí ochranku zcela přebudoval; ta se napříště nazývala Třetí oddělení vlastní kanceláře Jeho Císařského Veličenstva[2]. V celé reformě je vidět vliv pruských metod, napodobení pruské byrokracie a pruského militarismu. Řízení služby bylo svěřeno generálovi německého původu, hraběti Alexandru Benckendorffovi[3][4]. Nikdy neměl samovládce v ruce tak mocný nástroj vyšetřování a donucování. Po několika letech toho režimu bylo Rusko v podstatě „policejním státem“. 253

Ve zmatku, který následoval po krymské válce, pocítil Alexandr II. nutnost trochu zmodernizovat správní zákonodárství říše. Tak byla soudní soustava, která neposkytovala žádnou záruku spravedlnosti, úplně přebudována ve smyslu západních myšlenek. Třetí oddělení si přesto zachovalo své nehorázné výsady. K posouzení úlohy, kterou ve státě zastávalo, a kreditu, jemuž se ve společnosti těšilo, stačí připomenout, že mělo postupně za šéfy hraběte Orlova, knížete Dolgorukého[5] a hraběte Šuvalova.

---

[1]V originále stojí „Alexandre II“. Z posloupnosti Kateřina II. – Nikolaj I. je zřejmé, že autor míní Alexandra I. (1801–1825); Alexandr II. nastoupil až roku 1855 po Nikolaji I. – *Pozn. překl.*

[2]**Třetí oddělení vlastní kanceláře Jeho císařského Veličenstva** — Třetí oddělení vlastní kanceláře Jeho císařského Veličenstva, rusky Третье отделение Собственной Его Императорского Величества канцелярии – ruská politická policie, zřízená roku 1826 po děkabristickém spiknutí a zrušená roku 1880, kdy její úkoly přešly na policejní departement ministerstva vnitra.

[3]**Benckendorff, Alexandr Christoforovič** (1782–1844) — Hrabě, generál-pobočník Alexandra I.; od zřízení Třetího oddělení roku 1826 až do své smrti jeho hlavní náčelník a šéf žandarmů. Nezaměňovat s velvyslancem v Londýně Alexandrem Konstantinovičem ani s nejvyšším dvorským maršálkem Pavlem Konstantinovičem Benckendorffem.

[4]Bratr proslulé kněžny Lievenové, která byla Guizotovou přítelkyní.

Lievenová, Dorothea (Darja Christoforovna) (1785–1857) — Kněžna, rozená Benckendorffová; žena ruského velvyslance v Londýně Christopha von Lievena, který tam působil 1812–1834, a sama vlivná salonní diplomatka.

[5]**Dolgorukov, Vasilij Andrejevič** (1804–1868) — Kníže, ruský ministr vojenství 1852–1856 a potom šéf žandarmů a hlavní náčelník Třetího oddělení 1856–1866.

Zavraždění Alexandra II. roku 1881 a rozšíření nihilistického hnutí nahrály odpůrcům liberálních reforem. Po celou svou vládu se „nejzbožnější“ Alexandr III. svědomitě přičiňoval, aby udusil zhoubné zárodky „modernismu“ a přivedl Rusko zpět k teokratickému ideálu moskevských carů. Policie v tom díle reakce přirozeně zastávala přední úlohu. Od srpna 1880 však už nebyla připojena k vlastní kanceláři Jeho Císařského Veličenstva: podléhala ministerstvu vnitra, kde tvořila zvláštní odbor spolu se sborem četnictva.

Pod vedením generála Čerevina, osobního přítele Alexandra III., byla stejně mocná jako za časů Mikuláše I. Zahalena svým tajemstvím, rozprostírajíc své větve po celé říši i do ciziny, nezávislá na soudech, disponujíc ohromnými prostředky a unikajíc veškeré kontrole, vnutila nejednou své činy ministrům i samému caru.

254

Kult, který Mikuláš II. vyznává k památce a k názorům svého otce, ho odvrátil od toho, aby cokoli měnil na instituci oživované tak čistou loajálností a tak žárlivě bdící nad ochranou dynastie. Jeho ukazy z 23. května 1896 a 13. prosince 1897 pravomoci policie ještě rozšířily a posílily.

Bylo to dobře vidět za revolučních nepokojů roku 1905, když ochranka všude vyvolávala stávky, atentáty a pogromy; když mobilizovala Černé setniny generála Bogdanoviče; když se pokoušela vzbouřit fanatismus venkovských mas ve prospěch pravoslavného carismu. Rozprava, která se v červnu 1906 otevřela před dumou, odhalení knížete Urusova, proces, který byl potom veden proti bývalému řediteli policie Lopuchinovi, přiznání nebo zámlky policistů Gerasimova a Račkovského odkryly obludnou úlohu, kterou v anarchistických spiknutích posledních let hráli agenti provokatéři, ti Azefové, Gaponové, Hartingové[1], Čigelští a Michajlovové. Lidé věří,

---

Nezaměňovat s knížetem Vasilijem Alexandrovičem Dolgorukovem, dvorským maršálkem Mikuláše II.

[1]**Harting, Arkadij Michajlovič** — Policejní agent a provokatér, vlastním jménem Aron Gekkelman, narozen roku 1861 v Pinsku. Vedl berlínskou stanici ochranky 1900–1905 a pařížskou zahraniční agenturu 1905–1909, kde řídil kolem čtyřiceti vnitřních agentů; po odhalení Vladimirem Burcevem roku 1909 byl zbaven funkce a uprchl do Belgie, což vyvolalo skandál ve francouzském parlamentu.

že jejich ruku nacházejí i v zavraždění ministra vnitra Plehveho[1] a velkoknížete Sergeje.

Co dnes ochranka zamýšlí? Co osnuje? Ujišťují mě, že její nynější ředitel, generál Globačev, není příliš nerozumný. V kritických hodinách však duch instituce vždy převáží nad osobností šéfa.

A pak nemohu zapomenout, že policejní odbor na ministerstvu vnitra spravuje Beleckij, člověk bez skrupulí, stejně podnikavý jako úskočný, služebník Rasputinův a celé té bandy[2].

Policejní odbor na ministerstvu vnitra a jeho přístavek, ochranka, mají za úkol obecnou policii říše, policii správní, soudní a politickou. Krom těchto dvou velkých veřejných úřadů však existuje složitý mechanismus, podléhající ministerstvu dvora a zvlášť ustanovený k osobní ochraně Veličenstev! Neznám v novodobých dějinách žádný jiný monarchický stát, kde by se bezpečnost panovníků zdála vyžadovat tak čilou a puntičkářskou bdělost, takovou hradbu opatření zjevných i tajných. Zde je, jak je ta služba zajištěna:

Všechny vojenské a správní orgány, které se na ochraně Veličenstev podílejí, spadají pod velitele carských paláců. Ten úřad je jedním z nejzáviděnějších, protože tomu, kdo jej zastává, propůjčuje mocné prostředky působení a dovoluje mu přiblížit se k caru kdykoli. Nynějším držitelem je generál Vladimir Nikolajevič Vojejkov, bývalý velitel gardového husarského pluku a zeť ministra dvora hraběte Frederikse. Jeho předchůdcem byl generál Děďulin, který sám nastoupil po proslulém generálu Trepovovi[3].

---

[1] **Plehve, Vjačeslav Konstantinovič von** (1846–1904) — Ministr vnitra 1902–1904 a strůjce tvrdého policejního kurzu. Zabit 15. července 1904 v Petrohradě bombou, kterou na jeho kočár hodil eser Jegor Sazonov z Bojové organizace socialistů-revolucionářů.

[2] Ochranka je na tajné fondy velmi bohatě dotována. Její roční a běžný příděl činí 3 500 000 rublů. Mimoto má k dispozici 400 000 rublů na řízení tisku. Konečně se jí mimořádné výdaje proplácejí srážkou ze zvláštního účtu deseti milionů rublů, který je otevřen u ministerstva financí k úhradě nepředvídaných potřeb carské správy a jehož se užívá jen na přímý carův rozkaz.

[3] **Trepov, Dmitrij Fjodorovič** (1855–1906) — Generál, moskevský policejní šéf 1896–1905, petrohradský generální gubernátor a náměstek ministra vnitra 1905, od října 1905 do své smrti velitel carských paláců. Nezaměňovat s jeho otcem Fjodorem Fjodorovičem Trepovem (1812–1889), petěrburským gradonačalnikem 1873–1878, na nějž roku 1878 střelila Věra Zasuličová.

Generál Vojejkov má nejprve pod svými rozkazy pluk kozáků carovy eskorty o čtyřech eskadronách a celkovém stavu 650 mužů; velitelem pluku je generál hrabě Alexandr Grabbe. Tito kozáci, vybraní z nejráznějších a nejstatnějších, jsou určeni ke službě strážní, hlídkové a doprovodné mimo palác. To oni jsou vidět, jak ve dne v noci cválají padesát metrů jeden od druhého po lesní cestě, která obkružuje park Carského Sela.

256 Dále přichází pluk Jeho Veličenstva o čtyřech praporech a celkovém stavu 5 000 mužů; velitelem pluku je generál Ressin. Tito pěšáci z elity, naverbovaní s přísnou péčí ze všech sborů gardy a pozoruhodně upravení ve své prosté uniformě, dodávají stanoviště k mřížím paláce a hlídky rozeseté po parku; dodávají rovněž na třicet strážných roztroušených po předsíních, po chodbách, po schodištích, po kuchyních, po přípravnách a po sklepích carského obydlí.

Krom těchto jezdeckých a pěších kontingentů má generál Vojejkov ještě k dispozici zvláštní jednotku, železniční pluk Jeho Veličenstva o dvou praporech a celkovém stavu 1 000 mužů. Ten pluk, jemuž velí generál Zabel, zajišťuje za cest panovníků vedení carských vlaků a dohled nad železničními tratěmi. Jeho úloha je tehdy velmi důležitá; neboť „vyhodit carův vlak do povětří“ je jedna z myšlenek, které mozky ruských anarchistů pronásledují nejhouževnatěji. Jednomu z nich se dokonce kdysi podařilo schoulit se a zachytit pod jedním z vagonů s bombou v kapse.

Ochrannou činnost těchto vojenských sil doplňuje činnost dvou mohutně vybavených správních organismů, policie carského dvora a bezpečnosti Jeho Veličenstva cara.

Policie carského dvora, řízená četnickým generálem Gerardim a s početním stavem 250 agentů, jaksi zdvojuje strážné postavené u mříží a v budovách paláce; kontroluje vstupy a výstupy; prověřuje služebnictvo, dodavatele, dělníky, zahradníky, návštěvníky a tak dál; pozoruje a zaznamenává vše, co se v okolí panovníků děje; slídí, poslouchá, zkoumá, vniká všude. Při provádění svých pokynů
257 postupuje s neúprosnou důsledností. Mohu o tom svědčit osobně. Pokaždé, když mě car přijal v Carském Selu nebo v Peterhofu (a pokaždé jsem byl ve velké uniformě, ve dvorním kočáře, s ceremoniářem po boku), jsem se podrobil obecnému pravidlu: policejní důstojník ve službě u čestné mříže přišel vrhnout pohled do kočáru

a dal si od lokaje odevzdat předepsanou propustku. Když jsem jednoho dne naznačil řediteli ceremonií Jevreinovovi jisté překvapení nad tak přísnou formálností, odpověděl mi: „Ó, pane velvyslanče, opatrnosti nikdy nebude nazbyt… Nezapomeňte, že v posledních letech cara Alexandra II. nihilisté vyhodili do povětří jídelnu Zimního paláce pár kroků od pokoje, kde umírala ubohá carevna Marie!… Naši dnešní revolucionáři nejsou ani méně vynalézaví, ani méně smělí… Už sedmkrát nebo osmkrát se pokusili zabít Mikuláše II…“

Bezpečnost Jeho Veličenstva cara má úkoly rozsáhlejší; je jako pobočka velké ochranky, avšak ve výlučné a přímé závislosti na veliteli carských paláců. Řídí ji četnický generál Spiridovič[1], který disponuje 300 agenty, kteří se všichni osvědčili v úředních kádrech policie soudní nebo politické; mimoto platí četné tajné agenty. Hlavním úkolem generála Spiridoviče je starat se o bezpečnost panovníků mimo jejich palác; jakmile car nebo carevna překročí ohradu *dvorce*[2], odpovídá za jejich život. Je to odpovědnost tím tíživější, že Mikuláš II., velmi fatalistický a zbožně přesvědčený, „že nezemře dříve, než v hodinu stanovenou Bohem“, připouští ke své osobní ochraně jen velmi nenápadná opatření, žádné viditelné rozvinutí policejních sil. Aby mohla svou úlohu hrát účinně, potřebuje carská bezpečnost znát do hloubky organizaci, záměry, podniky, spiknutí, celý smělý, čilý a tajný život podvratných stran. K tomu účelu dostává generál Spiridovič ke sdělení všechny zprávy, které shromáždily policejní odbor a ochranka. Poslání vysoké důležitosti, jímž je pověřen, mu krom toho přiznává právo vnikat do všech správních úřadů a žádat jakékoli šetření. Šéf carské bezpečnosti tak dává k dispozici svému přímému nadřízenému, veliteli carských paláců, obávaný nástroj politické a sociální špionáže.

258

* * *

[1] **Spiridovič, Alexandr Ivanovič** (1873–1952) — Generálmajor sboru žandarmů, od roku 1906 do roku 1916 náčelník ochranné agentury podřízené veliteli carských paláců, tedy osobní ochrany panovníka. Roku 1920 emigroval do Francie, roku 1950 do Spojených států a zemřel v New Yorku.

[2] **dvorec** — Rusky дворец – palác. Autor tím slovem bez bližšího určení označuje carskou rezidenci v Carském Selu; s českým *dvorcem* ve významu statku nemá nic společného.

Sobota 9. ledna 1915.

Delcassé právě odpověděl na telegram z 1. ledna, jímž jsem mu podával zprávu o svém rozhovoru se Sazonovem o možnosti přimět vídeňský kabinet k uzavření zvláštního míru: naléhavě mi doporučuje, abych nikdy nepronesl slovo, které by mohlo ruskou vládu přivést k domněnce, že jí Rakousko-Uhersko neponecháváme zcela.

Když mi můj rada Doulcet ten telegram dočte, říkám mu:

– Kdybyste mi byl právě oznámil vojenskou porážku, nebyl bych z toho zdrcen víc!...

* * *

Neděle 10. ledna 1915.

Je ruský lid tak nábožný, jak se obecně tvrdí? Tu otázku jsem si kladl často. A mé odpovědi byly dost neurčité. Když jsem včera večer
259 přečetl několik podnětných stránek Merežkovského[1] o náboženství a revoluci, formuluje se ta otázka přede mnou nanovo.

Merežkovskij vypráví, že kolem roku 1902 uspořádalo několik Rusů velmi věřící a neklidné duše v Sankt-Petěrburgu konference, na nichž zasedali kněží spolu s laiky pod předsednictvím biskupa, vladyky Sergije, rektora duchovní akademie: „Poprvé," píše, „stála ruská církev tváří v tvář světské společnosti, kultuře a světu, nikoli aby je donutila ke zdánlivému splynutí, nýbrž aby se pokusila o důvěrné a svobodné sblížení. Poprvé byly položeny otázky, které od doby asketického odloučení křesťanství a světa nikdy nebyly nadneseny s tak ostrým vědomím a s tak opravdovým utrpením... Zdálo se, že se stěny sálu rozestupují a odkrývají nekonečné obzory. To nepatrné shromáždění bylo jako práh ekumenického koncilu. Byly tam proneseny řeči, které se podobaly modlitbám a proroctvím. Vytvořilo se tam ovzduší ohně, v němž se všechno zdálo možné, i zázrak... Je třeba vzdát představeným ruského duchovenstva spravedlnost: vyšli nám vstříc s otevřeným srdcem, se svatou pokorou, s touhou pochopit, pomoci, spasit toho, kdo zbloudil... Dělicí čára obou táborů však byla hlubší, než se zprvu zdálo. Mezi nimi a námi se odhalila propast, přes niž bylo nemožné přehodit most... Hloubili

[1] **Merežkovskij, Dmitrij Sergejevič** (1865–1941) — Ruský symbolistický básník, prozaik a esejista, představitel „nového náboženského vědomí". Od roku 1919 žil v emigraci a zemřel v Paříži.

jsme jeden k druhému tunely, které nás mohly přiblížit, nikoli však dovést k setkání, neboť jsme hloubili ve dvou rozdílných rovinách. Aby církev odpověděla, bylo by třeba víc než reformy: revoluce; víc než nového výkladu: nového zjevení; ne pokračování Druhého zákona, nýbrž počátek Třetího; ne návratu ke Kristu prvního příchodu, nýbrž vzepětí ke Kristu druhého. Následovalo z toho nedorozumění bez východiska. Pro nás byla víra obdivem; pro ty kněze byla nudou. 260
Svatá slova Písma, v nichž jsme slyšeli hlasy sedmera hromů, zněla u nich jako nazpaměť naučené texty katechismu. Chtěli jsme, aby Kristova tvář byla jako slunce zářící ve své síle: oni se spokojovali s černou skvrnou na svatozáři staré ikony."

To je veliké náboženské drama ruského vědomí. Lid je zbožnější – nebo aspoň křesťanštější – než jeho církev. Ve zbožnosti mas je více spiritualismu, více mysticismu, více evangelismu než v pravoslavné teologii a v pravoslavných předpisech. Tím, že se nechala zotročit samovládou, tím, že se stala institucí správní a policejní, ztrácí oficiální církev den ode dne svou vládu nad dušemi.

Hlučná roztržka Tolstého s kanonickou pravoslavností odhalila před patnácti lety celou vážnost mravní krize, jíž Rusko trpí. Když Svatý synod vymrštil svou exkomunikaci, hrnula se do Jasné Poljany svědectví souhlasu a obdivu. I kněží proti tomu strašnému výroku protestovali; seminaristé vstoupili do stávky a rozhořčení bylo tak všeobecné, že metropolita petěrburský pokládal za nutné poslat hraběnce Tolsté[1] veřejný dopis, aby jí verdikt Svatého synodu představil jako „čin lásky a milosrdenství" vůči jejímu odpadlému muži.

Ruský lid je hluboce evangelický. Kázání na hoře shrnuje téměř celé jeho náboženství. Z křesťanského zjevení si podržuje především tajemství lásky, které, vycházejíc od Boha, vykoupilo svět. Základními články jeho Kréda jsou slova galilejského kázání: *Milujte se vespolek… Milujte své nepřátele; čiňte dobře těm, kdo vás nenávidí… Neodpírejte zlému, který vám chce ublížit… Nežádám oběť, nýbrž lásku…* Odtud nekonečný soucit mužikův s chudými, nešťast- 261
nými, ponížených, uražených, se všemi osudem zavrženými. To je, co vtiskuje dílu Dostojevského tak živý přízvuk národní pravdy: zdá

[1] **Tolstá, Sofja Andrejevna** (1844–1919) — Rozená Bersová, od roku 1862 žena Lva Nikolajeviče Tolstého. Den po synodním prohlášení o svém muži napsala 26. února 1901 petrohradskému metropolitovi Antoniji Vadkovskému; jeho odpověď ze 16. března byla téhož roku zveřejněna, a o ní je tu řeč.

se celé vnuknuto Kristovým zvoláním: *Pojďte ke mně všichni, kdo jste obtíženi!* Almužna, dobročinnost a pohostinnost zaujímají v životě prostých lidí ohromné místo. Procestoval jsem celý svět: žádný národ není tak milosrdný.

Mužik je ostatně sám žízniv po milosrdenství, které jiným tak hojně prokazuje. Jeho tvář je dojemná vroucností a úpěnlivou prosbou, když s dlouhým křižováním mumlá ustavičný refrén pravoslavné liturgie: *Gospodi*[1]*, pomiluj!*... „Pane, smiluj se nade mnou!“

Po soucitu se zarmoucenými se mi v lidovém vědomí zdá nejčinnějším náboženským citem cit hříchu. I tady se nachází vliv galilejského kázání. Rusa jako by pronásledovala myšlenka viny a pokání. S celníkem ze svatého podobenství neustále opakuje: *Bože, buď milostiv mně hříšnému!* V Kristu vidí hlavně toho, kdo řekl: *Syn člověka přišel spasit duše v nebezpečí*, a kdo řekl také: *Nepřišel jsem volat spravedlivé, ale hříšníky.* Mužika nikdy neomrzí poslouchat evangelium svatého Lukáše, které je evangeliem odpuštění především. Co se ho dotýká v nejhlubším srdci, je výsada shovívavosti a zalíbení, kterou božský Mistr přiznává těm, kdo svou vinu nenávidí: *Větší radost bude v nebi nad jedním hříšníkem, který činí pokání, než nad devadesáti devíti spravedlivými, kteří pokání nepotřebují.* Nechává si donekonečna vyprávět podobenství o marnotratném synu a o zbloudilé ovci, uzdravení malomocného Samařana, příslib Božího království kajícímu lotru na kříži.

262

Takto je Rus, naproti obecnému mínění, velmi daleko toho, aby přikládal vnějším obřadům výlučnou důležitost. Jistě, úkony kultu, bohoslužby, svátosti, žehnání, ikony, ostatky, škapulíře, svíce, zpěvy, křižování a poklekání hrají v jeho zbožnosti velkou roli; neboť jeho živá obrazotvornost ho činí velmi vnímavým k podívané. Co však u něho převládá, a to značně, je nevyslovený zákon; je to čisté křesťanství, zbavené veškeré metafyziky; je to důvěra v Boží spravedlnost a hrůza z jeho přísnosti; je to ustavičná myšlenka na Spasitele; je to dále pomalé snění o utrpení a smrti, neurčité rozjímání o nadpřirozeném světě, který nás přesahuje, a o tajemství, které nás obklopuje.

---

[1] **Gospodi, pomiluj** — Господи, помилуй, tedy „Pane, smiluj se“, nejčastější prosba pravoslavné liturgie, obdoba řeckého kyrie eleison. Autorův překlad je volnější: „nade mnou“ v té prosbě není.

V mnoha ohledech lze evangelickým idealismem vysvětlit množství sekt, které v Rusku existují. Jistěže k rozmachu sektářského ducha přispěla nevážnost, do níž oficiální církev upadla od chvíle, kdy se nechala zotročit samovládou. Bujení rozkolů je však dáno niternějšími nároky ruské duše.

Nesčetné jsou vskutku náboženské obce, které se od pravoslavné církve odtrhly nebo které vznikly mimo ni. Je tu předně nejstarší, jakož i nejvýznamnější a nejpřísnější, *raskol*, který není bez jisté podobnosti s naším jansenismem. Jsou tu dále *duchoborci*, kteří uznávají jen jediný zdroj víry, vnitřní nazírání, a kteří odpírají vojenskou službu, aby nemuseli prolévat krev; – *běglopopovci*, odpřísáhlí kněží, kteří prchají před démonskou porobou oficiální církve; – *molokani*, „pijáci mléka“, kteří se přičiňují uskutečnit galilejský život v jeho úplné čistotě; – *stranniki*, „bloudící“, kteří, aby unikli království Antikristovu, donekonečna putují sibiřskými stepmi a zmrzlými lesy; – *štundisté*, kteří hlásají pozemkový ko- 263
munismus, „aby se udělal konec vládě faraonů“; – chlysti, kteří ve svých erotických vytrženích cítí, jak se v nich vtěluje Kristus a jejichž nejskvělejším přívržencem je dnes Rasputin; – *skopci*, kteří se vykleští, aby se osvobodili od tělesných hanebností; – *bělorizci*, kteří se oblékají do bílého, „jako nebeští andělé“, a chodí z vesnice do vesnice, hlásajíce nevinnost; – *pomorci*, kteří zapírají křest, jejž přijali v dětství, protože „nad církví vládne Antikrist“, a kteří si svátost křtu obnovují vlastníma rukama; – *nikudyšniki*, krajní popírači společenského řádu, kteří hledají na zemi, „tam někde, stále dál“, pravé království Ježíšovo, kde je hřích nemožný; – *dušiteli*, „škrtiči“, kteří z lidské útrpnosti, ze zpětného soucitu s trpitelem Kalvárie[1] zkracují bolestné umírání tím, že umírajícím svírají hrdlo; – a kolik dalších ještě!...

Všechny ty sekty vycházejí z týchž zásad. Nachází se v nich myšlenka kultu založeného jedině na čistotě srdce a na bratrství lidí; potřeba ustavit přímý vztah mezi duší a Bohem; nemožnost věřit, že je duchovenstvo nezbytným prostředníkem mezi nebeským Otcem a stádem; osobní vnuknutí, které se odmítá podrobit řetězům církve; konečně a především anarchismus vlastní ruské povaze. Vnitřní

[1] **Kalvárie** — Golgota, návrší u hradeb Jeruzaléma, kde byl ukřižován Kristus; latinské Calvaria znamená lebku.

činnost těch obcí nabízí za podívanou všechny podoby, všechny výstřelky, všechny úchylky náboženského citu: nejvyšší duchovnost i nejnižší materialismus, vzepětí duše i mrzačení těla, fanatismus i divotvorectví, blouznivectví i věštění, vytržení i hysterii, askezi i chlípnost.

Je-li víra ruského lidu přibližně taková, jak jsem právě řekl, nelze
264 se vyhnout dosti znepokojivé hádance. Jak se může mužik, obdařený tak evangelickou duší, nechat ve dnech svého hněvu strhnout k tak ukrutnému násilí? Neboť vraždy, mučení, požáry a loupení, které poznamenaly nepokoje roku 1905, nám dokazují, že je dnes schopen týchž hrůz jako za časů Pugačovových[1], za časů Ivana Hrozného a ve všech věcích svých dějin.

Vidím v tom dvě příčiny. První je, že Rusové v nesmírné většině zůstali primitivní, tedy docela blízko pudu a stále otroci svých popudů. Křesťanství prostoupilo jen některé části jejich povahy: nedotýká se nikterak jejich rozumu a obrací se méně k jejich svědomí než k jejich obrazotvornosti a k jejich citlivosti. Ostatně je důležité si povšimnout, že se mužik, sotva jeho zuřivost opadne, vrací ke křesťanské mírnosti a pokoře: pláče tehdy nad svými oběťmi a dává sloužit mše za pokoj jejich duší; veřejně se ze svých zločinů vyznává; bije se v prsa a sype si popel na hlavu; ve výpravnosti pokání vyniká a libuje si v ní.

Druhá příčina je, že evangelium obsahuje četná přikázání, z nichž lze podle našeho pojetí moderního státu vyvodit podvratné důsledky. Podobenství o boháči, který hoří v pekle jen proto, že byl bohatý, zatímco Lazar odpočívá v lůně Abrahamově jen proto, že byl chudý, je pro prostého ducha ruských proletářů a rolníků nebezpečné rozjímat. Stejně tak, je-li jim život příliš tvrdý, pociťují-li příliš krutě bídu svého společenského postavení, rádi si připomínají, že Kristus řekl: *První budou poslední a poslední budou první*; znají také tu strašnou větu: *Přišel jsem uvrhnout oheň na zemi. Tím lépe, jestliže hoří!* Konečně sklon ke komunismu, který je na dně každého mužika,
265 nachází nejednu oporu v galilejském programu. Tolstoj, který evangelium tak výmluvně vyložil „v ruském smyslu“, neváhá prohlásit,

[1] **Pugačov, Jemeljan Ivanovič** (1742–1775) — Donský kozák, vůdce povstání kozáků a rolníků proti Kateřině II. v letech 1773–1775; vydával se za zachráněného Petra III. Po vydání vlastními druhy byl v lednu 1775 na Bolotném náměstí v Moskvě sťat a rozčtvrcen.

že individuální vlastnictví je neslučitelné s křesťanskou naukou, že každý člověk má právo na plody hroudy, jako má právo na sluneční paprsky, a že země má patřit výlučně těm, kdo ji obdělávají.

* * *

Úterý 12. ledna 1915.

V nekonečném sledu mlhavých a mrazivých dnů, jímž je petrohradská zima, působí návštěva muzea Ermitáže[1] zlověstným dojmem.

Ještě než vystoupíme po posledních stupních majestátního schodiště, které se zvedá z předsíně, otvírají se před námi galerie italského malířství. Jeden za druhým, jako rozvinující se krajina, se objevují Tizianové[2], Veronesové[3], Tiepolové[4], Tintorettové[5], Canalettové[6], Guardiové[7], Schiavoneové[8], celá benátská škola, a pak tu a tam, sotva se oddělujíce ze stínu, několik pláten Guercinových, Caravaggiových, Salvatora Rosy. Tabulemi ve stropě padá nažloutlé a špinavé světlo, o němž by člověk řekl, že je přecezené přes smuteční flór. Opar smutku zhušťuje vzduch. – Skrze ten

---

[1] **Ermitáž** — Эрмитаж, carská umělecká sbírka a muzeum při Zimním paláci v Sankt-Petěrburgu, založená roku 1764 a veřejnosti zpřístupněná roku 1852. V době zápisu byl jejím ředitelem hrabě Dmitrij Tolstoj.

[2] **Tizian (Tiziano Vecellio)** — Benátský malíř, asi 1488/1490–1576.

[3] **Veronese (Paolo Caliari)** (1528–1588) — Benátský malíř.

[4] **italští malíři** — Giovanni Battista Tiepolo (1696–1770), benátský freskař – autor míní jeho, ne jeho syna Giovanniho Domenica; jeho *Hostinu Kleopatry*, kterou v Ermitáži viděl, muzeum roku 1932 prodalo a od roku 1933 je v Melbourne. Guercino, vlastním jménem Giovanni Francesco Barbieri (1591–1666), malíř boloňské školy. Michelangelo Merisi da Caravaggio (1571–1610), tvůrce dramatického šerosvitu. Salvator Rosa (1615–1673), neapolský malíř divokých krajin, básník a satirik.

[5] **Tintoretto (Jacopo Robusti)** — Benátský malíř, 1518/1519–1594.

[6] **Canaletto** (1697–1768) — Giovanni Antonio Canal zvaný Canaletto, benátský malíř městských veduet. V knize jde o skupinu jeho obrazů v benátských sálech Ermitáže, proto autor užívá množného čísla.

[7] **Guardi, Francesco** (1712–1793) — Benátský malíř veduty, zastoupený v benátské sbírce Ermitáže. V knize jej Paléologue jmenuje jen příjmením v množném čísle v řadě benátské školy.

[8] **Schiavone, Andrea** — Vlastním jménem Andrea Meldolla, benátský malíř a grafik, asi 1510–1563. Nezaměňovat s Riva degli Schiavoni v Benátkách.

sinavý závoj se zdá, že všechna díla benátských mistrů, všechny ty obrazy epikurejského života, nádherné a jemné slavnosti trpí nesnesitelným stýskáním: úpěnlivě volají po světle. Tiepolova *Kleopatra*, Tizianova *Andromeda*[1] a *Danae*[2] vzbuzují lítost. Myslím na Dantovy verše: *O settentrional vedovo sito…* „Ó severní kraji, ubohý vdovče, který neznáš nádhery Jihu!…“

Táž pustota v sálech francouzského malířství, kde je umění sedm-
266 náctého a osmnáctého století skvěle zastoupeno Poussinem[3], Claudem Lorrainem, Mignardem, Le Nainem, Largillièrem, Van Loo, Lemoynem, de Troyem, Watteauem, Chardinem, Paterem, Greuzem, Boucherem, Lancretem, Fragonardem, Hubertem Robertem a dalšími. Je to jedinečná sbírka, jejíž některé kusy mohou být počítány mezi nejlahodnější a nejzářivější výtvory francouzského génia. Ve smrtelně bledém ovzduší, které je dnes obklopuje, však všechny ty obrazy ztrácejí svůj lesk, svou svěžest, své vyzařování, svého ducha, svou duši. Odstíny vadnou, souzvuky se tříští, chvění ustává, odlesky

[1]Tizianova *Andromeda* v Ermitáži nebyla. Jeho *Perseus a Andromeda* z doby kolem let 1554 až 1556 je od roku 1822 v londýnské Wallace Collection a jeho cesta od Filipa II. přes Anthonyho van Dycka a orléanskou sbírku je doložena bez ruského mezičlánku. Autor patrně zaměnil titul s některým z Tizianových ženských těl, která v italských sálech skutečně visela – s *Danae*, nebo s *Venuší se zrcadlem*, kterou sovětská vláda roku 1931 prodala a dnes je ve washingtonské Národní galerii. – *Pozn. překl.*

[2]**Danae** — Danae, francouzsky *Danaé* – obraz Tiziana Vecelliho z doby kolem roku 1554 v benátských sálech petrohradské Ermitáže; námětem je antický mýtus o Danae, k níž Zeus přišel ve zlatém dešti. Týž námět má i slavná Rembrandtova *Danae*, rovněž v Ermitáži.

[3]**francouzští malíři** — Nicolas Poussin (1594–1665), zakladatel francouzského klasicismu; Claude Lorrain, vlastním jménem Gellée (1600–1682), krajíř; Pierre Mignard (1612–1695), dvorní portrétista Ludvíka XIV.; bratři Le Nainové — Antoine a Louis, oba zemřelí 1648, a Mathieu (1607–1677) —, malíři venkovských výjevů, jejichž ruce se nedají bezpečně rozlišit; Nicolas de Largillière (1656–1746), portrétista pařížské finační elity; z rodiny Van Loo jsou v Ermitáži zastoupeni Jean-Baptiste (1684–1745) i jeho bratr Carle (1705–1765), autor neurčuje kterého míní; François Lemoyne (1688–1737), první malíř Ludvíka XV.; Jean-François de Troy (1679–1752), malíř galantních a historických výjevů; Antoine Watteau (1684–1721), tvůrce galantních slavností; Jean Siméon Chardin (1699–1779), mistr zátiší; Jean-Baptiste Pater (1695–1736), Watteauův žák; Jean-Baptiste Greuze (1725–1805), malíř mravoličných výjevů; François Boucher (1703–1770), nejslavnější malíř rokoka; Nicolas Lancret (1690–1743), malíř společenských scén doby regentství; Jean-Honoré Fragonard (1732–1806), malíř pozdního rokoka; Hubert Robert (1733–1808), malíř architektonických zřícenin.

matnější, nebesa hasnou, modelace se stírá, tváře mizejí: dlouhá tichá galerie vypadá jako nekropole.

Je přece jen jedna oblast Ermitáže, kde se člověk i za temných dnů rád zdrží: jsou to čtyři sály zasvěcené Rembrandtovi.

Zdá se, že plavé příšeří, které okna vylévají, pokračuje v jantarové páře, do níž jsou obrazy ponořeny. V temném a zlatém fluidu, jež galerii zaplavuje, dosahuje umění toho velkého vidoucího úžasné evokační moci. Každá postava ožívá podivným životem, hlubokým, dalekým, bezmezným. Vnější svět se ruší; vniká se do nejniternějšího duchovního života; dotýká se nevyzpytatelného tajemství duše a lidského osudu. A když člověk dlouho rozjímal před těmi mistrovskými díly, která se jmenují *Pallas*[1], *Danae*, *Abrahám a andělé*, *Obětování Izáka*[2], *Smíření Davida s Abšalomem*, *Amanova nemilost*, *Podobenství o pánu vinice*, *Marnotratný syn*, *Zapření svatého Petra*[3], *Snímání z kříže*[4], *Nevěřící Tomáš*[5], *Židovská*

---

[1] *Pallas* je Pallas Athéna z doby kolem roku 1657, dnes připisovaná Rembrandtovi se žákem; roku 1930 ji sovětská vláda prodala a je v lisabonském Gulbenkianově muzeu. *Abrahám a andělé* je dnes veden jako dílo Jana Victorse, nikoli Rembrandta – Rembrandtův vlastní obraz téhož námětu je drobná deska, která v Rusku nikdy nebyla. *Smíření Davida s Abšalomem* se dnes čte jako *David a Jonatan* a datuje rokem 1642. *Amanova nemilost* vstoupila do carské sbírky roku 1773 pod tímto jménem; ve dvacátém století se pro ni prosadilo čtení *David a Uriáš*, dnes se badatelé vracejí k Amanovi. *Podobenství o pánu vinice* se dnes jmenuje *Podobenství o dělnících na vinici* a je z roku 1637, *Marnotratný syn* je *Návrat ztraceného syna*; obojí je v Ermitáži. *Stařec z ghetta* není katalogový název žádného obrazu; nejblíž mu je ermitážní *Portrét starého Žida* z roku 1654. – *Pozn. překl.*

[2] **Obětování Izáka** — Жертвоприношение Авраама, Rembrandtovo plátno z roku 1635 ve sbírkách Ermitáže, zpracovávající biblickou scénu z dvaadvacáté hlavy knihy Genesis.

[3] **Zapření svatého Petra (obraz)** — Rembrandtův obraz z roku 1660. V Ermitáži byl od nákupu Kateřiny II. roku 1781, roku 1933 jej sovětská vláda tajně prodala; dnes je v Rijksmuseu v Amsterodamu.

[4] **Snímání z kříže (la Descente de croix)** — Rembrandtův obraz z roku 1634; v Ermitáži je dodnes. Téhož námětu má Rembrandt ještě verze v londýnské National Gallery a v mnichovské Alte Pinakothek.

[5] **Nevěřící Tomáš (Уверение апостола Фомы)** — Rembrandtovo plátno z roku 1634, dnes v Puškinově muzeu v Moskvě. V knize je uvedeno ve výčtu ermitážních Rembrandtů, nad nimiž autor dlouho rozjímal; řada obrazů z téhož výčtu dnes v Ermitáži není, protože je muzeum ve dvacátých a třicátých letech prodalo nebo předalo jinam.

nevěsta[1], *Starec z ghetta* a tak dále, chápe lépe tu silnou myšlenku Carlylovu: „Dějiny jsou velkolepé drama, hrané na divadle nekonečna, s hvězdami místo lamp a s věčností místo pozadí."

* * *

267

Čtvrtek 14. ledna 1915.

Dnes se podle gregoriánského kalendáře[2] otvírá rok 1915. Ve dvě hodiny, pod bledým sluncem a perlově šedým nebem, které tu a tam vrhají na sníh odlesky rtuti, odjíždí diplomatický sbor do Carského Sela, aby caru přednesl svá přání.

Jako obvykle byl rozvinut přepych velkých obřadů, bohatství výpravy, aparát moci a nádhery, v němž ruský dvůr nemá sobě rovného.

Kočáry zastavují u schodiště nesmírného paláce, který dala postavit carevna Alžběta, žárlivá na to, aby zastínila dvůr Ludvíka XV. Jsme uvedeni do zrcadlového sálu, jiskřícího zlacením, křišťály a světly. Mise se řadí podle stáří, každý velvyslanec nebo vyslanec má za sebou svůj personál.

Téměř vzápětí vchází car, následován svým skvělým průvodem. Vypadá dobře, pohled otevřený a klidný.

Před každou misí se na několik minut zastaví.

Když dojde ke mně, přednesu mu svá přání a doprovodím je povzbudivými ujištěními, o něž mě generál Joffre požádal, abych je vyřídil velkoknížeti Nikolajovi. Dodávám, že vláda republiky ve svém nedávném prohlášení komorám slavnostně vyhlásila své odhodlání vést válku do krajnosti a že nám to odhodlání ručí za konečné vítězství. Car mi odpovídá:

---

[1] **Židovská nevěsta (obraz)** — Slavná amsterodamská *Židovská nevěsta* z doby kolem roku 1665 v ruských sbírkách nikdy nebyla. Autor tím jménem patrně míní ermitážní *Floru* z roku 1634, Rembrandtův portrét jeho ženy Saskie: Hofstede de Grootův soupis Rembrandtova díla z roku 1915, tedy z téže doby jako tento zápis, u ní poznamenává, že se jí nesprávně říká „židovská nevěsta". Není to tedy autorův omyl, nýbrž dobový oběžný název. – *Pozn. překl.*

[2] Autor píše „gregoriánského", míněn je však kalendář juliánský, podle něhož Rusko žilo do roku 1918 a který byl ve dvacátém století o třináct dní pozadu: 14. leden 1915 gregoriánský je 1. leden 1915 juliánský, tedy ruský Nový rok. Celou knihu autor jinak datuje gregoriánsky. – *Pozn. překl.*

– Četl jsem to prohlášení vaší vlády a tleskal jsem mu z celého srdce. Mé vlastní odhodlání není o nic méně pevné. Budu vést válku 268
tak dlouho, jak bude třeba, abychom si zajistili plné vítězství… Víte, že jsem právě navštívil svou armádu; shledal jsem ji skvělou zápalem a vzletem; nežádá nic než bít se; je si jista vítězstvím. Bohužel nám nedostatek střeliva zastavuje operace. Bude nutno nějaký čas se obrnit trpělivostí. Je to však jen přechodné zastavení a celkový plán velkoknížete Nikolaje jím nebude nijak změněn. Jakmile to bude možné, obnoví má armáda ofenzivu, a dokud naši nepřátelé nebudou prosit o milost, bude v zápase pokračovat… Cesta, kterou jsem právě vykonal napříč celým Ruskem, mi dokázala, že jsem se svým lidem v důvěrném společenství.

Děkuji mu za ta slova. Po chvíli ticha se napřímí a hlasem chvějivým, kovaným, jaký jsem u něho neznal, pronese:

– Záleží mi ještě na tom, abych vám řekl, pane velvyslanče, že mi nejsou neznámy jisté pokusy, které byly učiněny přímo v Petrohradě, aby se ujala představa, že jsem sklíčen, že už nevěřím v možnost rozdrtit Německo, zkrátka že pomýšlím na vyjednávání o míru. Ty pověsti rozšířili bídáci, němečtí agenti. Všechno, co mohli vymyslet nebo zosnovat, však nemá žádnou důležitost. Platí jedině má vůle a můžete si být jist, že se nezmění.

– Vláda republiky má v smýšlení Vašeho Veličenstva naprostou důvěru. Mohla tedy těmi bídnými intrikami, na které ráčíte narážet, jen pohrdnout. Nebude proto méně dojata ujištěními, která jí jménem Vašeho Veličenstva vyřídím.

Načež mi stiskne ruku a dodá:

– Vyslovuji vám, pro vás osobně, drahý velvyslanče, svá velmi přátelská přání.

* * *

269

Pátek 15. ledna 1915.

Zářivé počasí; je to v těch nekonečných zimách tak vzácná radost! Přes velmi ostrý mráz jdu sám na procházku na Ostrovy, kde severní slunce rozvíjí své kouzlo na zamrzlé pláni Finského zálivu. Několik růžových obláčků, smaltovaných ohněm, probíhá stříbřitý blankyt nebe; obzor zaplavují meteorické záblesky. Jinovatkové krystaly,

které pokrývají stromy, a neposkvrněný sníh, který vystýlá zem, chvílemi jiskří, jako by tu byl rozset diamantový prach.

Přemýšlím o tom, co mi car včera řekl a co mi znovu vrývá do paměti krásný mravní postoj, od něhož od začátku války nikdy neustoupil. Vědomí povinností, které má, je jistě tak vysoké a plné, jak jen možno, neboť je v něm náboženským citem neustále živeno, oživováno a prozařováno. V ostatním, chci říci v pozitivní vědě a v praktickém výkonu nejvyšší moci, je zjevně pod svou úlohou. Spěchám dodat, že by takové úloze nemohl stačit nikdo; neboť je *ultra vires*, nad lidské síly. Odpovídá samovláda ještě povaze ruského lidu a jeho stavu civilizace? To je problém, nad nímž velmi dobří duchové váhají vyslovit soud; o čem však není pochyb, je, že se už neslučuje s územním rozsahem Ruska, s rozmanitostí jeho plemen, s rozvojem jeho hospodářské moci. Co bylo vedle nynější říše, která má nejméně 180 000 000 obyvatel rozložených na 22 000 000 čtverečních kilometrů, Rusko Ivana Hrozného, Petra Velikého, Kateřiny II., ba i Mikuláše I.?... K řízení státu, který se stal tak kolosálním, k ovládání všech motorů a všech soukolí tak ohromné soustavy, ke sjednocení a uvedení v chod prvků tak složitých, různorodých a nesourodých by nebylo třeba nic menšího než génia Napoleonova. Ať jsou vnitřní ctnosti samovládného carismu jakékoli, je to zeměpisný anachronismus.

* * *

Sobota 16. ledna 1915.

Včera se paní Vyrubovová stala obětí železniční nehody při odjezdu z Carského Sela. Zvedli ji se zlomenou kyčlí, vymknutým ramenem a prudkými pohmožděninami na hlavě. Potom ji odnesli do carevnina vojenského lazaretu; carevna ke své přítelkyni ihned přispěchala.

Raněná byla v takovém stavu vyčerpání a strnulosti, že chirurgové pokládali za nemožné podrobit ji jakékoli operaci, dokud nenabere sil; rozhodli se tedy nechat ji odpočívat do rána a dali jí prostě prozatímní obvazy.

Zatím však dali na carevnin rozkaz ihned pro Rasputina, který večeřel v Petrohradě ve veselé společnosti. O hodinu později ho zvláštní vlak přivezl do Carského Sela.

Když byl uveden k paní Vyrubovové, byla ještě v naprostém bezvědomí. Prohlédl si ji klidným okem, jak by to byl mohl udělat lékař. Potom se rozhodným pohybem dotkl čela ubohé ležící a odříkal krátkou modlitbu. A třikrát na ni zvolal:

– Anuško!... Anuško!... Anuško!...

Při třetím zavolání bylo vidět, jak pootvírá oči. Tehdy ještě velitelštějším tónem poručil: 271

– Teď se probuď a vstaň!

A ona otevřela oči dokořán. Opakoval:

– Vstaň!

A volnou paží se pokusila zvednout. Dodal, ale mírně:

– Mluv se mnou!

A začala s ním mluvit slabým hlasem, který s každým slovem sílil.

* * *

Neděle 17. ledna 1915.

Major Langlois, který je spojovacím důstojníkem mezi francouzským a ruským velkým hlavním stanem, přijíždí z Baranovičů a zítra odjíždí přes Švédsko do Paříže.

Zanechal velkoknížete Nikolaje „plného elánu a rozhodnutého obnovit ofenzivu, jakmile jeho armáda dostane střelivo“. Morálka vojsk je dobrá; stavy jsou slabé kvůli nedávným ztrátám.

* * *

Pondělí 18. ledna 1915.

Mluvím o ruském rolníku s hraběnkou P..., která každý rok dlouho pobývá na svých statcích, kde velmi vznešeně plní svou úlohu *barynji*[1]. Ostatně z mravního sklonu, z pudu přímosti a milosrdenství nemiluje nic tolik jako společnost prostých lidí.

– Na Západě, říká mi, našim mužikům nerozumějí. Protože velmi velký počet z nich neumí ani číst, ani psát, mají je za omezené, otupělé, málem barbarské. Jaký to omyl!... Jsou nevědomí, to jest nevědí, neznají; chybějí jim pozitivní pojmy; jejich školní vzdělání je velmi slabé, často žádné... Jejich rozum však není proto, že je nevzdě- 272

[1]**barynja** — Rusky барыня – ženský protějšek *barina*: paní, vrchnostenská dáma, také žena statkáře.

laný, o nic méně pozoruhodný chápavostí, ohebností, ba i činností.

– Činností, vskutku?

– Ovšemže. Jejich duch je stále v práci. Mužici nemluví mnoho; myslí však, uvažují, rozjímají, ustavičně sní.

– Nač myslí? O čem sní?

– Předně o svých hmotných zájmech, o své sklizni, o svém dobytku, o bídě, která je svírá nebo která jim hrozí, o ceně šatstva a čaje, o tíži daní a roboty, o příští pozemkové reformě a tak dále. Zaměstnávají je však také myšlenky mnohem vyšší, s mnohem hlubšími ozvěnami v jejich niterné bytosti. A to zvlášť v zimě, za nekonečných bdění v *izbě* nebo za jednotvárných jízd po sněhu. Pomalé a teskné snění je tehdy pohlcuje celé: přemítají o lidském osudu, o smyslu života, o podobenstvích evangelia, o povinnosti almužny, o vykoupení vin utrpením, o spravedlnosti, která nakonec na Boží zemi zvítězí. Nepředstavujete si, kolik je někdy v duši našich mužiků rozjímavé síly a básnické vnímavosti… Dodejte konečně, že svého rozumu užívají velmi obratně. Jsou prvotřídní v rozpravě: argumentují s velkou obratností a jemností; mívají velmi duchaplné odpovědi, velmi škodolibé narážky, velmi jemné ironie…

* * *

Úterý 19. ledna 1915.

Ministr spravedlnosti Ščeglovitov, vůdce krajní pravice ve Státní radě, nejradikálnější a nejnesmiřitelnější z reakcionářů, mě přichází navštívit, aby mi poděkoval za nepatrnou službu, kterou jsem mu
273 mohl prokázat. Mluvíme o válce, jejíž ohromnou délku mu dávám předvídat:

– Iluze, pravím, už nám nejsou dovoleny. Zkouška, jak se rýsuje, sotva začíná a bude čím dál tvrdší. Musíme si tedy udělat hojnou zásobu hmotných i morálních sil, jako se vystrojuje loď na velmi nebezpečnou a velmi dlouhou plavbu.

– Ovšemže! Zkouška, kterou se Prozřetelnosti zlíbilo na nás uvalit, se ohlašuje hrozná a jsme zřejmě teprve na začátku. S Boží pomocí a za součinnosti našich dobrých spojenců ji však zdoláme. O našem konečném vítězství nepochybuji… Dovolte mi nicméně, pane velvyslanče, abych se zastavil u slova, které jste právě pronesl. Máte pravdu, že se musíme zásobit morálními silami stejně jako děly,

puškami a granáty, neboť je zjevné, že nám tato válka chystá veliká utrpení, strašné oběti. Hrůzou se nad tím chvěji! Pokud však jde o Rusko, je ten problém morálních sil poměrně prostý. Ať jen ruský lid není rušen ve své monarchické víře, a snese všechno, vykoná divy hrdinství a sebezapření. Nezapomínejte, že v očích Rusů – chci říci opravdových Rusů – ztělesňuje Jeho Veličenstvo car nejen nejvyšší moc, nýbrž i náboženství a vlast. Věřte mi: mimo carismus není spásy, protože není už Ruska…

S vřelostí, v níž je cítit chvět se vlastenectví i hněv, dodává:

– Car je pomazaný Páně, poslaný Bohem, aby byl nejvyšším ochráncem církve a všemocnou hlavou říše[1]. V lidové víře je dokonce

274

obrazem Krista na zemi. A protože má svou moc od Boha, skládá z ní účty jen Bohu… Božská podstata jeho autority má ten další důsledek, že samovláda a nacionalismus jsou neoddělitelné… *Anathema*[2] tedy nerozumným, kteří se opovažují vztáhnout ruku na tato dogmata! Ústavní liberalismus je kacířství dříve, než je chimérou a hloupostí. Není národního života jinde než v mezích samovlády a pravoslaví. Jsou-li politické reformy nutné, mohou se uskutečnit jen v duchu samovlády a pravoslaví.

Odpovídám:

– Ze všeho, co jste mi právě řekl, Excelence, si podržuji hlavně to, že síla Ruska má za podstatnou podmínku těsnou jednotu cara a lidu. Z pohnutek odlišných od vašich docházím k témuž závěru. Nepřestávám tedy tu jednotu kázat.

Když odejde, uvažuji, že jsem právě vyslechl výklad nauky o úplném carismu, tak jak ji před dvaceti lety učil proslulý vrchní prokurátor Svatého synodu Pobedonoscev svého mladého žáka Mikuláše II., a tak jak ji nedávno vymezil velký spisovatel Merežkovskij ve studii o povstaleckých nepokojích roku 1905, mistrovské studii, v níž se čte tato smělá stránka:

---

[1]Car není, jak se často píše, hlavou církve: je jen jejím nejvyšším ochráncem. Z náboženského hlediska nemá jinou výsadu, než že přijímá tak, že si sám bere na oltáři kalich a chléb.

[2]**anathema** — Anathema, francouzsky *anathème* – slavnostní církevní klatba, jíž pravoslaví i katolictví vylučuje z obce věřících; v řečnickém užití znamená zavržení.

V domě Romanovců jako v domě Átreovců přechází tajemné prokletí z pokolení na pokolení. Vražda na cizoložství, krev na blátě, „pátý akt tragédie hraný v nevěstinci". Petr I. zabíjí svého syna; Alexandr I. zabíjí svého otce; Kateřina II. zabíjí svého manžela. A mezi těmi velkými proslulými oběťmi oběti malé, neznámé, nešťastná nedochůdčata samovlády jako Ivan Antonovič, uškrcení jako myši v temných koutech, v kobkách Šlisselburgu. Špalek, provaz, jed – to jsou pravé znaky ruské samovlády. Boží pomazání na čele carů se proměnilo ve znamení a prokletí Kainovo.

* * *

Středa 20. ledna 1915.

Včera na Něvském prospektu Rasputina porazila trojka, která se hnala plnou rychlostí. Zvedli ho s lehkým zraněním na hlavě.

Po nehodě, jejíž obětí se před pěti dny stala paní Vyrubovová, je tohle nové varování nebes až příliš výmluvné! Víc než kdy jindy válka uráží Boha!...

* * *

Čtvrtek 21. ledna 1915.

Pacifistická propaganda, kterou Německo tak čile vede v Petrohradě, zuří i v armádách na frontě. Na několika místech byla zabavena provolání sepsaná rusky, podněcující vojáky, aby se už nebili, a tvrdící, že car Mikuláš je ve svém otcovském srdci už myšlence míru zcela získán. Vojska zůstávají k těm výzvám lhostejná. Velkokníže Nikolaj přesto pokládal za nutné proti narážkám na cara protestovat. V rozkaze armádě označuje ten úskočný postup nepřítele za hanebný zločin a končí takto: *Každý věrný poddaný ví, že v Rusku poslouchá každý, od generalissima až po prostého vojáka, jen svatou a vznešenou vůli pomazaného Božího, našeho vysoce ctěného cara, který jediný má moc válku začít i skončit.*

* * *

Pondělí 25. ledna 1915.

Několik nákupů mě dnes odpoledne táhne na Vasiljevský ostrov, kde se soustřeďuje duchovní život Petrohradu, kde jsou pohromadě Akademie věd, Akademie výtvarných umění, Báňská škola[1], Námořní škola, Zoologické muzeum[2], Historicko-filologický ústav, několik gymnázií, fyzikální a chemické laboratoře, všechny velké pedagogické ústavy.

Využívaje vyjasnění na nebi, nechávám tam auto a procházím se nazdařbůh ulicemi. Na každém kroku potkávám studenty. Jak se jejich tváře liší od těch, které člověk pozoruje v pařížské Latinské čtvrti nebo v ulicích Oxfordu a Cambridge! U francouzských studentů vyjadřuje pohled, gesto, hlas, celá osoba obvykle mládí, čilost, bezstarostnost, lehkou radost ze života a z toho, že chápou; i ti, jejichž tvář je unavená, nechávají v zorničkách prosvítat jasný a otevřený rozum. U anglických studentů, světlé pleti a pružných údů, převládá výraz odhodlanosti, pozitivní duch, chladný, pevný, vyrovnaný rozum. Zde nic takového. Předně je zevnějšek nejčastěji ubohý: tváře vyzáblé, rysy stažené, líce vpadlé, trupy vyhublé, paže tenké, hřbety ohnuté. Ta neduživá těla, zahalená do rozvislých, obnošených šatů, dosvědčují ubohé postavení univerzitního proletariátu v Rusku. Mnoho studentů nemá k utracení víc než dvacet pět rublů (50 franků) měsíčně, to jest třetinu toho, čeho je nezbytně třeba k obživě normálního života v tak drsném podnebí. Nedostatečná obnova těla nemá za následek jen to, že oslabuje organismus; spojena s námahou mozku a s duševními starostmi, udržuje nervovou soustavu v ustavičném podráždění. Odtud tolik tváří zachmuřených nebo horečných, úzkostných nebo zdivočelých, fanatických nebo stravovaných, tváří asketů, vidoucích, anarchistů. Vzpomínám si na výrok, který Dostojevskij ve *Zločinu a trestu* vkládá do úst vyšetřujícímu soudci Porfirijovi: „Raskolnikovův zločin je dílem srdce rozjitřeného teoriemi.“ 277

Studentky, kterých je velmi mnoho, nejsou o nic méně poučné k pozorování. Všimnu si jedné, která vychází z kavárny v doprovodu čtyř mladíků a zastaví se s nimi na chodníku, aby v rozpravě pokračo-

[1] **Báňská škola** — Báňská škola, rusky Горный институт – petrohradský Horní institut na Vasiljevském ostrově, založený roku 1773 jako nejstarší ruská vysoká škola báňská.

[2] **Zoologické muzeum** — Зоологический музей, muzeum Akademie věd na Vasiljevském ostrově v Petrohradě, samostatné od roku 1832.

vala. Vysoká, dost hezká, s živýma a tvrdýma očima pod astrachánovou čapkou, řeční velitelským způsobem. Dva další studenti, kteří chvíli nato vycházejí z *traktiru*[1], se přijdou kolem ní seskupit také. Mám tu snad před sebou jeden z nejsvébytnějších typů ruské ženy: hlasatelku revoluční víry.

Ruští romanopisci, zvláště Turgeněv, často pozorovali, že jsou ženy jejich země mužům velmi nadřazeny energií povahy, jistotou chování a kalenou vůlí. V oblasti citového života jsou to téměř vždy ony, kdo útočí a strhuje, kdo rozdmýchává a dotírá, kdo tvrdí a rozhoduje, kdo poroučí a vnucuje. Stejné se ukazují i ve zcela jiném uplatnění své duševní energie, v oblasti politické a podvratné činnosti.

V už vzdálených časech nihilismu, v hrdinské době *Narodné volje*[2], se ženy a zvláště dívky ihned vyznamenaly mezi nejobávanějšími protagonisty. Hned vynikly ve své tragické úloze. Už od svých
278 prvních úderů se rýsovaly jako skvělé Eumenidy.

Dne 24. ledna 1878 otvírá průvod Věra Zasuličová, když zblízka střelí na petěrburského gradonačalnika generála Trepova. Dne 13. března 1881 se Sofja Perovská přímo účastní zavraždění Alexandra II. Následujícího roku rozněcuje Věra Figner vojenské povstání v Charkově. Roku 1887 organizuje Sofja Ginsburg atentát na Alexandra III. Krátce nato podniká Jekatěrina Breškovská s Černovem[3] svou neúnavnou propagandu, která až do temné duše mužiků vnáší jiskření přeludů socialistického evangelia. Roku 1897 Marija Vetrovová, překrásná, uvězněná v Petropavlovské pevnosti a ve své cele znásilněná četnickým důstojníkem, se polije petrolejem ze své lampy a zemře v plamenech. Roku 1901 zakládá Dora Brilliant s Geršunim,

---

[1] **traktir** — Rusky трактир – lidová hospoda, kde se podávalo i jídlo, stupeň pod restaurací. Čeština pro samotný podnik ustálené slovo nemá; SSJČ zná jen zastaralého *traktéra*, totiž jeho hospodáře.

[2] **Narodnaja volja (Народная воля)** — Ruská revoluční organizace z let 1879–1883, která zvolila teror proti samovládě a 1. března 1881 zavraždila Alexandra II. V knize se autor k její „hrdinské době" vrací při úvaze o ženském podílu na ruském terorismu a jeho glosa „dobrovolník lidu" u slova narodovolec zakrývá, že jde o člena této organizace.

[3] **Černov, Viktor Michajlovič** (1873–1952) — Hlavní ideolog a jeden ze zakladatelů strany socialistů-revolucionářů, organizátor revoluční propagandy mezi rolníky od roku 1896, ministr zemědělství 1917 a předseda Ústavodárného shromáždění 1918.

Savinkovem a Burcevem *Bojevuju organizaciju*, „Bojovou organizací“, a 17. února 1905 stojí na stráži v moskevském Kremlu, aby její druh Kaljajev mohl jistou rukou hodit bombu, která roztrhá velkoknížete Sergeje.

Je přirozeně velmi těžké být zpraven o represivní činnosti ruské policie a ruského soudnictví ve věcech politických. Procesy, o nichž se veřejnost čas od času dozví, jsou vždy zahaleny stínem; vyloučení veřejnosti se uplatňuje přísně a cenzura připouští v novinách jen stručnou zmínku. Přesto bych mohl jmenovat asi dvacet žen[1], které se za poslední léta vyznamenaly ve spiknutích a atentátech: Sofja Rogozinnikovová, Taťána Leonťjevová, Marija Spiridonovová, Serafima Kličoglu, Zinaida Konopljannikovová, Lidija Sture, Natalja Klimovová, Marusja Benevská, Lidija Ezerská, Sofja Venediktovová, Jekatěrina Izmajlovičová, Jelena Ivanovová, Anastasija Bicenková, Marija Školniková a tak dál. Úloha ženského živlu v teroristických spiknutích je tedy velmi důležitá a často i rozhodující.

Odkud se bere přitažlivost, kterou revoluční činnost na ruské ženy vykonává? Zjevně v něm nacházejí, čím ukojit hluboké pudy své duše a své povahy – svou potřebu vzepětí, svůj soucit s utrpením prostých lidí, svou způsobilost k oddanosti a k oběti, svůj kult hrdinství, své pohrdání nebezpečím, svou žízeň po silných citech, svou chuť na nezávislost, svou zálibu v tajemství a dobrodružství, v životě horečném, nestřídmém a vzbouřeném.

* * *

Úterý 26. ledna 1915.

---

[1]**teroristky** — Jmenované ženy patří s jednou výjimkou k Bojové organizaci strany socialistů-revolucionářů z let 1905 až 1908, tedy k druhé generaci ruského terorismu; starší vlnu, Narodnou volju let 1879 až 1881, autor líčí samostatně na straně 295. Dora Brilliantová vyrobila bomby, jimiž byl roku 1905 zabit velkokníže Sergej Alexandrovič, a zemřela roku 1907 v Petropavlovské pevnosti; Lidija Sture byla roku 1908 oběšena; Jevstolija Rogozinnikovová, kterou autor jmenuje jako Sofju, zastřelila roku 1907 náčelníka Hlavní správy věznů a byla do tří dnů oběšena; Marija Spiridonovová, odsouzená roku 1906 na katorgu, se roku 1917 stala vůdčí osobností levých eserů. Výjimkou je Marija Vetrovová: narodnička roku 1897 zatčená za držení protivládních spisů, která žádný atentát nespáchala a v Petropavlovské pevnosti se sama upálila. Údaje o jednotlivých ženách jsou v rejstříku. – *Pozn. překl.*

Obědvám v Zimním paláci u nejvyšší hofmistryně, výtečné paní Naryškinové[1]. Ostatní hosté jsou kníže Kurakin, kněžna Jurije Trubeckého[2], kníže a kněžna Šachovští[3], hrabě Dmitrij Tolstoj[4], ředitel Ermitáže, hrabě Apraksin a další.

Mluví se výhradně o válce, a to nejmoudřejšími slovy: všichni se shodují, že bude nesmírně dlouhá, že nám chystá ještě velmi bolestná překvapení, ale že jsme nuceni ji vést až k vítězství, nemámeli zahynout.

V rozhovoru stranou se paní Naryškinové ptám na carovo rozpoložení:

– Je obdivuhodný, říká mi… Nikdy sebemenší známka sklíčenosti! Stále klidný, stále pevný! Stále povzbudivá slova! Naprostá víra ve vítězství!

– A Její Veličenstvo carevna?

Narážejíc na nedávnou nehodu paní Vyrubovové, odpovídá mi nejvyšší hofmistryně:

– Víte, že Její Veličenstvo carevna byla v posledních dnech bolestně zkoušena. A protože je k citovým otřesům velmi vnímavá, odrazilo se to na jejím zdraví. Není však o nic méně pevná než car a ještě včera mi říkala: „Udělali jsme všechno, abychom té válce zabránili; můžeme si tedy být jisti, že nám Bůh chystá vítězství.“

B…, který je zvědav na prosté lidi a který hodně žil na venkově, mi uvádí výmluvné slovo jedné selky, kterou kdysi potkal:

– Bylo to, říká mi, ve velké kyjevské lávře, v den pouti. Před Svatou branou zahlédnu stařenu, které bylo přinejmenším osmdesát let. Byla celá shrbená, celá zlomená; sotva se vlekla. Dám jí

---

[1]**Naryškinová, Jelizaveta Alexejevna** (1838–1928) — Rozená kněžna Kurakinová, nejvyšší hofmistryně carevnina dvora.

[2]**Trubecká, Marija Alexandrovna** (1869–1949) — Marija Alexandrovna Trubecká, rozená kněžna Dolgoruká (1869–1949), dvorní dáma. Předloha ji po francouzském společenském zvyku jmenuje manželovým jménem jako „princesse Youri Troubetzkoï“ – byla ženou knížete Jurije Ivanoviče Trubeckého (1866–1926).

[3]**Šachovskoj** — Kníže a kněžna z ruského knížecího rodu Šachovských (Шаховские).

[4]**Tolstoj, Dmitrij Ivanovič** (1860–1941) — Hrabě, ředitel Ermitáže 1909–1918, předtím od roku 1901 zástupce správce Ruského muzea Alexandra III. Roku 1918 odjel za rodinou na Krym a potom emigroval; zemřel v Nice. Bratr Ivana Ivanoviče Tolstého, petrohradského starosty. Nezaměňovat se Lvem Nikolajevičem Tolstým.

pár kopějek, abych navázal rozhovor, a ptám se jí: „Vypadáš hodně unaveně, ubohá stařenko! Odkud jdeš?“ – „Jdu z Tabinska, tam dole na Uralu.“ – „To je ale daleko!“ – „Ano, je to velmi daleko.“ – „Ale přijela jsi vlakem?“ – „Ne, nemám z čeho si vlak zaplatit. Přišla jsem pěšky.“ – „Pěšky, z Uralu do Kyjeva?… Ale jak dlouho ti to trvalo?“ – „Měsíce!… Už nevím.“ – „Měla jsi aspoň druhy na cestu?“ – „Ne, byla jsem sama.“ – „Sama!…“ Hledím na ni udiveným okem. Ona pokračuje: „Ano, sama… se svou duší…“ Vsunul jsem jí do ruky dvacetirublovou bankovku. Bylo to pro ni mnoho; to slovo však mělo cenu daleko větší.

* * *

Středa 27. ledna 1915.

Poděkování za zaslanou brožuru mě přivádí na Sergijevskou, k ctihodnému a milému Kulomzinovi[1], státnímu tajemníku, členu Státní rady, rytíři vznešeného řádu svatého Ondřeje. Blíží se osmdesátce. 281
Zestárl v nejvyšších úřadech a zachoval si plnou jasnost mysli; rád s ním rozmlouvám, neboť je plný zkušenosti, moudrosti a dobroty.

O válce se mnou mluví výtečně:

– Ať jsou naše nynější obtíže jakékoli, Rusko je ctí zavázáno je překonat. Dluží svým spojencům a dluží samo sobě, aby v zápase pokračovalo, stůj co stůj, až do úplné porážky Německa… Jen ať mají naši spojenci trochu trpělivosti! Ostatně pokračování války závisí jedině na Jeho Veličenstvu caru a vy jeho názory znáte…

Potom mluvíme o vnitřní politice. Netajím mu, že mě znepokojuje nespokojenost, která se projevuje ze všech stran, ve všech vrstvách společnosti. Připouští mi, že stav veřejného mínění zaměstnává i jeho a že jsou reformy nutné; dodává však s důrazem pevnosti, který mě zarazí:

– Reformy, na které myslím a které by bylo příliš zdlouhavé vám vykládat, nemají nic společného s těmi, jež požadují naši konstituční demokraté v dumě, a tím méně – promiňte mou upřímnost – s těmi, které nám tak naléhavě doporučují někteří západní publicisté. Rusko není západní země a nikdy jí nebude. Celá naše národní

[1] **Kulomzin, Anatolij Nikolajevič** (1838–1923) — Ruský státník, státní tajemník, člen Státní rady a její předseda 1915–1917.

povaha se vašim politickým metodám protiví. Reformy, které mám na mysli, se naopak inspirují dvěma zásadami, jež jsou pilíři našeho nynějšího režimu a jež je třeba zachovat za každou cenu: samovládou a pravoslavím… Nikdy neztrácejte ze zřetele, že car přijal svou moc od samého Boha, pomazáním při korunovaci, a že je nejen hlavou ruského státu, nýbrž i nejvyšším ochráncem pravoslavné církve, svrchovaným rozhodčím Svatého synodu. Oddělení moci ob-
282 čanské od moci náboženské, které se vám ve Francii zdá přirozené, je u nás nemožné: šlo by proti celému našemu dějinnému vývoji. Carismus a pravoslaví jsou k sobě připoutány nerozlučitelným svazkem, svazkem božského práva. Car není o nic svobodnější zříci se absolutismu, než zapřít pravoslavnou víru… Mimo samovládu a pravoslaví je místo jen pro revoluci. A revolucí rozumím anarchii, úplné rozvrácení Ruska. U nás může být revoluce jen ničivá a anarchická. Podívejte se, co se stalo Tolstému! Od omylu k omylu zapřel pravoslaví. Vzápětí upadl do anarchie. Jeho roztržka s církví ho osudově dovedla k popření státu.

– Rozumím-li dobře vaší myšlence, měla by mít politická reforma za důsledek, ba i za předmluvu reformu církevní, například zrušení Svatého synodu, obnovení patriarchátu…

Odpovídá mi se zjevnými rozpaky:

– Dotýkáte se tu, pane velvyslanče, vážných otázek, v nichž jsou nejlepší duchové bohužel rozděleni. V tomhle okruhu myšlenek je však mnoho co dělat…

Když se několika větami vyhnul, stočí rozhovor k věčnému ruskému problému, který v sobě zahrnuje všechny ostatní, k problému pozemkovému. Nikdo není povolanější tu vážnou otázku projednávat, neboť se roku 1861 činně účastnil osvobození nevolníků a od té doby se podílel na všech postupných reformách. Byl patrně jedním z prvních, kdo objevil omyl původního pojetí a kdo hlásal, že se mělo mužikovi okamžitě udělit osobní vlastnictví, plné a úplné vlastnictví jeho dílu. Podřízení země *miru*[1] vskutku v ruském rolníkovi udr-
283 žovalo bytostně komunistickou představu, že země patří výlučným právem těm, kdo ji obdělávají. Proslulá nařízení, vyhlášená Stolypi-

[1] **mir** — Rusky мир – ruská vesnická občina: shromáždění hospodářů, které spravovalo obecní půdu, rozvrhovalo daně a periodicky přerozdělovalo rolnické díly. Půda nepatřila jednotlivci, nýbrž občině, a právě to chtěla Stolypinova reforma zrušit.

nem roku 1906 a pojatá v tak liberálním duchu, neměla vřelejšího obhájce než Kulomzina. Končí těmito slovy:

– Převést na rolníky co největší plochu půdy, pevně zorganizovat individuální vlastnictví ve venkovských masách – na tom podle mne závisí celá budoucnost Ruska. Výsledky, za něž vděčíme reformě z roku 1906, jsou už velmi významné. Uchrání-li nás Bůh od šílených dobrodružství, odhaduji, že za patnáct nebo dvacet let nahradí u rolníků řád osobního vlastnictví úplně řád vlastnictví obecního.

* * *

Pátek 29. ledna 1915.

Dnes odpoledne, když jdu kolem Tauridské zahrady, potkávám čtyři vojáky vězeňské služby, kteří s tasenou šavlí obklopují ubohého mužika, otrhaného, vyzáblého, s tváří zkroušenou a odevzdanou, vlekoucího s námahou své rozvislé holínky sněhem. Malý průvod míří k věznici na Špalernaji.

Když jdou kolem, zastaví se jedna žena, žena z lidu, nasoukaná do tlustého pláště z nazelenalé vlny a podšitého kožešinou. Stáhne rukavice, rozepne si kožich, hrabe se v tlustých sukních, vytáhne měšec, vezme z něho minci a podá ji vězni, načrtnuvši přitom znamení kříže. Vojáci doprovodu zpomalí krok a uhnou, aby ji nechali.

Měl jsem právě před očima výjev ze *Vzkříšení*[1], kde nám Tolstoj ukazuje Maslovovou, převáděnou z vězení k soudu mezi dvěma četníky a přijímající almužnu od mužika, který k ní rovněž přistupuje a dělá znamení kříže. 284

Soucit s vězni, s trestanci, se všemi, kdo padnou do obávaných spárů spravedlnosti, je ruskému lidu vrozený. V očích mužikových není porušení trestních zákonů vinou, tím méně hanebností; je to neštěstí, smůla, osud, jehož obětí budeme snad zítra my sami, budeli se to Bohu líbit.

* * *

Sobota 30. ledna 1915.

[1]**Vzkříšení** — Tolstého román z roku 1899 s postavou Maslovové.

V důvěrné rozmluvě se Sazonovem se k němu vracím s polskou otázkou:

– Mám tím menší zábrany s vámi o ní mluvit, pravím, že vás znám jako člověka, který si přeje skoro stejně jako já vidět vzkříšené polské království.

– Pod žezlem Romanovců! zvolá spěšně.

– Tak to i míním!... Znáte mé stanovisko. Polsko obnovené ve své národní celistvosti a povýšené na samosprávné království pod žezlem Romanovců je pro mne nezbytným předvojem slovanství proti germánství, kdežto Polsko zbavené veškerého politického svazku s Ruskem by neomylně spadlo do německé oběžné dráhy. Polsko by tak převzalo svou dějinnou úlohu na pomezí východní Evropy, úlohu, kterou kdysi hrálo v boji proti německým rytířům. Zároveň by to byla konečná roztržka, radikální rozvod mezi Německem a Ruskem.

– Podepsal bych všechno, co jste právě řekl, a to vám vysvětluje
285 nenávist, kterou ke mně chovají naši germanofilové... Co je mi však po jejich nenávisti, když hájím jednu z nejdražších carových myšlenek?

– Vzkříšení Polska pod žezlem Romanovců by mělo podle mne také velmi velkou výhodu pro vnitřní vývoj ruského státu. Nemluvím tedy už jako spojenec, nýbrž jako přítel Ruska a téměř z politického diletantismu. Chci říci toto: jedna z věcí, které mě za ten rok, co žiji mezi vámi, nejvíc zarazily a kterých si v cizině všímá nejméně, je význam neruského obyvatelstva, které říše v sobě chová. A není to jen jeho význam početní; je to především jeho význam duchovní, silné vědomí vlastní etnické svébytnosti, nárok, který hlásá, totiž vytvořit si existenci odlišnou od ruské masy. Všichni vaši jinorodci – Poláci, Litevci, Lotyši, Pobaltští Němci, Estonci, Gruzíni, Arméni, Tataři a tak dál – trpí vaší správní centralizací, tím spíše, že vaše byrokracie nemá lehkou ruku... Dříve nebo později budete nuceni zřídit oblastní samosprávy. Jinak pozor na separatismus! Ustavení samosprávného Polska by v tomhle okruhu myšlenek bylo velmi šťastnou novotou.

– Dotýkáte se tu nejvážnějšího a nejsložitějšího problému naší vnitřní politiky. Teoreticky bych šel po cestě, kterou naznačujete, dost daleko. Kdybychom však zkoumali praktická řešení, viděl

byste, jak nesnadno se dají srovnat s carismem. A carismus, to je pro mne samo Rusko…

* * *

Neděle 31. ledna 1915.

Petrohradský úřední *Věstník* uveřejňuje text telegramu z 29. července loňského roku, jímž car Mikuláš navrhl císaři Vilémovi předložit rakousko-srbský spor haagskému soudu. Zde je znění toho dokumentu: 286

Děkuji ti za tvůj smířlivý a přátelský telegram, zatímco sdělení, která dnes učinil tvůj velvyslanec mému ministru, byla zcela jiného tónu. Prosím tě, abys ten rozdíl vyjasnil. Bylo by třeba předložit rakousko-srbský problém haagské konferenci. Mám důvěru v tvou moudrost a v tvé přátelství.

Mikuláš.

Německá vláda se chránila uveřejnit ten telegram v řadě zpráv, které si oba panovníci během krize předcházející válce přímo vyměnili.

Ptám se Sazonova:

– Jak to, že jsme dokument takové důležitosti neznali ani Buchanan, ani já?

– Neznal jsem ho o nic víc než vy!… Car jej sepsal spontánně, aniž se kohokoli zeptal na mínění. V jeho mysli to byla přímá výzva, výzva důvěry a přátelství k císaři Vilémovi; byl by svůj návrh opakoval v úřední podobě, kdyby byla kaiserova odpověď příznivá. Kaiser však ani neodpověděl… Když se onehdy třídily papíry Jeho Veličenstva, byl koncept telegramu nalezen. Dal jsem si od telegrafní správy ověřit, že zpráva do Berlína skutečně došla.

– Je zdrcující pomyslet, že naše vlády ten telegram neznaly. Bylo by to mělo tak velký účinek na veřejné mínění všech zemí!… Považte přece: 29. července, ve chvíli, kdy Trojdohoda zdvojnásobovala úsilí o záchranu míru!

– Ano, je to zdrcující.

– A jakou děsivou odpovědnost na sebe vzal císař Vilém, když nechal návrh cara Mikuláše padnout bez jediného slova odpovědi! 287

– Na takový návrh mohl odpovědět jen tím, že by jej přijal. A neodpověděl právě proto, že chtěl válku.

– To mu dějiny připočtou. Vždyť je teď konečně prokázáno, že car Mikuláš onoho 29. července nabídl předložit rakousko-srbský spor mezinárodnímu rozhodčímu řízení; že týž den císař František Josef zapálil doutnák, když nařídil bombardování Bělehradu; a že týž den ještě císař Vilém předsedal proslulé postupimské poradě, která rozhodla o všeobecné válce.

* * *

Pondělí 1. února 1915.

Na levém břehu Visly, v oblasti Sochaczewa[1], podnikají Rusové řadu dílčích a krátkých útoků, které dobře odpovídají tomu, co velkokníže Nikolaj nazýval „co možná nejčinnější obranou“. V Bukovině pro nedostatek střeliva pomalu couvají.

* * *

Pátek 5. února 1915.

Přijímám návštěvu ministra zemědělství Krivošeina. Ze všech členů Goremykinova kabinetu je spolu se Sazonovem nejliberálnější a Alianci nejoddanější.

Zemědělský resort má v Rusku zásadní důležitost; lze říci, že řídí celý hospodářský a společenský život. Krivošein ve svém nesmírném
288 úkolu osvědčuje vlastnosti u Rusů dost vzácné: jasný a metodický rozum, zálibu v přesných faktech, pojetí vůdčích zásad a obecných rámců, ducha iniciativy, důslednosti a organizace. Kolonizační dílo, které podnikl na Sibiři, v Turkestánu, ve Ferganě, ve Vnějším Mongolsku, v Kirgizské stepi, zaznamenává každý rok překvapivé výsledky.

Ptám se ho na dojmy, které si přivezl z velkého hlavního stanu, kam se nedávno vypravil:

– Výtečné, říká mi, výtečné!... Velkokníže Nikolaj je plný důvěry a vřelosti. Jakmile bude mít jeho dělostřelectvo střelivo, obnoví ofenzivu; je stále rozhodnut táhnout na Berlín...

Potom mi mluví o prohlášení, které vláda příští úterý přečte při znovuotevření dumy.

---

[1]**Sochaczew** — Město na Bzuře západně od Varšavy, roku 1915 v ruském Polsku, dnes v Polsku.

– To prohlášení udělá, doufám, veliký dojem v Německu a v Rakousku; je přinejmenším stejně rázné a nepřipouštějící odpor jako to, které vaše vláda nedávno přečetla francouzským komorám. Ujišťuji vás, že se po něm už nikdo nebude ptát, chce-li Rusko vést válku až k vítězství, nebo ne…

Konečně mi vypráví, že mu car předevčírem obšírně vyložil své názory na obecné základy budoucího míru a že mu několikrát prohlásil svou vůli zrušit německé císařství: „Už nikdy nedopustím," řekl car pevným tónem, „už nikdy nedopustím, aby u mne byl akreditován velvyslanec německého kaisera."

Opíraje se o přátelskou otevřenost, která našim stykům vládne, ptám se Krivošeina, nebojí-li se, že bude vedení války brzy ztíženo, snad i ochromeno obtížemi vnitřní politiky. Po chvíli váhání mi odpovídá:

– Mám k vám důvěru, pane velvyslanče; budu s vámi mluvit volně… O vítězství našich armád nepochybuji, pod jedinou podmínkou: že bude mezi vládou a veřejným duchem důvěrná shoda. Ta shoda byla na začátku války dokonalá; bohužel musím uznat, že je ohrožena. Mluvil jsem o tom ještě předevčírem s carem… Běda, ta otázka není z dneška. Protiklad mezi carskou mocí a občanskou společností je největší metlou našeho politického života. Pozoruji to s bolestí už dlouho. A před několika lety jsem celou svou hořkost vyjádřil větou, která měla tehdy jistý ohlas; říkal jsem: *Budoucnost Ruska zůstane nejistá, dokud budou vláda a společnost setrvávat v tom, že se na sebe dívají jako dva nepřátelské tábory, dokud bude každý z nich označovat druhého slovem „oni" a dokud nebudou k označení ruského celku užívat slova „my"*. Čí je to vina? Jako vždy ničí a všech!… Nepravosti a anachronismy carismu vás znepokojují. Nemáte nepravdu. Lze však podniknout jakkoli významnou reformu za války? Jistěže ne! Vždyť konečně, má-li carismus vážné vady, má i přednosti prvního řádu, nenahraditelné ctnosti: je mocným poutem všech různorodých prvků, které práce staletí znenáhla seskupila kolem staré Moskevské Rusi. Jedině carismus tvoří naši národní jednotu. Odhoďte tu silnou zásadu a uvidíte Rusko ihned se rozkládat, upadat v rozplynutí. Kdo by z toho těžil? Jistě ne Francie… Jednou z pohnutek, které mě k carismu poutají nejsilněji, je, že jej pokládám za schopný vývoje. Už se přece

289

tolikrát vyvinul! Zřízení dumy roku 1905 je ohromná skutečnost, která změnila celou naši politickou psychologii. Pokládám za nutné ještě přesnější omezení carské moci a za nutné rozšířit i kontrolu dumy nad správou; konečně soudím, že bude třeba provést ve všech
290 našich veřejných službách širokou decentralizaci. Opakuji vám však, pane velvyslanče, že se to bude moci stát až po válce… Prozatím je, jak jsem onehdy říkal Jeho Veličenstvu, podstatnou povinností ministrů rozptýlit neshodu, která se už několik měsíců projevuje mezi vládou a veřejným míněním: to je podmínka *sine qua non* našeho vítězství…

* * *

Úterý 9. února 1915.

Dnes je v Tauridském paláci živý ruch, duma znovu otvírá své zasedání.

Prohlášení vlády je přesně takové, jak mi je Krivošein ohlásil: rozhodnější řeč jsem si přát nemohl. Hromový potlesk, když Goremykin zesílí, jak jen může, svůj slabý hlas, aby vyslovil tuto větu:

– *Turecko se přidalo k našim nepřátelům: jeho vojenské síly jsou však už otřeseny našimi slavnými kavkazskými vojsky a stále zřetelněji se před námi rýsuje zářná budoucnost Ruska tam dole, na*
291 *březích moře, které omývá hradby Cařihradu.*

Potom vřelá řeč Sazonovova, který velmi obezřetně učiní o otázce Úžin jen krátkou zmínku:

„*Blíží se den, kdy budou vyřešeny problémy hospodářské a politické povahy, které naříště klade nutnost zajistit Rusku přístup k volnému moři.*“

Řečníci, kteří potom vystupují na tribunu, národní tužby upřesňují. Voroněžský poslanec Jevgraf Kovalevskij[1] tvrdí, že válka musí učinit konec staletému sporu Ruska a Turecka. Tleskají mu, až se strhává strop, když pronese:

„*Úžiny jsou klíčem od našeho domu; musejí tedy přejít do našich rukou spolu s územím na březích.*“

[1]**Kovalevskij, Jevgraf Petrovič** — Poslanec Státní dumy za Voroněžskou gubernii a odborník na národní školství.

Stejně tak strhne vůdce „kadetů“ Miljukov nadšení sálu, když Sazonovovi za jeho prohlášení poděkuje:

„Jsme šťastni, že se dovídáme, že je uskutečnění našeho národního úkolu na dobré cestě. Nyní jsme ujištěni, že se získání Cařihradu a Úžin ve vhodné chvíli uskuteční diplomatickými a vojenskými opatřeními.“

Za jakési přestávky rozmlouvám s předsedou Rodzjankem a s několika poslanci, s Miljukovem, Šingarjovem[1], Protopopovem, Kovalevským, Vasilijem Maklakovem[2], s knížetem Borisem Golicynem, Čichačovem a dalšími. Všichni si ze svých gubernií přivážejí týž dojem: všichni mě ujišťují, že válka hluboce rozechvěla národní vědomí a že by se ruský lid vzbouřil proti míru, který by nebyl vítězný, který by Rusku nedal Cařihrad. Šingarjov mě vezme stranou a říká mi:

– To, co jste právě viděl a slyšel, pane velvyslanče, je pravé Rusko a já vám dosvědčuji, že v něm má Francie spojence jistého, spojence, který vydá až do posledního vojáka a do poslední kopějky, aby dobyl vítězství. Je však ještě třeba, aby samo Rusko nebylo zrazeno jistými skrytými kabalami…, které se stávají nebezpečnými. Jste lépe postaven než my, pane velvyslanče, abyste viděl mnoho věcí, o nichž máme jen tušení… Opatrnosti nikdy nebude nazbyt.

Šingarjov, poslanec za Petrohrad, člen strany „kadetů“, povoláním lékař, je duch vybraný, povaha poctivá; právě dosti přesně vyjádřil, co si ruská veřejnost ve svých nejzdravějších částech myslí[3].

* * *

292

Středa 10. února 1915.

---

[1] **Šingarjov, Andrej Ivanovič** (1869–1918) — Lékař, poslanec Státní dumy za konstituční demokraty 1907–1917 a znalec rozpočtu; roku 1917 ministr zemědělství a poté financí. Zavražděn byl spolu s Fjodorem Kokoškinem v Mariinské nemocnici v Petrohradě, kam byl jako nemocný vězeň převezen z Petropavlovské pevnosti.

[2] **Maklakov, Vasilij Alexejevič** (1869–1957) — Moskevský advokát, jeden ze zakladatelů konstitučně demokratické strany a poslanec druhé až čtvrté dumy; na podzim 1917 jmenován velvyslancem v Paříži, kde potom zůstal v emigraci. Nezaměňovat s jeho bratrem Nikolajem Alexejevičem, ministrem vnitra.

[3] Doktor Šingarjov byl v březnu 1917 členem prozatímní vlády; bolševici ho zavraždili 20. ledna 1918.

Když válka vypukla, mnoho ruských socialistů pocítilo, že je jejich povinností spojit se s ostatními silami země k odporu proti německému útoku; říkali si ostatně, že se bratrství lidových mas potvrdí na bojištích a že z vítězství vzejde vnitřní osvobození Ruska.

Nikdo to nepocítil silněji než jeden z revolucionářů uchýlených do Paříže, Burcev, který se proslavil svou horlivostí ve vyslídění agentů provokatérů ochranky a v odhalování hanebných postupů carské policie. Mimoto na něj dost zapůsobil vznešený tón manifestu, který car 2. srpna vydal k ruskému lidu: *...V hrozné hodině zkoušky ať jsou vnitřní sváry zapomenuty, ať se jednota cara s jeho lidem ještě utuží a ať Rusko, povstávajíc jako jeden muž, odrazí nestoudný útok nepřítele!...* O čtrnáct dní později ho uveřejnění manifestu k Polákům v jeho smýšlení utvrdilo. Aniž co ze svých nauk a ze svých nadějí zapřel, statečně svým druhům ve vyhnanství kázal nutnost prozatímního smíření s carismem. Potom, aby dokázal svou důvěru v nové rozpoložení carské vlády a v domnění, že může ve vlastní vlasti sehrát užitečnější úlohu, vrátil se do Ruska.

Sotva překročí hranici, zatknou ho. Vrhnou ho do vězení, kde ho několik měsíců drží ve vazbě. Konečně ho soudí za staré spisy, a aniž mu jakkoli přičtou k dobru jeho chování od začátku války, odsoudí ho za „zločin urážky majestátu“ k doživotní deportaci na Sibiř. Je
293 ihned odeslán do Turuchansku[1] na Jeniseji, za polární kruh.

Dnes ráno dostávám od Vivianiho, ministra spravedlnosti, telegram, v němž mi vykládá žalostný účinek, jaký to odsouzení vyvolalo mezi francouzskými socialisty, a vybízí mě, abych se se vší nutnou šetrností přičinil o Burcevovu milost.

Kromě vlasteneckého postoje, který Burcev na začátku války zaujal, mi jeho životopis neposkytuje žádný argument, který bych mohl v jeho prospěch uplatnit u carských úřadů, jimž je k nenávisti.

Vladimir Lvovič Burcev, pocházející z drobné pozemkové šlechty, se narodil roku 1862 ve Fort Alexandrovsku. Už ve dvaceti letech se dal uvěznit pro svou revoluční agitaci. Propuštěn po měsíci, byl roku 1885 zatčen znovu a tentokrát odsouzen k sedmi letům vězení na Sibiři. O rok později se mu podařilo z káznice uprchnout a hledal útočiště v Ženevě, potom v Londýně.

---

[1] **Turuchansk** — Osada na Jeniseji za polárním kruhem v Jenisejské gubernii, místo politického vyhnanství; dnes v Krasnojarském kraji v Rusku.

Jakkoli jsou tradice anglického pohostinství vůči politickým uprchlíkům liberální, měl brzy nesnáze s britskou justicí za to, že ve svém časopise *Narodovolec*[1], „Dobrovolník lidu“, otiskl řadu článků, které vybízely ruskou mládež, „aby napodobila slavné vrahy Alexandra II.“. To podněcování ke královraždě mu vyneslo osmnáct měsíců *hard labour*. Když si trest odpykal, vrátil se do Švýcarska, kde bylo jeho první starostí uveřejnit brožuru, která by byla stačila ospravedlnit verdikt anglického soudce: *Pryč s carem!* Aby zaplnil volné chvíle, podnikl vydávání velmi zajímavého časopisu *Byloje*, „Minulost“, věnovaného dějinám liberálních myšlenek a vzbouřeneckých hnutí v Rusku.

Jeho nenávist k carismu, jeho bojovné pudy, jeho romantická záliba v temných a bleskových činech mu však delší odpočinek nedovolovaly. V prosinci 1901 zakládá s Geršunim, Azefem, Černovem, Dorou Brilliant a Savinkovem Bojovou organizaci, která měla napříště soustřeďovat a řídit všechny bojovné energie socialistické strany. Byl vypracován plán tažení. Byly označeny tři oběti vysokého postavení: předně vrchní prokurátor Svatého synodu, fanatický teoretik samovlády Pobedonoscev, dále generál kníže Obolenskij, charkovský gubernátor, a konečně ministr vnitra Sipjagin[2]. 294

Atentát mířící na Pobedonosceva ztroskotal následkem udání. Kníže Obolenskij utrpěl jen lehké zranění. Dne 15. dubna 1902 však Sipjagin, zasažen do srdce, okamžitě zemřel. Od té doby se teroristické výkony množily.

Koncem roku 1903 protestovala ruská vláda u vlády švýcarské proti snadnosti, s jakou revolucionáři nacházeli na helvétském území podmínky k přípravě svých spiknutí. Zprávy, které ten protest podpíraly, byly až příliš průkazné. Burcev a jeho spoluviníci byli tedy vypovězeni. Uchýlili se do Paříže. Burcev se usadil ve

---

[1] **Narodovolec** — Narodovolec, rusky Народоволец – časopis, který Vladimir Burcev vydával roku 1897 v Londýně a za jehož výzvy k napodobení vrahů Alexandra II. byl odsouzen k osmnácti měsícům nucených prací. Slovo znamená člena Narodné volje, ne dobrovolníka. V knize je název glosován jako „Dobrovolník lidu“, což je autorův omyl.

[2] **Sipjagin, Dmitrij Sergejevič** (1853–1902) — Ruský ministr vnitra od října 1899 do své smrti. Dne 15. dubna 1902 byl v Mariinském paláci v Petrohradě zastřelen eserem Stěpanem Balmašovem, který se k němu dostal v adjutantské uniformě.

skromném bytě na bulváru Arago[1], kde předstíral, že vede život nejklidnější, život výhradně oddaný historickým studiím; tajně tam však znenáhla přenesl celou Bojovou organizaci, její archiv, její tajné porady i svou zásobu výbušnin.

V té době jsem na Quai d'Orsay[2] vyřizoval ruské záležitosti; Burcevovo jméno a jeho úloha mi tak byly odhaleny. Pařížský agent ochranky Ratajev totiž neotálel a tajemnou družinu z bulváru Arago objevil. Dne 20. dubna 1904 nás ruské velvyslanectví požádalo o Burcevovo vypovězení; označovalo ho za „revolucionáře z nejnebezpečnějších, nenapravitelného, zarputilého". Nóta, kterou odevzdal velvyslanec Nelidov[3], končila takto: *Burcev má pozoruhodné*
295 *nadání rozněcovat zhoubné pudy revoluční mládeže a v krátké lhůtě z ní vytvářet fanatiky odhodlané k nejhoršímu násilí.* Ta závěrečná věta mě zarazila: přesahovala tón nót, které jsme o ruských uprchlících obvykle dostávali; načrtávala povahu výjimečnou; vyvolávala postavu silné svébytnosti. Spis mimoto obsahoval fotografii, určenou k ulehčení práce naší policie. Uviděl jsem muže ještě mladého, křehkého zjevu s vpadlou hrudí a úzkými rameny. Tvář na mě živě zapůsobila – tvář vyzáblá, chorobná, asketická, osvětlená, či spíše ozářená očima fascinující horoucnosti a mírnosti. Ihned jsem pochopil vliv toho člověka, jeho moc strhovat a podněcovat, podivný magnetismus, který z něho dělal tak podivuhodného budiče energií, tak obávaného apoštola revoluční víry. Na rubu podobenky jsem četl toto věnování: *Nikdy nezapomeňte velká jména Željabova, Sofji Perovské, Chalturina a Griněveckého*[4][5]*! Jejich jména, to je náš prapor. Zemřeli pevně přesvědčeni, že půjdeme v jejich slavných stopách.*

---

[1]**bulvár Arago** — Pařížský bulvár na hranici třináctého a čtrnáctého obvodu, pojmenovaný po astronomovi a politikovi Françoisi Aragovi.

[2]**Quai d'Orsay** — Pařížské nábřeží se sídlem francouzského ministerstva zahraničí a běžné metonymické označení samotného ministerstva.

[3]**Nelidov, Alexandr Ivanovič** (1835–1910) — Ruský velvyslanec v Cařihradě 1883–1897, v Římě 1897–1903 a v Paříži 1903–1910. V knize oznamuje do Petrohradu, že se Burcev v Paříži dál volně pohybuje.

[4]**Griněveckij, Ignatij Ioachimovič** (1856–1881) — Polsky Ignacy Hryniewiecki, člen Narodné volje. Dne 1./13. března 1881 hodil bombu, která smrtelně zranila Alexandra II.; při výbuchu sám zahynul.

[5]Vrahové Alexandra II.

Dne 26. dubna dala policejní prefektura Burcevovi doručit výměr o vypovězení.

Od svého usazení v Paříži se však sblížil s vůdci francouzského socialismu, jejichž obdiv a sympatie si rychle získal svou minulostí plnou zkoušek, vroucností svého demokratického mysticismu, svou přesvědčivou výmluvností, plachou a vášnivou mírností svého jasného pohledu. Zapřísahal je, aby ho nového exodu ušetřili.

Žili jsme v té době za Combesovy[1] vlády, která, aby si udržela levicovou většinu,

povolně snášela jho socialistů. Delcassé držel resort zahraničních věcí; ve všech otázkách vnitřní politiky se však od svých kolegů oddělil a žárlivě se uzavíral do svého diplomatického úkolu, z něhož se nikomu neotvíral. Jaký tedy byl jeho úžas, ba i hněv, když mu v červnu Nelidov oznámil, že se Burcev v Paříži dál volně pohybuje! Naléhavý zásah Jaurèsův[2] u Combese zabránil tomu, aby byl výměr o vypovězení uplatněn.

Burcev zatím plné svobody, které ve Francii požíval, dobře užíval: zdokonalil Bojovou organizaci do nejvyššího stupně. Dne 28. července zabila bomba v jedné z nejfrekventovanějších tříd Sankt-Petěrburgu, na Izmajlovském prospektu[3], na místě ministra vnitra Plehveho.

Ruské velvyslanectví se u nás ještě důrazněji znovu domáhalo Burcevova vypovězení. Delcassé přednesl tu otázku ministerské radě, poslal mě několikrát na Sûreté générale, mluvil o ní osobně s Combesem: marné úsilí. Všemocná Jaurèsova ochrana teroristu znovu kryla a výměr o vypovězení byl zrušen.

Tohle připomenutí „případu Burcev“ mě k jednání, které mi Viviani právě uložil, věru nepovzbuzuje. Na koho se obrátit? Jak a v jaké podobě rozhovor zahájit?... Problém je tím těžší, že milosti spadají pod ministerstvo spravedlnosti. A držitelem toho resortu je Ščeglo-

---

[1] **Combes, Émile** (1835–1921) — Francouzský radikální politik, předseda vlády 1902–1905.

[2] **Jaurès, Jean** (1859–1914) — Francouzský socialistický vůdce, řečník a historik, poslanec a zakladatel listu L'Humanité z roku 1904. Dne 31. července 1914 jej v pařížské kavárně Café du Croissant zastřelil nacionalista Raoul Villain za jeho boj proti vypuknutí války.

[3] **Izmajlovský prospekt** — Třída v Petrohradě pojmenovaná po Izmajlovském gardovém pluku, jedna z nejfrekventovanějších ve městě.

Carské Selo: Velký palác (akvarel G. Lukomského)

vitov, nejzuřivější ze všech reakcionářů, nejžárlivější obhájce samovládných výsad, který hlásá, že je spojenectví Ruska se západními demokraciemi jistou zkázou carismu.

Ve svých rozpacích se přátelsky poradím se Sazonovem. Nejprve zvedne ruce k nebi a zvolá: 297

– Milost pro Burceva!... To nemyslíte vážně!... Ať na to ve svých slovech užijete jakékoli opatrnosti, dáte Ščeglovitovovi a všem našim básnícím z krajní pravice strašný argument proti Alianci... A teď není ta chvíle, to tedy jistě ne!...

Vymlouvám mu to však a dokazuji mu, že by Burcevova milost byla všude vykládána jako gesto národní solidarity; dodávám, že francouzští socialističtí ministři Guesde, Sembat a Albert Thomas, kteří s takovým vlastenectvím spolupůsobí na našem válečném úsilí, potřebují být ve svém úkolu podporováni a povzbuzováni a že by čin milosrdenství ve prospěch Burceva velmi zvýšil jejich kredit před krajními frakcemi jejich strany, kde stále vládnou staré předsudky proti Rusku. Uzavírám tím, že Sazonova prosím, aby zvážil, nemohl-li by mou žádost předložit přímo caru, bez Ščeglovitova:

– Není to věc soudní, je to věc diplomatická v prvé řadě, protože se týká duchovních vztahů dvou spojeneckých zemí. Má vláda se nikterak nesnaží vměšovat do vaší vnitřní politiky; pověřuje mě jen tím, abych vám navrhl opatření, které by velmi prospělo ruské věci ve Francii... Nepochybuji tedy, že by car mé přímé odvolání k jeho osobě schválil. A ode dne, kdy by mu byla ta otázka takto předložena, byl bych si jeho odpovědí jist.

– Uvidím, rozmyslím si to... Promluvím s vámi o tom za dva nebo tři dny.

Po chvílích zachmuřeného ticha a jako by mu na mysl přicházely nové námitky se Sazonov ujme slova znovu:

– Kdybyste věděl, jaké hanebnosti se Burcev odvážil uveřejnit proti caru a carevně, pochopil byste, jak riskantní vaše žádost je. 298

– Přesto mám důvěru ve vysokou moudrost Jeho Veličenstva.

* * *

Pátek 12. února 1915.

Opakované útoky, které museli Rusové před nějakými deseti dny vydržet na Bzuře na krytí Varšavy, byly jen klamný manévr.

Podle shodných příznaků nahromadili Němci ve Východním Prusku všechny prvky velmi mocné ofenzivy, pod jejímž tlakem už ruská čára povoluje.

* * *

Sobota 13. února 1915.

Dnes ráno mě Sazonov přijímá s radostným výrazem:

– Mám pro vás dobrou zprávu… Hádejte!

– Copak?… Milost pro Burceva?

– Ano… Byl jsem včera večer přijat carem a předložil jsem mu vaši žádost. Nešlo to samo sebou! Hned při prvních slovech mi Jeho Veličenstvo řeklo: *Ví pan Paléologue, jaké hanebnosti Burcev napsal o carevně a o mně?* Naléhal jsem však. A car je tak dobrý, má tak vysoký cit pro své panovnické poslání, že mi téměř vzápětí odpověděl: *Dobrá. Řekněte francouzskému velvyslanci, že tomu bídákovi uděluji milost…* Jeho Veličenstvo si dopřálo škodolibé potěšení dodat: *Připomeňte mi pak, za jakých okolností se můj velvyslanec v Paříži přimlouval za udělení milosti francouzským politickým odsouzencům.*

Prosím Sazonova, aby caru vyjádřil mou živou vděčnost, a jemu
299 samému srdečně děkuji, že mou věc tak dobře obhájil:

– Buďte si jist, říkám mu, že jsme vy i já právě prokázali Alianci službu[1].

[1]Burcev byl ihned z Turuchansku přiveden zpět do Ruska. Několik měsíců pobýval v Tveru pod policejním dohledem. Potom mu bylo dovoleno bydlet v Petrohradě. V říjnu 1917 ho bolševici vrhli do vězení. Propuštěn v dubnu 1918, uchýlil se do Francie.

KAPITOLA IX

300

14. ÚNORA – 31. BŘEZNA 1915

Překotný ústup Rusů ve Východním Prusku. – Velkokníže Nikolaj a Rasputin. – Kateřina II. a židovská otázka. – Podezřelý postoj Bulharska. Poslání vévody de Guise v Sofii. – Setkávám se s Rasputinem. Jeho podivné řeči: „Přes dvacet let se bude na ruské zemi sklízet jen bolest…" – Anglicko-francouzské loďstvo se pokouší prorazit Dardanely. Rusko úředně žádá Cařihrad. – Poslání generála Paua; představuji ho caru, který mi oznamuje své rozhodnutí připojit Cařihrad. – Dohoda Ruska a Anglie o Persii. – Zrada podplukovníka Mjasojedova; zrádcova minulost; odsouzení. – Odjíždím do velkého hlavního stanu v Baranovičích k poradě s carem. Práva Francie na Sýrii a Palestinu. – Ruské armády připravují všeobecnou ofenzivu k Odře. Znepokojivá řeč, kterou se mnou vede velkokníže Nikolaj. – Ruská hudba a ruská duše. Chovanština; *„rudá smrt". Povolnost mas k získávání na víru. – Narážka z Rakouska ve prospěch míru; zbloudění francouzské politiky. – Židé v Polsku a v Litvě.*

Neděle 14. února 1915.

Od oblasti Tilsitu na dolním Němenu až po oblast Płocka[1] na Visle, to jest na frontě 450 kilometrů, ruská armáda couvá. Ztratila své zákopy na Angerappu a všechny průchody mezi mazurskými jezery, které byly obraně tak příznivé; překotně ustupuje ke Kovnu, Grodnu, 301
Osovci a Narwi.

Ta řada nezdarů skýtá Rasputinovi příležitost ukojit neúprosnou zášť, kterou k velkoknížeti Nikolajovi chová.

Za svých začátků v Sankt-Petěrburgu roku 1906 neměl starec nadšenějších ochránců než velkoknížata Nikolaje a Petra Nikolajeviče a jejich černohorské manželky velkokněžny Anastasiji a Milicu. Jednoho krásného dne však velkokníže Nikolaj svůj omyl poznal a vší

[1] **Płock** — Město na pravém břehu Visly severozápadně od Varšavy, roku 1915 v ruském Polsku, dnes v Polsku.

svou odvahou se jej snažil napravit. Zapřísahal cara, úpěnlivě ho prosil, aby toho hanebného mužika vyhnal; několikrát se vrátil k útoku: nic nepomohlo. Od té doby Rasputin svou pomstu kojí.

Nepřekvapuje mě tedy, když se dovídám, že generalissima před panovníky ustavičně hanobí. Se svým obvyklým čichem ihned našel výtky, které se jich mohou dotknout nejcitlivěji. Na jedné straně obviňuje velkoknížete, že užívá všemožných pokryteckých prostředků, aby se stal mezi vojáky populárním a vytvořil si v armádě politickou klientelu. Na druhé straně opakuje: „Nikolaša nikdy nebude moci uspět v žádné ze svých operací, protože jim Bůh nikdy nepožehná. Jak by vskutku mohl Bůh žehnat činům někoho, kdo zradil mne, Božího člověka!“

* * *

Pondělí 15. února 1915.

Mluvím o Polsku s hrabětem R..., který je prudký nacionalista.

– Přiznejte, pravím, že mají Poláci jisté důvody nenosit Rusko v srdci.

302 – Je to pravda; měli jsme s Polskem někdy trochu tvrdou ruku... Polsko nám to však dobře vrátilo.

– A jak?

– Tím, že nám dalo Židy.

Je pravda, že židovská otázka pro Rusko existuje teprve od dělení Polska.

Do té doby neměl carismus vůči Židům jinou politiku než je vypovídat nebo vyhlazovat. Od těch zkratkovitých postupů bylo nutno upustit, když bylo třeba upravit osud velkých izraelitských obcí usazených na připojených územích. Byl jim vykázán obvod usedlosti na západním pomezí říše a byli podrobeni několika policejním předpisům, které nebyly příliš šikanózní.

Zatímco se však připravovalo druhé dělení, zavedla Kateřina II. vůči Židům náhle řád přísnosti a poroby, z něhož dosud nejsou vysvobozeni. Ukazem z 23. prosince 1791 jejich obvod usedlosti zúžila; zakázala jim zemědělskou práci; uzavřela je ve městech jako v ghettech; konečně stanovila tu ohavnou zásadu, která nikdy nepřestala platit a podle níž je Židům zakázáno vše, co jim není výslovně dovoleno.

Takový projev despotismu a nepravosti překvapuje u carevny-filozofky, u přítelkyně Voltairovy, d'Alembertovy a Diderotovy, u panovnice, která tvrdila, že své politické podněty čerpá z *Ducha zákonů*. Mocná, byť nepřímá výtka ji však proti Židům zdvihala hněvem: nenáviděla francouzskou revoluci; pronásledovala ji svou nenávistí a svými spílavými slovy; viděla v ní hroznou hrozbu pro všechny trůny, zločinný a ďábelský podnik. A dne 27. září 1791 ústavodárné shromáždění Židy emancipovalo, když jim přiznalo rovnost občanských práv. Kateřina II. odpověděla svým ukazem z 23. prosince, který pozdější opatření ještě zpřísnila.

Takto, ironickým odrazem osudu, otevřel velkodušný počin francouzské revoluce na druhém konci Evropy éru pronásledování, která bude patřit k nejdelším a nejbolestnějším, jaké Izrael[1] za všechny věky poznal.

* * *

Úterý 16. února 1915.

Devátá armáda se jen s velkou námahou vyprošťuje z lesnaté oblasti, která se prostírá východně od Augustowa a Suwałek. Jižněji, u Kolna na cestě do Łomży[2], byla jedna z jejích kolon obklíčena a zničena. Komuniké *Stavky*[3] se omezují na prohlášení, že se ruská vojska pod tlakem významných sil stahují k opevněné čáře na Němenu. Veřejnost však rozumí…

Dnes odpoledne, když projíždím průmyslovou čtvrtí Kolomnou[4], míjím chrám Vzkříšení. V téže chvíli u něho zastaví pohřební průvod. Průvod, dosti četný, je složen výhradně z dělníků a z mužiků.

---

[1] **Izrael** — Israël, autorovo dobové označení židovského národa jako celku, nikoli státu, který vznikl až roku 1948.

[2] **Łomża** — Město na Narwi v Lomžské gubernii ruského Polska, dnes v severovýchodním Polsku.

[3] **Stavka** — *Stavka*, rusky Ставка – velký hlavní stan ruského vrchního velitele, od srpna 1914 zřízený na mýtině v lese u Baranovičů a tvořený desítkou vlaků rozestavených vějířem mezi stromy. V knize jsou to především komuniké Stavky, jejichž zámlky o ústupu z Východního Pruska a z Polska veřejnost beze všeho rozluští.

[4] **Kolomna** — Dělnická a průmyslová čtvrť na západě petrohradského centra mezi Mojkou, Fontánkou a Krjukovovým kanálem.

Dám zastavit auto na rohu Torgovaje a pod pohoršeným pohledem svého lokaje jdu se vmísit do lidového zástupu, který jde za rakví.

Kolikrát jsem to už pozoroval! Nikde nejsou ruské tváře tak výmluvné jako v chrámech. Tajemné příšeří lodí, jiskření svící, vyzařování ikon a relikviářů, vůně kadidla, dojímavá krása zpěvů, vznešená strnulost kněžských rouch, nádhera celého liturgického aparátu, i
304 sama délka bohoslužeb mají jakousi zaklínací moc, která duše vyvolává a vynáší navenek.

Z tváří, které mám před sebou, brzy vystoupí dva dojmy: víra a odevzdanost, víra prostá, rozjímavá a citová, odevzdanost němá, trpná a rozbolavělá.

Fatalismus a zbožnost, to je dno všech ruských duší. Pro většinu z nich není Bůh ničím jiným než teologickým souznačným jménem osudu.

* * *

Čtvrtek 18. února 1915.

Desáté armádě se ještě nepodařilo zcela se vyprostit z německého sevření. O čtyřech sborech, to jest asi tuctu divizí, zanechala prý už v rukou nepřítele 50 000 zajatců a 60 děl.

Večeřím v Carském Selu u velkoknížete Pavla, v úzkém kruhu.

Velkokníže se mě úzkostlivě vyptává na operace, jimiž Rusko právě přišlo o neocenitelnou zástavu Východního Pruska, a každá podrobnost, kterou se ode mne dozví, mu vyrve hluboký povzdech:

– Kam nás to, velký Bože, vede?…

Potom se krásným gestem odhodlání vzchopí a ujme se slova znovu:

– Nezáleží na tom! Půjdeme až do konce. Bude-li třeba ještě ustoupit, ustoupíme; ručím vám však za to, že povedeme válku až k vítězství… Ostatně vám tu jen opakuji, co mi car a carevna předevčírem říkali. Jsou obdivuhodní statečností, oba dva. Nikdy slovo stížnosti,
305 nikdy slovo sklíčenosti. Nesnaží se o nic než podpírat jeden druhého. A tak se nikdo v jejich okolí, nikdo už neodváží mluvit před nimi o míru…

* * *

Pátek 19. února 1915.

Třem sborům desáté armády, kterým hrozilo obklíčení v augustovských lesích, se konečně podařilo stáhnout se na čáru Bobru, kde se k nim připojily posily. Komuniké Stavky říká prostě: *Mezi Němenem a Vislou vycházejí naše vojska zvolna z bojového pásma.*

* * *

Sobota 20. února 1915.

Včera anglicko-francouzské loďstvo bombardovalo pevnosti, které ovládají vjezd do Dardanel. Je to předehra k vylodění na poloostrově Gallipoli[1].

Dnes odpoledne, maje vykonat návštěvu se Sazonovem, beru ho s sebou do svého vozu.

Když projíždíme Marsovým polem, všimneme si několika rot pěšáků, které cvičí. Muži postupují ve sněhu s námahou. Plavá mlha, která tu nesmírnou pláň halí, dává celé scenerii vzezření soumračné a pohřební. Sazonov mi s povzdechem říká:

– Podívejte! Není to k zoufání?... Je jich tam snad tisíc. Už to nejsou odvedenci, které teprve zacvičují; jsou to vojáci, kteří za několik dní nepochybně odejdou na frontu. A nuže! Vidíte to: ani jedna puška!... Je to dost smutné!... Snažně vás prosím, drahý velvyslanče, naléhejte na svou vládu, aby nám přišla na pomoc. 306
Jinak, kam jdeme?...

Slibuji mu, že budu naléhat znovu a ze všech svých sil na urychlení odeslání pušek očekávaných z Francie; neboť pohled na ty ubohé mužiky zasvěcené jatkám mi svírá srdce.

Zatímco mlčky pokračujeme v jízdě, vrací se mi na mysl scéna ze Shakespeara – scéna, v níž velký dramatik jako by zhustil všechen ironický soucit, jejž v něm podívaná na lidská bláznovství budila. Je

[1]**Gallipoli** — Poloostrov na evropském břehu Dardanel. Roku 1915 osmanské území, turecky Gelibolu, dnes Turecko.

to na začátku *Jindřicha IV.*[1] Veselý Falstaff[2] představuje princi Jindřichu Lancasterskému[3] houf, který právě naverboval a který není nic jiného než sebranka otrhanců beze zbraní. „Jací to politování hodní žebráci!“ zvolá princ. „Ale jděte!“ odpoví Falstaff. „Pořád je to potrava pro děla. Zaplní příkop stejně dobře jako jiní. Ručím vám za to, že jsou smrtelní, Milosti; smrtelnějších nenajdete!“

* * *

Neděle 21. února 1915.

Komuniké Stavky vyklizení Východního Pruska ohlašuje a vysvětluje bez přílišných zámlk. Co veřejnost zaráží nejvíc, je naléhavost, s níž ruský štáb upozorňuje na převahu, za kterou Němci vděčí své železniční síti. A tak pesimisté všude opakují: „Tak to my Němce nikdy neporazíme!“

Začátkem tohoto měsíce přijel vévoda de Guise[4] (syn zesnulého vévody de Chartres) inkognito do Sofie; přijal od Delcassého poslání působit na cara Ferdinanda, aby jej získal pro naši věc.

307 Ferdinand nijak nespěchal svého synovce přijmout. Pod různými záminkami mu dal audienci teprve poté, co mu uložil šest dní čekání. Když byl konečně do paláce uveden, uplatnil vévoda de Guise důrazně politické důvody, které by měly Bulharsko přimět, aby vstoupilo do naší koalice; ještě vřeleji se dovolával „rodinných argumentů“, které vnukovi krále Ludvíka Filipa[5] ukládají povinnost

---

[1] **Jindřich IV.** — Henry IV, Shakespearova historická hra o dvou dílech z konce devadesátých let šestnáctého století. Nezaměňovat s francouzským králem Jindřichem IV. V knize se Paléologue dovolává scény, v níž Falstaff nazývá naverbovanou sebranku potravou pro děla; umísťuje ji na začátek hry, ve skutečnosti stojí ve čtvrtém jednání prvního dílu.

[2] **Falstaff** — Sir John Falstaff, komická postava Shakespearových her, chlubný, požitkářský a zbabělý rytíř.

[3] **Jindřich, princ z Walesu** — Shakespearův princ Hal z hry „Jindřich IV.“, princ z Walesu od roku 1399 a pozdější anglický král, který vládl 1413–1422 jako Jindřich V. Žil 1386–1422 a byl z domu Lancasterů.

[4] **Guise, Jean d'Orléans, vévoda de** (1874–1940) — Orleánský princ, orleánský pretendent na francouzský trůn 1926–1940; edikt z roku 1886 mu zapovídal vstup do Francie.

[5] **Ludvík Filip** (1773–1850) — Francouzský král 1830–1848, „král občanů“, z orleánské větve Bourbonů; svržen únorovou revolucí 1848 a zemřel v anglickém exilu.

přispět Francii na pomoc. Car Ferdinand ho vyslechl se svým nejpozornějším a nejvlídnějším výrazem; prohlásil mu však bez okolků, že je rozhodnut zachovat si svobodu jednání. Potom náhle se zlým úsměvem, jaký jsem na jeho ústech viděl vykreslit se tolikrát, pokračoval: „Teď, když je poslání, jehož ses ujal, u konce, buď zase mým synovcem.“ A už mluvil jen o věcech všedních.

Vévoda de Guise byl v následujících dnech v paláci přijat ještě třikrát, aniž však dokázal stočit rozhovor na politickou půdu. Dne 13. února odjel do Soluně[1].

Nezdar jeho poslání je příznačný.

* * *

Úterý 23. února 1915.

Němci mezi Němenem a Vislou dál postupují.

Velkokníže Nikolaj mi před několika dny, když zjistil únavu svých vojsk a vyčerpání svého střeliva, nenápadně vzkázal, že by byl rád, kdyby francouzská armáda přešla do ofenzivy a zastavila tak přesun německých sil na východní frontu.

Když jsem to přání sděloval francouzské vládě, dbal jsem na to, abych připomněl, že velkokníže Nikolaj neváhal 29. srpna loňského roku obětovat armádu generála Samsonova, aby odpověděl na naši žádost o pomoc. Odpověď je taková, jakou jsem čekal: generál Joffre právě nařídil rázný útok v Champagni. 308

* * *

Středa 24. února 1915.

Dnes odpoledne, když jsem na návštěvě u paní O..., která se činně zabývá nemocničním dílem, se dveře salonu náhle s rachotem otevřou. Muž vysoké postavy, oblečený do dlouhého černého kaftanu, jaký nosí zámožní mužici o svátcích, obutý v těžkých holínkách, vykročí velkými kroky k paní O..., kterou hlučně políbí. Je to Rasputin.

V knize je připomenut jako děd bulharského cara Ferdinanda – ten byl synem jeho dcery Klementiny Orleánské –, a na to „rodinné“ pouto se Francie při jednáních v Sofii odvolávala.

[1] **Soluň** — Přístav na severu Egejského moře, od balkánských válek roku 1912 řecký, novořecky Thessaloniki; od roku 1915 základna spojenecké soluňské fronty.

Vrhne na mě rychlý pohled a ptá se:

– Kdo je to?

Paní O… mě jmenuje. Ujme se slova:

– Ach, to je francouzský velvyslanec! Jsem rád, že ho poznávám; mám mu právě něco říci.

A začne překotně mluvit. Paní O…, která nám slouží jako tlumočnice, nemá ani čas překládat.

Mám tak kdy si ho prohlédnout. Vlasy hnědé, dlouhé a špatně učesané; vous černý a hustý; čelo vysoké; nos široký a vystouplý; ústa svalnatá. Celý výraz tváře se však soustřeďuje v očích – v očích lněně modrých, podivného lesku, podivné hloubky, podivné přitažlivosti. Pohled je zároveň ostrý i hladivý, bezelstný i vychytralý, přímý i vzdálený. Když se jeho řeč rozohní, zdá se, jako by se mu zorničky nabíjely magnetismem.

Krátkými a trhanými větami, s mnoha gesty, přede mnou načrtává dojemný obraz utrpení, které válka ruskému lidu působí:

– Je příliš mnoho mrtvých, příliš mnoho raněných, příliš mnoho vdov, příliš mnoho sirotků, příliš mnoho trosek, příliš mnoho slz!…
309 Pomysli na všechny ty nešťastníky, kteří se už nevrátí, a řekni si, že každý z nich zanechává za sebou pět, šest… deset lidí, kteří pláčou! Znám vesnice, velké vesnice, kde všichni truchlí… A ti, kdo se z války vracejí, v jakém stavu, Pane Bože!… Zmrzačení, bezrucí, slepí!… Je to děsivé!… Přes dvacet let se bude na ruské zemi sklízet jen bolest!

– Ano, jistě, pravím, je to hrozné; bylo by to však ještě mnohem horší, kdyby takové oběti měly zůstat marné. Nerozhodný mír, mír z únavy by nebyl jen zločinem na našich mrtvých: přivodil by vnitřní pohromy, z nichž by se naše země snad nikdy nepozvedly.

– Máš pravdu… Musíme se bít až do vítězství.

– Jsem rád, že tě to slyším říkat, neboť znám několik vysoce postavených osob, které spoléhají na tebe, že cara přiměješ ve válce nepokračovat.

Zadívá se mi do tváře nedůvěřivým okem a podrbe se ve vousech. Potom náhle:

– Hlupáci jsou všude.

– Mrzuté je, že ti hlupáci došli v Berlíně sluchu. Císař Vilém je přesvědčen, že ty a tví přátelé pracujete vším svým vlivem pro mír.

– Císař Vilém… Ty tedy nevíš, že ho inspiruje ďábel? Všechna jeho slova, všechna jeho gesta mu poroučí ďábel. Vím, co říkám; vyznám se v tom… Je to jedině ďábel, kdo ho drží. Jednoho krásného dne se však od něho ďábel náhle odvrátí, protože to tak Bůh rozhodne. A Vilém padne naplocho jako stará košile, kterou někdo hodí na hnůj.

– Pak je naše vítězství jisté. Ďábel přece nemůže zvítězit.

– Ano, vítězství budeme mít. Nevím však kdy… 310

Bůh volí hodinu svých zázraků, jak se mu zlíbí. A tak nejsme na konci svých útrap; uvidíme ještě téci mnoho krve a mnoho slz…

Vrací se ke svému původnímu tématu, k nutnosti ulehčit utrpení lidu:

– Bude to stát ohromné částky, miliony a miliony rublů. Na výdaje se však nesmí hledět… Neboť, vidíš, když lid trpí příliš, stává se zlým; může být hrozný; chodí dokonce někdy tak daleko, že mluví o republice… Měl bys to všechno caru říci.

– Nemohu přece caru mluvit o republice špatně!

– Jistěže ne! Můžeš mu však říci, že štěstí lidu se nikdy nezaplatí příliš draho a že mu Francie dá všechny nutné peníze… Francie je tak bohatá!

– Francie je bohatá, protože je velmi pracovitá a velmi spořivá… Ještě docela nedávno poskytla Rusku velké zálohy.

– Zálohy?… Jaké zálohy?… Jsem si jist, že to jsou zase peníze pro činovníky. Rolníkům z nich nepřipadne ani kopějka. Ne, věř mi! Promluv s carem, jak jsem ti řekl.

– Promluv s ním sám! Vídáš ho mnohem častěji než já.

Můj odpor se mu nelíbí. Zvedne hlavu, zkřiví ústa a odsekne skoro drze:

– Tyhle věci mi nepřísluší. Nejsem carův ministr financí; jsem ministr jeho duše!

– Nuže dobrá!… Při své příští audienci promluvím s carem ve smyslu, který si přeješ.

– Děkuji! Děkuji!… Poslední slovo. Dostane Rusko Cařihrad? 311

– Ano, zvítězíme-li.

– Jistě?

– Pevně tomu věřím.

– Pak ruský lid nebude litovat, že tolik trpěl, a svolí trpět ještě mnohem víc.

Nato políbí paní O..., přitiskne mě ke své hrudi a velkými kroky odejde, přičemž práskne dveřmi.

* * *

Sobota 27. února 1915.

Anglicko-francouzské loďstvo rázně pokračuje v útoku na Dardanely; všechny vnější pevnosti jsou už umlčeny. Odtud živý rozruch v ruské veřejnosti, která čeká, že se spojenecké lodě ze dne na den objeví před Zlatým rohem[1].

Byzantský přelud mínění fascinuje čím dál víc, až je téměř lhostejné ke ztrátě Východního Pruska, jako by splnění byzantského snu nemělo za předběžnou podmínku porážku Německa!

* * *

Neděle 28. února 1915.

Postup Němců v Polsku a v Litvě je zastaven. Utrpěli dokonce u Przasnysze, 80 kilometrů severně od Varšavy, vážný nezdar.

* * *

Pondělí 1. března 1915.

Dnes ráno si nás, Buchanana a mne, bere Sazonov za svědky rozechvění, které otázka Cařihradu vyvolává ve všech vrstvách ruského
312 lidu:

– Před několika týdny, říká nám, jsem ještě mohl věřit, že otevření Úžin nebude nutně znamenat konečné obsazení Cařihradu. Dnes musím zjistit, že celá země to radikální řešení vyžaduje... A sir Edward Grey se dosud omezil na to, že nám dal vědět, že otázka Úžin bude muset být upravena v souladu s přáním Ruska. Je pravda, že král Jiří šel dál, neboť našemu velvyslanci Benckendorffovi řekl: *Constantinople must be yours*[2]. Nadešla však hodina vyslovit se jasněji. Ruský lid už nesmí nevědět, že při uskutečňování svého národního úkolu může počítat se svými spojenci. Anglie a Francie

[1] **Zlatý roh** — Záliv v Cařihradě, turecky Haliç, oddělující staré město od Galaty; dnes v Istanbulu v Turecku.

[2] „Cařihrad musí být váš."

musejí nahlas prohlásit, že v den míru připojení Cařihradu k Rusku přijmou.

Generál Pau[1], který na začátku války velel alsaské armádě a zmocnil se Mulhouse, přijel přes Soluň, Sofii a Bukurešť[2] do Petrohradu; je pověřen předat ruské armádě francouzská vyznamenání. Dojmy, které mi z Francie přiváží, jsou výtečné.

Pořádám dnes večer na jeho počest večeři; sděluje všem důvěru, kterou dýchají jeho slova i jeho tvář.

* * *

Středa 3. března 1915.

Dnes představuji generála Paua caru; generál de Laguiche nás doprovází.

Za deset minut jednu nás hrabě Benckendorff, nejvyšší dvorský maršálek, uvádí k Jeho Veličenstvu do jednoho z malých salonů Carského Sela. Car se, jak má ve zvyku, ukazuje prostý a srdečný; 313

otázky, které generálu Pauovi klade o naší armádě, o našem zásobování, o našich operacích, jsou však jako vždy všední a neurčité. Ostatně téměř vzápětí vstupují carevna, čtyři mladé velkokněžny a carevič s nejvyšší hofmistryní paní Naryškinovou. Několik slov na představení a přechází se ke stolu.

Podle starého ruského zvyku není v Alexandrovském paláci jídelna. Podle okolností se prostírá hned v jednom pokoji, hned v jiném. Dnes je stůl, kulatý stůl, pravý rodinný stůl, prostřen v knihovně, kde slunce, diamantové odlesky sněhu a světelné průhledy do zahrady šíří veselost.

Jsem posazen po pravici carevny a generál Pau po její levici. Paní Naryškinová sedí po pravici carově a generál de Laguiche po jeho levici. Po mé pravici mám nejstarší z velkokněžen, Olgu Nikolajevnu, které je devatenáct a půl roku. Její tři sestry, carevič a hrabě Benckendorff zaujímají ostatní místa.

---

[1] **Pau, Paul** — Francouzský generál, v srpnu 1914 velitel alsaské armády, která se zmocnila Mulhouse, a v roce 1915 velitel francouzské vojenské misie v Rusku; žil 1848–1932.

[2] **Bukurešť** — Hlavní město Rumunského království, rumunsky Bucureşti.

Žádná strojenost, žádný nucený ráz v rozhovoru, který se nicméně trochu vleče.

Carevna vypadá dobře: je na ní vidět úsilí o půvab a o úsměv. Několikrát se vrací k témuž předmětu, který přede mnou tak vřele rozvíjel Rasputin: k nekonečnému odrazu utrpení, které bude mít válka pro prosté lidi, k politické a mravní povinnosti přijít jim na pomoc.

Chvílemi carevič, kterému jídlo připadá dlouhé, vyvede nějakou taškařici k velkému zoufalství svých sester, které se na něj přísně dívají. Car a carevna se usmívají a tváří se, že nevidí.

Generál Pau budí výtečný dojem svou přirozenou důstojností,
314 svou krásnou tváří poctivého vojáka, svou pověstí nadání, cti a zbožnosti.

Jakmile vstaneme od stolu, odtáhne mě car do hloubi salonu, nabídne mi cigaretu a s vážným výrazem mi říká:

– Vzpomínáte si na rozhovor, který jsem s vámi měl loni v listopadu. Od té doby se mé názory nezměnily. Je však jeden bod, který mě události nutí upřesnit: chci mluvit o Cařihradu. Otázka Úžin ruské mínění nanejvýš rozohňuje. Je to proud den ode dne mocnější. Nepřiznal bych si právo ukládat svému lidu strašné oběti nynější války, aniž bych mu jako odměnu dopřál uskutečnění jeho staletého snu. A tak je mé rozhodnutí učiněno, pane velvyslanče. Vyřeším problém Cařihradu a Úžin radikálně. Řešení, které jsem vám naznačil v listopadu, je jediné možné, jediné proveditelné. Město Cařihrad a jižní Thrákie budou muset být vtěleny do mé říše. Připustil bych ostatně pro správu města zvláštní řád, který by bral v úvahu cizí zájmy… Víte, že mi Anglie už dala na vědomí svůj souhlas. Král Jiří nedávno prohlásil mému velvyslanci: *Constantinople must be yours*. To prohlášení mi ručí za dobrou vůli britské vlády. Kdyby přece jen vyvstala nějaká dílčí obtíž, spoléhám na vaši vládu, že mi ji pomůže urovnat.

– Mohu své vládě potvrdit, Sire, že se ani v otázkách, které se přímo týkají Francie, úmysly Vašeho Veličenstva nezměnily?

– Zajisté!… Přeji si, aby Francie z této války vyšla tak veliká a tak silná, jak jen možno. Podepisuji předem všechno, co může vaše vláda
315 chtít. Vezměte si levý břeh Rýna; vezměte si Mohuč; vezměte si Koblenc; jděte ještě dál, uznáte-li to za užitečné. Budu z toho mít pro vás radost a budu na vás hrdý.

Potom mě odvede zpět k carevně, která rozmlouvá s generálem Pauem a generálem de Laguiche. O pět minut později se panovníci vzdalují.

* * *

Pondělí 8. března 1915.

Podle telegramu, který jsem dnes v noci dostal od Delcassého, prohlašuji Sazonovovi, že může počítat s dobrou vůlí francouzské vlády, aby byla otázka Cařihradu i otázka Úžin vyřešena v souladu s přáními Ruska.

Sazonov mi vřele děkuje:

– Vaše vláda, říká mi, právě prokázala Alianci neocenitelnou službu… službu, o níž snad ani netušíte…

* * *

Úterý 9. března 1915.

Car je na svou autoritu nesmírně žárlivý.

Podle zvyku slabých povah nabývá jeho žárlivost podoby podezíravé a zdrženlivé, záštiplné a houževnaté. Hrabě Kokovcov mi o tom uvádí zajímavý příklad:

– Vzpomínáte si, říká mi, že mi car po Stolypinově zavraždění v Kyjevě v září 1911 svěřil předsednictví rady ministrů. Jakmile bylo mé jmenování rozhodnuto, rozloučil jsem se s Jeho Veličenstvem, které odjíždělo na Krym, a vrátil jsem se přímo do Petěrburgu. 316

Co nejrychleji jsem se ujal svého úřadu. Potom jsem asi po třech týdnech jel podat zprávu caru, který byl ještě v Jaltě; měl jsem mu, jak tušíte, předložit vážné otázky. Přijal mě co nejvlídněji: „Jsem s vámi spokojen, Vladimire Nikolajeviči," prohlásil mi s laskavým úsměvem. „Vím, že jste se dobře obklopil a že pracujete v dobrém duchu… Cítím, že se mnou nebudete zacházet tak, jako to dělal váš předchůdce Petr Arkaďjevič…" Osobně jsem ke Stolypinovi přátelství nechoval; mezi námi bylo mnoho úcty a málo sympatie. Přesto jsem se nemohl ubránit odpovědi: „Ale Sire, Petr Arkaďjevič zemřel za Vaše Veličenstvo!…" – „Ano, zajisté, zemřel v mé službě. Vždycky se však přičiňoval, aby mě zatlačil do stínu… Myslíte, že mi bylo příjemné číst ustavičně v novinách: *Předseda rady ministrů udělal to-*

hle… Předseda rady ministrů udělal tamto?… Tak já tedy neznamenám nic? Já nejsem nic?…“

* * *

Pátek 12. března 1915.

Za cenu svého souhlasu s ruskými záměry na Cařihrad a Úžiny žádá britská vláda vládu carskou, aby svolila, aby bylo neutrální pásmo Persie (to jest celý střed Íránu[1] včetně oblasti Isfahánu[2]) začleněno do pásma anglického.

Sazonov Buchananovi okamžitě odpovídá:

– Ujednáno.

Tak je za minutu vyřízena ta perská otázka, která už dvě století udržovala nesvár mezi Anglií a Ruskem.

* * *

317

Sobota 13. března 1915.

Hrabě Witte zemřel dnes ráno, takřka náhle, na mozkový nádor; dovršoval šedesátý šestý rok.

Když tu zprávu telegrafuji Delcassému, dodávám: *S ním hasne velké ohnisko intrik.*

* * *

Neděle 14. března 1915.

Už asi týden se mi zastřenými slovy mluvilo o zrádcovské aféře, o níž vojenská vrchnost zachovává naprosté tajemství, jejíž závažnost však nyní znám…

Vyšší četnický důstojník, podplukovník Mjasojedov[3], dříve zaměstnaný v kontrašpionážní policii a od začátku války přidělený

---

[1] **Írán** — Stát v jihozápadní Asii, do roku 1935 úředně Persie. Anglo-ruská dohoda z roku 1907 jej rozdělila na ruskou severní, britskou jižní a neutrální střední zónu.

[2] **Isfahán** — Město ve středním Íránu, v sedmnáctém století safavidská metropole. Roku 1915 leželo v neutrálním pásmu anglo-ruské dohody, dnes Írán.

[3] **Mjasojedov, Sergej Nikolajevič** (1865–1915) — Četnický důstojník a pracovník zpravodajské služby ministerstva války. V březnu 1915 byl ve Varšavě oběšen po vykonstruovaném procesu pro údajnou špionáž pro Německo; proces měl politicky zasáhnout jeho ochránce, ministra války Suchomlinova.

ke zpravodajské službě desáté armády, byl ve Vilnu zatčen pro obvinění ze styků s Německem. 318

První stopu přinesl ruský důstojník, válečný zajatec, jemuž německý štáb nabídl, že ho propustí, svolí-li po návratu do své země „pracovat“ ve prospěch Německa. Důstojník předstíral souhlas, a to dost obratně na to, aby mu vydali jméno osoby, od níž měl dostávat rozkazy pro směr svého pátrání a pro předávání své korespondence. Když přijel do Petrohradu, podplukovníka Mjasojedova ihned udal.

Když generál Beljajev, náčelník generálního štábu, to udání dostal, nebyl nijak překvapen.

Kolem roku 1908 byl Mjasojedov, který tehdy velel četnické službě na pohraniční stanici ve Wirballenu[1], zapleten do ošklivé pašerácké aféry. Musel být přeložen do výslužby. Nezůstal v ní dlouho. Jeho žena – židovská dobrodružka, s níž se setkal v Karlových Varech – se důvěrně sblížila s paní Suchomlinovovou. A ministr války, povoluje manželčinu naléhání, přidělil toho zpronevěřilého důstojníka ke svému kabinetu.

Mjasojedov svého nového postavení využil k rozšíření svého obchodu s Německem a Rakouskem. Ať z úředního místa těžil jakékoli výhody a ať byl jakkoli vychytralý, kolovaly o něm nejurážlivější pověsti, nejzávažnější nařčení.

Jednoho dne roku 1911 ho vůdce okťabristické strany v dumě Gučkov veřejně obvinil, že je ve žoldu německého štábu. Generál Suchomlinov svého podřízeného kryl a ten potom na Gučkovovi vyžádal a dostal zadostiučinění zbraní. Souboj na pistole se odehrál na jednom z něvských ostrovů, podmínky byly přísné, vzdálenost střelců činila jen patnáct kroků. Gučkov, velmi statečný a výtečný střelec, poklidně snesl palbu svého protivníka. Potom, když uslyšel kulku zasvištět kolem ucha, hodil zbraň pohrdavým gestem na zem a odešel, aniž užaslému Mjasojedovovi věnoval jediný pohled. Když se ho jeho sekundanti ptali, proč zrádci ušetřil život, odpověděl:

– Protože mu nechci vzít jeho přirozenou smrt… kterou je oběšení.

---

[1]**Wirballen** — Pohraniční železniční stanice na rusko-německé hranici v Suwalské gubernii, dobovým německým jménem Wirballen; dnes Virbalis u Kybartai v Litvě.

Od té doby Mjasojedov své pikle sledoval v naprostém bezpečí. Denně měl volný přístup k ministru války a k paní Suchomlinovové,
319 jimž sloužil jako naháněč a dohazovač úplatků.

V srpnu 1914 mu byla svěřena zpravodajská služba desáté armády.

Zajistiv si za spoluviníky několik podřízených úředníků a jednoho leteckého důstojníka, odesílal německému štábu zpravodajské zprávy o pohybech ruské armády, o stavu zásobování, o rozpoložení veřejného ducha a tak dál. Letec ty zprávy předával tím, že v dohodnutých hodinách přelétal nad německé linie. Není pochyb, že jeho odhalení, přesná a nepřetržitá, měla velký podíl na řadě nezdarů, které Rusy nedávno přinutily vyklidit Východní Prusko.

Před varšavským válečným soudem se Mjasojedov dovolával své neviny. Důkazy proti němu shromážděné se přesto zdály zdrcující. Odsouzen k smrti, byl 10. března oběšen.

Proces s jeho spoluviníky ještě neskončil.

* * *

Pondělí 15. března 1915.

Francouzská vláda, která projednala mírové podmínky, jež budou muset spojenci uložit Turecku, mě pověřuje, abych ruské vládě oznámil náhrady, které si Francie hodlá vyhradit v syrské oblasti.

Car, který je ve velkém hlavním stanu, mě zve, abych za ním přijel a otázku s ním projednal; svolává rovněž Sazonova.

* * *

Úterý 16. března 1915.

Vyjel jsem z Petrohradu včera večer v sedm hodin ve dvorním va-
320 goně připojeném k varšavskému expresu a probouzím se dnes ráno ve Vilnu, odkud mě zvláštní vlak veze do Baranovičů. Až do půl jedné projíždím rozlehlými, téměř pustými rovinami, které do dálky rozvinují své sněžné vlny jako hermelínový koberec.

Baranoviči jsou chudý městys ležící na železniční trati, která spojuje Varšavu s Moskvou přes Brest Litevský, Minsk a Smolensk.

Velký hlavní stan je zřízen několik verst od městysu na mýtině v jedlovém a březovém lese. Všechny štábní služby zabírají asi deset

vlaků rozestavených vějířem mezi stromy. Tu a tam mezi nimi je vidět několik vojenských baráků, několik stanovišť kozáků a četníků.

Vedou mě přímo k carskému vlaku, který pod prosluněným vysokým lesem natahuje nekonečnou řadu svých nesmírných vozů se zlatými znaky.

Car mě okamžitě přijímá ve svém salonním vagoně:

– Jsem šťasten, říká mi, že vás mohu přijmout zde, ve velkém hlavním stanu svých armád. Bude to mezi námi jedna vzpomínka navíc, drahý velvyslanče.

– Vašemu Veličenstvu už vděčím za zářnou vzpomínku na Moskvu. Není bez dojetí, že se před vámi ocitám zde, v životním středu vašich armád.

– Pojďme obědvat!... Popovídáme si potom... Musíte mít velký hlad!

Přecházíme do dalšího vagonu, který se skládá z kuřárny a z dlouhé jídelny. Stůl je prostřen pro dvacet hostů. Velkokníže Nikolaj Nikolajevič si sedá po pravici carově, velkokníže Petr Nikolajevič po jeho levici. Místo naproti Jeho Veličenstvu zaujímá podle obřadu kníže Dolgorukov[1], dvorský maršálek; já jsem po jeho pravici a sám mám po své pravici generála Januškeviče, náčelníka štábu nejvyššího velitele. 321

Úzký stůl dovoluje hovořit z jednoho okraje na druhý.

Rozhovory jsou volné a živé. Žádná upjatost. Car, velmi veselý, se mě vyptává na mou cestu, na úspěchy, jichž francouzská armáda právě dobyla v Argonnách, na operace spojeneckých eskader u vjezdu do Dardanel a tak dál. Potom náhle s jiskrou ironické radosti v očích:

– A ten ubohý hrabě Witte, o kterém nemluvíme! Doufám, drahý velvyslanče, že vás jeho odchod příliš nezarmoutil?

– Jistěže ne, Sire!... A když jsem jeho smrt oznamoval své vládě, shrnul jsem jeho pohřební řeč do této prosté věty: *S ním hasne velké ohnisko intrik.*

– To jste tu však vyjádřil samu mou myšlenku! Poslyšte, pánové...

---

[1]**Dolgorukov, Vasilij Alexandrovič** (1868–1918) — Kníže, dvorský maršálek dvora Mikuláše II. Dobrovolně provázel carskou rodinu do internace v Carském Selu, potom do Tobolska a nakonec do Jekatěrinburgu, kde jej bolševici 10. července 1918 zastřelili. Nezaměňovat s knížetem Vasilijem Andrejevičem Dolgorukovem, šéfem Třetího oddělení.

Dvakrát mou formulaci opakuje. Konečně vážným tónem a s výrazem autority pronese:

– Smrt hraběte Witteho pro mne byla hlubokou úlevou. Viděl jsem v ní také znamení Boží.

Z těch slov zjišťuji, jak ho Witte znepokojoval.

Jakmile oběd skončí, vede mě car do své pracovny. Je to podlouhlá místnost zabírající celou šířku vagonu, s tmavým nábytkem a s velkými koženými křesly.

Na stole se tyčí vysoká hromada ohromných obálek.

– Hleďte, říká mi car… Tady je má denní zpráva. Tohle všechno budu muset dnes přečíst.

Vím od Sazonova, že ten každodenní úkol nikdy nezanedbá; že svou těžkou panovnickou práci vykonává svědomitě.

Posadí mě vedle sebe a obrátí ke mně pohled vlídné pozornosti:

322 – Teď vás poslouchám.

Vyložím mu tedy celý program civilizačního díla, které Francie zamýšlí podniknout v Sýrii, v Kilikii a v Palestině.

Když si dal na mapě podrobně ukázat oblasti, které by takto připadly francouzskému vlivu, prohlásí mi:

– Vyhovuji všem vašim žádostem.

Projednání politických otázek je u konce. Car potom vstane a vede mě na druhý konec své pracovny, před dlouhý stůl, na němž jsou rozloženy mapy Polska a Haliče. Když mi ukázal celkové rozložení svých armád, říká mi:

– Na straně Narwi a Němenu je nebezpečí zažehnáno. Ještě větší důležitost však přikládám operacím, které jsou vedeny v karpatské oblasti. Budou-li naše úspěchy pokračovat, budeme brzy pány hlavních průsmyků, což nám umožní vyjít do uherské roviny. Od té chvíle nabude naše působení rychlejšího chodu. Postupem podél Karpat na jihu dosáhneme průchodů Odry a Nisy[1]. Tudy pronikneme do Slezska…

Těmito slovy dobrého znamení mě car propouští:

– Vím, že dnes večer odjíždíte. Uvidíme se však ještě v hodinu čaje. Nebudete-li mít dokonce nic lepšího na práci, zavedu vás podí-

[1]**Kladská Nisa** — Levý přítok Odry v pruské provincii Slezsko, polsky Nysa Kłodzka a německy Glatzer Neisse; dnes v Polsku.

vat se na kinematografické obrazy, které představují naše operace v Arménii a které jsou velmi zajímavé.

Je půl třetí, když cara opouštím.

Po krátké rozmluvě se Sazonovem jdu ke generalissimovi, jehož vlak se natahuje několik metrů odtud.

Velkokníže mě přijímá v prostorné a pohodlné pracovně pokryté medvědími kožemi a orientálními koberci. Se svou obvyklou otevřeností a rozhodností mi říká:

– Musím s vámi mluvit o vážných věcech. Není to velkokníže Nikolaj, kdo mluví s panem Paléologuem, je to vrchní velitel ruských armád, kdo se úředně obrací na francouzského velvyslance. Jako takový mám povinnost vám prohlásit, že je okamžitá součinnost Itálie a Rumunska naléhavě nutná. Nevykládejte si ta slova jako křik tísně. Zůstávám přesvědčen, že s Boží pomocí vítězství mít budeme. Bez okamžité součinnosti Itálie a Rumunska se však válka protáhne ještě na dlouhé měsíce a se strašnými riziky. 323

Odpovídám tedy velknížeti, že francouzská vláda nepřestala rozmnožovat své úsilí získat nám součinnost:

– Japonsko, Řecko, Bulharsko, Rumunsko, Itálie – pan Delcassé zaklepal na všechny dveře. Právě v této chvíli vynakládá všechen důmysl na to, aby strhl vládu rumunskou a italskou. Nebudu vám však tajit, že ruské nároky na Cařihrad a Úžiny možná učiní přistoupení těchto dvou vlád k našemu spojenectví nemožným.

– Ó, to je věc diplomacie… O tom nechci nic vědět… Teď si promluvme důvěrně.

Nabídne mi cigaretu, usadí mě vedle sebe na pohovku a klade mi tisíc otázek o Francii. Dvakrát mi řekne:

– Nenacházím slov, abych vyjádřil obdiv, který ve mně Francie budí!

Běh rozhovoru nás přivede zpět k vedení války. Sděluji velknížeti, co mi před chvílí svěřil car o záměru všeobecné ofenzivy ke Slezsku průchody Odry a Nisy:

– Přiznávám se vám, že dost nesnadno srovnávám ten záměr se znepokojivými vyhlídkami, které mi otevřelo vaše prohlášení. 324

Velknížeti tvář náhle potemní:

– Nikdy si nedovolím rozebírat mínění Jeho Veličenstva, leda když mi prokáže čest a zeptá se mě na můj názor.

Přicházejí nás upozornit, že nás car čeká na čaj.

Velkokníže mě bere s sebou. Cestou mi ukazuje svůj vagon, jehož zařízení je stejně důmyslné jako pohodlné. V jeho ložnici, osvětlené čtyřmi okny na jedné straně vozu, je jen velmi prostý nábytek; stěny jsou však celé pokryty ikonami: je jich tam nejméně dvě stě!

Po čaji mě car vede do kinematografu improvizovaného v baráku. Dlouhá řada malebných obrazů představujících nedávné operace ruské armády v oblastech Čorochu a Agri-Dagu. Když se dívám na ty obrovské hradby východní Arménie, na ten chaos nesmírných hor, ostrých a rozeklaných hřebenů, měřím, kolik je ruskému vojákovi třeba statečnosti, aby v takové zemi postupoval při třiceti stupních mrazu a za ustavičné sněhové vichřice. Když sezení skončí, odvede mě car zpět do svého vagonu, kde se s ním loučím.

V půl osmé odjíždím se Sazonovem do Petrohradu.

* * *

Pátek 19. března 1915.

Včera utrpěly spojenecké eskadry za všeobecného útoku na pevnosti, které ovládají vjezd do Dardanel, nezdar. Francouzský křižník *Bouvet*[1] vyletěl na plovoucí mině; obrněnec *Gaulois*[2] byl vyřazen z boje; dva anglické obrněnce, *Irresistible*[3] a *Ocean*[4], se potopily.

* * *

325

Sobota 20. března 1915.

Mjasojedovova zrada se navzdory mlčení tisku začíná rozhlašovat. Jako vždy se do toho vmísí obrazotvornost a hledá spoluviníky až v nejvyšších řadách dvora. Rozrušení je živé.

---

[1] **Bouvet** — Francouzská bitevní loď. Dne 18. března 1915 při útoku na dardanelské pevnosti najela na minu, převrátila se a potopila se za několik minut; zahynulo 639 mužů. Autor ji nazývá křižníkem. – *Pozn. překl.*

[2] **Gaulois** — Francouzská bitevní loď, 18. března 1915 v Dardanelách zasažená osmanskou dělostřelbou a vyřazená z boje.

[3] **Irresistible** — Britská bitevní loď, 18. března 1915 v Dardanelách poškozená minou a opuštěná posádkou; k vraku se už nikdo nedostal.

[4] **Ocean** — Britská bitevní loď, 18. března 1915 v Dardanelách poškozená minou, která jí zablokovala kormidlo; posádka ji opustila.

Důvěrně mi sdělují dopis, který poslanec „socialista-trudovik“ Kerenskij právě poslal předsedovi Rodzjankovi a v němž ho žádá, aby dosáhl okamžitého svolání dumy k interpelaci ve věci Mjasojedova. *Zrada*, píše, *má své ohnisko na ministerstvu vnitra… Ruská společnost dobře ví, že vedoucí činitelé té státní správy neusilují o nic jiného než co nejdříve obnovit dřívější jednotu s pruskou monarchií, nezbytnou oporu naší vnitřní reakce. Duma musí zemi chránit před ranami, které jí takto zasazují zezadu. Jménem svých voličů vás prosím, pane předsedo, abyste naléhal na okamžité svolání dumy, aby mohla v tak vážné hodině splnit svou povinnost kontroly vůči výkonné moci.*

Rozumí se, že Rodzjanko nemohl dát tomu dopisu žádný průchod.

* * *

Neděle 21. března 1915.

Pod dojmem znepokojení, v němž mě zanechal nedávný rozhovor s velkoknížetem Nikolajem, jdu za generálem Beljajevem, náčelníkem generálního štábu, a ptám se ho na stav ruského dělostřelectva z hlediska střeliva. Jeho odpovědi shrnuji takto: 326

1° Denní výroba polních střel dosahuje nyní nejvýš 20 000 granátů;

2° budou-li objednávky v cizině provedeny v dohodnutých lhůtách, bude mít ruské dělostřelectvo koncem května k dispozici 65 000 granátů denně (z toho 26 000 očekávaných z Anglie a z Ameriky). To množství vzroste ke konci září na 85 000;

3° přijetím postupů uplatňovaných francouzským průmyslem by výroba mohla být už v červenci zvýšena o 10 000. K dosažení toho výsledku by však bylo třeba zlomit rutinu ruského průmyslu.

Naléhám v Paříži, aby byla do Ruska poslána mise technických instruktorů.

* * *

Pondělí 22. března 1915.

Po čtyřapůlměsíčním obležení dnes ráno kapitulovala pevnost Přemyšl[1].

Ze stanoviska strategického je ta událost nepatrné důležitosti; ze stanoviska morálního přichází vhod, aby ruské mínění trochu povzbudila.

* * *

Úterý 23. března 1915.

Večeřím dnes u hraběnky Marie Šuvalovové[2], rozené Komarovové, vdovy po hraběti Pavlu Andrejeviči, který byl velvyslancem v Berlíně a generálním gubernátorem Polska. Pozvala mimoto velkokněžnu Marii Pavlovnu, ministra vnitra Maklakova, knížete Radziwiłła, bývalého velvyslance v Cařihradě Čarykova[3] a další.

327 Po večeři dlouho rozmlouvám s Maklakovem, který se mě vyptává na mou nedávnou audienci u cara. Ochotně mu vylíčím všechny důkazy, které mi car dal o své zarputilosti vést válku dál. Několikrát mi opakuje:

– Jak jsem šťasten, že vás slyším! Ano, jistě, je třeba vést válku do krajnosti… do krajnosti. Teď jsem si tím jist: Bůh nám dá vítězství!

Má však sinalou tvář, stažené rysy a především velmi pokorný výraz. Protože dlouho kryl svou ochranou podplukovníka Mjasojedova, ví, že se na něj car zlobí, a cítí blízkou nemilost.

Velkokněžna Marie Pavlovna není o nic méně zvědavá na dojmy, které jsem si přivezl z Baranovičů. Když jsem jí je svěřil, říká mi:

– Když je car daleko od carevny, jsem klidná. Je to vždycky ona, kdo ho nutí dopouštět se chyb.

Potom pokračuje:

– Chtěla bych vám položit nediskrétní otázku.

---

[1] **Přemyšl** — Rakousko-uherská pevnost na Sanu v západní Haliči, polsky Przemyśl; dnes v Polsku. V knize kapituluje 22. března 1915 po čtyřapůlměsíčním obležení před Rusy – autor tomu přikládá význam jen mravní – a o dva měsíce později ji rakousko-německá ofenziva získává zpět.

[2] **Šuvalovová, Marie Alexandrovna** (1855–1928) — Hraběnka, rozená Komarovová. Druhá manželka hraběte Pavla Andrejeviče Šuvalova, ruského velvyslance v Berlíně 1885–1894 a generálního gubernátora Polska 1894–1896.

[3] **Čarykov, Nikolaj Valerjevič** (1855–1930) — Ruský velvyslanec v Cařihradě 1909–1912.

– Poslouchám vás, madame.

– Je pravda, že Mjasojedovovu zradu odhalila francouzská policie a že vás car povolal do Baranovičů proto, aby s vámi o tom mluvil? A je konečně pravda, že se hrabě Witte zabil, když se dozvěděl, že máte v ruce důkaz o jeho jednáních s Německem?

– O Mjasojedovově aféře jsem se dozvěděl teprve tři nebo čtyři dny před odsouzením, a to z důvěrného sdělení jednoho ruského důstojníka. Pokud jde o hraběte Witteho, vím s jistotou, že zemřel takřka náhle na mozkový nádor.

– Věřím vám. Veřejnost však dá přednost mému románu před vaší skutečností.

* * *

328

Středa 24. března 1915.

Jakkoli je ruský román zajímavý jako výraz národní duše a národního myšlení, jakkoli je v tomto ohledu odhalující dílo Turgeněvovo, Tolstého, Dostojevského, Čechovovo, Korolenkovo či Gorkého, ruská hudba nás nechává proniknout do hlubin lidového vědomí a lidové citlivosti ještě dál. Renan řekl o Turgeněvovi: „Žádný člověk nebyl do té míry vtělením celého plemene. Žil v něm celý svět, mluvil jeho ústy; pokolení předků, ztracená ve spánku staletí, beze slov, docházela skrze něho k životu a k hlasu…“ Neplatí to ještě více o Borodinovi, Musorgském[1], Rimském-Korsakovovi[2], Čajkovském, Glazunovovi, Balakirevovi, Ljadovovi? Romance, opery, balety, symfonie, orchestrální a klavírní skladby – každé dílo nese otisk země a plemene. Nachází se v nich v podobě nejsvůdnější, nejpoutavější, nejpřesvědčivější celá povaha a celý charakter Rusů: jejich ustavičný neklid, jejich neodolatelné a překotné popudy, jejich zmatené a bolestné tužby, bezmocné a protiřečící si, jejich sklon k tesknotě, jejich posedlost tajemstvím a smrtí, jejich potřeba vylití a snu, jejich rychlost k nejkrajnějším citům, jejich pud rozkoše, schopný všech jemností i všech zběsilostí, jejich způsobilost k utrpení a odevzdanosti

[1] **Musorgskij, Modest Petrovič** (1839–1881) — Skladatel. Autor oper Boris Godunov a Chovanština a písňových cyklů Bez slunce a Písně a tance smrti.

[2] **Rimskij-Korsakov, Nikolaj Andrejevič** (1844–1908) — Ruský skladatel. Člen Mocné hrstky, profesor petrohradské konzervatoře a v letech 1883–1894 pomocný ředitel Dvorní pěvecké kapely.

stejně jako ke vzpouře a divokosti, jejich vnímavost k podívaným přírody, k jejím rozptýleným hlasům, k jejímu kouzlu uspávajícímu
329 či děsícímu, neurčité tušení všeho, co osudového a temného, tragického a nezměrného tíží ruskou krajinu, ruské dějiny, ruskou duši.

Měl jsem z toho dnes odpoledne silný dojem u paní S..., která mi dvě hodiny zpívala úryvky z Musorgského: *Jeremuškovu ukolébavku*[1], *Elegii*, *Hopak*, *Intermezzo*, *Tance smrti* a další – díla obdivuhodná realismem a citlivostí. Moc hudební evokace, síla sugesce rytmem a melodií tu podle všeho dosahují svého nejzazšího stupně.

Jako tlumočník lidového vědomí šel však Musorgskij ještě dál. Jeho dvě lyrická dramata, *Boris Godunov*[2] a *Chovanština*[3], tak zářivé krásy, představují prvořadý doklad pro pochopení ruské duše.

Byl jsem onehdy večer na představení *Chovanštiny*. Děj se odvíjí koncem sedmnáctého století: shrnuje neúprosný zápas, který Petr Veliký povede po celou svou vládu proti starému moskevskému duchu, proti Rusku nevzdělanému, temnému a fanatickému, Rusku bojarů a mnichů, raskolníků a *střelců*[4]. Všechny vášně té zlověstné doby jsou jedna po druhé promítnuty na scénu s neobyčejnou plastičností. Stejně jako v *Borisi Godunovovi* je hlavní osobou, protagonistou dramatu, lid. Je tak člověk přítomen veliké krizi národního života. V tomto ohledu má poslední dějství velikost hraničící se vzne-

---

[1] **Musorgského písně** — Zpívané skladby: *Ukolébavka Jeremušky* na Nekrasovovy verše z roku 1868, *Elegie* z cyklu *Bez slunce* na verše Arsenije Goleniščeva-Kutuzova z roku 1874, *Hopak* na Ševčenkovy *Hajdamaky* v Mejově překladu z roku 1866 a cyklus *Písně a tance smrti* z let 1875 až 1877, rovněž na Goleniščeva-Kutuzova. *Intermezzo* je naproti tomu skladba klavírní, nikoli píseň.

[2] **Boris Godunov** — Борис Годунов, opera Modesta Petroviče Musorgského z roku 1874 na skladatelovo libreto podle Puškinova dramatu a Karamzinovy historie. Nezaměňovat s historickým carem Borisem Godunovem, který vládl 1598–1605.

[3] **Chovanština** — *Chovanština*, rusky Хованщина – nedokončené lidové hudební drama Modesta Petroviče Musorgského, které po jeho smrti dopsal a instrumentoval Nikolaj Rimskij-Korsakov a které bylo provedeno roku 1886; jeho předmětem je zápas Petra Velikého se starým moskevským Ruskem bojarů, mnichů, raskolníků a střelců na konci sedmnáctého století.

[4] **strelci** — Rusky стрельцы – ruská pěchota s palnými zbraněmi, zřízená Ivanem IV. ukazem z 1. října 1550. Po sto let tvořila jádro ruského vojska a stráž Kremlu a stala se dědičnou vojenskou kastou. Roku 1682 i 1698 se vzbouřila, podruhé proti Petru Velikému v jeho nepřítomnosti; Petr povstání potlačil veřejnými exekucemi a sbor rozpustil.

šeností. *Raskolníci*[1] čili „starověrci“, štvaní carskými milicemi, se uchýlili do izby ztracené v hloubi lesů. Jejich vůdce, stařec Dosifej, je vybízí, aby raději zemřeli, než by své věrouky zapřeli: káže jim smrt ohněm, „rudou smrt“. Po několika nadšených či srdcervoucích výjevech svolují všichni raskolníci – muži, ženy, dívky, děti – k sebevraždě; všichni vzývají mučednictví. Ve stodole se vztyčí hranice. Stařec Dosifej odříkává evangelium; odpovídají mu chvalozpěvy. Náhle se hranice vzňala; *izba*[2] se zavírá. Zdá se, že víry kouře nesou až k nebi slábnoucí zpěvy. Ve chvíli, kdy se chalupa hroutí na hromadu mrtvol, zaplaví scénu carovi vojáci. 330

Po víc než sto let zuřila sebevražda ohněm, „rudá smrt“, v sektě *raskolu* a strávila v ní tisíce a tisíce obětí. Prvním apoštolem té strašné nauky byl prostý mužik Vasilij Volosatyj[3], narozený kolem roku 1630 v Sokolsku[4] u Vladimiru. Chodil všude a opakoval: „Nad zemí vládne Antikrist a kněží oficiální církve hanebně snášejí jeho panství. Přijmout od nich svátost – křest, přijímání, sňatek, poslední pomazání – znamená přijmout pečeť Antikristovu. A kdo si tu pečeť nechá vtisknout, ten už nikdy nebude moci své hříchy vykoupit… Jak tedy dojít spásy? – Sebevraždou. Jiného prostředku není. Ostatně, jen se nad tím trochu zamysli – lze váhat? Kdo se dá upálit, unikne ihned moci Antikristově; očistí se od všech svých poskvrn; umírá s vírou neporušenou a s duší očištěnou. Za několik

---

[1] **raskolníci** — *Raskolníci*, rusky раскольники – úřední a hanlivé označení starověrců, kteří se v letech 1653 až 1667 odtrhli od pravoslavné církve, protože odmítli liturgické opravy patriarchy Nikona; sami si říkali starověrci, *raskol* znamená rozkol. V knize je to největší a nejstarší z ruských sekt, kterou autor srovnává s jansenismem, a v posledním jednání *Chovanštiny* i ve vsi Ternov na Dněstru roku 1897 ti, kdo se dávají upálit, aby neodpřisáhli svou věrouku.

[2] **izba** — *Izba*, rusky изба – srubová chalupa ruského rolníka s pecí, obvykle o jediné světnici. V knize je to místo, kde se v noci schází sekta bičovníků, kde se mužik za nekonečných zimních bdění oddává pomalému snění a kde se v posledním jednání *Chovanštiny* upalují raskolníci.

[3] **Volosatyj, Vasilij** — Přezdívku dostal podle toho, že si odmítal stříhat a česat vlasy. Pocházel ze vsi Sokolskoje v jurjevském újezdu, působil ve Vjaznikách a potom v muromských a pošechonských lesích a vyšel z okruhu žáků lesního starce Kapitona; rok narození ani smrti prameny neuvádějí.

[4] **Sokolov, Nikolaj Ivanovič** (1837–1906) — Regent a skladatel chrámové hudby, od roku 1881 pomocník regenta moskevského Synodálního sboru. Jeho *Milosť mira*, *Nyně otpuščaješi* a *Tebe pojem* patřily k běžnému repertoáru pravoslavných chrámů.

minut utrpení nabývá věčné blaženosti; je ihned přijat do zástupu svatých…“

Volosatovština[1] se roznesla po Rusku s úžasnou rychlostí; ujala se zvláště mezi rolníky a mnichy. Její hlavní ohniska byla v oblastech Vladimiru, Kostromy, Suzdalu, Jaroslavle, Novgorodu, Oněgy, Vjatky, Permi a západní Sibiře. Každý rok se počítalo několik tisíc obětí. Roku 1685 strávilo v Pošechonji jediné autodafé sedm set osob. Nebylo třeba nic menšího než ukrutné energie Petra Velikého, aby bylo tomu šílenství učiněno přítrž.

331 Čas od času však bylo vidět tytéž úchylky objevovat se znovu. Roku 1860 se v oloněcké gubernii sebevraždy ohněm náhle rozšířily. K ovládnutí epidemie musela carská policie zasáhnout s krajní přísností.

I za našich dnů musely letopisy ruských sekt zaznamenat několik případů dobrovolných a hromadných autodafé. Roku 1897 byla raskolnická ves Ternov[2] na Dněstru zterorizována kázáním staré blouznivé ženy Vitaliji[3], která ohlašovala bezprostřední příchod Antikrista; viděla jej přicházet v podivné podobě všeobecného sčítání lidu, které správní vrchnost v té době prováděla. Když se sčítací komisaři v Ternově ohlásili, našli všechny ulice pusté a všechny dveře zabarikádované. Pootevřeným oknem jim jedna ruka podala tento protest: *Jsme praví křesťané. Čin, který sem přicházíte vykonat, by nás však vzdálil Kristu, který je naší nebeskou vlastí, naší jedinou vlastí. Vašich rozkazů tedy neposlechneme; svá jména vám nevydáme. Raději zemřeme pro Krista.*

Komisaři odjeli s tím, že se zakrátko vrátí s četníky.

---

[1]**volosatovština** — Rusky волосатовщина, podle Vasilije Volosatého. Vedle smrti ohněm k tomu směru patřilo i *samoumoření*, smrt vyhladověním: staroobřadecký spisovatel Jevfrosin, který o těch sebevražedných smrtech roku 1691 sepsal *Otrazitelnoje pisanije*, zaznamenal Volosatého chlubení, že už „poslal na onen svět tisíc mučedníků“, když je o velkém postu zavíral v jamách a prázdných staveních. Směr vyrostl z bezpopovců, podle nichž nikonské opravy zrušily pravé kněžství i svátosti, takže ke spáse zbývalo jedině mučednictví; nejstarší doložené hromadné sebeupálení je z roku 1672.

[2]**Ternov** — Staroobřadnický skit na Ternovských chutorech v tiraspolském újezdu Chersonské gubernie; dnes okolí Tiraspolu v Podněstří.

[3]**Vitalija** — Staroobřadnická blouznivka, na konci 19. století vůdkyně ternovského skitu. Jámy kopal a zazdíval Fjodor Kovaljov; zahynulo asi pětadvacet lidí.

Všichni mužici ze vsi se ihned sejdou u Vitaliji a konají poradu. Sčítání, které se rovná věčnému zatracení, je třeba za každou cenu zabránit. Po krátké poradě se muži i ženy rozhodnou pohřbít se zaživa i se svými dětmi. Oživeni chmurným zápalem horečně vyhloubí čtyři podzemní krypty. Potom se oblečou do rubášů, vezmou do rukou svíce a odříkají sami nad sebou modlitby za mrtvé. Naposledy je Vitalija vybídne a nezatají jim děsivá utrpení, která je čekají, ale která jim přímo otevřou království nebeské. Tehdy se všichni s radostnými zpěvy vrhnou do jam, které zevnitř zazdí. Když vrchnost, konečně vyrozuměná, přikročí k vykopání, zjistí se, že umírání ne- 332
šťastníků trvalo víc než den.

Takové tragické příhody jsou vzácné. Náboženské sekty, které se ve stínu pravoslaví hemží, však ustavičně plodí jevy hromadné exaltace. Hned vypukne ve vsi záchvat ďábelské posedlosti a šíří se od souseda k sousedu. Hned se poustevna nebo klášter stane střediskem prorockého hnutí. Jindy projde celým okresem dech idealistického nebo smyslného mysticismu a pobláznění jej.

Jednou z nejpodivnějších krizí, jaké bylo v posledních letech vidět, je ta, která nastala v okolí Kyjeva v sektě *maljovanistů* a která se projevovala halucinacemi čichu. Uprostřed svých vytržení najednou věřili přívrženci, prostí rolníci, že vnímají vůně nevýslovné lahodnosti. S rozzářenou tváří pobíhali sem a tam, očichávali se a navzájem si žehnali, přesvědčeni, že dýchají „vůni Ducha svatého“.

Skutečnosti toho druhu, kterých jsou ve vnitřních dějinách Ruska nesčetné, prozrazují jeden z nejpříznačnějších rysů národní povahy. Žádné plemeno není poddajnější kázáním a apoštolátům. V žádné jiné zemi, snad kromě islámského Východu, nejsou zástupy tak sugestibilní a nikde nekladou duševní nákaze menší odpor. Nikde se psychické vlny nešíří v masách tak rychle a tak daleko. Celý vývoj ruského lidu je takto vyznačen velkými epidemiemi náboženskými, mravními nebo politickými.

V tomto ohledu jsou anarchické nepokoje roku 1905 svědectvím z nejvýmluvnějších a nejznepokojivějších. Krvavé vzpoury loďstva a armády, výkony Černých setnin, pustošení pobaltských gubernií, pogromy na Armény a na Židy nebyly po pravdě řečeno ničím jiným než epidemiemi vraždění, loupení a žhářství. V každém z těch dra- 333
mat byla duševní nákaza aktérů takřka okamžitá. Svou povolností

vůči všem získávatelům na víru, slabostí svých individuálních reakcí odhalil mužik ještě jednou, jak je dosud zaostalý, otrok pudu, blízký prvotní přírodě.

* * *

Sobota 27. března 1915.

V celém díle ruských romanopisců není ženských postav poutavějších, smyslnějších, oživených hlubším a pravdivějším životem než hrdinka *Dýmu*[1] a hrdinka *Anny Kareniny*. Pro obě ty fikce vzali Turgeněv i Tolstoj své vzory ze samé skutečnosti.

Irina z *Dýmu* vydává část svého tajemství sama. Když se ta skvělá bytost, zároveň tak koketní a tak upřímná, tak sobecká a tak zamilovaná, pokouší znovu získat muže, kterého si kdysi měla vzít a kterého obětovala výpočtu zájmu, uvádí na svou omluvu, že její zruinovaní rodiče hanebně spekulovali s její krásou: uvedli ji ke dvoru; zalíbila se velmi vysoké osobnosti, která ji, aby si z ní udělala milenku, provdala za tlustého a povolného generála. Při vzpomínce na tu ponižující zkoušku mumlá se sklopenýma očima: „Je to podivný a temný příběh!“ Ve skutečnosti se ta dívka jmenovala kněžna Alexandra Sergejevna Dolgorukovová[2] a velmi vysoká osobnost, která se do ní zamilovala, nebyl nikdo menší než car Alexandr II. Kolem roku 1860 jí vliv, který na svého carského milence měla, přízeň, jíž ji zahrnoval, živost jejího rozumu, půvab jejího ducha a hrdost jejího vystupování vynesly přezdívku „velká Mademoiselle“. Car ji brzy provdal za generála Albedinského[3], před nímž se od té chvíle otevřela netušená kariéra: zemřel jako gubernátor Polska. Až do posledního dne zůstala
334 Alexandra Sergejevna přítelkyní a důvěrnicí Alexandra II. Její bratr, kníže Alexandr Dolgorukov, se za vlády Alexandra III. stal nejvyš-

[1] **Dým** — Dým, rusky Дым – román Ivana Turgeněva z roku 1867.

[2] **Dolgorukovová, Alexandra Sergejevna** (1834–1913) — Kněžna, od roku 1853 dvorní dáma carevny Marie Alexandrovny; roku 1862 se provdala za generála Pjotra Pavloviče Albedinského. Zemřela v Cannes.

[3] **Albedinskij, Pjotr Pavlovič** (1826–1883) — Generál. Roku 1862 se oženil s Alexandrou Sergejevnou Dolgorukovovou, milenkou Alexandra II.; poté generální gubernátor Livonska, Estonska a Kuronska od 1866 a Varšavy od 1880. Kniha o něm říká, že „zemřel jako gubernátor Polska“.

ším maršálkem carského dvora. Jedna z jejích sester se provdala za nynějšího nejvyššího maršálka, hraběte Pavla Benckendorffa.

Příběh *Anny Kareniny* rovněž vychází z přímého pozorování. Povahu Alexeje Karenina, hlavní rysy Annina i mravní rozpor obou manželů vnuklo Tolstému niterné drama, které se právě odehrálo v domácnosti velmi důstojného a velmi zbožného Konstantina Pobedonosceva, proslulého vrchního prokurátora Svatého synodu.

* * *

Neděle 28. března 1915.

Car včera sdělil Sazonovovi dopis, který mu právě poslala vysoká rakouská osobnost, jež má plnou důvěru císaře Františka Josefa a jež byla několikrát v přímém styku s carem Mikulášem.

Dovolávajíc se přátelské přízně, kterou jí Mikuláš II. vždy projevoval, ručí ta vysoká osobnost za mírové rozpoložení, které u vídeňského dvora převládá; navrhuje tedy caru, aby do Švýcarska poslal důvěrnou osobu k rozmluvě s emisarem císaře Františka Josefa; nepochybuje, že základy čestného míru bude snadné nalézt.

– Ten dopis, říká mi Sazonov, ukazuje, jak nízko klesla v Rakousku morálka; zůstane přesto bez odpovědi. Starý František Josef není ještě dost zhnusen válkou, aby se odevzdal podmínkám, které mu hodláme uložit.

Protože mi Delcassé uložil, abych nikdy nepronesl slovo, které by mohlo Rusko přivést k domněnce, že mu Rakousko neponecháváme zcela, mlčím. Jak a jakým zblouděním se však v Paříži nechce pochopit nesmírný zájem, který máme na odtržení Habsburka od germánské koalice? Je snad naše vojenské postavení tak příznivé? A vyrovná se kdy nejistá součinnost, s níž se u Itálie počítá, té bezprostřední a nenapravitelné újmě, kterou by Německu způsobilo odpadnutí Rakouska?

* * *

Úterý 30. března 1915.

Od začátku války snášejí Židé v Polsku a v Litvě kruté útrapy. V srpnu byli nuceni hromadně vyklidit pásmo lemující hranici, aniž jim byl poskytnut čas cokoli si odnést. Po krátkém oddechu začalo

vypovídání znovu, stejně zkratkovité, stejně kvapné, stejně surové, a šířilo se každým dnem dál na východ. Postupně bylo veškeré izraelitské obyvatelstvo Grodna, Łomży, Płocka, Kutna, Lodže, Piotrkówa, Kielc, Radomi a Lublinu zatlačeno dovnitř země k Podolí[1] a k Volyni. Všude byl odchod poznamenán výjevy násilí a loupení pod vlídným okem vrchnosti. Bylo tak vidět po statisících nešťastníky bloudící ve sněhu, hnané jako dobytek četami kozáků, opuštěné v tísni na nádražích, shromážděné pod širým nebem u vjezdu do měst, umírající hladem, únavou, zimou. A na povzbuzení ducha potkávaly ty žalostné zástupy po celé své cestě tytéž city nenávisti a pohrdání, totéž podezření ze špionáže a zrady. Za celých svých bolestných dějin nepoznal
336 Izrael tragičtějších exodů.

A přitom je v řadách ruské armády 240 000 židovských vojáků, kteří se bijí velmi dobře!

* * *

Středa 31. března 1915.

Nová a živá rozprava se Sazonovem o územních ziscích, které si italská vláda hodlá vyhradit v Dalmácii.

– Nároky Itálie, říká mi, jsou výzvou slovanskému vědomí!... Považte, že svatý Izák Dalmatský[2] je jedním z největších světců pravoslavné liturgie![3]

Odsekávám suchým tónem:

– Chopili jsme se zbraní, abychom zachránili Srbsko, protože by zkáza Srbska byla stvrdila hegemonii germánských mocností; nebijeme se však proto, abychom uskutečnili chiméry slovanství. Oběť Cařihradu už stačí!

---

[1] **Podolí** — Historická země na jihozápadě dnešní Ukrajiny, do roku 1917 Podolská gubernie s hlavním městem Kamenec Podolský.

[2] **Izák Dalmatský** — Svatý, konstantinopolský asketa, zemřel na konci čtvrtého století. Jeho svátek připadá na den narození Petra Velikého — odtud to zasvěcení.

[3] Petrohradská katedrála je zasvěcena svatému Izáku Dalmatskému.

KAPITOLA X

337

1. DUBNA – 2. ČERVNA 1915

Velikonoční obřady. Maltézské převorství; chiméra Pavla I. Ruské chrámy; chrámová hudba. – Velkokníže Sergej a krize střeliva. – Puškinův žert; poměr německé a ruské krve v rodě Romanovců. – Ukrajinská otázka. – Ruské armády zahajují svou všeobecnou ofenzivu ke Slezsku. Výbuch ochtinské prachovny. – Rasputinův skandál v Moskvě. – Protiútok Němců, Rakušanů a Uhrů v Haliči. Bitva na Dunajci. Všeobecný ústup Rusů. Jednání s Rumunskem. Itálie vyhlašuje Rakousko-Uhersku válku. – Rasputinovy intriky proti velknížeti Nikolajovi. Starcův tajný soupeř: jurodivý Miťa Koljaba. – Petrohrad a Benátky: ústí Něvy. – Hrozivé proroctví.

Čtvrtek 1. dubna 1915.

Dnes je Zelený čtvrtek. Podle tradice carského dvora jsou velvyslanci a vyslanci katolických mocností pozváni ve velké uniformě do kostela maltézského převorství, aby tam vyslechli mši a zúčastnili se procesí k Božímu hrobu.

Kostel, postavený podle plánu latinských bazilik a ozdobený korintskými sloupy, sousedí s nádherným palácem Pážecího sboru[1]. Na průčelí je tento nápis římskými literami:

DIVO IOANNI BAPTISTÆ PAULUS IMP. HOSP. MAGISTER. 338

Uvnitř na všech stěnách maltézský kříž. V kněžišti vlevo pod purpurovým baldachýnem zlacený trůn, na němž car Pavel sedával, když předsedal radám řádu.

Ze všech podivných a paradoxních improvizací, které poznamenaly výstřední vládu Pavla I., je nejnepochopitelnější jistě manifest z 22. září 1798, jímž samovládný car, ochránce pravoslavné církve,

[1] **Pážecí sbor (Пажеский корпус)** — Elitní vojenská škola pro syny šlechty v Petrohradě, zřízená roku 1759 a zrušená po revoluci roku 1917; sídlila ve Voroncovském paláci na Sadové ulici.

prohlásil, že bere „pod své nejvyšší řízení“ svrchovaný řád svatého Jana Jeruzalémského[1], sesadil velmistra johanitů Ferdinanda von Hompesche[2] a přenesl hlavní sídlo bratrstva do Sankt-Petěrburgu.

Jaká byla jeho myšlenka? Chtěl Maltu odejmout Francouzům, aby ruskému loďstvu zajistil námořní základnu ve Středozemním moři? Anglie by to však nestrpěla za žádnou cenu. Pojímal podnik velkolepější: sjednocení církve řecké a církve latinské? Papež Pius VI. však proti sesazení Hompeschovu protestoval ze všech svých sil. Neoddával se prostě neurčitému snu o mystickém a rytířském znovuzrození?... Tolik chimér, tolik hádanek. V nesouvislých představách toho karikaturního a šíleného samovládce se člověk nikdy nevyzná.

* * *

Pátek 2. dubna 1915.

Vracím se dnes ráno do maltézského převorství, abych se tam ve velkém obřadu zúčastnil mše předem posvěcených darů.

V okruhu myšlenek, v němž se válkou ustavičně žije, je dnešní bohoslužba palčivě výmluvná. Kněží v černém, holý oltář, zhašené svíce, kříž zahalený temným závojem, vzpomínka na velikou oběť dokonanou na Kalvárii, vznešené vyprávění o umučení podle svatého
339 Jana, konečně slavnostní modlitba, v níž není zapomenuta žádná podoba lidského utrpení – jaký to doprovod k tragickým vidinám nynější hodiny! S hlubokým dojetím myslím na tisíce Francouzů, kteří už zemřeli, aby zachránili Francii, a na všechny, kdo se ještě budou muset obětovat, aby jí dali vítězství.

Letos se katolický a ruský kalendář v datu Velikonoc shodují.

A tak všechny petrohradské chrámy od včerejška vystavují úžasnou výzdobu své asijské a byzantské nádhery. Když do nich člověk

---

[1] **řád svatého Jana Jeruzalémského** — Ordre souverain de Saint-Jean de Jérusalem, johanitský, později maltézský rytířský řád, založený v Jeruzalémě v jedenáctém století a sídlící na Maltě v letech 1530 až 1798.

[2] **Hompesch, Ferdinand von** (1744–1805) — Ferdinand von Hompesch zu Bolheim, velmistr maltézského řádu 1797–1799 a poslední, který sídlil na Maltě. Roku 1798 vydal ostrov bez boje Napoleonovi a roku 1799 se úřadu vzdal. V knize jej podle Paléologua sesadil carský manifest z roku 1798, ten však řád jen vzal pod carovu ochranu.

vejde za soumraku, je kontrast se sinavou a mlhavou ulicí takový, že se mu zdá, jako by vstupoval do jiskřící výhně, do požáru drahokamů, purpuru a zlata.

Po čaji u paní P… ji doprovázím do Isaakijevského chrámu, potom do Kazaňského a nakonec do chrámu Proměnění Páně.

Ve všech třech chrámech jsou sbory neobyčejné krásy. Neznám žádnou jinou zemi než Rusko, kde by chrámová hudba dosahovala takových účinků tajemství a majestátu pouhými prostředky vokální polyfonie. Sboristé, asi stovka, jsou shromážděni u ikonostasu. Vzadu basy, potom barytony. Vpředu dvě řady dětí, alty a soprány, jejichž prostoduchý a vážný výraz mi vždy připomíná rozkošný Donatellův reliéf. Provedení, dokonalé, prozrazuje nejen pozoruhodné technické vzdělání, nýbrž i velmi živý hudební pud. Ať je proplétání hlasů, jemnost modulací a složitost harmonií jakékoli, dodržují ti zpěváci bez pomoci sebemenšího doprovodu bezchybnou přesnost taktu i intonace. Zůstal bych celé hodiny poslouchat ty hymny, ty antifony, ty chvalozpěvy, ty žalmy, 340

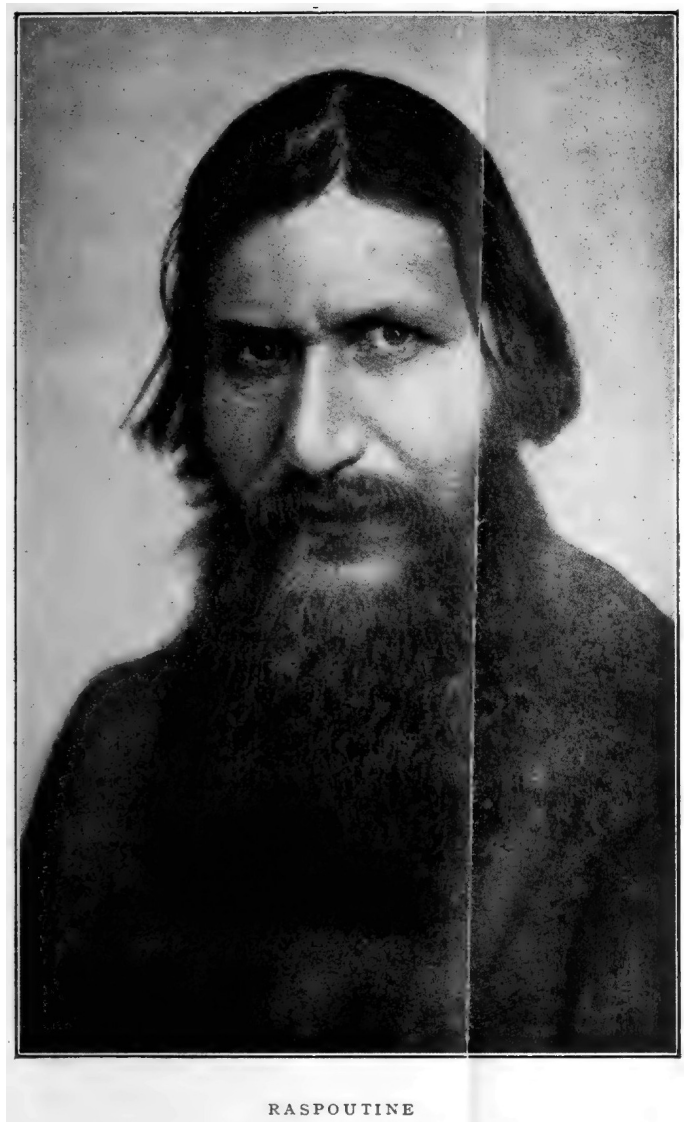
ty nápěvy. Mnohé ze skladeb, které dnes slyším, sahají k prvotním počátkům východní liturgie; několik, a ne nejméně krásných, je však zcela moderních a má za autory Bortňanského[1], zemřelého roku 1825 a přezdívaného „ruský Palestrina“, dále Glinku, Sokolova, Bachmetěva[2], Rimského-Korsakova, Čajkovského, Archangelského[3] a Grečaninova[4]. Co je na těch zpěvech obdivuhodné především, je hloubka náboženského citu; obracejí se k nejtajemnějším částem duše; dotýkají se nejniternějších vláken srdce. Nacházejí se v nich, vyjádřeny a rozvinuty se vzácnou silou dojetí, všechny prvky lyrismu, které křesťanská věrouka chová. Jsou to střídavě vzlety

[1] **Bortňanskij, Dmitrij Stěpanovič** (1751–1825) — Skladatel a ředitel dvorní zpěvácké kapely 1796–1825. Jeho chrámové koncerty se staly vzorem ruského sborového zpěvu.

[2] **Bachmetěv, Nikolaj Ivanovič** (1807–1891) — Ředitel dvorní zpěvácké kapely 1861–1883 a skladatel chrámové hudby. Notový Obichod, který vydal, se stal závazným zpěvníkem ruských chrámů.

[3] **Archangelskij, Alexandr Andrejevič** (1846–1924) — Skladatel chrámové hudby a sbormistr. Jako první v Rusku nahradil v chrámovém sboru chlapecké hlasy ženskými.

[4] **Grečaninov, Alexandr Tichonovič** (1864–1956) — Skladatel chrámové a sborové hudby, žák Rimského-Korsakova.

RASPOUTINE

Rasputin

modlitby, povzdechy sklíčenosti, úpěnlivé prosby o slitování, volání tísně, výkřiky zděšení, dojetí lítosti, vroucnosti pokání, ponížení pokory, vzepětí naděje, vylití lásky, uchvácení vytržení, oslnění slávy a blaženosti. Tragické účinky nabývají chvílemi neobyčejné a takřka drtivé síly náhlým vstupem dvou nebo tří basů, jejichž výjimečný rejstřík sestupuje zhruba o oktávu pod obvyklou mez. Naopak dětské soprány mají křišťálové hlasy, které stoupají tak vysoko a s takovou mírností a čistotou, že se stávají nehmotnými, nadzemskými, serafínskými. Nebeské zpěvy, které Fra Angelico slýchal v hloubi své duše, když maloval své koncerty andělů, nebyly éteričtější.

Ve všech třech chrámech je rovněž ohromná návštěva. Jsou tam zastoupeny všechny vrstvy; největší počet však tvoří prostí lidé a chudáci. Právě ti jsou zdaleka nejzajímavější k pozorování. Předně, ať jsou jakkoli ubozí, není mezi nimi jediný, kdo by při vstupu nevytáhl z kapsy pár kopějek na svíčku, kterou jde ihned zapíchnout před 341
ikonu. Potom začnou své modlitby po ruském způsobu, to jest s nesčetným křižováním, hlubokými povzdechy, ustavičným klekáním a poklonami až k zemi. Většina je hubená, vyzáblá, vysílená půsty velikého postu. U většiny také zrací tvář zbožnost prostou, povolnou a soustředěnou. U mnohých vyjadřuje pohled, podivně upřený, neurčité a teskné snění. Chvílemi si jeden z nich hřbetem ruky setře slzu z kostnaté tváře. Co však u všech převládá, je pozornost věnovaná liturgickým zpěvům. Zdá se, že kývání jejich hlav, houpání jejich těl sleduje kadenci rytmů a kresbu melodií; člověk by řekl, že jimi hudba prochází jako magnetické fluidum.

* * *

Sobota 3. dubna 1915.

Úřední noticka velmi střízlivými slovy ohlašuje odsouzení a oběšení podplukovníka Mjasojedova, „uznaného vinným ze styků s agenty nepřátelské mocnosti“. Noticka dodává, že se soudnictví přičiňuje „objasnit všechny spoluviny v té věci“.

Ta poslední věta rozdmýchává zvědavost veřejnosti, už tak náchylnou k horečce, tak nedůvěřivou k režimu, tak připravenou vidět zradu všude.

* * *

Neděle 4. dubna 1915.

Dnes večer dlouhý rozhovor s velkoknížetem Sergejem Michajlovičem, kterého se důkladně vyptávám na činnost zbrojovek.

342 Velkokníže Sergej, generální inspektor dělostřelectva, osvědčuje ve svém úřadu vzácné vlastnosti odbornosti, metody a velení. Zná do hloubky všechny technické problémy; pracuje čtrnáct hodin denně; k nedbalostem a zpronevěrám je nelítostný. Všechno jeho úsilí se však tříští o rutinu, nedbalost a nepoctivost veřejných služeb. Sklíčen a znechucen říkal včera jednomu z mých důstojníků, jehož si zvlášť váží: „Francouzský průmysl dospěl k tomu, že vyrábí 100 000 střel denně. My jich tady vyrobíme sotva 20 000. Jaká hanba!... Když pomyslím, že celý náš samovládný režim ústí v takovou bezmoc, stávám se republikánem."

Nedostatek střeliva nutně zmenšuje úlohu dělostřelectva v bojích na nepatrnou. Celá tíha boje padá na pěchotu. Odtud děsivé mrhání lidskými životy. Jeden ze spolupracovníků velkoknížete Sergeje, plukovník Engelhardt, říkal onehdy mému druhému vojenskému atašé majoru Wehrlinovi: „Platíme krví svých lidí zločiny své správy."

Tlupa bulharských komitadžiů o síle asi 2 000 mužů, vpadla předevčírem na srbské území u Valandova a snažila se zničit nádraží ve Strumici u Vardaru. Útok byl proveden podle všech taktických pravidel a s použitím kulometu; přítomnost bulharských důstojníků je prokázána.

Jako předzvěst je ta příhoda vážná. Až bude car Ferdinand chtít probudit bojovné pudy svého lidu, jistě začne tím, že mu před očima zamává makedonským hadrem.

* * *

Pondělí 5. dubna 1915.

Historikové budou ještě dlouho rozebírat otázku, byl-li car Pavel
343 I. skutečně synem Petra III., či vděčí-li za narození skvělému jezdci, který otevřel nekonečný seznam milenců jeho matky, Sergeji Saltykovovi.

V druhém případě by nástupci Kateřiny Veliké byli jen fiktivními dědici Romanovců. Ať je však řešení té manželské hádanky jakékoli,

jeden problém zůstává. Patří car Mikuláš II. svými předky k téže rodině jako jeho lid? Je téhož plemene? Jedním slovem, jaký podíl ruské krve je v jeho žilách? – Podíl nekonečně malý.

Zde je totiž jeho rodokmen:

1° car Alexej Michajlovič (1629–1676) si bere Natalju Naryškinovou (1655–1694);

2° jejich syn Petr Veliký (1672–1725) si bere Livonku Kateřinu Skavronskou (1682–1727);

3° jejich dcera Anna Petrovna (1708–1728) si bere Karla Fridricha, vévodu holštýnsko-gottorpského (1700–1739);

4° jejich syn Petr III. (1728–1762) si bere Kateřinu, princeznu anhaltsko-zerbstskou (1729–1796);

5° jejich syn Pavel I. (1754–1801) si bere Marii Fjodorovnu, princeznu württemberskou (1759–1828);

6° jejich syn Mikuláš I. (1796–1855), nastupující po svém bratru Alexandru I. (1777–1825), si bere Alexandru Fjodorovnu, princeznu pruskou (1798–1860);

7° jejich syn Alexandr II. (1818–1881) si bere Marii Alexandrovnu, princeznu hesensko-darmstadtskou (1824–1880);

8° jejich syn Alexandr III. (1848–1894) si bere Marii Fjodorovnu, princeznu dánskou (1847–…);

9° jejich syn Mikuláš II. (1868–…) si bere Alexandru Fjodorovnu, princeznu hesensko-darmstadtskou (1872–…);

10° jejich syn Alexej (1904–…) je nynější carevič.

Takto počínaje narozením Petra III. nemají dědicové Romanovců ve svých žilách víc než čtvrtinu ruské krve na tři čtvrtiny krve německé.

Na každém dalším stupni ztrácí národní dědičnost polovinu svého koeficientu, takže podíl ruské krve je u Mikuláše I. už jen 1/16, u Alexandra II. 1/32, u Alexandra III. 1/64 a klesá na 1/128 u Mikuláše II., aby se u careviče Alexeje snížil na 1/256. 344

Básník Puškin[1] se rád bavil žertováním o germánství novodobých Romanovců. Jednoho večera si dal na ilustraci svých sarkasmů přinést několik sklenic, láhev červeného vína a karafu vody. Srovnal sklenice do řady a první naplnil vínem až po okraj: „Tahle sklenice,“

[1] **Puškin, Alexandr Sergejevič** (1799–1837) — Ruský básník a prozaik. Zemřel 10. února 1837 na následky zranění z duelu s Georgesem d'Anthèsem.

řekl, „to je náš slavný Petr Veliký; to je celá ruská krev v celé své síle a v celé své čistotě. Jen se podívejte, jaký rubín!…“

Ve druhé sklenici smísil víno a vodu napůl. Do třetí nalil čtvrtinu vína a tři čtvrtiny vody. Takto pokračoval a každou směs připravoval podle téže obrácené posloupnosti.

U šesté sklenice, která představovala careviče, budoucího Alexandra II., bylo množství vína už tak nepatrné (1/32), že byla tekutina sotva narůžovělá.

Pokračoval jsem v Puškinově pokusu až k nynějšímu careviči. Nepoměr obou tekutin je tak ohromný (1/256), že přítomnost vína už není ani postřehnutelná.

* * *

Úterý 6. dubna 1915.

Už několik dní podniká ruská armáda v severních Karpatech řadu útoků. Přes obtížnost terénu drží už hlavní hřebeny na frontě 100 kilometrů. Užocký průsmyk, který je klíčem k celé oblasti, však ještě odolává.

Ty útoky jsou předehrou všeobecné ofenzivy, kterou mi car před
345 třemi týdny dával předvídat.

Zároveň se v celé Haliči provádí ohromné soustřeďování vojsk, zvláště v oblasti Tarnowa[1] a Dunajce.

* * *

Čtvrtek 8. dubna 1915.

Sazonov má v ruce řadu tajných dokumentů, rozšifrovaných telegramů a zachycených dopisů, z nichž zjevně vyplývá, že nedávný vpád bulharských komitadžiů do srbské Makedonie byl dohodnut mezi Vídní a Sofií. Obává se, že dojde brzy k novým útokům a že podle rakouského výpočtu povedou k nenapravitelným následkům. Navrhuje tedy francouzské a britské vládě, aby se k němu připojily a bulharské vládě učinily přísnou výtku:

---

[1]**Tarnów** — Město v západní Haliči na Bílé u soutoku s Dunajcem, polsky Tarnów; dnes v Polsku. V knize je to oblast, kde se v dubnu 1915 soustřeďovala rakousko-německá vojska, a jedno ze tří jmen – vedle Gorlice a Jasła –, podle nichž se nazývá průlom z počátku května 1915, jímž začal všeobecný ruský ústup z Haliče.

– Nedomýšlím si, říká mi, že bych mnoho změnil na smýšlení Radoslavovova kabinetu vůči nám. Je však třeba, aby bulharský lid věděl, kam ho vedou.

* * *

Pátek 9. dubna 1915.

Podle šetření, které právě provedl můj vojenský ataše, je stav ruské armády z hlediska střeliva tento:

Nyní kolísá denní výroba střel mezi 15 000 a 18 000.

Nebudou-li objednávky učiněné v cizině zdrženy, bude mít ruské dělostřelectvo k dispozici:

28 000 střel denně koncem května, 42 000 – – – července,

58 000 – – – září. 346

Jak může za těchto okolností car pomýšlet na to, že příští měsíc podnikne všeobecnou ofenzivu ke Slezsku?

* * *

Sobota 10. dubna 1915.

Předseda rady ministrů, přestárlý Goremykin, mě dnes odpoledne nečekaně přichází navštívit, „aby si přátelsky popovídal“.

Mluvíme o celkové situaci, kterou prohlašuje za „výtečnou“; vím však, kolik mentálních výhrad a skeptických úvah jeho úřední optimismus skrývá.

Ohledně Cařihradu pokládám za dobré mu připomenout, že zkáza germánské moci musí zůstat hlavním, podstatným cílem našeho společného úsilí:

– Znám, pravím, carovo mínění v té věci; jsem si tedy jist i vaším. Je jím však ruský lid dostatečně prodchnut?

S větší rázností, než jsem od toho rozčarovaného Nestora čekal, mi odpovídá:

– Ruský lid Němce nenávidí; nenávidí je až do morku kostí. Buďte si jist, že ho Cařihrad od Berlína neodvrátí!

Potom se ho vyptávám na otázku, která mě už nějaký čas zaměstnává, na otázku ukrajinskou. Zarazí mě:

– Vždyť žádná ukrajinská otázka neexistuje!

– Není však pochyb, že Rakousko vyvíjí velké úsilí, aby mezi Ukrajinci vytvořilo národní hnutí. Jistě vám není neznámo, že ve Vídni existuje spolek pro osvobození Ukrajiny; vydává ve Švýcarsku brožury a mapy, které dostávám a které prozrazují přinejmenším dost
347 intenzivní propagační úsilí.

– Ten spolek známe velmi dobře. Není to nic jiného než nízké policejní doupě. Obrátil se nejprve na naše rolníky na Ukrajině, kteří ani nepochopili, o čem se s nimi přišlo mluvit. Když ucítil, že na té straně není co dělat, obrátil se k dělníkům našich cukrovarů v oblasti Kyjeva a Berdičeva a čas od času jim posílá socialistické brožury, které pravidelně zabavujeme u židovských podomních obchodníků. Vidíte, že to nemá žádnou důležitost.

– Jestliže však ukrajinská otázka neexistuje, nebo lépe řečeno jestliže na Ukrajině není separatistické hnutí, uznáváte přesto, že je v Malé Rusi dost výrazný duch partikularismu.

– Ó ano! Malorusové mají velmi svébytný ráz. Jejich myšlenky, jejich literatura, jejich zpěvy mají velmi výraznou chuť rodné hroudy. To se však projevuje jen v oblasti duchovní. Z národního hlediska jsou Ukrajinci stejně ruští jako nejčistší Moskvané. A konečně, z hlediska hospodářského je Ukrajina nutně spjata s Ruskem.

* * *

Neděle 11. dubna 1915.

Sazonov dostal prostřednictvím svých tajných služeb novou řadu dokumentů, které dokládají, že se v těchto dnech partie mezi carem Ferdinandem a vídeňským dvorem rozehrála. Velmi rozrušen, chvějící se rozhořčením, mi říká:

– Germánské vlivy v Sofii rozhodně převládly. Teď o tom mám důkaz. Od toho hanebného Ferdinanda napříště očekávám všechno. Rakousko ho drží… Naléhám tedy, aby vyslanci tří mocností bulhar-
348 ské vládě okamžitě přednesli výtku, kterou jsem vám před třemi dny navrhl. Nesvolí-li vaše vláda a vláda britská k tomu kroku, bude ruský vyslanec nucen jej učinit sám. Nebude-li výtka stačit, navrhnu caru, aby Savinského odvolal a snad i aby dal obsadit Burgas.

Ta prohlášení ihned telegrafuji Delcassému; protože ho však znám jako člověka plného iluzí o rozpoložení Bulharska vůči nám, pokládám za nutné dodat: „Vzpomínka, kterou jsem si uchoval ze

svých dlouhých styků s carem Ferdinandem, všechno, co vím o jeho věrolomnosti a jeho zbabělosti, konečně rozhodující dokumenty, které má ruská vláda v rukou, mě plně přivádějí k mínění pana Sazonova.“

* * *

Pondělí 12. dubna 1915.

Dnes večer mám na večeři svého druhého vojenského atašé majora Wehrlina a dva francouzské důstojníky přidělené k technické misi pro střelivo. Zatímco přecházíme ke stolu, zazní ohromný výbuch, otřese okny salonu a rozechvěje lustry. Zároveň se východně od Petrohradu, za Něvou, zvedne obrovský oblak purpurového kouře.

– To vyletěla ochtinská[1] prachovna[2]! zvolají moji důstojníci jedním hlasem.

Následuje ještě několik méně prudkých výbuchů. Plameny požáru zažehují obzor. Není pochyb: rozlehlý ochtinský závod – nejvýznamnější továrna na výbušniny, náboje, prachové náplně, zapalovače a granáty, z níž se ruská armáda zásobuje – je zničen.

Moji důstojníci se na sebe zdrceně podívají:

– To je pohroma! 349

Celá večeře uplyne odhadováním následků té pohromy a hledáním prostředků, jak jí čelit.

Po kávě beru své tři důstojníky autem k Ochtě. Alexandrovským mostem a Vyborgskou stranou dosáhneme předměstí, kde ke katastrofě došlo. Zděšené obyvatelstvo. Všude mrtví, ranění, hořící domy. Na jednom náměstí zahlédnu gradonačalnika; usnadní nám přiblížit se k fantastické výhni, kde budovy závodu, rozložené na nesmírném prostranství, dohořívají ve vírech plamenů. Zatímco moji důstojníci chodí sem a tam pro zprávy, rozjímám o děsivé kráse podívané, kterou mám před očima a která uskutečňuje jednu z

[1] **Ochta** — Petrohradské předměstí na pravém břehu Něvy, za Alexandrovským mostem a Vyborgskou stranou; dnes městská část Petrohradu v Rusku.

[2] **ochtinská prachovna** — Охтенский пороховой завод, státní prachárna založená Petrem Velikým roku 1715, největší ruská výrobna výbušnin, nábojů, prachových náplní, zapalovačů a granátů.

nejtragičtějších vidin Dantova Pekla; zdá se mi, že vidím město Dis, pekelný Babylon s ohnivými kopulemi, s rozžhavenými hradbami…

Když se moji důstojníci vracejí, jejich zjištění se shodují: závod je zničen úplně.

Pokud jde o příčinu neštěstí, nelze ji ještě upřesnit. Není však první domněnkou, která se nabízí, působení německé ruky?

* * *

Úterý 13. dubna 1915.

Výbuch na Ochtě šíří na všechny strany zdrcení. Po pravdě řečeno se lidé málo znepokojují praktickými následky. Každý však vidí ve včerejší pohromě zlověstnou předzvěst, „zlé znamení Boží“. Nepochybuje se ani o tom, že to provedl německý agent. Mjasojedov měl tolik spoluviníků!…

Německý štáb je o krizi ruského střeliva až příliš poučen. Krom toho musí mít několik příznaků o všeobecné ofenzivě, která se připravuje ke Slezsku. Odejmout protivníkovi hmotné prostředky k vedení té ofenzivy, ne-li přímo k jejímu zahájení, je myšlenka tak přirozená, že ho musela napadnout. Se všemi spoluviníky, které má v Petrohradě k dispozici, mohl snadno dát do některé z ochtinských prachoven umístit výbušné zařízení.

* * *

Středa 14. dubna 1915.

Francouzská a britská vláda rozhodly o vylodění výpravného sboru na poloostrově Gallipoli, aby po souši prorazily obranu Dardanel.

Ten sbor, jehož velení bylo svěřeno generálu d'Amade, byl zformován v Bizertě, odkud byl právě přepraven do egyptské delty.

* * *

Čtvrtek 15. dubna 1915.

Před několika dny oznamovaly noviny, že Rasputin odjel do Moskvy. Svatý muž šel splnit slib, který učinil loni v létě, když

se lékaři přetahovali o jeho život se smrtí, a modlit se na hrobě patriarchy Germogena v Kremlu.

Bylo ho vskutku vidět, jak se noří do vroucí modlitby před hrobem ctěného patriarchy a potom před každou ze zázračných ikon a svatých ostatků, které činí z Uspenského chrámu jednu z nejvzácnějších svatyní pravoslavné zbožnosti.

Když však nastal večer, přešel k jiným cvičením. A ačkoli se orgie odehrála za zavřenými dveřmi, proniklo z ní ven dost podrobností, aby ve všech moskevských vrstvách vzbudily skandální rozruš- 351
ení, tlumené hřmění hněvu a hnusu.

Zde je ten příběh tak, jak jsem se jej právě dozvěděl od osoby spřízněné s moskevským gradonačalnikem generálem Adrianovem[1], carovým pobočníkem, a jež z toho města přijíždí.

Scéna měla za rámec salonek restaurace Jar[2] v Petrovském parku. Rasputina doprovázeli dva novináři a tři mladé ženy, z nichž alespoň jedna patřila k moskevské dobré společnosti.

Večeře začala kolem půlnoci. Hojně se pilo. Hráči na balalajku zahráli národní písně. Rasputin, velmi rozpálený, se pustil do vyprávění svých milostných výkonů z Petrohradu s cynickou vervou, jmenoval ženy, které se mu nabídly, svlékal je jednu po druhé, uváděl o každé nějakou tajnou zvláštnost, nějakou omamnou či groteskní podrobnost.

Když večeře skončila, uvolnili hráči na balalajku místo cikánským zpěvačkám. Rasputin, docela opilý, začal mluvit o carevně, které říkal *stará*. Společnost zamrazilo. On pokračoval ještě hůř. Ukázal vyšívanou vestu, kterou měl pod kaftanem, a řekl:

– Tuhle vestu mi vyšila stará… Dělám si s ní, co chci…

Dáma ze společnosti, která do toho dobrodružství zabloudila, protestovala a chtěla odejít. Tehdy, rozzuřený a klopýtající, předvedl obscénní pantomimu…

Potom se pustil do cikánských zpěvaček. Odbyly ho. Spílal jim a do svých nadávek mísil jméno carevny.

---

[1] **Adrianov, Alexandr Alexandrovič** — Generál, carův pobočník a moskevský gradonačalnik 1908–1915. Úřadu byl zproštěn 30. května 1915 po protiněmeckých bouřích v Moskvě.

[2] **Jar** — Яр, slavná moskevská restaurace v Petrovském parku, oblíbené místo nočních zábav s cikánskými a balalajkovými kapelami.

Hosté zatím začali mít strach, že budou do takového skandálu zapleteni; už byl řečí celé restaurace a jeho policejní dohra mohla být
352 pro urážky carevny vážná.

Rychle si vyžádali účet. Jakmile jej *čelovek*[1] přinesl, hodila dáma ze společnosti na stůl svazek rublů, který částku daleko přesahoval, a překotně se vytratila. Cikánské zpěvačky vyklouzly za ní.

Zbytek společnosti brzy následoval; Rasputin vyšel poslední, bruče, krkaje a potáceje se.

* * *

Neděle 18. dubna 1915.

Všeobecná ofenziva, kterou mi car 16. března ohlašoval v Baranovičích, začala.

V severních Karpatech vyvíjejí Rusové rázné úsilí. Jejich útoky se nyní soustřeďují kolem Užockého průsmyku, který, položený u pramenů velkých haličských řek, ovládá zároveň přístup do Sedmihradska.

Za posledních dnů zanechali Rakušané a Uhři v rukou nepřítele 50 000 zajatců.

* * *

Sobota 24. dubna 1915.

Moskevský gradonačalnik generál Adrianov, člověk svědomitý a odvážný, chtěl přímo caru podat zprávu o skandálu, který Rasputin nedávno vyvolal v restauraci Jar a nad nímž je moskevské obyvatelstvo dosud rozhořčeno jako nad svatokrádeží. Dostavil se tedy onehdy ráno ve velké uniformě do Carského Sela žádat o audienci. Velitel carských paláců generál Vojejkov ho však k panovníkovi ne-
353 pustil.

---

[1] **čelovek** — *Čelovek*, rusky человек – doslova „člověk“. Tak se v ruských traktýrech a restauracích před revolucí přivolával číšník; oslovení bylo familiární a po roce 1917 zaniklo.

Generál Adrianov se tedy obrátil na generála Džunkovského[1], vrchního velitele četnictva a náměstka ministra vnitra pro policejní věci, který rovněž velmi odvážně už dvacetkrát zkusil odhalit svému pánu starcovu hanebnost.

Touto oklikou se Mikuláš II. dozvěděl do nejmenších podrobností o sprosté orgii v restauraci Jar. Protože však vyprávění, které se mu dostalo, nedůvěřoval, nařídil dodatečné šetření a svěřil je svému oblíbenému pobočníkovi, důvěrnému miláčkovi carevny, fregatnímu kapitánu Sablinovi. Ten musel navzdory svým známostem s Rasputinem uznat, že je vše, co generál Adrianov uvedl, do písmene pravda.

Tváří v tvář zjištěným skutečnostem se car, carevna a paní Vyrubovová shodli na závěru, že na jejich svatého přítele nastražily pekelné mocnosti hroznou past a že by se z ní „muž Boží“ nemohl bez Boží pomoci dostat tak lacino.

* * *

Pondělí 26. dubna 1915.

Včera za úsvitu se na poloostrově Gallipoli u Seddülbahiru[2] vylodil sbor francouzsko-anglických vojsk. Pod ochranou spojeneckého loďstva se usadila na konci poloostrova a v celé jeho šíři. Odpor Turků bylo nesnadné zlomit.

* * *

Úterý 27. dubna 1915.

Velkokníže Nikolaj a jeho štáb doprovázeli cara při jeho nedávné návštěvě haličské fronty. 354

Všeobecně zarazila lhostejnost, ba chlad, s jakým byl car svou armádou přijat. Legenda, která se vytvořila kolem carevny a Rasputina, zasadila carské prestiži mezi vojáky i mezi důstojníky citelnou

[1] **Džunkovskij, Vladimir Fjodorovič** (1865–1938) — Generál, moskevský gubernátor 1908–1913, náměstek ministra vnitra pro policejní věci a velitel sboru četníků 1913–1915. Za zprávu o Rasputinově orgii v moskevské restauraci Jar byl 19. srpna 1915 odvolán; při stalinských represích byl na podzim 1937 zatčen, odsouzen k smrti a 21. února 1938 v Moskvě zastřelen a pohřben na butovské střelnici.

[2] **Seddülbahir** — Pevnost a ves na samém konci poloostrova Gallipoli u vjezdu do Dardanel, roku 1915 v Osmanské říši, dnes v Turecku.

ránu. Nepochybuje se, že palác v Carském Selu ukrývá hnízdo zrady, a aféra Mjasojedovova slouží všem podezřením za argument.

Nedaleko Lvova zaslechl jeden z mých důstojníků tento rozhovor mezi dvěma poručíky:

– O kterém Nikolajovi mluvíš?

– No přece o velknížeti!... Ten druhý není nic než Němec.

* * *

Pátek 30. dubna 1915.

Zprávy, které se ze všech stran sbírají o soustřeďování rakousko-německých sil v Haliči, začínají být znepokojivé. Nepřítel na té straně jistě chystá ránu kyjem.

Na odvrácení pozornosti vrážejí Němci smělý klín do Kuronska, k Mitavě a Libavě[1].

* * *

Sobota 1. května 1915.

Důvěrná večeře na velvyslanectví s kněžnou Orlovovou, sirem Georgem a lady Georginou Buchanan, hraběnkou Šuvalovovou, generálem a hraběnkou Stackelbergovými[2] a dalšími.

Večer dlouho rozmlouvám se Stackelbergem, který má ze svého německého původu ducha vážného, logického a realistického:

– Mám štěstí, pravím, že jsem vás sem dnes večer přilákal; nikde
355 už vás totiž člověk nepotká.

– Nemám už žádnou radost z toho, vycházet z domu. V nacionalistických kruzích mě mají za Němčoura a to mě pobuřuje. V reakčních kruzích si přejí vítězství Německa a to mě hnusí... Přes svůj germánský původ miluji Rusko vášnivě a car nemá poddaného oddanějšího, ochotnějšího obětovat se pro něho, než jsem já[3]. Víte, že jsem hodně

---

[1] **Libava** — Přístavní město v Kuronské gubernii na Baltu, rusky Libava a německy Libau; dnes Liepāja v Lotyšsku. Na jaře 1915 k němu Němci vrazili klín přes Kuronsko.

[2] **Stackelberg, Gustav Ernstovič** (asi 1853–1917) — Hrabě z pobaltskoněmeckého rodu Stackelbergů, generálporučík, náčelník vojenských léčebných zařízení ruské armády.

[3] Hrabě Stackelberg byl 16. března 1917 zavražděn tlupou vzbouřených vojáků.

žil ve Francii a v Anglii. Zbožňuji francouzského ducha a mám slabost pro anglickou módu. Pokud jde o Francii, nemohu vám říci, jak velice ji od začátku té války obdivuji; za několik měsíců předstihla všechno, co je v jejích dějinách nejkrásnějšího. Vidíte, že vskutku nejsem Němčour!... Jako Rus jsem však den ode dne víc zděšen propastí, do níž nás anglicko-francouzské spojenectví strhává. Rusko běží k porážce a k revoluci, Němce nikdy neporazíme; nestačíme na zápas s nimi; jsem zoufalý.

Snažím se mu vrátit trochu důvěry a dokazuji mu, že je zjevná podřadnost, v níž se ruská armáda vůči armádě německé nachází, jen dočasná.

– Vaši vojáci se bijí obdivuhodně. Vaše lidské zálohy jsou nevyčerpatelné. Co vám chybí, je těžké dělostřelectvo, letadla a střelivo. Za několik měsíců jimi budete hojně vybaveni. Dáte pak Němcům pocítit celou tíhu své masy.

– Ne!... Dějiny nám dokazují, že Rusko není nikdy tak silné jako na začátku války... Nemáme tu podivuhodnou schopnost přizpůsobení a improvizace, která vám, Francouzům a Angličanům, dovoluje napravit za plné války všechny vaše chyby z doby míru. U nás válka vady režimu jen zhoršuje, 356

protože našim byrokratům ukládá úkol, jejž jsou naprosto neschopni splnit. Dej Bůh, abych se mýlil! Čekám však, že všechno půjde od desíti k pěti... Podívejte se, jak tragické je naše postavení! Nemůžeme uzavřít mír, aniž bychom se zneuctili. A pokračování války nás osudově vede ke katastrofě!

* * *

Úterý 4. května 1915.

Už dva dny útočí Němci, Rakušané a Uhři silou na tu část ruské fronty, která se prostírá od Visly ke Karpatům. Neodolatelně postupují na východ; jejich levé křídlo už překročilo dolní tok Dunajce, který se vlévá do Visly 65 kilometrů proti proudu od Krakova.

* * *

Čtvrtek 6. května 1915.

Mezi Karpaty a Vislou se postavení Rusů stává kritickým. Po velmi tvrdých bojích u Tarnowa, u Gorlice[1] a u Jasła[2] ustupují spěšně za Dunajec a Wisłoku[3]. Ztráty jsou ohromné; počet zajatců prý dosahuje 40 000.

* * *

Pátek 7. května 1915.

Vítězství rakousko-německých vojsk u Tarnowa, Gorlice a Jasła se teď odráží na celé čáře Karpat až za Užok. Rusové ztratili za několik
357 dní řadu průsmyků a hřebenů, které s takovou námahou dobývali během zimy. Přístup do Sedmihradska je jim napříště uzavřen.

Ta situace působí i na rozpoložení rumunské vlády. Brătianu hájí své územní nároky s příkrou nesmiřitelností; jeho zjevný výpočet je zahnat Rusko k rozhodnému odmítnutí, jehož by pak užil k tomu, aby s konečnou platností prosadil politiku neutrality, která je jeho tajnou volbou.

* * *

Sobota 8. května 1915.

Na severu, na kuronské frontě, podnikli Němci řadu rázných útoků, aby nepříteli zabránili přepravit všechny své zálohy do Haliče.

Včera se zmocnili Libavy, která jim poskytuje výtečnou námořní základnu pro jejich další operace v Rižském zálivu[4].

* * *

Neděle 9. května 1915.

---

[1] **Gorlice** — Město v západní Haliči, roku 1915 rakousko-uherská korunní zem Halič, dnes Malopolské vojvodství v Polsku. V květnu 1915 odtud vyšel německo-rakouský průlom Gorlice–Tarnów, který zahájil velký ruský ústup.

[2] **Jasło** — Město na Wisłoce v západní Haliči, roku 1915 rakousko-uherská korunní zem Halič, dnes Podkarpatské vojvodství v Polsku.

[3] **Wisłoka** — Řeka v západní Haliči, pravý přítok Visly; dnes v Polsku.

[4] **Rižský záliv** — Záliv Baltského moře mezi Kuronskem a Estonskem, s přístavem Riga.

Od Užockého průsmyku až k Visle, to jest na prostoru 200 kilometrů, pokračuje haličská bitva s urputností.

Rusové všude couvají. Rychlost jejich ústupu hrozí, že brzy učiní neudržitelným jejich postavení na čáře Nidy, která se prostírá severně od Visly.

* * *

Středa 12. května 1915.

V Dardanelách postupují Angličané a Francouzi metodicky a každou noc zákopy zpevňují terén získaný přes den. Turci kladou odpor s krajní energií.

Ruské mínění se zajímá o sebemenší podrobnost bojů; nepochybuje o jejich konečném výsledku, který pokládá za blízký. Ve hře své obrazotvornosti už vidí spojenecké eskadry proplouvat Hellespontem a stavět se před Zlatý roh; málem při tom zapomíná na porážky v Haliči. Jako vždy žádá od snu zapomnění na skutečnost. 358

* * *

Čtvrtek 13. května 1915.

Rusové pokračují v ústupu na severovýchod, avšak v dokonalém pořádku a hájíce každé postavení. Celkový počet zajatců, které za nějakých deset dní nepříteli zanechali, prý dosahuje 140 000.

* * *

Pátek 14. května 1915.

Vládní krize v Itálii. Kabinet Salandra–Sonnino[1] velmi obratně podal králi demisi, aniž počkal na zasedání sněmovny, aby otázku války přenesl přímo před veřejné mínění a zmařil tak Giolittiho parlamentní intriky.

Stoupenci intervence získávají každým dnem půdu.

* * *

[1]**Sonnino, Sidney** (1847–1922) — Italský ministr zahraničí 1914–1919, předseda vlády 1906 a 1909–1910; v dubnu 1915 podepsal za Itálii londýnskou smlouvu a dovedl zemi do války na straně Trojdohody.

Neděle 16. května 1915.

Němci se zmocnili Jarosławu, což jim poskytuje předmostí na Sanu. Rusové urychlují svůj ústup východně od Kielc a jižně od Pilice.

Naproti tomu na okraji východní Haliče, mezi Kolomyjí a Černovicemi, utrpěli Rakušané velký nezdar a zanechali za sebou dvacet
359 tisíc zajatců.

Celá oblast ležící mezi Dněstrem a Prutem je tak v rukou Rusů.

* * *

Pondělí 17. května 1915.

Itálie se rozohňuje. V Římě, v Miláně, v Benátkách, v Janově následují nepřetržitě bouřlivé manifestace takřka revolučního rázu.

Pod tlakem lidového cítění odmítl včera král Viktor Emanuel demisi kabinetu Salandra–Sonnino. Giolittiho spiknutí tedy ztroskotalo. „Neutralistickému" parlamentu nezbývá než se sklonit před požadavky národního pudu.

* * *

Úterý 18. května 1915.

Dnes ráno se se Sazonovem vracím k naší nekonečné rozpravě o územních požadavcích Rumunska a naléhavě na něj tlačím, aby své poslední ústupky trochu rozšířil. Shledávám ho však velmi podrážděného telegramem, který včera dostal z Bukurešti a jímž na mě mává křečovitou rukou:

– Brătianu si osobuje diktovat nám zákon; mluví o Rusku s nadutostí, kterou nestrpím… Vím dokonce, že se nechal strhnout a před několika cizími diplomaty řekl: „Teď není pro Rusko chvíle mluvit zvysoka!"… Nuže! Mýlí se. Rusko je velmoc a není to okamžitý nezdar jeho armád, co by mu dalo zapomenout, co dluží samo sobě, co dluží své minulosti, své budoucnosti, svému dějinnému poslání.

– Řekl-li Brătianu něco takového, neměl pravdu. Právě proto však, že je Rusko velmoc, nemůže své stanovisko povznést nikdy
360 dost vysoko. A jediná otázka, která se klade, je, je-li nám rumunská součinnost užitečná a bylo-li by příliš draho za ni zaplatit tím, že rumunským choutkám přenecháme trochu víc nepřátelského

území… Mluvme otevřeně, drahý pane ministře! Uvažte své vojenské postavení! Neděsí vás ten rychlý a nepředvídaný ústup? Nevidíte, že jste v předvečer ztráty Přemyšle; že zítra snad budou mít Rakušané a Němci za sebou v mase překročený San i Vislu? A jste si jist, že za dva nebo tři týdny nebudete hořce litovat, že jste o rumunskou součinnost příliš smlouval?

Zdá se mi, že je Sazonov ve své nesmiřitelnosti otřesen:

– Budu hledat, říká mi, znění nového ústupku v Bukovině a na podunajském břehu Banátu[1]. Dám si to však za naprostou podmínku okamžitý vstup rumunské armády… Odpověď vám dám zítra.

* * *

Středa 19. května 1915.

Sazonov ustupuje v obou bodech, které v jednání s Bukureští zůstávaly sporné. Přijímá, aby byla budoucí hranice Ruska a Rumunska v Bukovině stanovena na Seretu[2]; přiznává konečně Rumunsku právo připojit si okres Torontál[3] na podunajském břehu Banátu; ještě jednou však upřesňuje, že má ten dvojí ústupek za naprostou podmínku okamžitou součinnost rumunské armády.

* * *

Čtvrtek 20. května 1915.

Podle výpočtů ruského štábu nečítají rakousko-německé síly nasazené proti Rusku méně než 55 armádních sborů a 20 jezdeckých divizí. Z těch 55 sborů jich 3 přišly docela nedávno z Francie.

* * *

361

[1] **Banát** — Historická oblast mezi Dunajem, Tisou, Mureší a Karpaty, do roku 1918 v uherské části habsburské monarchie, roku 1919 rozdělená mezi Rumunsko, Srbsko a Uhry.

[2] **Seret (bukovinský)** — Řeka pramenící v Bukovině a tekoucí k jihu do Dunaje, dnes rumunský Siret. Nezaměňovat se Seretem haličským, levým přítokem Dněstru.

[3] **Torontál** — Uherská župa v Banátu na levém břehu dolního Dunaje se sídlem v Nagybecskereku, dnešním Zrenjaninu; po roce 1920 rozdělena mezi Jugoslávii a Rumunsko, dnes mezi Srbsko a Rumunsko.

Neděle 23. května 1915.

Itálie vyhlašuje Rakousko-Uhersku válku.

Přináším blahopřání svému výtečnému kolegovi a příteli Carlottimu. Shledávám ho zářícího. Má na vážném rozhodnutí, které jeho země právě učinila, velký podíl. Od začátku války nepřestal své vládě představovat, že se Itálie nemůže ani politicky, ani morálně od evropského konfliktu izolovat, že by se obchodnickou neutralitou zneuctila a zmenšila, že jí její národní tradice a její životní zájmy přikazují vyslovit se co nejdříve ve smyslu jejích latinských spřízněností.

* * *

Pondělí 24. května 1915.

Generál Joffre pověřuje generála de Laguiche, aby velkoknížeti Nikolajovi vyjádřil jeho obdiv k velkolepému úsilí ruských armád za posledních týdnů: *Díky své statečnosti a houževnatosti se jim podařilo, aniž byly prolomeny a aniž ztratily svou způsobilost, ochromit nepřátelské síly značně početnější, způsobit jim ohromné ztráty a prokázat tak obecné věci největší službu. Je to další krásná stránka ke slávě Rusů.*

* * *

Středa 26. května 1915.

Postupné nezdary ruské armády skýtají Rasputinovi příležitost ukojit neúprosnou zášť, kterou už dávno přísahal velkoknížeti Nikolajovi. Generalissima ustavičně hanobí, obviňuje ho, že nezná nic z
362 vojenského umění a že se snaží jedině získat si mezi vojsky popularitu pochybné ražby s postranním úmyslem cara vytlačit. Celá velkoknížecí povaha i celá jeho minulost by stačily tu poslední výtku vyvrátit; vím však, že je jí carský pár rozrušen.

Dovídám se krom toho, že Rasputin v těchto dnech začal znovu kázat na své staré téma: *Tahle válka uráží Boha!* Onehdy večer, když řečnil u staré paní G..., která je jednou z jeho nejzanícenějších ctitelek, volal s přízvukem biblického proroka:

– To proti vůli Boží vstoupilo Rusko do téhle války. Běda těm, kdo to ani dnes nechtějí pochopit!... Aby člověk slyšel hlas Boží, stačí mu pokorně naslouchat. Když je však někdo mocný, nadme se pýchou,

má se za chytráka, pohrdá prostými lidmi – až do dne, kdy mu Boží výrok dopadne na hlavu jako blesk… Kristus je rozhořčen všemi těmi nářky, které k němu z ruské země stoupají. Generálům je to však docela jedno, nechat pobíjet mužiky; nebrání jim to ani jíst, ani pít, ani bohatnout… Běda! Krev obětí nevystříkne jen na ně: vystříkne až na cara, protože car je otcem mužiků… Říkám vám: pomsta Boží bude strašná!

Zdá se, že to *Dies irae* projelo všemi přítomnými mrazením hrůzy. Paní G… nepřestávala opakovat: *Gospodi pomiluj!*… „Pane, smiluj se!“

* * *

Pátek 28. května 1915.

Rakousko-německá ofenziva pokračuje bez přestání na obou březích Sanu, jakož i v úseku Přemyšle a v oblasti Stryje. 363

Už několik dní probíhá Ruskem veliká vlna pesimismu. Veřejný duch si začíná uvědomovat všechno, co znamená a co předznamenává nápor Rakušanů a Němců napříč Haličí. Pohledy se tím úzkostlivěji obracejí k Dardanelám. Zdá se mi však, že gallipolská výprava poněkud ztratila svou moc přeludu a odvedení pozornosti.

* * *

Sobota 29. května 1915.

Mám na obědě velkoknížete Nikolaje Michajloviče, sira George Buchanana a markýze Carlottiho: slavíme přistoupení Itálie k trojstrannému spojenectví.

Velkokníže má nejlepší náladu; čelo vysoko, tvář zbarvenou, hlas hrdější a zvučnější než kdy jindy. Několikrát na nás vyrazí:

– Teď je držíme, to Německo. Ta běhna nám už neuteče!

A pokaždé, jako by si chtěl nahradit energii vynaloženou na to tvrzení, vyprázdní jedním douškem sklenku pommardu, kterou mu vrchní neustále doplňuje.

Přes všechnu germánskou krev, kterou mu do žil vložila matka, rozená princezna bádenská, nenávidí Německo, německé myšlenky, německého ducha. Celé jeho duševní a mravní ustrojení, všechny jeho sympatie a všechny jeho záliby jej nesou k Francii. Kult, který

zasvětil Napoleonovi I. a jemuž tak vznešeně slouží ve svém historickém díle, není ničím jiným než podobou jeho obdivu k francouzskému géniu.

Když se usadíme v kuřárně, mluví dál hojně a vyjadřuje táž mínění, avšak jiným tónem. Je to jev, který jsem ve stycích s ním pozoroval často. Velkomyslné řeči, vzlety důvěry a nadšení, jimiž
364 vyhovuje nezištným potřebám své prudké povahy, mají takřka vzápětí protějšek hořký, pomlouvačný, žárlivě sobecký. Člověk tehdy zahlédne na dně jeho duše širokou ránu pýchy; tuší tam celé kvašení ctižádostivých snů a zklamaných nadějí. Je si vědom své osobní ceny, která není obyčejná, a má se za rovného prvním úlohám. Zároveň se cítí nedoceněn a opomíjen, neužitečný a bezmocný, podezřelý svému panovníkovi i své kastě, spjatý s režimem, kterým pohrdá a z něhož přesto těží ohromné zisky. V mnoha ohledech si zasluhuje přezdívku „Nikolaj Égalité[1]“, o níž rád žertuje. Mezi jinými podobnostmi s vévodou orleánským má i slabost povahy. Má v kritice a v klevetách příliš zalíbení, než aby byl mužem činu, podnikavosti a velení: je frondérem jen ve slovech. Postaví-li ho kdy politické události tváří v tvář skutečnosti, bude-li kdy hercem v revoluční krizi, obávám se, že bude muset o sobě opakovat smutné přiznání, jímž Filip Égalité[2] odpovídal na výčitky své milenky, krásné a statečné Mrs Elliott: „Běda! Nejsem vůdcem své strany; jsem jejím otrokem!“

* * *

Neděle 30. května 1915.

Uvažuje o stále rostoucím vlivu Rasputinově a o jeho neblahém působení na ruskou politiku, kladl jsem si někdy otázku, neměli-li by se spojenci pokusit využít mystických i jiných darů toho divotvorce

---

[1] **Égalité** — Přezdívka podle Filipa Égalité. Jako „Nikolaj Égalité“ se vztahuje k velkoknížeti Nikolaji Michajloviči, liberálnímu historikovi, který si jí o sobě sám žertoval.

[2] **Égalité, Filip** (1747–1793) — Vlastním jménem Ludvík Filip Josef Orleánský, vévoda orleánský; roku 1792 přijal jméno Égalité, jako poslanec Konventu hlasoval pro smrt Ludvíka XVI. a roku 1793 byl sám popraven. Otec pozdějšího krále Ludvíka Filipa. V knize je citován jeho výrok k milence Grace Elliottové; kniha ji uvádí jen jako Mrs Elliott.

ve svůj prospěch tím, že by mu namazali packu; řídili bychom tak jeho „vnuknutí“, místo abychom jimi byli ustavičně obtěžováni, kříženi a ochromováni; přiznávám, že by mě takový podnik byl lákal… byť jen z diletantismu; musel jsem uznat, že by byl neúčinný, kompromitující, ba nebezpečný. 365

Mluvil jsem o tom nedávno oklikou s jednou vysokou osobností, E…, jejíž prudké nacionalistické cítění se přede mnou právě zas jednou vylilo. Když mi zuřivě líčil poslední nestoudnosti a šílenosti Grišskovy, řekl jsem mu:

– Dovolte mi otázku… Proč se vaši političtí přátelé nepokusí získat Rasputina pro svou věc? Proč si ho nekoupí?

Zavrtěl hlavou, chvíli přemýšlel a odpověděl:

– Rasputina koupit nelze.

– Je snad tak ctnostný?

– Ó ne!… Ten lump nemá ani stopu mravního smyslu a mám ho za schopného všech hanebností. Předně však peníze nepotřebuje: dostává jich mnohem víc, než mu je třeba… Znáte jeho život. Jaké má kromě svého bytečku na Gorochovaji výdaje? Je oblečen jako mužik, jeho žena a dcery jako chudačky. Strava ho nestojí nic: jí vždy venku. Jeho rozkoše ho zdaleka nic nestojí, nýbrž mu vynášejí; ty špinavé samice, mladé i staré, jimiž je obklopen, mu nepřestávají posílat dary. Potom jsou tu car a carevna, kteří ho ustavičně zahrnují štědrostí. A konečně tušíte, kolik vytěží z prosebníků, kteří ho každý den přicházejí zapřísahat, aby se za ně přimluvil. Vidíte, že svatý muž o prostředky nouzi nemá!

– Co s tím vším dělá?

– Předně je velmi štědrý: hodně dává chudým. Potom kupuje pozemky ve své vsi Pokrovském a staví tam kostel; má také nějaké peníze v bankách pro případ zlých dnů, neboť je o svou budoucnost dost neklidný.

– To, co mi tu říkáte, mě v mé představě utvrzuje… Na Rasputina lze mít páku, když rád zaokrouhluje své pozemky, staví kostely a ukládá peníze. Vaši političtí přátelé by se tedy měli pokusit ho koupit. 366

– Ne, pane velvyslanče, obtíž není v tom, nabídnout Rasputinovi peníze; vezme je od kohokoli. Obtíž je přimět ho, aby hrál nějakou

úlohu, protože není schopen se žádnou naučit. Nezapomeňte, že je to křupan, analfabet.

– Hloupý ale není!

– Je především prohnaný. Jeho rozum je velmi krátký. Politice nerozumí ani trochu. Nelze ho vpravit do myšlenek nebo výpočtů, na které není zvyklý. Žádný souvislý rozhovor, žádná vážná a navazující rozprava s ním není možná. Umí jen opakovat lekci, která mu byla našeptána.

– Přidává k ní však ledacos svého!

– Ano, přidává k ní obscénní gesta a mystické žvásty. Lidé, kteří ho užívají, ho však hlídají. A on ví, že ho hlídají, že se prohlíží jeho korespondence, že se slídí po jeho chování a po jeho stycích. Pod záminkou ochrany je mu palácová policie, ochranka generála Vojejkova, ustavičně v patách. Není mu také neznámo, že má i ve své vlastní straně nepřátele, soupeře a závistníky, kteří pod rukou pracují na tom, aby ho u Veličenstev znemožnili a vyštípali. Konečně se stále třese, aby mu nenastrčili náhradníka. Jistě jste slyšel o tom černohorském krasavci otci Mordariji a o idiotu Miťovi Koljabovi[1], kteří jsou nynější uchazeči. A musejí být i další, které nám ve stínu chystají… Rasputin zná nebezpečí svého postavení příliš dobře a je příliš mazaný, než aby nezůstal své klice věrný. Buďte si jist, že kdyby mu někdo učinil podezřelý návrh, ihned by o tom Vojejkova uvědomil…

Při tom náš rozhovor tehdy zůstal. Vracím se k němu dnes a téměř
367 týmiž slovy s jedním ze svých informátorů, S…, který patří do nacionalistických a pravoslavných kruhů Moskvy.

– Běda! říká mi, obávám se, že jednoho dne sestoupíme ještě níž než k Rasputinovi.

– Je to možné?

– Nepochybujte o tom! V oblasti nesmyslu není mezí… Kdyby Rasputin zmizel, snad by netrvalo dlouho a litovali bychom ho.

– A kdo by nám ho mohl dát litovat?

---

[1]**Koljaba, Miťa** — Jurodivý zvaný Miťa Kozelský, vlastním jménem Dmitrij Popov, narozený roku 1865 v Kozelsku; byl těžce tělesně postižený a mluvil nezřetelně, takže vystupoval s „tlumočníkem“. U dvora se uchytil roku 1902, zprvu jako Rasputinův spojenec, pak jako jeho soupeř a odpůrce, a po roce 1911 byl z Petrohradu odstraněn; jeho konec není znám, uvádí se rok 1929 a podle části historiků byl zastřelen na Solovkách. V knize je starcovým tajným soupeřem, jehož se Rasputin v roce 1915 obává.

– Například Miťa Koljaba…

Na podporu svých obav mi dává několik zpráv o té osobě, z níž znám jen dřívější styky s mnichem Iliodorem z Caricynu a s otcem Janem Kronštadtským.

Miťa Koljaba je prosťáček, „nevinný“, *jurodivý*[1], jako ten, který pronáší osudová slova v *Borisi Godunovovi*. Narozen kolem roku 1865 v okolí Kalugy, je hluchý, němý, polovidomý, chromý, pokroucený a místo paží má jen dva pahýly. Jeho mozek, zakrnělý jako jeho údy, pojme jen velmi malý počet základních představ, které vyjadřuje hrdelními výkřiky, koktáním, chrochtáním, bučením, kňučením a nespořádaným gestikulováním svých pahýlů. Několik let byl z milosrdenství přijat v klášteře Optina pustyň u Kozelska. Jednoho dne u něho byly pozorovány podivné záchvaty neklidu se střídavými stavy strnulosti, které se podobaly vytržení. Celá komunita ihned pochopila, že se v tom zárodečném duchu projevuje božský vliv; víc však nikdo nechápal. Zatímco se lidé vyčerpávali dohady, byl jeden mnich nadpřirozeně osvícen. Sotva poklekl v temné kapli, zjevil se mu svatý Mikuláš a odhalil mu srozumitelný smysl, který je třeba výkřikům a křečím jurodivého přikládat; mnich si jeho přesný výklad zapsal přímo pod diktátem svatého Mikuláše. Od té doby lidi uvá- 368
dělo v úžas, kolik vědění a kolik předvídavosti se vyjadřuje neartikulovanými zvuky toho idiota: věděl všechno, minulost, přítomnost, budoucnost. Roku 1901 ho přivedli do Petěrburgu, kde car a carevna jeho prorockou jasnozřivost vysoce ocenili, ačkoli byli tehdy v úplném područí mága Philippa. V neblahých dobách japonské války se zdálo, že je Miťa Koljaba povolán hrát velkou úlohu. Nešikovní přátelé ho však zavlekli do epické hádky Rasputina s biskupem Germogenem. Musel na čas zmizet, aby se vyhnul pomstě svého hrozného protivníka. Žije dnes v malé zanícené a skryté sektě, kde čeká na svou hodinu.

* * *

Pondělí 31. května 1915.

---

[1]**jurodivý** — *Jurodivý*, rusky юродивый – blázen pro Krista, tělesně nebo duševně postižený člověk, jehož nesrozumitelná řeč se v ruské lidové zbožnosti pokládá za prorockou.

Dnes odpoledne jdu na návštěvu k předsedovi dumy Rodzjankovi, jehož horoucí vlastenectví a statná energie mě často povzbudily.

První dojem, který z něho mám, mě však bolestně zasáhne. Má pohublou tvář, nazelenalou pleť, stažené nozdry. Jeho kolosální postava, obvykle tak rovná, jako by se prohýbala pod příliš těžkým břemenem. A když se přede mnou posadí, zhroutí se celou vahou. Po dlouhém pokývání hlavou a hlubokém povzdechu mi říká:

– Vidíte mě velmi zachmuřeného, drahý velvyslanče… Ó, není nic ztraceno, naopak!… Potřebovali jsme nepochybně tuhle zkoušku, aby nás vytrhla z ospalosti, aby nás přinutila vzchopit se a obrodit se… Probudíme se však, vzchopíme se, obrodíme se! Dávám vám na
369 to slovo!

Potom mi vykládá, že nedávné porážky ruské armády, děsivé ztráty, které utrpěla, a velmi nebezpečné postavení, v němž se dosud s takovým hrdinstvím zmítá, prudce rozrušily veřejné vědomí. V posledních týdnech dostal z gubernií přes tři sta dopisů, které odhalují, jak dalece je země znepokojena a rozhořčena. Ze všech stran se zvedá táž stížnost: byrokracie je neschopna zorganizovat průmyslové úsilí národa a vytvořit válečné vybavení, bez něhož půjde armáda od pohromy k pohromě.

– A tak, pokračuje, jsem požádal o audienci u cara, který mě ráčil přijmout okamžitě. Řekl jsem mu celou pravdu; ukázal jsem mu celé nebezpečí; nedalo mi práci dokázat mu, že je naše správa bezmocná vyřešit vlastními silami technické problémy války a že je k uvedení všech živých sil země v chod, ke zvýšení výroby surovin, ke sladění práce závodů nutně třeba povolat soukromou součinnost. Car to ráčil uznat a vymohl jsem na něm dokonce na místě velmi významnou reformu. Právě byla ustavena nejvyšší rada pro střelivo pod předsednictvím ministra války; ta rada zahrnuje čtyři generály, čtyři poslance dumy, mezi nimi mne, a čtyři zástupce hutního průmyslu… Dali jsme se do práce, aniž jsme ztratili jediný den…

* * *

Úterý 1. června 1915.

V tomto ročním období, kdy tma severní noci netrvá ani dvě hodiny, kdy je ovzduší jakoby nasyceno světlem, mi Petrohrad usta-
370 vičně připomíná Benátky.

Svou řekou, svými ostrovy, svými kanály, svými klenutými mosty, svými domy s narudlými průčelími; slanou vůní vánku, který večer vane od Finského zálivu; výpary dehtu, bahna a plísně, které člověk tu a tam dýchá na nábřežích; slavným jasem nebe a hloubkou vzdušných průhledů; průzračností a plynulostí stínů; kouzlem večerních nádher a soumračných snů – podívaná, kterou mám před očima, mi každou chvíli dává iluzi, že jsem na Riva degli Schiavoni nebo na Giudecce.

Když chci, aby byla iluze ještě úplnější, jdu se večer projít na zalesněný konec Krestovského ostrova, kde se náhle rozšiřuje ústí Něvy. To místo je dojímavě osamělé. Pod nebem posetým fialovými a růžovými parami rozprostírá laguna k Finskému zálivu svou duhovou pláň. Několik set metrů odtud se v nazelenalém oparu vynořuje ostrůvek Volnyj, na němž lze neurčitě rozeznat rozpadlé stavení a ubohé rostlinstvo. Jak se slunce blíží k obzoru, vydechuje z pomalých vod pach horečky a smrti. Ani zvuk lidský. Chvílemi je ta krajina pohřebně pustá. Člověk by se cítil jako na Torcellu.

* * *

Středa 2. června 1915.

Večeřím dnes v úzkém kruhu s nejvýznamnějším hutníkem a finančníkem Ruska, přebohatým Putilovem. Mám vždy velké potěšení i užitek ze setkání s tím obchodníkem, jehož psychologie je svébytná; má ve velmi vysoké míře hlavní vlastnosti amerického *business-mana*: ducha podnikavosti a tvorby, zálibu v rozsáhlých podnicích, přesný smysl pro skutečné a možné, pro hodnoty a síly; zůstává přesto Slovanem některými stránkami své niterné povahy a hloubkou pesimismu, jakou jsem dosud u žádného Rusa nepozoroval. 371

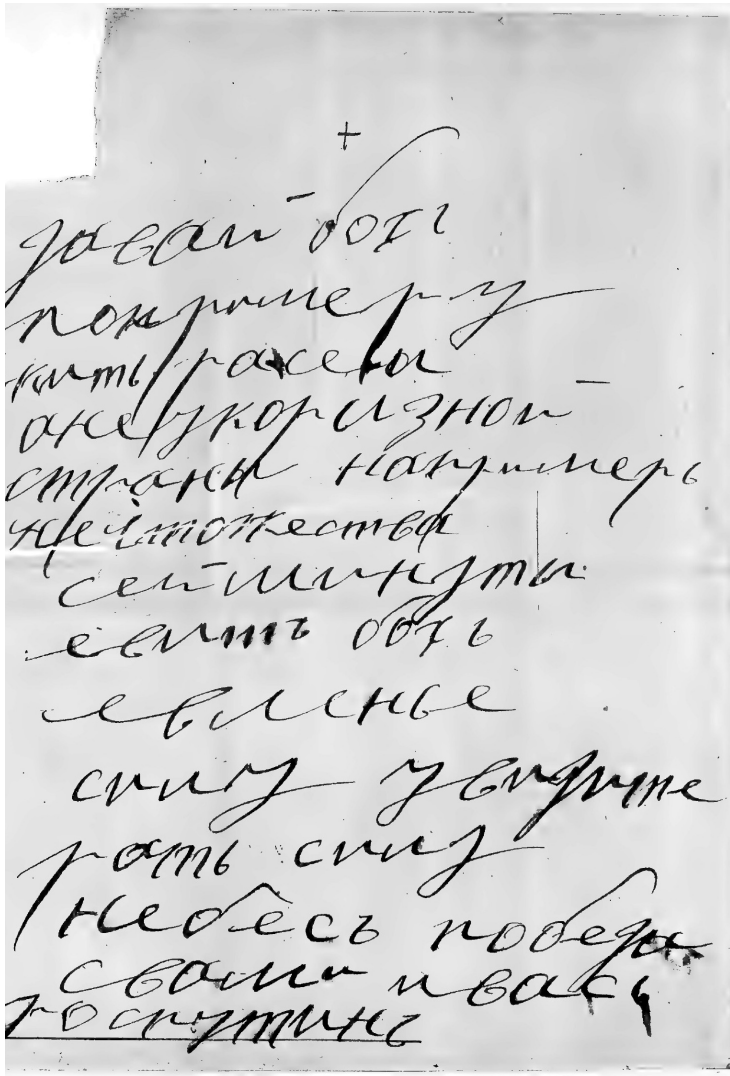
Je jedním ze čtyř průmyslníků, kteří zasedají v nejvyšší radě pro střelivo zřízené při ministerstvu války. Jeho první dojmy jsou žalostné; není to jen technický problém, problém práce a výroby, co je třeba vyřešit; je to celý správní organismus Ruska, který by bylo třeba od základu zreformovat. Večeře končí, aniž jsme to téma vyčerpali.

Sotva zapálíme doutníky, přinesou znovu šampaňské a rozmlouváme o budoucnosti. Putilov dává svému pesimismu volný průchod;

libuje si v líčení osudového sledu blízkých katastrof, skryté dílo úpadku a rozkladu, které ruskou budovu podrývá:

– Dny carismu jsou sečteny; je ztracen, nenapravitelně ztracen; a carismus je právě nosnou konstrukcí Ruska a jediným poutem jeho národní jednoty… Revoluce je napříště nevyhnutelná; čeká už jen na příležitost, aby vypukla. Tou příležitostí bude vojenská porážka, hlad v guberniích, stávka v Petrohradě, bouře v Moskvě, skandál nebo palácové drama – na tom nezáleží!… Revoluce však není největší neštěstí, které Rusku hrozí. Co je to revoluce v přesném smyslu slova? Je to násilné nahrazení jednoho režimu druhým. Revoluce může být pro národ velkým dobrodiním, umí-li po tom, co zbořila, znovu stavět. Z toho hlediska se mi revoluce anglická i francouzská zdají být spíše blahodárné. U nás může být revoluce jen ničivá, protože vzdělaná třída představuje v zemi jen nepatrnou menšinu bez organizace a bez politické zkušenosti, bez styku s masami. To je podle mne nej-
372 větší zločin carismu: nechtěl mimo svou

byrokracii připustit žádné ohnisko politického života. A podařilo se mu to tak dobře, že se v den, kdy činovníci zmizí, rozpustí celý ruský stát… Signál k revoluci dají nepochybně měšťané, intelektuálové, „kadeti“, v domnění, že Rusko zachraňují. Z revoluce měšťácké však vzápětí spadneme do revoluce dělnické a brzy nato do revoluce rolnické. Tehdy začne děsivá anarchie, nekonečná anarchie… deset let anarchie!… Uvidíme znovu dobu Pugačovovu a snad ještě něco horšího!

AUTOGRAPHE DE RASPOUTINE
(Voir page 184.)

Rasputinův autograf (viz s. 184)

Celková mapa Ruska

EDIČNÍ POZNÁMKA

O knize a o tomto vydání

Maurice Paléologue (1859–1944) byl francouzským velvyslancem v Petrohradě od ledna 1914 do května 1917. Deník, který si v té době vedl, vydal po válce pod názvem *La Russie des tsars pendant la grande guerre* ve třech dílech. **Tato kniha je prvním z nich** a zahrnuje jedenáct měsíců od 20. července 1914 do 2. června 1915 – od státní návštěvy prezidenta Poincarého v Petrohradě, několik dní před vypuknutím války, po Putilovovu předpověď revoluce a „deseti let anarchie".

Není to pamětní spis psaný zpětně. Paléologue zapisoval rozhovory s Mikulášem II., se Sazonovem, s velkoknížetem Nikolajem a s dvorem bezprostředně, den po dni, a vedle diplomacie v knize stojí ruská církev, Rasputin, dvorské intriky a cestopisné pasáže o Moskvě a Petrohradě. Autor své zápisky mezi vydáními upravoval a byl za to kritizován; přeložili jsme vydání, které máme v ruce, a nedoplňovali je odjinud.

Předlohou byl Plonův tisk z roku 1929 *(Plon-Nourrit, 8 rue Garancière, 27. vydání)*; vlastní text prvního dílu zabírá strany 1 až 372. Francouzský originál má **102 478 slov**, český překlad **80 532**; počítáno jako slova oddělená mezerami, bez značek stran.

První české vydání

Paléologuovy ruské paměti **česky nikdy nevyšly**, ani v úplnosti, ani ve výběru. Vyšly francouzsky, anglicky *(An Ambassador's Memoirs, přel. F. A. Holt, 1923–1925)*, rusky *(Дневник посла)*, německy *(Am Zarenhof während des Weltkrieges, 1925–1927)* a maďarsky ve výběru *(1982)*.

Česky je doložena jediná věc: **recenze francouzského vydání v *Českém časopise historickém* z roku 1923**. Kniha tedy u nás byla odborně zaznamenána hned po vydání, a přeložená přesto nikdy nebyla. Není to text zapomenutý, nýbrž text sto let odkládaný.

Jak byla připravena předloha

Vycházeli jsme ze skenu Plonova tisku z internetového archivu a z jeho textové vrstvy. Ta vrstva je použitelná, ale ne bezvadná, a práce na ní tvořila nezanedbatelnou část celé edice: text byl rozdělen na strany podle původní sazby, doplněn o značky stran, jimiž se v rejstříku odkazuje, a prošel řadou kontrol – srovnáním počtu a polohy všech 371 značek stran, nezávislým novým OCR každé strany a porovnáním obou čtení, kontrolou dne týdne proti datu u všech 242 datovaných zápisů a čtením kotev a poznámek pod čarou.

Tyto kontroly našly v textové vrstvě **desítky vad** – vynechaný řádek, zkomolená vlastní jména a letopočty, zbytky běžícího záhlaví a tiskových signatur vložené doprostřed věty, spojovníky zapomenuté po spojení dělených slov. Každé sporné místo bylo prohlédnuto na skenu v původním rozlišení. Záznam o všech opravách, i o těch, které se po ověření ukázaly jako naše vlastní chyba a byly staženy, je součástí pracovní dokumentace edice.

Kalendář

Rusko žilo do roku 1918 podle **juliánského kalendáře**, který byl ve 20. století o třináct dní pozadu za gregoriánským. **Paléologue datuje gregoriánsky** a starý styl označuje v celém prvním díle jedinkrát, výslovně: *„1. ledna (starého stylu) v Carském Selu“* – v obsahovém podtitulu kapitoly VIII. V originále stojí `(v. s.)`, tedy *vieux style*.

Čtenář tedy musí počítat s tím, že ruské události, které zná podle juliánského kalendáře, stojí v této knize o třináct dní později: ruský Nový rok je zde 14. ledna, velikonoční svátky odpovídajícím způsobem posunuté. Tam, kde na tom záleží, uvádějí vysvětlivky obě data.

Jméno města

Sankt-Petěrburg byl **31. srpna 1914 přejmenován na Petrohrad**, protože původní jméno znělo německy. Paléologue ten posun důsledně dodržuje a překlad jej zrcadlí: v zápisech do 31. srpna 1914 stojí **Sankt-Petěrburg**, od 1. září 1914 **Petrohrad**. Rozhoduje přitom datum zápisu, ne to, o jaké době se v něm mluví.

Je to jediné místo, kde se jméno uprostřed knihy mění, a je to změna autorova, ne naše.

Přepis jmen

Paléologue je Francouz a ruská jména píše **francouzskou transkripcí**: *Soukhomlinow*, *Stchéglovitow*, *Yannouchkéwitch*. Tu jsme do češtiny nepřeváděli – vycházeli jsme z ruského originálu v azbuce, takže *Soukhomlinow* je **Suchomlinov**, ne „Soukhomlinov“.

Pravidla, která z toho plynou a která edice drží:

- **Měkčení** *(dě, tě, ně)* jen po д, т, н. Proto *Tanějev*, *Těljakovskij* a *Něva*, ale *Pobedonoscev*, *Beljajev* a *Beloselskij*.
- **Ruská ženská příjmení se přechylují** *(Vyrubovová, Naryškinová)*, západní nikoli *(lady Georgina Buchanan, paní Lalande)*. Ženy z ruského dvorského prostředí se přechylují i při západní grafice *(paní Krüdenerová, kněžna Lievenová)*. Příjmení, která nepřechyluje sama ruština, nepřechylujeme ani my *(Dora Brilliant, Sofja Ginsburg, Věra Figner, Lidija Sture)*.
- **Pobaltští Němci, Finové a Poláci drží rodovou grafiku**: Witte, Benckendorff, Meyendorff, Frederiks, Lamsdorf, Wielopolski.
- **Panovnická jména se počeštila**, a to i cizí: Mikuláš II., císař Vilém, císař František Josef, král Jiří, Bedřich František II. Meklenbursko- Zvěřínský. **Velknížata zůstala ruská** – Nikolaj Nikolajevič, nikdy „Mikuláš Mikulášovič“.
- Francouzské `l'empereur` o Mikuláši II. je **car**, nikoli „císař“; `l'empereur Guillaume` je **císař Vilém**.

- **Jihoslovanská jména** drží latinku vlastního jazyka *(Spalajković)*, **japonská** se přepisují podle výslovnosti *(Motono Ičiró)*.
- U jmen, která mají **vžitou českou podobu**, rozhoduje to, zda jméno padne v knize. Co autor jmenuje, drží podobu, jakou má v překladu: *velkokníže Petr Nikolajevič*, *kníže Petr Meščerskij*, *Petr Iljič Čajkovskij*, *velkokněžna Marie Pavlovna*, *hraběnka Marie Alexandrovna Šuvalovová*. Jména, která v knize nepadnou a doplňuje je teprve rejstřík nebo vysvětlivka, se přepisují z azbuky: *Pjotr Arkaďjevič Stolypin*, *Pjotr Ivanovič Račkovskij*, *Marija Arkaďjevna Benevská*. Čtenář tak v rejstříku najde Stolypina pod *Pjotr*, ač jej car na s. 316 oslovuje „Petře Arkaďjeviči“.

Místopis

Edice drží **dobové tvary** tam, kde jsou zároveň českými dobovými tvary: Vilno, Kovno, Grodno, Lvov, Charkov, Cařihrad, Tiflis, Caricyn. Kde čeština má zavedené exonymum, použili jsme je: Toruň, Poznaň, Vratislav, Gdaňsk, Lipsko, Drážďany, Halič. Kde je nemá, zůstává domácí tvar – a u polských měst tedy **polská grafika**: Suwałki, Mława, Kraśnik, Piotrków, Płock, Łomża, Augustów, Tarnów, Chełm, Jasło, Wisłoka, Warta.

Vysvětlivka u prvního výskytu uvádí dnešní jméno tam, kde se podstatně liší.

Čtyři spojenectví

V knize vystupují **čtyři různá spojenectví** a jejich záměna mění smysl věty:

- **Trojdohoda** *(Triple-Entente)* – volné seskupení Francie, Ruska a Britanie;
- **Trojspolek** *(la Triple-Alliance)* – spojenecká smlouva Německa, Rakousko-Uherska a Itálie z roku 1882;
- **Aliance** *(l'Alliance)* – autorovo zkratkové označení francouzsko-ruského spojenectví z let 1891 a 1892;
- **Svatá aliance** *(la Sainte-Alliance)* – smlouva z roku 1815.

Autor přitom výraz `Triple-Alliance` užívá ve dvou významech. Dvakrát jím označuje německý blok, a dvakrát – poprvé, když Poincaré naléhá, aby se Trojdohoda konečně proměnila *„en Triple-Alliance“* – jej myslí obecně, jako závazné spojenectví tří proti pouhé dohodě. Překlad proto na dvou místech uvádí *Trojspolek* a na dvou *trojstranné spojenectví*. Je to rozlišení výkladové, ne pravopisné, a patří sem, aby bylo zjevné, že jsme autora nesjednocovali k vlastnímu obrazu.

Emendace předlohy

Zásadou bylo **neopravovat autora, ale opravit tisk a jeho čtení**. Kde byl tisk vadný nebo nečitelný, bylo místo prohlédnuto na skenu a emendováno; kde se mýlí autor, zůstalo v textu jeho znění a vysvětlena je skutečnost.

Nejvýznamnější emendace: biblický odkaz **„Job, III, 2, 5.“ → „Job III, 25“** *(tisková chyba předlohy, ověřeno na skenu)*. Dále dva poškozené letopočty, zkomolená jména řek a míst *(Wartha, Tarnów)* a pětadvacet spojovníků zapomenutých po spojení dělených slov.

Autorovy věcné omyly

Paléologue se v drobnostech mýlí, jak se mýlí každý, kdo si večer zapisuje, co slyšel ráno. Jeho omyly jsme **nechali v textu** a vysvětlili pod čarou – mimo jiné „Alexandr II.“ tam, kde patří Alexandr I., „pondělí“ u data, které bylo pátkem, „gregoriánský kalendář“ tam, kde míní juliánský, „Ilno“ na frontové linii, kde takové místo není, záměnu dvou Bobrinských, *Židovskou nevěstu* mezi rembrandty Ermitáže, kde nikdy nebyla, a koně plavého v citátu ze Zjevení, kde je kůň ryšavý.

Tiché opravování by z deníku udělalo učebnici a připravilo by čtenáře o to, co je na něm cenné: že je to svědectví jednoho člověka, s jeho rozhledem i s jeho mezerami.

Přímá řeč

Předloha sází dialog **pomlčkami**, ne uvozovkami, a překlad to ponechal, protože to drží vizuální podobu deníku. Uvozovky zůstávají vyhrazeny citátům uvnitř řeči.

Aparát

Aparát má tři vrstvy:

1. **Vysvětlivky pod čarou** – nosná vrstva. **Každé jméno, místo a dobová reálie dostává poznámku při prvním výskytu**, tak jako v ostatních knihách této knihovny: kdo to byl, jakou měl funkci a v kterých letech, jak skončil; u míst, co to je a jak se jmenují dnes; u termínů, co znamenají. Celkem **597 poznámek**, z toho 592 heslových a pět k autorovým věcným omylům. Dál se poznámka neopakuje – podruhé pomůže rejstřík. Životní data stojí hned za heslem v kulaté závorce; rozsah bez závorky je doba úřadu, ne života. Poznámka stojí u prvního výskytu v textu, nikoli v autorově osnově obsahu, kterou každá kapitola začíná. **Odborné termíny** – architektonické, lékařské, vojenské – se nevykládají soustavně, nýbrž jen tam, kde by bez poznámky věta nedávala smysl *(rozhodl Libor 31. 10. 2026)*.

2. **Anotovaný rejstřík** osob, míst a reálií, se soupisem stran u každého hesla – **615 hesel**. U téhle knihy je potřebnější než u jiných: na každé druhé straně vstupuje nová osoba a hned mizí, a rejstřík je jediné místo, kde se dá zjistit, kdy jsme ji už viděli.

   Rejstřík uvádí strany, na nichž je heslo **jmenováno** – plným jménem, přídomkem, přídavným jménem od jména odvozeným nebo označením, které v této knize patří jen jedné osobě („carevič“). Strany, kde je někdo zmíněn jen titulem („car“, „ministr“), se neuvádějí; u hesel, která se v knize vyskytují průběžně, stojí za několika prvními stranami „a passim“. Seznamy stran byly odvozeny z celého textu překladu a každé sporné místo bylo přečteno.

3. **Tato ediční poznámka.**

Vysvětlivky i autorovy vlastní poznámky stojí pod čarou v jedné číselné řadě a nerozlišují se značkou: při pěti stech poznámkách by opakované „pozn. překl." stranu jen zahltilo. Odlišit je snadno – autorovy poznámky mluví o věcech z jeho vlastní doby a často odkazují na jiné strany knihy, vysvětlivky vykládají jména, místa a dobové reálie. Výjimka je jediná: **poznámka k autorovu věcnému omylu je uzavřena „Pozn. překl."**, aby bylo jasné, kdo autora opravuje.

Doklady se do vysvětlivek netisknou. Ověřovalo se stejně přísně, jak je v edici zvykem, ale do knihy jde jen to, co má čtenář vědět – ne to, jak jsme se k tomu dostali.

Pomlčka, kurziva a čísla stran

Text užívá českou pomlčku „–", i tam, kde předloha sází francouzskou dlouhou.

Ruské a jiné cizí reálie – *mužik*, *starec*, *ochranka*, *versta*, *zemstvo*, *činovník*, *izba*, *gradonačalnik*, *ispravnik*, *chlysti* a další – stojí **kurzivou při prvním výskytu**, tam, kde je vykládá poznámka pod čarou; dál se sázejí obyčejně. České názvy institucí *(Svatý synod, Státní duma, Výbor ministrů)* kurzivu nedostávají.

Čísla na okraji stránky jsou stránkování původního vydání *(Plon 1929)*. Na ně odkazuje rejstřík, autorovy vlastní odkazy uvnitř poznámek i odkazy v této ediční poznámce. Stránkování českého vydání slouží jen obsahu.

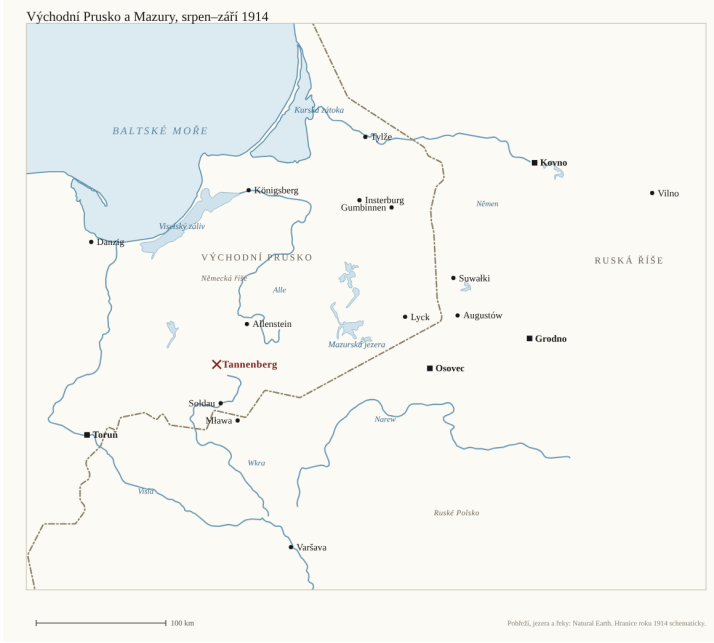
Vyobrazení

Původní vydání má jedenáct vyobrazení a tato edice je přejímá: portrét Mikuláše II. jako frontispis, portréty carevny Alexandry Fjodorovny, velkokněžny Jelizavety Fjodorovny, velkokníže Nikolaje Nikolajeviče a Rasputina, čtyři akvarely **Georgije Lukomského** *(Zimní palác, moskevský Kreml, Petropavlovská pevnost, Velký palác v Carském Selu)*, Rasputinův autograf a celkovou mapu Ruska. Lukomskij zemřel roku 1952, jeho akvarely jsou tedy volným dílem.

O překladu

Knihu přeložila umělá inteligence a text prošel několika koly kontrolního čtení a strojových kontrol proti předloze. Rozhodnutí o přepisu jmen, o místopisu a o tom, co se vysvětluje a co ne, učinil vydavatel.

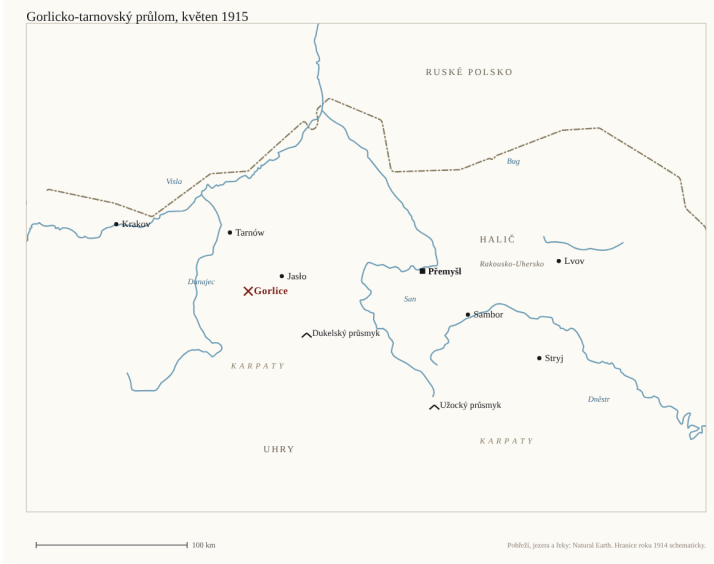
MAPY

Východní Prusko a Mazury, srpen–září 1914

Halič a Polsko, září 1914 – únor 1915

Gorlicko-tarnovský průlom, květen 1915

Celková mapa Ruska

Petrohrad, vnitřní město. Z Baedekerova průvodce Ruskem, Lipsko 1914.

Petrohrad, celkový plán. Z Baedekerova průvodce Ruskem, Lipsko 1914.

REJSTŘÍK

Čísla odkazují na **stránkování původního vydání**, vytištěné na vnějším okraji každé stránky, nikoli na stránky tohoto vydání.

Osoby

A

Abraham — Biblický patriarcha, praotec Izraele. *264*

Adrianov, Alexandr Alexandrovič — Generál, carův pobočník a moskevský gradonačalnik 1908–1915. *351, 352, 353*

Aksakov, Ivan Sergejevič (1823–1886) — Slavjanofilský publicista a panslavistický agitátor. *188*

Albedinskij, Pjotr Pavlovič (1826–1883) — Generál. *333*

Alexandr Něvský (1221–1263) — Novgorodský kníže, vítěz od Něvy 1240, svatořečen 1547. *125*

Alexandra Fjodorovna, carevna (1872–1918) — Ruská carevna, od roku 1894 manželka Mikuláše II. *5, 45, 148, 150, 157, 206, 215, 240, 249, 250, 251, 343*

Alexej Nikolajevič, carevič (1904–1918) — Následník ruského trůnu, jediný syn Mikuláše II. a Alexandry Fjodorovny. *84, 110, 145, 181, 215, 218, 313, 343, 344*

Alice Hesenská (1843–1878) — Druhá dcera královny Viktorie. *165, 166, 249*

Alžběta Petrovna (1709–1762) — Dcera Petra Velikého, ruská carevna 1741–1762. *4, 196, 252, 267*

Anastasija Nikolajevna, velkokněžna (1868–1935) — Velkokněžna, dcera černohorského krále Nikoly I. a od roku 1907 druhá manželka velkoknížete Nikolaje Nikolajeviče. *14, 15, 16, 17, 21, 142, 213, 301*

Antonius, Marcus (83–30 před Kristem) — Římský vojevůdce a triumvir 43–33 před Kristem. *11*

Archangelskij, Alexandr Andrejevič (1846–1924) — Skladatel chrámové hudby a sbormistr. *340*

Artamonov, Leonid Konstantinovič — Generál a velitel 1. armádního sboru v Samsonovově 2. armádě (1859–1932). 28. srpna 1914 byl velení zbaven. *105, 129*

Azef, Jevno Fišelevič (1869–1918) — Od roku 1903 vedoucí eserské Bojové organizace a zároveň placený agent ochranky. *159, 254, 294*

B

Bachmetěv, Nikolaj Ivanovič (1807–1891) — Ředitel dvorní zpěvácké kapely 1861–1883 a skladatel chrámové hudby. *340*

Bazili, Nikolaj Alexandrovič (1883–1963) — Místoředitel kanceláře ministerstva zahraničních věcí 1912–1914. *35, 36*

Bedřich František II. (1823–1883) — Velkovévoda meklenbursko-zvěřínský 1842–1883. *66*

Beleckij, Stěpan Petrovič (1872–1918) — Ředitel policejního departementu 1912–1914, senátor od roku 1914 a náměstek ministra vnitra 1915–1916. *152, 254*

Beljajev, Michail Alexejevič (1863–1918) — Generál a náčelník Hlavní správy generálního štábu 1914–1916, poslední carský ministr války leden až únor 1917. *107, 113, 167, 186, 207, 208, 231, 237, 318, 325*

Beloselskij-Belozerskij, Konstantin Esperovič (1843–1920) — Kníže, generál-pobočník cara Mikuláše II. *52*

Benckendorff, Alexandr Christoforovič (1782–1844) — Hrabě, generál-pobočník Alexandra I.; od zřízení Třetího oddělení roku 1826 až do své smrti jeho hlavní náčelník a šéf žandarmů. *253*

Benckendorff, Alexandr Konstantinovič (1849–1917) — Hrabě, ruský velvyslanec v Londýně od roku 1903 do své smrti v lednu 1917. *79, 312*

Benckendorff, Pavel Konstantinovič (1853–1921) — Hrabě, nejvyšší dvorský maršálek carského dvora. *73, 85, 312, 313, 334*

Benedikt XV. (1854–1922) — Giacomo della Chiesa, papež 1914–1922. *111, 224*

Benevská, Marija Arkaďjevna — Dcera generála Arkadije Semjonoviče Benevského, členka Bojové organizace strany socialistů-revolucionářů 1905–1906. *278*

Berchtold, Leopold von (1863–1942) — Hrabě, rakousko-uherský ministr zahraničí 1912–1915. *25, 26, 29*

Bicenková, Anastasija Alexejevna (1875–1938) — Rozená Kameristá, socialistická revolucionářka, která v listopadu 1905 v Saratově zastřelila bývalého ministra války Viktora Sacharova. *278*

Birilev, Alexej Alexejevič (1844–1915) — Admirál, ruský ministr námořnictva 1905–1907 a od roku 1905 člen Státní rady. *124*

Blücher, Gebhard Leberecht von (1742–1819) — Pruský maršál, vrchní velitel pruské armády v tažení roku 1815. *99*

Bobrinskij, Georgij Alexandrovič (1863–1928) — Hrabě, generál-pobočník a generální guvernér Haliče a Bukoviny 1914–1915. *222*

Bortňanskij, Dmitrij Stěpanovič (1751–1825) — Skladatel a ředitel dvorní zpěvácké kapely 1796–1825. *340*

Boucher, François (1703–1770) — Nejslavnější malíř francouzského rokoka. *266*

Breškovská, Jekatěrina Konstantinovna (1844–1934) — Ruská revolucionářka, spoluzakladatelka strany socialistů-revolucionářů 1901–1902, přezdívaná babička ruské revoluce. *278*

Brilliant, Dora Vulfovna (1880–1907) — Dora Vulfovna Brilliantová, eserka a členka Bojové organizace. *278, 294*

Buchanan, Andrew (1807–1882) — Britský velvyslanec v Sankt-Petěrburgu a ve Vídni, otec sira George Buchanana. *27*

Buchanan, lady Georgina — Manželka britského velvyslance sira George Buchanana, za války organizátorka britské nemocnice v Petrohradě. *83, 354*

Buchanan, sir George (1854–1924) — Britský velvyslanec v Sankt-Petěrburgu 1910–1918. *9, 23, 24, 26, 30, 32, 44, 52, 64, 65, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 127, 192, 194, 203, 233, 234, 245, 286, 311, 316, 354, 363*

Bülow, Bernhard von (1849–1929) — Kníže, německý kancléř 1900–1909 a velvyslanec v Římě 1914–1915. *230*

Burcev, Vladimir Lvovič (1862–1942) — Revoluční publicista a vydavatel historického časopisu Byloje. *158, 278, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299*

C

Čajkovskij, Petr Iljič (1840–1893) — Skladatel. Autor oper Evžen Oněgin a Piková dáma, baletů Labutí jezero a Louskáček a šesti symfonií. *169, 328, 340*

Canaletto (1697–1768) — Giovanni Antonio Canal zvaný Canaletto, benátský malíř městských veduet. *265*

Caravaggio (1571–1610) — Michelangelo Merisi da Caravaggio, tvůrce dramatického šerosvitu, 1571–1610. *265*

Carlotti di Riparbella, Andrea — Markýz, italský velvyslanec v Petrohradě 1913–1917. *61, 361, 363*

Čarykov, Nikolaj Valerjevič (1855–1930) — Ruský velvyslanec v Cařihradě 1909–1912. *326*

Černohorky (Milica Nikolajevna a Anastasija Nikolajevna) (1866–1951) — Dobová petrohradská přezdívka sester Milicy Nikolajevny a Anastasije Nikolajevny (1868–1935). *14, 15, 21, 142, 143, 301*

Černov, Viktor Michajlovič (1873–1952) — Hlavní ideolog a jeden ze zakladatelů strany socialistů-revolucionářů. *278, 294*

Chambrun, Charles de (1875–1952) — Francouzský diplomat, první tajemník velvyslanectví v Sankt-Petěrburgu od roku 1914, vyslanec v Athénách 1924–1926 a velvyslanec v Ankaře 1928–1933 a v Římě 1933–1936. *36, 45*

Chardin, Jean Siméon (1699–1779) — Mistr zátiší a výjevů z domácího života. *266*

Combes, Émile (1835–1921) — Francouzský radikální politik, předseda vlády 1902–1905. *295, 296*

Cresson, doktor — Vrchní chirurg francouzské nemocnice v Sankt-Petěrburgu v roce 1914. *100*

D

Daniel — Starozákonní prorok, titulní postava knihy Danielovy, v níž se vykládá sled světových království. *188*

Danilov, Jurij Nikiforovič (1866–1937) — Generál, generální ubytovatel Stavky 1914–1915. *102*

Dante Alighieri (1265–1321) — Florentský básník, autor *Božské komedie*. *89, 265, 349*

Delcassé, Théophile (1852–1923) — Francouzský ministr zahraničí od 26. srpna 1914; dříve architekt francouzsko-ruské aliance. *102, 128, 211, 247, 258, 296, 306, 315, 317, 323, 335, 348*

Dobrovolskij, Nikolaj Alexandrovič (1854–1918) — Vrchní prokurátor prvního departementu Senátu 1900–1915. *152*

Dolgorukov, Alexandr Sergejevič — Kníže, bratr Alexandry Sergejevny Dolgorukové. *334*

Dolgorukov, Vasilij Alexandrovič (1868–1918) — Kníže, dvorský maršálek dvora Mikuláše II. *320*

Dolgorukov, Vasilij Andrejevič (1804–1868) — Kníže, ruský ministr vojenství a potom šéf žandarmů a náčelník Třetího oddělení. *253*

Dolgorukovová, Alexandra Sergejevna (1834–1913) — Kněžna, od roku 1853 dvorní dáma carevny Marie Alexandrovny. *333, 334*

Dostojevskij, Fjodor Michajlovič (1821–1881) — Spisovatel. *75, 244, 261, 277, 328*

Doulcet, Jean — Rada francouzského velvyslanectví v Petrohradě roku 1914 a Paléologuův zástupce. *45, 258*

Džunkovskij, Vladimir Fjodorovič (1865–1938) — Generál, moskevský gubernátor 1908–1913, náměstek ministra vnitra pro policejní věci a velitel sboru četníků 1913–1915. *353*

E

Égalité, Filip (1747–1793) — Vlastním jménem Ludvík Filip Josef Orleánský, vévoda orleánský. *364*

Evžen Beauharnais (1781–1824) — Eugène de Beauharnais, syn Josefíny a adoptivní syn Napoleona I., italský vicekrál 1805–1814 a od roku 1817 vévoda z Leuchtenbergu. *89*

Ezerská, Lidija — Ruská revolucionářka, členka strany socialistů-revolucionářů. *278*

F

Fadějevová, Jekatěrina Andrejevna — Matka Sergeje Juljeviče Witteho, dcera Andreje Michajloviče Fadějeva a kněžny Jeleny Pavlovny Dolgoruké. *117*

Feofan (Bystrov), biskup (1872–1940) — Vladyka Feofan, občanským jménem Vasilij Dmitrijevič Bystrov, rektor petrohradské duchovní akademie 1909–1910 a zpovědník carské rodiny. *141, 142, 147, 215*

Ferdinand I. Bulharský (1861–1948) — Bulharský kníže 1887–1908 a car 1908–1918. *69, 70, 306, 307, 342, 347, 348*

Filip V. (1683–1746) — Španělský král 1700–1746, vnuk Ludvíka XIV. a první Bourbon na španělském trůně. *241*

Filippjev — Trestanec z orelské trestnice, povolaný jako kat pro svou sílu a obratnost. *162, 163*

Fragonard, Jean-Honoré (1732–1806) — Malíř pozdního rokoka. *266*

František Josef (1830–1916) — Rakouský císař 1848–1916, od roku 1867 i král uherský. *20, 77, 111, 200, 246, 287, 334*

Frederiks, Vladimir Borisovič (1838–1927) — Baron a od roku 1913 hrabě, vlastním jménem Adolf Andreas Woldemar Freedericksz, z finsko-švédské pobaltské šlechty. *2, 12, 73, 204, 255*

G

Gallaud, fregatní kapitán — Francouzský námořní atašé v Sankt-Petěrburgu v roce 1914. *77*

Gallieni, Joseph — Francouzský generál, od 26. srpna 1914 vojenský guvernér Paříže a ministr války 1915–1916 (1849–1916). *106*

Gapon, Georgij Apollonovič (1870–1906) — Pravoslavný kněz, zakladatel policejně tolerovaného Shromáždění ruských fabrických dělníků v Sankt-Petěrburgu 1904. *47, 254*

Gauthiot, Robert (1876–1916) — Francouzský jazykovědec a iranista, před rokem 1914 profesor pařížské École des Hautes-Études. *132, 134*

Germogen (Dolganjov), biskup (1858–1918) — Občanským jménem Georgij Jefremovič Dolganjov. *146, 147, 350, 368*

Geršuni, Grigorij Andrejevič (1870–1908) — Zakladatel a první vedoucí eserské Bojové organizace. *158, 278, 294*

Ginsburg, Sofja — Narodovolka. Roku 1887 organizovala pokus o atentát na Alexandra III. *278*

Glinka, Michail Ivanovič (1804–1857) — Skladatel. Jeho opera Život za cara z roku 1836 se pokládá za počátek ruské národní hudby. *127, 128, 340*

Goethe, Johann Wolfgang von (1749–1832) — Německý básník a spisovatel. *165*

Gorčakov, Alexandr Michajlovič (1798–1883) — Kníže, ruský ministr zahraničí 1856–1882 a státní kancléř od roku 1867. *27*

Goremykin, Ivan Logginovič (1839–1917) — Ministr vnitra 1895–1899 a předseda rady ministrů roku 1906 a znovu od ledna 1914 do ledna 1916. *12, 24, 49, 63, 64, 79, 119, 233, 234, 235, 287, 290, 346*

Gorkij, Maxim (1868–1936) — Ruský spisovatel, vlastním jménem Alexej Maximovič Peškov. *234*

Goujon, Jules — Francouzský průmyslník usazený v Moskvě. *173*

Gratry, Auguste (1805–1872) — Otec Auguste Gratry, francouzský oratoriánský kněz a náboženský filozof, od roku 1867 člen Francouzské akademie. *82*

Grečaninov, Alexandr Tichonovič (1864–1956) — Skladatel chrámové a sborové hudby, žák Rimského-Korsakova. *340*

Greuze, Jean-Baptiste (1725–1805) — Malíř mravoličných žánrových scén. *266*

Grey, sir Edward (1862–1933) — Britský ministr zahraničí 1905–1916, od roku 1916 vikomt Grey of Fallodon. *24, 41, 192, 312*

Grigorovič, Ivan Konstantinovič (1853–1930) — Admirál, ruský ministr námořnictva 1911–1917 a tvůrce obnovy loďstva po porážce u Cušimy. *16, 49*

Griněveckij, Ignatij Ioachimovič (1856–1881) — Polsky Ignacy Hryniewiecki, člen Narodné volje. *295*

Grünewaldt, Artur Alexandrovič — Generál Grünewaldt, nejvyšší štolba carského dvora v roce 1914, z pobaltskoněmeckého šlechtického rodu. *73*

Guardi, Francesco (1712–1793) — Benátský malíř veduty, zastoupený v benátské sbírce Ermitáže. *265*

Gučkov, Alexandr Ivanovič (1862–1936) — Vůdce okťabristů, předseda třetí dumy 1910–1911 a od roku 1915 předseda Centrálního

vojenskoprůmyslového komitétu. *147, 318*

Guercino (1591–1666) — Giovanni Francesco Barbieri, zvaný Guercino, malíř boloňské školy, 1591–1666. *265*

Guesde, Jules (1845–1922) — Francouzský marxistický socialista. *102, 297*

Guise, Jean d'Orléans, vévoda de (1874–1940) — Orleánský princ, orleánský pretendent na francouzský trůn 1926–1940; edikt z roku 1886 mu zapovídal vstup do Francie. *306, 307*

Gusevová, Chionija Kuzminična — Stoupenkyně mnicha Iliodora, podle předlohy petěrburská prostitutka a Rasputinova bývalá milenka (narozena asi 1881). *75, 137*

H

Händel, Georg Friedrich (1685–1759) — Německo-anglický barokní skladatel. *127*

Harting, Arkadij Michajlovič — Policejní agent a provokatér, vlastním jménem Aron Gekkelman, narozen roku 1861 v Pinsku. *254*

Hompesch, Ferdinand von (1744–1805) — Ferdinand von Hompesch zu Bolheim, velmistr maltézského řádu 1797–1799 a poslední, který sídlil na Maltě. *338*

I

Ignaťjev, Alexej Alexejevič (1877–1954) — Hrabě Alexej Alexejevič Ignaťjev, ruský vojenský agent v Paříži. *106*

Iliodor (Trufanov) (1880–1952) — Iliodor, občanským jménem Sergej Michajlovič Trufanov, hieromonach a černosotněnský agitátor v Caricyně. *140, 145, 146, 147, 367*

italští malíři — Souhrnné heslo: Tiepolo, Guercino, Caravaggio a Salvator Rosa. *265*

Ivanovová, Jelena — Revolucionářka z autorova výčtu teroristek. *278*

Izák Dalmatský — Svatý, konstantinopolský asketa, zemřel na konci čtvrtého století. *336*

Izmajlovičová, Jekatěrina — Revolucionářka z autorova výčtu teroristek. *278*

Izvolskij, Alexandr Petrovič (1856–1919) — Ruský ministr zahraničí 1906–1910, strůjce sblížení s Británií a Trojdohody, potom velvyslanec v Paříži 1910–1917. *2, 12, 17, 27, 79, 105*

J

Jan Kronštadtský (1829–1908) — Pravoslavný kněz Ioann Iljič Sergijev. *140, 141, 367*

Jana z Arku — Francouzská národní heroina, asi 1412–1431. *55, 56*

Januškevič, Nikolaj Nikolajevič (1868–1918) — Generál, náčelník generálního štábu od března 1914 a od srpna 1914 náčelník štábu vrchního velitele. *39, 66, 102, 224, 320*

Jaurès, Jean (1859–1914) — Francouzský socialistický vůdce, řečník a historik, poslanec a zakladatel listu L'Humanité z roku 1904. *296*

Jelena Vladimirovna (1882–1957) — Ruská velkokněžna, dcera velkoknížete Vladimira Alexandroviče a Marie Pavlovny, od roku 1902 choť řeckého prince Nikolaose. *66*

Jelizaveta Fjodorovna, velkokněžna (1864–1918) — Velkokněžna, rozená princezna Elisabeth Hesensko-Darmstadtská, starší sestra carevny Alexandry Fjodorovny. *84, 150, 153, 158, 163, 164*

Jevreinov, Vasilij Vjačeslavovič — Důstojník z okruhu carské palácové ochrany. *196, 257*

Jindřich, princ z Walesu — Shakespearův princ Hal z hry „Jindřich IV.“. *306*

Jiří V. (1865–1936) — Britský král a indický císař 1910–1936. *44, 203, 312, 314*

Joffre, Joseph (1852–1931) — Generál, náčelník francouzského generálního štábu do prosince 1916. *57, 101, 117, 186, 234, 267, 308, 361*

K

Kaljajev, Ivan Platonovič (1877–1905) — Eser a člen Bojové organizace, vrah velkoknížete Sergeje Alexandroviče. *159, 160, 161, 162, 163, 278*

Kantakuzen, kníže (1875–1955) — Kníže, pobočník velkoknížete Nikolaje Nikolajeviče. *100*

Karel I. Rumunský (1839–1914) — Rumunský panovník z rodu Hohenzollern-Sigmaringen, knížetem 1866–1881 a králem 1881–1914. *171*

Kateřina II. (1729–1796) — Ruská carevna 1762–1796, rodem princezna anhaltsko-zerbstská; roku 1791 zavedla pro Židy obvod usedlosti. *4, 234, 252, 269, 274, 302, 343*

Katkov, Michail Nikiforovič (1818–1887) — Publicista, redaktor Ruského věstníku a od 1863 Moskevských vědomostí. *188*

Kerenskij, Alexandr Fjodorovič (1881–1970) — Advokát a obhájce v politických procesech. *174, 325*

Kirejevskij, Ivan Vasiljevič (1806–1856) — Filozof, jeden ze zakladatelů slavjanofilství. *188*

Kirill Vladimirovič (1876–1938) — Ruský velkokníže, syn Vladimira Alexandroviče a Marie Pavlovny, námořní důstojník a kontradmirál od roku 1916. *66, 171*

Klimovová, Natalja — Socialistka-maximalistka, účastnice výbuchu u Stolypinovy dači na Aptěkarském ostrově 12. srpna 1906; žila 1885–1918. *278*

Kluck, Alexander von (1846–1934) — Německý generálplukovník, velitel německé první armády 1914–1915 na krajním pravém křídle obchvatu. *112*

Kokovcov, Vladimir Nikolajevič (1853–1943) — Hrabě, předseda rady ministrů 1911–1914. *134, 147, 148, 191, 315*

Koljaba, Miťa — Jurodivý zvaný Miťa Kozelský, vlastním jménem Dmitrij Popov, narozený roku 1865 v Kozelsku. *366, 367, 368*

Konopljannikovová, Zinaida Vasiljevna — Učitelka a teroristka Bojové organizace strany socialistů-revolucionářů, zemřela roku 1906. *278*

Konstantin VII. Porfyrogennetos — Byzantský císař 913–959, autor spisů O ceremoniích a O správě říše, z nichž je znám cařihradský dvorský obřad, 905–959. *87*

Korff, Pavel Pavlovič — Baron Korff, nejvyšší ceremoniář carského dvora v roce 1914, z pobaltskoněmeckého rodu Korffů. *73*

Kovalenskij, Sergej Grigorjevič — Ředitel policejního departementu

březen–červen 1905. dává tajný rozkaz k popravě Kaljajeva. *161*

Kovalevskij, Jevgraf Petrovič — Poslanec Státní dumy za Voroněžskou gubernii a odborník na národní školství. *291*

Krivošein, Alexandr Vasiljevič (1857–1921) — Hlavní správce zemědělství a pozemkové správy 1908–1915. *49, 135, 287, 288, 290*

Krüdenerová, Barbara Juliane von (1764–1824) — Rozená von Vietinghoff, mystička. *202*

Krupenskij (1859–?) — Generál, pobočník velkoknížete Nikolaje Nikolajeviče, vrchního velitele ruských armád. *52*

Kulomzin, Anatolij Nikolajevič (1838–1923) — Ruský státník, státní tajemník, člen Státní rady a její předseda 1915–1917. *280, 283*

Kutuzov, Michail Illarionovič (1745–1813) — Kníže Smolenský, ruský polní maršál. *45, 221, 234*

L

Laguiche, Pierre de (1859–1940) — Markýz, celým jménem Pierre Adolphe Henri Victurnien de Laguiche, ze staré burgundské šlechty. *2, 28, 37, 45, 77, 136, 176, 193, 194, 205, 229, 237, 312, 313, 315, 361*

Lalande, Emmanuel (1868–1926) — Francouzský lékař a okultista publikující pod pseudonymem Marc Haven. *213, 220*

Lamsdorf, Vladimir Nikolajevič (1845–1907) — Hrabě Vladimir Nikolajevič Lamsdorf, ruský ministr zahraničí 1900–1906. *124*

Lancret, Nicolas (1690–1743) — Malíř společenských scén doby regentství. *266*

Largillière, Nicolas de (1656–1746) — Portrétista pařížské měšťanské elity. *266*

Le Nainové, bratři — Tři bratři, malíři venkovských výjevů 17. století. *266*

Lemoyne, François (1688–1737) — První malíř Ludvíka XV. *266*

Lenin, Vladimir Iljič (1870–1924) — Vlastním jménem Uljanov, vůdce bolševické frakce ruské sociální demokracie. *174*

Leonťjevová, Taťána — Socialistická revolucionářka z rodiny vysokého ruského úředníka, asi 1883–1922. *278*

Lievenová, Dorothea (Darja Christoforovna) (1785–1857) — Kněžna, rozená Benckendorffová. *253*

Lobanov, Alexej Borisovič (1824–1896) — Kníže Alexej Borisovič Lobanov-Rostovskij. *110*

Lorrain, Claude (1600–1682) — Krajinář francouzského baroka. *266*

Loubet, Émile (1838–1929) — Prezident Francouzské republiky 1899–1906. *211*

Löwenwolde — Pobaltskoněmecký rod, jehož bratři Reinhold Gustav a Karl Gustav patřili k německým oblíbencům carevny Anny Ivanovny v letech 1730–1740. *178*

Ludvík Filip (1773–1850) — Francouzský král 1830–1848, „král občanů“, z orleánské větve Bourbonů. *307*

Ludvík IV. Hesenský (1837–1892) — Velkovévoda hesenský a rýnský 1877–1892; otec carevny Alexandry Fjodorovny. *249*

Luisa Bádenská — Velkovévodkyně bádenská, manželka velkovévody Fridricha I., jenž vládl 1856–1907; žila 1838–1923. *206*

Lukáš, svatý — Evangelista, jemuž se připisuje třetí evangelium a Skutky apoštolské, první století. *261*

M

Maklakov, Nikolaj Alexejevič (1871–1918) — Ruský ministr vnitra 1912–1915. *48, 63, 79, 152, 242, 243, 326*

Maklakov, Vasilij Alexejevič (1869–1957) — Moskevský advokát, jeden ze zakladatelů konstitučně demokratické strany a poslanec druhé až čtvrté dumy. *291*

Mardocheus — Žid z kmene Benjamín žijící v Súsách, pěstoun královny Ester z biblické knihy Ester. *11*

Marie Pavlovna starší, velkokněžna (1854–1920) — Velkokněžna, rozená vévodkyně Marie Meklenbursko-Zvěřínská, dcera velkovévody Bedřicha Františka II., od 28. srpna 1874 manželka velkoknížete Vladimira Alexandroviče, který zemřel roku 1909. *21, 66, 67, 179, 206, 326, 327*

Markov, Nikolaj Jevgeňjevič (1866–1945) — Zvaný Markov II., poslanec třetí a čtvrté dumy za Kurskou gubernii a předák Svazu ruského lidu. *60*

Marx, Karl (1818–1883) — Německý filosof a ekonom, autor „Kapitálu“. *174*

Merežkovskij, Dmitrij Sergejevič (1865–1941) — Ruský symbolistický básník, prozaik a esejista, představitel „nového náboženského vědomí“. *258, 259, 274*

Meščerskij, Petr Nikolajevič (1869–1944) — Kníže, fligel-adjutant carovy svíty. *196*

Meščerskij, Vladimir Petrovič (1839–1914) — Kníže, konzervativní publicista a vydavatel týdeníku Graždanin. *60, 137*

Meyendorff — Pobaltskoněmecký baronský rod, bohatě zastoupený u carského dvora i v ruské diplomacii. *73*

Mignard, Pierre (1612–1695) — Dvorní portrétista Ludvíka XIV. *266*

Mikuláš II. Alexandrovič (1868–1918) — Poslední ruský car, panoval 1894–1917. *2 a passim*

Milan I. Obrenović — Srbský kníže 1868–1882 a král 1882–1889, kdy abdikoval. *120*

Milica Nikolajevna, velkokněžna (1866–1951) — Velkokněžna, dcera černohorského krále Nikoly I. a od roku 1889 manželka velkoknížete Petra Nikolajeviče. *14, 15, 21, 142, 213, 301*

Mjasojedov, Sergej Nikolajevič (1865–1915) — Četnický důstojník a pracovník zpravodajské služby ministerstva války. *317, 318, 319, 325, 327, 341, 349, 354*

Motono, Ičiró (1862–1918) — Baron (vikomtem jmenován později), japonský velvyslanec v Petrohradě 1906–1916; později japonský ministr zahraničí. *9, 175*

Münnich — Burkhard Christoph von Münnich. *178*

Musorgskij, Modest Petrovič (1839–1881) — Skladatel. Autor oper Boris Godunov a Chovanština a písňových cyklů Bez slunce a Písně a tance smrti. *328, 329*

N

Napoleon I. Bonaparte (1769–1821) — Francouzský císař 1804–1814 a 1815; zemřel ve

vyhnanství na Svaté Heleně. *86, 88, 90, 91, 172, 270, 363*

Naryškinová, Jelizaveta Alexejevna (1838–1928) — Rozená kněžna Kurakinová, nejvyšší hofmistryně carevnina dvora. *279, 313, 343*

Natoire, Charles-Joseph (1700–1777) — Francouzský malíř, ředitel Francouzské akademie v Římě 1751–1775. *11*

Nelidov, Alexandr Ivanovič (1835–1910) — Ruský velvyslanec v Cařihradě 1883–1897, v Římě 1897–1903 a v Paříži 1903–1910. *124, 294, 296*

Nikolaj Nikolajevič mladší, velkokníže (1856–1929) — Velkokníže, od července 1914 vrchní velitel ruských armád. *14, 17, 21, 28, 49, 56, 77, 142, 320*

O

Obolenskij, Ivan Michajlovič — Kníže z rozsáhlého ruského knížecího rodu Obolenských v ruské státní službě. *150, 294*

Orlov, Vladimir Nikolajevič (1868–1927) — Kníže Vladimir Nikolajevič Orlov, generálmajor a náčelník carovy vojenské pochodové kanceláře 1906–1915. *152, 253*

Osten-Sacken (1831–1912) — Hrabě Nikolaj Dmitrijevič Osten-Sacken, ruský velvyslanec v Berlíně 1895–1912. *124*

P

Paléologue, Maurice (1859–1944) — Autor deníku, francouzský velvyslanec v Petrohradě. *298, 323*

Paleyová, Olga Valerianovna, hraběnka z Hohenfelsenu (1865–1929) — Rozená Karnovičová, od roku 1902 morganatická choť velkoknížete Pavla Alexandroviče. *58*

Pater, Jean-Baptiste (1695–1736) — Watteauův žák, malíř galantních slavností. *266*

Pau, Paul — Francouzský generál, v srpnu 1914 velitel alsaské armády, která se zmocnila Mulhouse, a v roce 1915 velitel francouzské vojenské misie v Rusku. *312, 313, 315*

Pavel Alexandrovič (1860–1919) — Velkokníže, nejmladší syn Alexandra II., z druhého, morganatického manželství s Olgou Pistohlkorsovou, hraběnkou z Hohenfelsenu. *21, 154*

Perovská, Sofja Lvovna (1853–1881) — Členka Narodné volje. Organizátorka atentátu na Alexandra II. 1./13. března 1881. *278, 295*

Petr Nikolajevič, velkokníže (1864–1931) — Velkokníže, generálporučík a generální inspektor ženijních vojsk, mladší bratr vrchního velitele Nikolaje Nikolajeviče. *213, 301, 320*

Philippe, Nizier Anthelme — Lyonský léčitel a divotvorce, narozený 25. dubna 1849 v Loisieux v Savojsku a zemřelý roku 1905. *142, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 368*

Pius X. (1835–1914) — Papež 1903–1914; zemřel 20. srpna 1914, krátce po vypuknutí války. *97, 338*

Plehve, Vjačeslav Konstantinovič von (1846–1904) — Ministr vnitra 1902–1904 a strůjce tvrdého policejního kurzu. *254, 296*

Pobedonoscev, Konstantin Petrovič (1827–1907) — Ober-prokurátor Svatého synodu 1880–1905 a vychovatel Alexandra III. i Mikuláše II. Byl hlavním

ideologem samovlády a odpůrcem ústavních reforem. *155, 156, 176, 274, 294, 334*

Poincaré, Raymond (1860–1934) — Francouzský prezident 1913–1920. *4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 15, 16, 17, 19, 20*

Potocki, Józef Mikołaj (1862–1922) — Polský magnát, hrabě, majitel volyňských panství Antoniny, Smołdyrów a Šepetovka o rozsahu asi 63 000 hektarů, sběratel, chovatel arabských koní a cestovatel. *167, 170*

Pourtalès, Friedrich von (1853–1928) — Hrabě, německý velvyslanec v Petrohradě 1907–1914. *9, 24, 27, 31, 32, 33, 35, 37, 38, 41, 42, 43, 44, 52*

Poussin, Nicolas (1594–1665) — Zakladatel francouzského klasicismu. *266*

Pugačov, Jemeljan Ivanovič (1742–1775) — Donský kozák, vůdce povstání kozáků a rolníků proti Kateřině II. v letech 1773–1775. *264, 372*

Puriškevič, Vladimir Mitrofanovič (1870–1920) — Poslanec druhé až čtvrté dumy a spoluzakladatel Svazu ruského lidu a Svazu Michala Archanděla. *60*

Puškin, Alexandr Sergejevič (1799–1837) — Ruský básník a prozaik. *344*

R

Račkovskij, Pjotr Ivanovič (1853–1910) — Šéf zahraniční agentury ochranky v Paříži 1885–1902, po roce 1905 náměstek ředitele policejního departementu. *211, 213, 218, 219, 254*

Radziwiłł — Kníže z litevsko-polského rodu Radziwiłłů. *326*

Rasputin, Grigorij Jefimovič (1869–1916) — Sibiřský mužik z Pokrovského a samozvaný stařec. *75, 76, 77, 81, 117, 132, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 151, 152, 164, 172, 179, 184, 211, 228, 249, 251, 254, 263, 270, 275, 301, 308, 313, 350, 351, 352, 353, 354, 361, 362, 364, 365, 366, 367, 368*

Řehoř VII. — Papež 1073–1085, vlastním jménem Hildebrand ze Soany, tvůrce gregoriánské reformy a protivník Jindřicha IV. *111*

Rennenkampf, Pavel Karlovič (1854–1918) — Pavel Karlovič von Rennenkampf, generál. *107, 114, 115, 125, 209, 223*

Rimskij-Korsakov, Nikolaj Andrejevič (1844–1908) — Ruský skladatel. *328, 340*

Robert, Hubert (1733–1808) — Malíř architektonických zřícenin. *266*

Rodzjanko, Michail Vladimirovič (1859–1924) — Předseda Státní dumy 1911–1917 a vůdce okťabristů; po revoluci zemřel v emigraci v Jugoslávii. *49, 64, 291, 325, 368*

Rogozinnikovová, Jevstolija Pavlovna (1886–1907) — Eserka, vražednice náčelníka Hlavní správy vězňů Maximovského. *278*

Rosa, Salvator (1615–1673) — Neapolský malíř divokých krajin, básník a satirik, 1615–1673. *265*

Rosen, Roman Romanovič (1847–1921) — Baron, ruský diplomat. *60*

S

Sabler, Vladimir Karlovič (1845–1929) — Nejvyšší prokurátor Svatého synodu 1911–1915. *63, 152, 176*

Šachovskoj — Kníže a kněžna z ruského knížecího rodu Šachovských (Шаховские). *279*

Samsonov, Alexandr Vasiljevič (1859–1914) — Generál. Velitel 2. armády, která byla v srpnu 1914 obklíčena a zničena u Tannenbergu. *103, 104, 105, 107, 307*

Savinkov, Boris Viktorovič (1879–1925) — Vedoucí Bojové organizace strany socialistů-revolucionářů 1903–1906. *159, 161, 278, 294*

Savinskij, Alexandr Alexandrovič (1868–1931) — Ruský vyslanec v Sofii 1913–1915. *71, 348*

Sazonov, Sergej Dmitrijevič (1860–1927) — Ruský ministr zahraničí 1910–1916, švagr předsedy rady ministrů Stolypina. *1 a passim*

Ščeglovitov, Ivan Grigorjevič (1861–1918) — Ruský ministr spravedlnosti od dubna 1906 do července 1915, od ledna do března 1917 předseda Státní rady. *60, 63, 152, 272, 296, 297*

Schiavone, Andrea — Vlastním jménem Andrea Meldolla, benátský malíř a grafik, asi 1510–1563. *265, 370*

Ségur, Philippe-Paul de (1780–1873) — Francouzský generál a historik, Napoleonův pobočník v ruském tažení roku 1812. *89*

Sembat, Marcel (1862–1922) — Francouzský sjednocený socialista, poslanec za Paříž od roku 1893, ministr veřejných prací 1914–1915. *102, 297*

Šeptyckyj, Andrej (1865–1944) — Uniatský (řeckokatolický) metropolita haličský a arcibiskup lvovský 1901–1944, rodem polský hrabě Szeptycki. 222

Serafim Sarovský (1754–1833) — Prochor Mošnin, poustevník sarovského kláštera. *143*

Sergej Alexandrovič, velkokníže (1857–1905) — Ruský velkokníže, čtvrtý syn Alexandra II. Moskevský generální gubernátor 1891–1905 a velitel moskevského vojenského okruhu. *84, 111, 154, 156, 160*

Šingarjov, Andrej Ivanovič (1869–1918) — Lékař, poslanec Státní dumy za konstituční demokraty 1907–1917 a znalec rozpočtu; roku 1917 ministr zemědělství a poté financí. *291*

Sipjagin, Dmitrij Sergejevič (1853–1902) — Ruský ministr vnitra od října 1899 do své smrti. *294*

Skobelev, Michail Dmitrijevič (1843–1882) — Ruský generál, nazývaný „bílý generál“, vojevůdce středoasijských výbojů a rusko-turecké války 1877–1878. *56, 174*

Školniková, Marija Markovna (1882–1955) — Eserka. *278*

Sokolov, Nikolaj Ivanovič (1837–1906) — Regent a skladatel chrámové hudby. *330, 340*

Sonnino, Sidney (1847–1922) — Italský ministr zahraničí 1914–1919, předseda vlády 1906 a 1909–1910. *358, 359*

Spalajković, Miroslav (1869–1951) — Srbský vyslanec v Petrohradě od roku 1913. *11*

Spiridonovová, Marija Alexandrovna (1884–1941) — Eserka, v letech 1917–1918 vůdčí osobnost levých eserů. *278*

Spiridovič, Alexandr Ivanovič (1873–1952) — Generálmajor sboru žandarmů, od roku 1906 do roku 1916 náčelník ochranné agentury podřízené veliteli carských paláců,

tedy osobní ochrany panovníka. *257, 258*

Stachovič, Michail Alexandrovič (1861–1923) — Statkář z Orelské gubernie. Oktobrista, poslanec první dumy 1906 a druhé dumy 1907, kde vedl Stranu mírové obnovy. *58, 59, 62*

Stackelberg, Gustav Ernstovič (asi 1853–1917) — Hrabě, generálporučík, náčelník vojenských léčebných zařízení. *354, 355*

Stackelbergové — Pobaltskoněmecký rod u carského dvora. *73*

Stolypin, Pjotr Arkaďjevič (1862–1911) — Ministr vnitra a předseda rady ministrů 1906–1911, tvůrce pozemkové reformy a tvrdé represe po revoluci 1905. *94, 95, 111, 283, 315, 316*

Strauss, David Friedrich (1808–1874) — Tübingenský protestantský teolog. *165*

Sture, Lidija (1884–1908) — Členka severní bojové letěcí družiny socialistů-revolucionářů. *278*

Stürmer, Boris Vladimirovič (1848–1917) — Jaroslavský gubernátor 1896–1902, člen Státní rady od roku 1904, předseda ministerské rady a ministr zahraničí 1916. *152*

Suchomlinov, Vladimir Alexandrovič (1848–1926) — Generál, ruský ministr války 1909–1915. *28, 50, 80, 81, 98, 99, 107, 128, 130, 225, 231, 233, 318*

Šuvalovová, Marie Alexandrovna (1855–1928) — Hraběnka, rozená Komarovová. *326, 354*

Suvorov, Alexandr Vasiljevič (1730–1800) — Ruský vojevůdce, generalissimus od roku 1799; dobyl Izmail roku 1790 a vedl italské a švýcarské tažení roku 1799. *56, 126*

Svečinová, Anna Sofja (1782–1857) — Rusky rozená pařížská salonní dáma, rozená Sojmonovová, choť generála Svečina, konvertitka ke katolictví. *192*

Szapáry, Friedrich (1869–1935) — Rakousko-uherský velvyslanec v Petrohradě 1913–1914. *9, 10, 20, 28, 32, 52, 57*

T

Tanějev, Alexandr Sergejevič (1850–1918) — Ředitel carovy vlastní kanceláře od roku 1896 a skladatel; otec Anny Alexandrovny Vyrubovové, důvěrnice carevny. *75, 240*

Těljakovskij, Vladimir Arkaďjevič (1861–1924) — Ředitel carských divadel 1901–1917, předtím od roku 1898 správce jejich moskevské kanceláře. *170*

Tiepolo, Giovanni Battista (1696–1770) — Benátský malíř a freskař, 1696–1770; jeho *Hostinu Kleopatry* Ermitáž roku 1932 prodala. *265*

Tintoretto (Jacopo Robusti) — Benátský malíř, 1518/1519–1594. *265*

Tizian (Tiziano Vecellio) — Benátský malíř, asi 1488/1490–1576. *265*

Tolstá, Sofja Andrejevna (1844–1919) — Rozená Bersová, od roku 1862 žena Lva Nikolajeviče Tolstého. *260*

Tolstoj, Dmitrij Ivanovič (1860–1941) — Hrabě, ředitel Ermitáže 1909–1918, předtím od roku 1901 zástupce správce Ruského muzea Alexandra III. *279*

Tolstoj, Ivan Ivanovič (1858–1916) — Hrabě, petrohradský městský hlava, tedy starosta, od roku 1913 do února 1916. *7*

Tolstoj, Lev Nikolajevič (1828–1910) — Ruský prozaik. *67, 75, 100, 244, 260, 265, 282, 283, 328, 333, 334*

Trepov, Dmitrij Fjodorovič (1855–1906) — Generál, moskevský policejní šéf 1896–1905, petrohradský generální gubernátor a náměstek ministra vnitra 1905, od října 1905 do své smrti velitel carských paláců. *255, 278*

Troy, Jean-François de (1679–1752) — Malíř galantních a historických výjevů. *266*

Trubecká, Marija Alexandrovna (1869–1949) — Rozená kněžna Dolgoruká, dvorní dáma, žena knížete Jurije Trubeckého. *279*

Trubeckoj, Grigorij Nikolajevič (1873–1930) — Kníže, vedoucí blízkovýchodního odboru ruského ministerstva zahraničí 1912–1914 a ruský vyslanec v Srbsku od roku 1914. Zemřel v emigraci. *82, 279*

Tschirschky, Heinrich von (1858–1916) — Heinrich von Tschirschky und Bögendorff. *124*

Turgeněv, Ivan Sergejevič (1818–1883) — Ruský prozaik. *277, 328, 333*

V

Van Loo — Rodina francouzských malířů 18. století. *266*

Venediktovová, Sofja — Revolucionářka z autorova výčtu teroristek. *278*

Veronese (Paolo Caliari) (1528–1588) — Benátský malíř. *265*

Vetrovová, Marija (1870–1897) — Marija Fedosjevna Vetrovová, studentka a narodnička. *278*

Viktorie Fjodorovna (1876–1936) — Velkokněžna, rozená princezna Viktorie Melita sasko-kobursko-gothajská, vnučka královny Viktorie i cara Alexandra II. *66, 171*

Vilém II. (1859–1941) — Vilém II., německý císař a pruský král 1888–1918. *3, 20, 25, 36, 37, 38, 40, 42, 60, 61, 68, 122, 123, 124, 136, 203, 204, 205, 206, 250, 286, 287, 309*

Vilém z Wiedu (1876–1945) — Německý princ, od března do září 1914 albánský panovník pod jménem Vilém I. Po vypuknutí světové války Albánii opustil a zemřel v rumunské emigraci. *7*

Vitalija — Staroobřadnická blouznivka, na konci 19. století vůdkyně ternovského skitu na Dněstru. *331*

Viviani, René (1863–1925) — Předseda rady ministrů od června 1914 do října 1915. *7, 8, 12, 16, 17, 19, 39, 102, 293, 296*

Vladimir Alexandrovič (1847–1909) — Velkokníže, třetí syn Alexandra II., vrchní velitel gardy a petrohradského vojenského okruhu 1884–1905 a prezident Akademie umění 1876–1909. *66, 154*

Vojejkov, Vladimir Nikolajevič (1868–1947) — Generál. Velitel carských paláců od konce roku 1913 do února 1917, tedy nejbližší muž carovy osobní ochrany. *152, 255, 256, 352, 366*

Volosatyj, Vasilij — Sedlák ze Sokolského, Kapitonův následovník, hlasatel „červené smrti“. *330*

Vyrubovová, Anna Alexandrovna (1884–1964) — Rozená Tanějevová, dvorní dáma a nejbližší důvěrnice carevny Alexandry Fjodorovny od roku 1907 a prostřednice Rasputinova vlivu u dvora. *75, 132,*

137, 143, 152, 172, 183, 184, 239, 240, 241, 242, 270, 275, 279, 353

Vyšněgradskij, Ivan Alexejevič (1832–1895) — Technik a matematik. Ruský ministr financí 1887–1892; do ministerstva financí přivedl Sergeje Juljeviče Witteho. *118*

W

Watteau, Antoine (1684–1721) — Francouzský malíř. *266*

Wehrlin, major — Major, důstojník francouzského velvyslanectví v Petrohradě. *45, 77, 342, 348*

Wielopolski, Władysław — Polský hrabě, roku 1914 šéf carských honů v ruském Polsku. *150*

Wielopolski, Zygmunt (1863–1919) — Hrabě, člen ruské Státní rady za radomskou gubernii a předseda polského kola ve Státní radě. *82*

Williams, John Hanbury-(1859–1946) — Generálmajor sir John Hanbury-Williams. *77*

Witte, Sergej Juljevič (1849–1915) — Hrabě Sergej Juljevič Witte. *117, 118, 119, 124, 134, 188, 189, 190, 210, 211, 223, 317, 321, 327*

Z

Zasuličová, Věra Ivanovna (1849–1919) — Ruská revolucionářka, od roku 1883 členka marxistické skupiny Osvobození práce, po roce 1903 menševička. *278*

Žilinskij, Jakov Grigorjevič (1853–1918) — Generál. *102*

Místa

A

Admiralita — Rusky Адмиралтейство – rozsáhlá budova na levém břehu Něvy. *1, 19, 77*

Aisna — Řeka v severní Francii, levý přítok Oise, dlouhá asi 280 kilometrů. *125, 128, 131*

Alexandrie — Park a letní sídlo carské rodiny u Peterhofu. *53, 55*

Alle — Řeka ve Východním Prusku, levý přítok Pregolu; protéká Allensteinem. *100*

Allenstein — Město ve Východním Prusku na řece Alle, v roce 1914 okresní a soudní středisko. *103*

Alsasko-Lotrinsko — Území odňaté Francii Německem frankfurtským mírem roku 1871 a spravované jako říšská země. *14, 15, 92, 93, 122, 201, 235, 312*

Angerapp — Řeka ve Východním Prusku, odtok jezera Mamry; s Instručí tvoří Pregolu. *100, 300*

Angerburg — Město ve Východním Prusku na severním konci mazurských jezer u jezera Mamry; dnes Węgorzewo v Polsku. *98, 193*

Antverpy — Belgický přístav na Šeldě a opevněný prostor. *98*

Argonny — Zalesněná pahorkatina v severovýchodní Francii mezi Mázou a Aisnou. *125, 321*

Arménie — Historické území rozdělené mezi Rusko, Turecko a Persii; dnes samostatnou Arménskou republikou. *78, 170, 185, 199, 239, 285, 322, 324, 332*

Augustów — Město a pevnůstka v Suvalské gubernii ruského Polska na Augustovském kanálu, obklopené Augustovskými lesy. *167, 303*

Ázerbájdžán — Perská provincie Ázerbájdžán v severozápadním Íránu se střediskem v Tabrízu, od roku 1909 v ruské okupační zóně. *185*

B

Bádensko — Velkovévodství v jihozápadním Německu se střediskem v Karlsruhe. *206, 363*

Banát — Historická oblast mezi Dunajem. *360*

Baranoviči — Železniční uzel v Minské gubernii; od srpna 1914 do srpna 1915 sídlo ruské Stavky, hlavního stanu vrchního velitele. *77, 80, 136, 237, 271, 320, 327, 352*

Bělehrad — Hlavní město Srbského království na soutoku Sávy a Dunaje, dnes hlavní město Srbska. *23, 26, 28, 37, 63, 287*

Benátky — Město na lagunách v severní Itálii, italsky Venezia. *2, 265, 359, 369*

Berlín — Hlavní město Pruska a Německé říše, sídlo císaře a německé diplomacie, dnes hlavní město Německa. *15, 25, 33, 41, 43, 56, 57, 80, 86, 93, 98, 99, 100, 124, 136, 175, 176, 187, 205, 286, 288, 309, 326, 346*

Biarritz — Přímořské letovisko v Baskicku na jihozápadě Francie. *117, 119*

Białystok — Město v Grodenské gubernii Ruské říše, rusky Bělostok, dnes správní středisko Podleského vojvodství v Polsku. *180*

Björkö — Ostrov a stejnojmenné letovisko ve Finském zálivu, tehdy ve Vyborské gubernii Finského velkoknížectví. *122, 123, 124*

Bordeaux — Město na Garonně v jihozápadní Francii, sídlo francouzské vlády na konci roku 1914. *105, 128*

Bosna — Země spravovaná Rakousko-Uherskem od roku 1878 a anektovaná roku 1908, spolu s Hercegovinou. *200, 246*

Bospor — Průliv mezi Černým a Marmarským mořem, na jehož evropském břehu leží Cařihrad. *121, 183, 200, 238*

Brest Litevský — Pevnostní město na Bugu v Grodenské gubernii, uzel železnic do Varšavy, Moskvy a Kyjeva; dnes Brest v Bělorusku. *77, 320*

Brusel — Hlavní město Belgie, francouzsky Bruxelles. *92, 98*

Bug — Západní Bug, pravý přítok Narewu, dlouhý asi 770 kilometrů, v letech 1914 a 1915 obranná linie na polsko-haličském pomezí. *80, 98*

Bukovina — Nejvýchodnější korunní zem habsburské monarchie se střediskem v Černovicích. *62, 125, 132, 199, 287, 360*

Bukurešť — Hlavní město Rumunského království, rumunsky Bucureşti. *312, 359, 360*

bulvár Arago — Pařížský bulvár na hranici třináctého a čtrnáctého obvodu, pojmenovaný po astronomovi a politikovi Françoisi Aragovi. *294*

Bzura — Řeka ve středním Polsku, pravý přítok Visly západně od Varšavy; dnes v Polsku. *167, 249, 298*

C

Cáchy — Město v Rýnském Prusku u belgické a nizozemské hranice, německy Aachen, korunovační město římských králů. *201*

Caricyn — Obchodní a průmyslové město na dolní Volze v Saratovské gubernii. *141, 145, 367*

Cařihrad — Hlavní město Osmanské říše na Bosporu, rusky Царьград, turecky Istanbul. *63, 78, 79, 80, 121, 153, 170, 172, 176, 178, 179, 182, 183, 192, 194, 199, 200, 238, 239, 291, 310,*

311, 312, 314, 315, 316, 323, 326, 336, 346

Carské Selo — Carská rezidence asi pětadvacet kilometrů jižně od Petrohradu s Kateřinským a Alexandrovským palácem. *58, 66, 124, 136, 146, 164, 179, 184, 195, 196, 214, 219, 240, 255, 257, 267, 270, 304, 312, 352, 354*

Castellane — Městečko v Provence nad Verdonem, dnes v departementu Alpes-de-Haute-Provence. *9*

Čenstochová — Město v Petrokovské gubernii ruského Polska s poutním klášterem Jasná Hora. *57, 193*

Černé moře — Vnitrozemské moře mezi Ruskem, Rumunskem, Bulharskem, Tureckem a Kavkazem, spojené s Egejským mořem Úžinami. *77, 78, 83, 183, 239*

Charkov — Průmyslové a univerzitní město, středisko Charkovské gubernie; dnes Charkiv na Ukrajině. *8, 71, 111, 153, 170, 222, 239, 278, 294*

Charleroi — Průmyslové město na Sambře v belgickém Henegavsku, dějiště srpnové bitvy roku 1914. *99, 100*

Chełm — Město ve východní části ruského Polska. *108*

Chirovicy — Žirovice v Grodenské gubernii, polsky Żyrowice, s uniatským a od roku 1839 pravoslavným Uspenským klášterem. *147*

Chodynské pole — Pláň na severozápadním okraji Moskvy, dnes zastavěná městská část. *110, 156*

Chorvatsko — Království v uherské části habsburské monarchie, spojené se Slavonií a spravované ze Záhřebu. *246, 247*

Čína — Stát ve východní Asii, do roku 1912 Čchingská říše a potom republika. *188*

Compiègne — Město na Oise severovýchodně od Paříže s bývalým císařským zámkem. *214*

Croix-Rousse — Návrší a čtvrť v Lyonu, tradičně obydlená tkalci a dělníky. *212*

Cušima — Ostrov a průliv mezi Koreou a Japonskem. *118, 127*

D

Dalmácie — Rakouská korunní země na východním pobřeží Jadranu se střediskem v Zadaru, dnes součást Chorvatska. *200, 336*

Dálný východ — Ruský Dálný východ s Přímořím, Zabajkalím a Mandžuskem, dějiště rusko-japonské války v letech 1904 a 1905. *159, 219*

Dánsko — Království v severní Evropě, za první světové války neutrální. *93, 201, 343*

Dardanely — Průliv mezi Egejským a Marmarským mořem, oddělující Evropu od Malé Asie; dnes turecké území. *121, 153, 185, 200, 238, 305, 311, 321, 324, 350, 357, 363*

Darmstadt — Hlavní město Hesenského velkovévodství, dnes v německém Hesensku. *154, 166, 206, 343*

Drážďany — Hlavní město Saského království, od roku 1871 v Německé říši; dnes v Německu. *93, 206*

Dunajec — Řeka v západní Haliči, pravý přítok Visly, pramenící v Tatrách; dnes v Polsku. *188, 345, 356*

Dunkerque — Přístav na severu Francie u belgické hranice, česky někdy Dunkerk. *39*

E

Eyüp — Čtvrť na evropském břehu Zlatého rohu s velkým muslimským hřbitovem u mešity Eyüp Sultan. *89*

F

Fergana — Ferganská dolina ve Střední Asii; dnes rozdělená mezi Uzbekistán, Kyrgyzstán a Tádžikistán. *133, 288*

Finský záliv — Východní záliv Baltského moře mezi Finskem, Estonskem a Ruskem. *2, 18, 53, 69, 269, 370*

G

Gallipoli — Poloostrov na evropském břehu Dardanel; dnes Turecko. *305, 350, 353, 363*

Gdaňsk — Pruský přístav a pevnost na Visle, německy Danzig, roku 1914 středisko provincie Západní Prusko; dnes Gdańsk v Polsku. *103*

Gorlice — Město v západní Haliči, roku 1915 rakousko-uherská korunní zem Halič, dnes Malopolské vojvodství v Polsku. *356*

Grodno — Pevnostní město na Němenu, středisko Grodenské gubernie; dnes Hrodna v Bělorusku. *125, 153, 180, 301, 335*

Gumbinnen — Město ve Východním Prusku, roku 1914 středisko stejnojmenného vládního obvodu. *100, 103, 130, 193*

H

Halič — Korunní zem habsburské monarchie na severním úpatí Karpat se střediskem ve Lvově. *56, 74, 79, 80, 81, 98, 108, 112, 113, 114, 116, 120, 125, 128, 129, 130, 131, 152, 166, 175, 177, 180, 186, 193, 199, 207, 221, 222, 223, 230, 246, 322, 345, 352, 353, 354, 357, 358, 363*

Hannoversko — Hannoverské království v severozápadním Německu, které Prusko roku 1866 anektovalo a přeměnilo na svou provincii. *93, 201*

Hercegovina — Jižní, vápencová část země Bosny a Hercegoviny; dnes součást Bosny a Hercegoviny. *200, 246*

Hindúkuš — Vysoké horstvo, západní pokračování Pamíru; dnes Afghánistán a Pákistán. *133*

Horní Alsasko — Jižní část Alsaska, francouzsky Haute-Alsace; dnes francouzský departement Haut-Rhin. *83*

I

Iljinskoje — Letní sídlo velkoknížete Sergeje Alexandroviče a velkokněžny Jelizavety Fjodorovny u Moskvy. *158*

Insterburg — Město ve Východním Prusku na Instruči, železniční uzel na cestě od ruské hranice ke Königsbergu. *98, 99*

Írán — Stát v jihozápadní Asii, do roku 1935 úředně Persie. *316*

Isfahán — Město ve středním Íránu, v sedmnáctém století safavidská metropole; dnes Írán. *316*

Izmajlovský prospekt — Třída v Petrohradě pojmenovaná po Izmajlovském gardovém pluku, jedna z nejfrekventovanějších ve městě. *296*

J

Jaderské moře — Část Středozemního moře mezi Apeninským a Balkánským poloostrovem. *62*

Jaroslavl — Staré město na Volze severovýchodně od Moskvy, roku 1914 středisko jaroslavlské gubernie, dnes Rusko. *71, 242, 243, 330*

Jarosław — Město na Sanu v západní Haliči, roku 1914 rakousko-uherská korunní zem Halič, dnes Podkarpatské vojvodství v Polsku. *131, 176, 358*

Jasło — Město na Wisłoce v západní Haliči. *356*

Jelaginský ostrov — Ostrov v deltě Něvy na severozápadě Petrohradu s Jelaginským palácem, letním sídlem carské rodiny. *24*

Jeruzalém — Posvátné město tří monoteistických náboženství; dnes je sporným hlavním městem Izraele. *145, 164*

K

Kalisz — Město v západní části ruského Polska, roku 1914 středisko kaliské gubernie, dnes Velkopolské vojvodství v Polsku. *57, 187*

Kalvárie — Golgota, návrší u hradeb Jeruzaléma, kde byl ukřižován Kristus; latinské Calvaria znamená lebku. *263, 338*

Karpaty — Horský oblouk oddělující Halič od Uher, přístupný jen průsmyky; dnes Polsko, Slovensko, Ukrajina a Rumunsko. *112, 152, 167, 175, 186, 187, 193, 199, 200, 205, 322, 344, 352, 356*

Kavkaz — Horská oblast mezi Černým a Kaspickým mořem; dnes Rusko, Gruzie, Arménie a Azerbajdžán. *111, 117, 120, 176, 186, 229, 238, 248, 290*

Kazaň — Staré tatarské město na Volze, středisko Kazaňské gubernie a univerzitní město; dnes hlavní město Tatarstánu v Rusku. *28, 71, 139, 141, 170, 178*

Kazaňský chrám — Kazaňský chrám, rusky Казанский собор – chrám Kazaňské ikony Matky Boží na Něvském prospektu v Sankt-Petěrburgu, postavený v letech 1801–1811, hlavní městský chrám pro veřejné státní bohoslužby. *40, 149, 228, 233, 235*

Kiaočou — Německé pronajaté území v čínské provincii Šan-tung se střediskem v Tsingtau, získané roku 1898 na devětadevadesát let. *62, 101*

Kielce — Gubernské město v jižní části ruského Polska na severním okraji Svatokřížských hor. *180, 335, 358*

Kladská Nisa — Levý přítok Odry v pruské provincii Slezsko, polsky Nysa Kłodzka a německy Glatzer Neisse; dnes v Polsku. *322, 323*

Kolín nad Rýnem — Německé město na Rýně, německy Köln, roku 1914 pruská Rýnská provincie, dnes Severní Rýn-Vestfálsko v Německu. *166*

Kolomna — Dělnická a průmyslová čtvrť na západě petrohradského centra mezi Mojkou, Fontánkou a Krjukovovým kanálem. *303, 358*

Königsberg — Hlavní město a pevnost Východního Pruska na Pregolu, korunovační město pruských králů; dnes Kaliningrad v Rusku. *66, 83, 100*

Kovel — Železniční uzel na Turii ve Volyňské gubernii, spojnice mezi Brestem Litevským a Haličí; dnes Kovel na Ukrajině. *108*

Kovno — Pevnostní město na soutoku Němenu a Vilije, středisko Kovenské gubernie; v srpnu 1915 je po obléhání obsadili Němci. *83, 125, 130, 153, 301*

Krakov — Staré polské korunovační město a rakouská pevnost na Visle, roku 1914 v habsburské Haliči; dnes Kraków v Polsku. *167, 175, 193, 205, 209, 224, 229, 356*

Krasné Selo — Letní vojenský tábor a cvičiště petrohradské gardy jižně od města, dnes jeho součást. *13, 14, 15, 26, 28*

Kraśnik — Město v Lublinské gubernii ruského Polska. *114, 115*

Krestovský ostrov — Ostrov v deltě Něvy na severozápadě Petrohradu. *94, 370*

Kronštadt — Námořní pevnost a vojenský přístav na ostrově Kotlin ve Finském zálivu. *2, 111, 176*

Kronverkský prospekt — Třída na Petrohradské straně obepínající kronverk Petropavlovské pevnosti. *251*

Kutno — Město v západní části ruského Polska, roku 1914 Varšavská gubernie, dnes Lodžské vojvodství v Polsku. *195, 335*

Kyjev — Staré sídelní město Kyjevské Rusi na Dněpru, roku 1914 středisko Kyjevské gubernie a generálního gubernátorství. *8, 28, 71, 110, 111, 118, 126, 153, 170, 178, 216, 222, 223, 280, 315, 332, 347*

L

Libava — Přístavní město v Kuronské gubernii na Baltu, rusky Libava a německy Libau; dnes Liepāja v Lotyšsku. *354, 357*

Limanowa — Město v Haliči, korunní zemi Rakouska-Uherska, jihovýchodně od Krakova; dnes v Polsku. *229*

Lipsko — Obchodní a knihkupecké město v Saském království; dnes v Německu. *93*

Litějnyj — Jeden z hlavních petrohradských prospektů, vedoucí od Litějného mostu na Něvě k Něvskému prospektu. *74, 144, 227*

Litva — Historická země na severozápadě ruské říše, spravovaná jako gubernie vilenská, kovenská a grodenská. *147, 179, 311, 335*

Lodž — Textilní velkoměsto v Petrokovské gubernii ruského Polska, polsky Łódź; dnes v Polsku. *180, 195, 205, 206, 207, 208, 209, 223, 224, 226, 227, 228, 335*

Loisieux — Obec v departementu Savoie ve Francii, rodiště „Maître Philippa“. *211*

Londýn — Hlavní město Spojeného království, sídlo britské vlády a Foreign Office. *26, 33, 76, 79, 112, 248, 293*

Longwy — Pevnostní město v departementu Meurthe-et-Moselle u lucemburské hranice ve Francii. *102*

Lotrinsko — Francouzská historická země, francouzsky Lorraine. *14, 15, 93, 122, 201, 235*

Lublin — Gubernské město Lublinské gubernie v ruském Polsku; dnes v Polsku. *108, 113, 335*

Ludwigsburg — Město v Království württemberském severně od Stuttgartu; dnes v německé zemi Bádensko-Württembersko. *166*

Lvov — Hlavní město habsburské Haliče, německy Lemberg a polsky Lwów, sídlo haličského zemského výboru a tří arcibiskupství. *80, 98, 103, 107, 108, 112, 127, 293, 354*

Lyck — Mazurské město na jihovýchodě Východního Pruska u Lyckého jezera; dnes Ełk ve Varmijsko-mazurském vojvodství v Polsku. *98, 130*

Lyon — Město na soutoku Rhôny a Saôny v departementu Rhône ve Francii. *142, 211, 213, 215, 218*

M

Makedonie — Historická oblast na jihu Balkánu, po balkánských válkách 1912–1913 rozdělená mezi Srbsko, Řecko a Bulharsko. *62, 200, 342, 345*

Mariinské divadlo — Rusky Мариинский театр – petrohradské carské divadlo opery a baletu. *127, 169, 170*

Mariinský palác — Rusky Мариинский дворец – palác na Isaakijevském náměstí. *51*

Marmarské moře — Vnitrozemské moře mezi Bosporem a Dardanelami, celým obvodem na osmanském území; dnes vnitřní moře Turecka. *63, 77, 200*

Maroko — Sultanát v severozápadní Africe, od roku 1912 francouzský protektorát. *3*

Máza — Řeka ve Francii, Belgii a Nizozemsku, francouzsky Meuse a nizozemsky Maas. *125*

Mazursko — Jezerní krajina na jihu Východního Pruska, pojmenovaná po Mazurech, polsky mluvících protestantech. *102, 113, 125, 130, 230, 300*

Meaux — Město na Marně v departementu Seine-et-Marne, asi čtyřicet kilometrů východně od Paříže. *108, 114*

Mety — Pevnost a hlavní město německého Lotrinska, francouzsky Metz, odňatého Francii roku 1871; dnes ve Francii. *98, 125*

Minsk — Gubernské město Minské gubernie v Bělorusku; dnes hlavní město Běloruska. *77, 320*

Mnichov — Hlavní město Bavorského království; dnes hlavní město spolkové země Bavorsko v Německu. *166, 206*

Morská — Ulice v Petrohradě, rusky Bolšaja Morskaja, mezi Něvským prospektem a Isaakijevským chrámem. *62*

Moskva — Druhé ruské hlavní město a středisko Moskevské gubernie, pokládané za pravé srdce Ruska; dnes hlavní město Ruska. *8, 28, 71, 73, 81, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 94, 110, 111, 133, 147, 149, 153, 156, 157, 158, 159, 164, 170, 172, 173, 178, 187, 188, 223, 238, 239, 249, 320, 347, 350, 367, 371*

Mukden — Hlavní město stejnojmenné provincie v Mandžusku, tehdy pod čínskou svrchovaností; dnes Šen-jang v Číně. *118, 127*

Mulhouse — Město v Horním Alsasku, od roku 1871 v Německé říši; dnes v departementu Haut-Rhin ve Francii. *66, 71, 312*

Mława — Město v Plocké gubernii ruského Polska na samé hranici Východního Pruska, kudy vedla železnice od Varšavy na Danzig. *101, 103*

N

Narew — Pravý přítok Visly v severovýchodní části ruského Polska; dnes v Polsku. *100, 128, 301, 322*

Neidenburg — Město ve Východním Prusku u ruské hranice, v srpnu 1914 vypálené při východopruských bojích; dnes Nidzica v Polsku. *98*

Němen — Řeka, která pramení na Bělorusi a přes Grodno a Kovno ústí do Baltského moře, německy Memel a litevsky Nemunas. *128, 153, 209, 300, 303, 305, 307, 322*

Něva — Řeka, která odvádí vodu Ladožského jezera do Finského zálivu; na jejím ústí leží Petrohrad. *2, 7, 21, 37, 45, 46, 94, 125, 188, 232, 252, 318, 348, 370*

Něvský prospekt — Hlavní petrohradská ulice, vedoucí od

Admirality k Alexandro-Něvské lávře; obchodní a společenské centrum města. *45, 74, 275*

O

Ochta — Petrohradské předměstí na pravém břehu Něvy, za Alexandrovským mostem a Vyborgskou stranou. *348, 349*

Oděsa — Největší ruský černomořský přístav a obchodní město, středisko Chersonské gubernie; dnes Odesa na Ukrajině. *8, 28, 71, 111, 117, 170, 171, 173, 223, 239*

Odra — Řeka v pruském Slezsku a severním Německu; dnes teče Českem a Polskem a po části toku tvoří polsko-německou hranici. *175, 205, 322, 323*

Oise — Pravý přítok Seiny v severní Francii. *98, 100, 108*

Ourcq — Říčka východně od Paříže, pravý přítok Marny. *113*

Oxford — Anglické univerzitní město. *276*

P

Palestina — Oblast Osmanské říše na východním Středomoří. *200, 322*

Pamír — Vysokohorská soustava ve Střední Asii na pomezí ruského Turkestánu, Afghánistánu a Číny, zvaná „Střecha světa“. *132, 133*

Paříž — Hlavní město Francouzské republiky. *9, 19, 26, 34, 37, 39, 76, 79, 99, 101, 102, 104, 105, 106, 108, 112, 113, 114, 117, 119, 124, 129, 132, 152, 154, 213, 218, 219, 229, 248, 271, 276, 292, 294, 295, 296, 298, 326, 335*

Peking — Hlavní město Čínské republiky, do roku 1912 císařství; dnes hlavní město Čínské lidové republiky. *89, 164*

Péronne — Město na Sommě v departementu Somme v severní Francii. *102*

Peterhof — Carská rezidence na jižním břehu Finského zálivu západně od Petrohradu. *1, 2, 4, 6, 11, 12, 21, 38, 41, 53, 257*

Petrohrad — Hlavní a sídelní město Ruské říše na deltě Něvy, založené roku 1703. *106, 107, 117, 126, 130, 132, 133, 153, 170, 172, 173, 175, 176, 178, 196, 207, 265, 268, 270, 275, 276, 285, 291, 299, 312, 318, 319, 324, 336, 339, 348, 350, 351, 369, 371*

Pilica — Levý přítok Visly v ruském Polsku; dnes v Polsku. *171, 358*

Piotrków — Gubernské město Piotrkówské gubernie v ruském Polsku, plným jménem Piotrków Trybunalski; dnes v Polsku. *180, 229, 335*

Pleszew — Město v pruské provincii Posen, dobově německy Pleschen; dnes Pleszew ve Velkopolském vojvodství v Polsku. *187*

Podolí — Historická země na jihozápadě dnešní Ukrajiny, do roku 1917 Podolská gubernie s hlavním městem Kamenec Podolský. *335*

Pokrovské — Ves v Ťumeňském újezdu Tobolské gubernie na západní Sibiři, rusky Покровское. *75, 137, 139, 140, 145, 149, 365*

Portsmouth — Město ve státě New Hampshire v USA, kde byla 5. září 1905 podepsána rusko-japonská mírová smlouva. *117, 118, 124*

Poznaň — Hlavní město pruské provincie Posen a pevnost na Warcie, polsky Poznań; od roku 1919 polské. *79, 81, 98, 129, 168, 170, 187, 199, 205, 230*

Přemyšl — Rakousko-uherská pevnost na Sanu v západní Haliči, polsky Przemyśl. *326, 360, 362*

Proskurov — Město v Podolské gubernii, rusky Проскуров; od roku 1954 Chmelnyckyj na Ukrajině. *108*

Prusko — Největší německý stát a jádro císařství. *36, 56, 60, 62, 68, 72, 79, 83, 92, 98, 99, 100, 102, 107, 113, 114, 115, 116, 120, 121, 125, 127, 128, 130, 153, 167, 168, 174, 187, 193, 199, 201, 202, 206, 230, 250, 252, 298, 304, 306, 311, 319, 325, 343*

Płock — Město na pravém břehu Visly severozápadně od Varšavy, roku 1915 v ruském Polsku, dnes v Polsku. *300, 335*

R

Rawa Ruska — Město v Haliči severozápadně od Lvova, dnes Rava-Ruska na Ukrajině. *113*

Rawka — Řeka ve středním Polsku, pravý přítok Bzury. *249*

Řecko — Království na jihu Balkánu, roku 1914 neutrální. *6, 66, 200, 323, 338*

Řím — Hlavní město Itálie. roku 1472 a jako sídlo velvyslanectví, do něhož byl v prosinci 1914 vyslán kníže Bülow. *90, 230, 359*

Rižský záliv — Záliv Baltského moře mezi Kuronskem a Estonskem, s přístavem Riga. *357*

Rostov na Donu — Přístavní a obchodní město na dolním Donu, do roku 1917 v Donské oblasti, s velkou cizineckou kolonií. *8, 71*

Roubaix — Průmyslové město v severní Francii u Lille. *101, 224*

Rovno — Město na Volyni, rusky Ровно; dnes Rivne na Ukrajině. *108, 237*

Rudé náměstí — Hlavní moskevské náměstí pod východní kremelskou zdí (Красная площадь). *89, 91*

Rue de la Tête-d'Or — Ulice v šestém lyonském obvodu u parku Tête d'Or ve Francii. *213, 219*

S

Sadovaja — Ulice v Petrohradě, rusky Садовая улица, vedoucí od Něvského prospektu kolem Jusupovovy zahrady k Sennému trhu. *74*

Samara — Gubernské město na středním Povolží u ústí Samary do Volhy. *71*

San — Řeka v Haliči, pravý přítok Visly, pramení v Bieszczadech. *125, 167, 186, 358, 360, 362*

Sandoměř — Polsky Sandomierz, město na Visle v tehdejším ruském Polsku. *131*

Sankt-Petěrburg — Hlavní město Ruské říše na deltě Něvy, založené Petrem Velikým roku 1703. *1, 6, 8, 11, 13, 14, 27, 28, 47, 66, 70, 75, 91, 92, 100, 106, 107, 111, 118, 124, 140, 141, 149, 178, 216, 217, 259, 260, 278, 296, 301, 338*

Sarov — Sarovská pustynja, rusky Саровская пустынь – poustevnický klášter v Temnikovském újezdu Tambovské gubernie. *143, 216, 217*

Saská Kamenice — Průmyslové město v saském Krušnohoří, německy Chemnitz; v letech 1953 až 1990 se jmenovalo Karl-Marx-Stadt. *93*

Seddülbahir — Pevnost a ves na samém konci poloostrova Gallipoli u vjezdu do Dardanel. *353*

Sedmihradsko — Historická země ve východní části Uher s rumunskou většinou, rumunsky Transilvania,

německy Siebenbürgen. *62, 132, 152, 201, 352, 357*

Seret (bukovinský) — Řeka z Bukoviny do Dunaje, dnes rumunský Siret. *360*

Seret (haličský) — Řeka v Haliči, levý přítok Dněstru. *98*

Sézanne — Městečko v departementu Marne jihozápadně od Épernay. *108, 114*

Sibiř — Asijská část Ruska od Uralu k Tichému oceánu. *120, 139, 140, 142, 144, 145, 190, 262, 288, 292, 293, 330*

Skierniewice — Město na železnici mezi Varšavou a Lodží, roku 1915 v ruském Polsku, s bývalým loveckým sídlem ruských carů. *180*

Šlesvicko — Území na pomezí Německa a Dánska, německy Schleswig, odňaté Dánsku roku 1864. *93, 201*

Slezsko — Země na horním a středním Odře, od 18. století převážně pruská, dnes většinou v Polsku. *195, 199, 224, 226, 229, 230, 322, 323, 346, 349*

Šlisselburg — Pevnost Orešek na ostrově u výtoku Něvy z Ladožského jezera v Petrohradské gubernii, rusky Шлиссельбург. *161, 162, 275*

Smolensk — Staré město na horním Dněpru na cestě z Moskvy na západ, do roku 1917 středisko Smolenské gubernie. *45, 320*

Sochaczew — Město na Bzuře západně od Varšavy, roku 1915 v ruském Polsku, dnes v Polsku. *287*

Sokal — Město na Bugu v severní Haliči, ukrajinsky Sokal; dnes ve Lvovské oblasti na Ukrajině. *80*

Soldau — Město na jižním pomezí Východního Pruska, polsky Działdowo; od roku 1920 polské. *98, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 116, 117, 129*

Soluň — Přístav na severu Egejského moře, od balkánských válek roku 1912 řecký, novořecky Thessaloniki. *307, 312*

Španělsko — Království na Pyrenejském poloostrově, za první světové války neutrální. *9, 170*

Spała — Carská lovecká rezidence v ruském Polsku nad Pilicou při krolowském lese, dnes Spała v Polsku. *149*

Sredná ulice — Ulice v Carském Selu, kde stál domek Anny Vyrubovové. *132*

Stockholm — Hlavní město Švédska. *15*

Středozemní moře — Vnitřní moře mezi Evropou, Afrikou a Asií. a s otázkou Úžin. *239, 338*

Stryj — Město a řeka v Haliči, ukrajinsky Stryj; dnes ve Lvovské oblasti na Ukrajině. *112, 208, 362*

Suwałki — Hlavní město Suwalské gubernie v Království polském, při pomezí Východního Pruska; dnes v Polsku. *115, 167, 180, 303*

Svatá Helena — Vulkanický ostrov v jižním Atlantiku, britská kolonie, místo vyhnanství a smrti Napoleona I. v letech 1815 až 1821. *60, 61*

Svatá Sofie — Justiniánův chrám Boží Moudrosti v Cařihradě, řecky Ἁγία Σοφία, vystavěný v letech 532 až 537. *153, 188*

Švédsko — Království ve Skandinávii, za první světové války neutrální. *106, 271*

Sýrie — Oblast na východním pobřeží Středozemního moře. *200, 322*

T

Tannenberg — Ves ve Východním Prusku, dějiště bitvy u Grunwaldu 1410. *105*

Tarnów — Město v západní Haliči na Bílé u soutoku s Dunajcem, polsky Tarnów; dnes v Polsku. *345, 356*

Ternov — Staroobřadnický (raskolnický) skit na Ternovských chutorech v tiraspolském újezdu Chersonské gubernie na Dněstru. *331*

Thrákie — Historická oblast na jihovýchodě Balkánu, roku 1914 rozdělená mezi Osmanskou říši, Bulharsko a Řecko. *199, 239, 314*

Tiflis — Hlavní město Tifliské gubernie a sídlo kavkazského místodržitele, rusky Тифлис. *8, 71, 133, 170*

Tilsit — Město na dolním Němenu ve Východním Prusku, dnes Sovětsk v Kaliningradské oblasti Ruska. *130, 300*

Tobolsk — Hlavní město Tobolské gubernie na Irtyši v západní Sibiři; dnes v Ťumeňské oblasti v Rusku. *75, 139, 140, 141, 146, 148*

Tomaszów — Město v Lublinské gubernii na pomezí Království polského a severní Haliče, polsky Tomaszów Lubelski; dnes v Polsku. *114, 115*

Torontál — Uherská župa v Banátu na levém břehu dolního Dunaje se sídlem v Nagybecskereku, dnešním Zrenjaninu. *360*

Toruň — Pevnost na Visle v Západním Prusku, německy Thorn a polsky Toruń; od roku 1920 polská. *98, 100, 187*

Ťumeň — Město v Tobolské gubernii na západní Sibiři, dnes správní centrum Ťumeňské oblasti v Rusku. *139*

Turkestán — Turkestánské generální gubernátorství se sídlem v Taškentu, dobové ruské označení Střední Asie. *120, 288*

Turuchansk — Osada na Jeniseji za polárním kruhem v Jenisejské gubernii, místo politického vyhnanství. *293, 299*

U

Uhry (Uhersko) — Uherské království, od roku 1867 druhá polovina habsburské monarchie; dnes Maďarsko a části okolních států. *26, 35, 38, 41, 72, 93, 108, 114, 131, 166, 177, 187, 200, 201, 221, 223, 229, 246, 247, 258, 322, 361*

Ural — Horské pásmo na hranici Evropy a Asie v Rusku. *164, 280*

Užocký průsmyk — Průsmyk ve Východních Beskydech na pomezí Haliče a Uher, ukrajinsky Ужоцький перевал. *152, 344, 352, 357*

V

Valjevo — Město v západním Srbsku na Kolubaře, srbsky Ваљево. *229, 246*

Valona — Albánský přístav v Jaderském moři, dnes Vlorë v Albánii; v prosinci 1914 jej obsadila Itálie. *69, 200*

Van — Město a jezero v turecké Arménii, dobově ve vanském vilájetu Osmanské říše, dnes ve východním Turecku. *185*

Varšava — Hlavní město Ruskem spravovaného Polského království a Varšavské gubernie, sídlo generálního gubernátora. *66, 77, 81, 111, 167, 170, 171, 172, 175, 180, 185, 187, 194, 206, 226, 249, 298, 311, 319, 320*

Veliký Novgorod — Nejstarší ruské město na Volchovu u Ilmeňského jezera, středisko Novgorodské gubernie, rusky Великий Новгород. *134, 330*

Vídeň — Hlavní město Rakousko-Uherska, dnes hlavní město Rakouska. *26, 27, 29, 32, 33, 35, 37,*

98, 112, 124, 128, 129, 136, 246, 247, 258, 334, 345, 346, 347

Vilno — Hlavní město Vilenské gubernie, rusky Вильно, polsky Wilno a litevsky Vilnius; dnes hlavní město Litvy. *180, 317, 320*

Visla — Největší polská řeka, polsky Wisła a německy Weichsel, tekoucí od Krakova k Gdaňsku. *66, 81, 98, 114, 129, 167, 168, 170, 177, 182, 186, 193, 194, 199, 209, 226, 229, 230, 249, 287, 300, 305, 307, 356, 357, 360*

Vitry-le-François — Město na Marně v departementu Marne ve Francii. *108*

Vladivostok — Ruský přístav na Japonském moři, konečná stanice Transsibiřské magistrály. *153*

Vnější Mongolsko — Území, které se roku 1911 odtrhlo od Číny a stalo se ruským vlivovým prostorem, potvrzeným kjachtskou dohodou z roku 1915; hlavním městem byla Urga. *144, 288*

Vogézy — Pohoří na francouzsko-německém pomezí, francouzsky Vosges. *83, 92, 98, 108*

Volha — Největší evropská řeka, rusky Волга, tekoucí od Valdajské vysočiny ke Kaspickému moři. *136, 188*

Volyň — Volyňská gubernie na severozápadě ruské Ukrajiny, historická Volyň; dnes rozdělená mezi Ukrajinu, Polsko a Bělorusko. *167, 335*

Vrabčí hory — Воробьёвы горы, vyvýšený pravý břeh Moskvy s rozhledem na město; v letech 1935–1999 Leninské hory. *90*

Vratislav — Hlavní město pruského Slezska a pevnost na Odře, německy Breslau a polsky Wrocław; od roku 1945 polské. *81, 93, 98, 129, 136, 167, 175, 187, 205*

Výmar — Weimar, hlavní město velkovévodství Sasko-Výmarsko-Eisenašského v Thuringii, dnes v německé spolkové zemi Thuringie. *166, 206*

W

Warta — Řeka v Polsku a v Poznaňsku, pravý přítok Odry, polsky Warta a německy Warthe. *193, 194, 209, 226*

Waterloo — Obec jižně od Bruselu v Belgii, místo Napoleonovy porážky roku 1815. *99*

Wirballen — Pohraniční železniční stanice na rusko-německé hranici v Suwalské gubernii, dobovým německým jménem Wirballen. *318*

Wisłoka — Řeka v západní Haliči, pravý přítok Visly; dnes v Polsku. *356*

Wkra — Řeka v Mazovsku v ruském Polsku, přítok Narwi; dnes v Polsku. *100*

Włocławek — Město na Visle ve Varšavské gubernii ruského Polska, dnes v Polsku. *176, 180*

Y

Yser — Řeka ve Flandrech, vlámsky IJzer; dnes v Belgii. *177, 205*

Z

Zabajkalí — Zabajkalská oblast ve východní Sibiři za Bajkalem, dnes Zabajkalský kraj a Burjatsko v Rusku. *144*

Zlatý roh — Záliv v Cařihradě, turecky Haliç, oddělující staré město od Galaty; dnes v Istanbulu v Turecku. *311, 358*

Zvěřín — Schwerin, hlavní město velkovévodství Meklenbursko-

Zvěřínského, dnes v německé spolkové zemi Meklenbursko-Předpomořansko. *206*

Ł

Łomża — Město na Narwi v Lomžské gubernii ruského Polska, dnes v severovýchodním Polsku. *303, 335*

Łowicz — Město na Bzuře západně od Varšavy ve Varšavské gubernii, dnes v Polsku. *206, 207, 224, 229*

Dobové reálie

A

Alexandrija — Carova nejoblíbenější jachta. *2, 4, 19, 20, 21*

Aliance — Aliance, francouzsky *l'Alliance* – autorovo zkratkové označení francouzsko-ruského spojenectví, které vzniklo politickou dohodou roku 1891 a vojenskou konvencí roku 1892 a jehož součástí byl zákaz separátního míru. *11, 39, 168, 211, 287, 297, 299, 315*

ambon — Ambon, rusky амвон – v pravoslavném chrámu vyvýšené místo před ikonostasem, odkud se čte evangelium a pronáší kázání. *86*

anathema — Anathema, francouzsky *anathème* – slavnostní církevní klatba, jíž pravoslaví i katolictví vylučuje z obce věřících. *274*

Andromeda — Tizianova *Andromeda* v Ermitáži nebyla; jeho *Perseus a Andromeda* je od roku 1822 v londýnské Wallace Collection. *265*

Antikrist — V křesťanské eschatologii protivník Kristův, který před jeho druhým příchodem falešně zaujme jeho místo. *75, 138, 218, 262, 263, 330, 331*

architráv — Vodorovný spodní díl kladí, spočívající na hlavicích sloupů; česky též následní. *51*

B

Báňská škola — Báňská škola, rusky Горный институт – petrohradský Horní institut na Vasiljevském ostrově, založený roku 1773 jako nejstarší ruská vysoká škola báňská. *276*

barin — Rusky барин, zkrácené z *bojarin* – pán, vrchnost. *135*

barynja — Rusky барыня – ženský protějšek *barina*: paní, vrchnostenská dáma, také žena statkáře. *271*

běhoun — Panský sluha běžící před kočárem vrchnosti. *53, 196*

Bičovníci — Ruská mystická sekta, též chlysti. *139*

bohatýři — Rusky былины – ruské ústně tradované hrdinské zpěvy, volně založené na historických událostech. *237*

Bohorodička — Bohorodička, rusky Богородица – pravoslavné označení Matky Boží. *87, 149, 208*

Bojová organizace — Bojová organizace, rusky Боевая организация – teroristická složka Strany socialistů-revolucionářů, působící od roku 1901 do roku 1908. *159, 278, 294, 296*

bombardování Bělehradu — Dobové slovo znamená dělostřeleckou palbu, ne nálet. *37, 62, 287*

Boris Godunov — Борис Годунов, opera Modesta Petroviče Musorgského z roku 1874 na skladatelovo libreto podle Puškinova dramatu a Karamzinovy historie. *329, 367*

Bouvet — Francouzská bitevní loď, potopená 18. 3. 1915 v Dardanelách. *324*

Boží člověk — Boží člověk, rusky божий человек – v ruské lidové zbožnosti označení poutníka nebo askety, kterého lid pokládá za nositele Boží milosti, i když nemá žádné svěcení. *142, 145, 147, 179, 251, 301*

Breslau — Německý lehký křižník, uprchlý roku 1914 do Cařihradu. *77*

byliny — Rusky былины – ruské ústně tradované hrdinské zpěvy, volně založené na historických událostech. *237*

C

čelovek — Rusky человек – tak se před revolucí přivolával číšník. *352*

Ceremoniální část — Ceremoniální část, rusky Церемониальная часть – oddělení ruského ministerstva zahraničních věcí, které spravovalo dvorský a diplomatický ceremoniál a styk s cizími misemi. *72, 196*

Červené schodiště — Červené schodiště, rusky Красное крыльцо – krytá vstupní rampa Granovité palaty v moskevském Kremlu, po níž carové scházeli ke korunovaci do Uspenského chrámu. *85, 88*

chlysti — Rusky хлысты, tedy bičovníci – hanlivé označení zvenčí. *139, 140*

Chovanština — *Chovanština*, rusky Хованщина – nedokončené lidové hudební drama Modesta Petroviče Musorgského, které po jeho smrti dopsal a instrumentoval Nikolaj Rimskij-Korsakov a které bylo provedeno roku 1886. *329*

chrám svaté Marie Magdaleny (храм Святой Марии Магдалины) — Ruský pravoslavný kostel v Getsemane v Jeruzalémě, vysvěcený roku 1888. *164*

chrám Vasila Blaženého — Chrám Vasila Blaženého, rusky Храм Василия Блаженного – Pokrovský chrám na Rudém náměstí v Moskvě, postavený v letech 1555 až 1561 na paměť dobytí Kazaně a nazvaný podle moskevského jurodivého Vasila Blaženého, který je v něm pohřben. *89*

Chrám Zvěstování — Благовещенская церковь, nejstarší zděný chrám Alexandro-Něvské lávry v Petrohradě z let 1717–1724, zároveň hrobka. *126*

činovník — *Činovník*, rusky чиновник – ruský státní úředník zařazený v hodnostní tabulce Petra Velikého. *74, 91, 192, 310, 372*

Cottage — Novogotický palác v parku Alexandrie u Peterhofu. *53, 55*

D

Danae — Danae, francouzsky *Danaé* – obraz Tiziana Vecelliho z doby kolem roku 1554 v benátských sálech petrohradské Ermitáže. *265, 266*

dvorec — Rusky дворец – palác; autor tak označuje carskou rezidenci v Carském Selu. *257*

Dým — Dým, rusky Дым – román Ivana Turgeněva z roku 1867. *333*

E

Égalité — Přezdívka podle Filipa Égalité. *364*

Ermitáž — Эрмитаж, carská umělecká sbírka a muzeum při Zimním paláci v Sankt-Petěrburgu, založená roku 1764 a veřejnosti zpřístupněná roku 1852. *265, 266, 279*

F

Falstaff — Sir John Falstaff, komická postava Shakespearových her, chlubný, požitkářský a zbabělý rytíř. *306*

Feodorovský chrám — Feodorovský chrám, rusky Фёдоровский государев собор – carský chrám v Carském Selu, vystavěný v letech 1909 až 1912 ve slohu moskevského sedmnáctého století a zasvěcený Feodorovské ikoně Bohorodičky. *196*

Foreign Office — Britské ministerstvo zahraničních věcí v Londýně. *52*

France — Francouzská bitevní loď, která přivezla prezidenta Poincarého do Kronštadtu. *2, 3, 15, 19, 39*

Friedjungova aféra — Vídeňský proces roku 1909, v němž se ukázalo, že dokumenty, jimiž historik Heinrich Friedjung obvinil chorvatsko-srbskou koalici z práce pro Bělehrad, jsou padělky. *10*

furýr — Rusky фурьер – dvorní služebník pro ubytování a zásoby panovníkova průvodu. *196*

G

Gaulois — Francouzská bitevní loď, vyřazená 18. 3. 1915 v Dardanelách. *324*

Georgijevský sál — Georgijevský sál, rusky Георгиевский зал – trůnní sál pojmenovaný po řádu svatého Jiří. *45, 84*

Goeben — Německý bitevní křižník, uprchlý roku 1914 do Cařihradu. *77*

Gospodi, pomiluj — Господи, помилуй, tedy „Pane, smiluj se“, nejčastější prosba pravoslavné liturgie, obdoba řeckého kyrie eleison. *261, 362*

gradonačalnik — Rusky градоначальник – šéf gradonačalstva, správní jednotky vyčleněné z gubernie a tvořené městem s okolím. *7, 152, 255, 351, 352*

H

Habsburkové — Rakouská panovnická dynastie, spjatá s rakouskými zeměmi od konce třináctého století. *121, 132, 222, 335*

Havas — Francouzská tisková agentura. *16, 17, 23*

Hohenzollernové — Braniborsko-pruská dynastie. *68, 92, 121, 124, 202, 206*

I

Imperátorská divadla — Императорские театры, soustava dvorních divadel ruské říše z let 1756 až 1917, spravovaná ministerstvem dvora. *127, 170*

Irresistible — Britská bitevní loď, ztracená 18. 3. 1915 v Dardanelách. *324*

Isaakijevský chrám — Исаакиевский собор, katedrála svatého Izáka Dalmatského v Sankt-Petěrburgu, hlavní chrám města, dílo Augusta de Montferranda z let 1818 až 1858 s pozlacenou kupolí. *51, 339*

ispravnik — Rusky исправник – policejní velitel ujezdu, tedy okresu, nejnižší jednotky guberniální správy. *139*

Ivan Veliký — Ivan Veliký, rusky Иван Великий – zvonice v moskevském Kremlu, postavená v letech 1505 až 1508 a za Borise Godunova zvýšená do dnešní podoby. *85, 90*

Iverská brána — Иверские, též Воскресенские ворота, brána

kitajgorodské hradby na severním konci Rudého náměstí v Moskvě, s kaplí Iverské ikony Bohorodičky. *89*

izba — *Izba*, rusky изба – srubová chalupa ruského rolníka s pecí, obvykle o jediné světnici. *330*

Izrael — Israël, autorovo dobové označení židovského národa jako celku, nikoli státu, který vznikl až roku 1948. *303, 335, 336*

izvozčik — Rusky извозчик – nájemný vozka s vlastním koněm a vozem, ruská obdoba drožkáře. *248*

J

Jar — Яр, slavná moskevská restaurace v Petrovském parku, oblíbené místo nočních zábav s cikánskými a balalajkovými kapelami. *351, 352, 353*

Jindřich IV. — Henry IV, Shakespearova historická hra o dvou dílech z konce devadesátých let šestnáctého století. *306*

jinorodé skupiny — Jinorodé skupiny, francouzsky *groupes allogènes* – autorovo označení nerusských národností říše. *79*

jurodivý — *Jurodivý*, rusky юродивый – blázen pro Krista, tělesně nebo duševně postižený člověk, jehož nesrozumitelná řeč se v ruské lidové zbožnosti pokládá za prorockou. *367*

K

Kaiserthum — Německy „císařství“; v autorově užití hohenzollernský mocenský systém, který má válka zničit, ne jen státní forma. *92*

Kreml — Кремль, opevněné jádro Moskvy nad Moskvou-řekou s carskými paláci, chrámy Uspenským a Archangelským a zvonicí Ivana Velikého, místo korunovací ruských carů. *81, 85, 88, 89, 90, 155, 156, 157, 159, 188, 278, 350*

kvietismus — Mystický směr 17. století; přeneseně odevzdanost osudu. *97*

L

Labutí jezero (Лебединое озеро) — Balet Petra Iljiče Čajkovského z roku 1877; v petrohradské Petipově a Ivanovově choreografii se hraje od roku 1895. *169*

landwehr — *Landwehr*, německy Landwehr – německá druhořadá zeměbrana, do níž vojáci přecházeli po odbytí činné služby a zálohy, zhruba od sedmadvaceti do devětatřiceti let. *99*

M

Marfo-marijský klášter — Marfo-marijský klášter, rusky Марфо-Мариинская обитель – ženská obec milosrdenství, kterou velkokněžna Jelizaveta Fjodorovna zřídila roku 1909 v Moskvě na Velké Ordynce a jejíž sestry se věnovaly pomoci nemocným a chudým. *84, 172*

Marseillaisa (la Marseillaise) — Francouzská národní hymna; slova i hudbu složil roku 1792 Rouget de Lisle. *4, 19, 91, 127, 176*

mečoví bratři — Řád bratrů meče v Livonsku, od roku 1237 součást řádu německých rytířů. *125*

mir — Rusky мир – ruská vesnická občina: shromáždění hospodářů. *282*

Musorgského písně — Musorgského písně, které autor slyšel: Ukolébavka Jeremušky, Elegie, Hopak a Písně a tance smrti; Intermezzo je skladba klavírní. *329*

mužik — *Mužik*, rusky мужик – ruský rolník. *37, 51, 67, 76, 91, 110, 126, 135, 138, 139, 141, 156, 172, 237, 247, 248, 261, 264, 271, 272, 278, 282, 283, 284, 301, 303, 306, 308, 330, 331, 333, 362, 365*

N

Narodnaja volja (Народная воля) — Ruská revoluční organizace z let 1879–1883. *277*

Narodovolec — Narodovolec, rusky Народоволец – časopis, který Vladimir Burcev vydával roku 1897 v Londýně a za jehož výzvy k napodobení vrahů Alexandra II. byl odsouzen k osmnácti měsícům nucených prací. *293*

němka (немка) — Posměšná ruská nadávka s významem „ta Němkyně“, jíž byla za války označována carevna Alexandra Fjodorovna. *249*

Nevěřící Tomáš (Уверение апостола Фомы) — Rembrandtovo plátno z roku 1634, dnes v Puškinově muzeu v Moskvě. *266*

O

Obětování Izáka — Жертвоприношение Авраама, Rembrandtovo plátno z roku 1635 ve sbírkách Ermitáže, zpracovávající biblickou scénu z dvaadvacáté hlavy knihy Genesis. *266*

Ocean — Britská bitevní loď, ztracená 18. 3. 1915 v Dardanelách. *324*

ochranka — *Ochranka*, rusky охранка – hovorové jméno ruské politické policie, vlastně Ochranného oddělení policejního departementu ministerstva vnitra, zřízeného roku 1880. *190, 213, 219, 252, 254, 255, 257, 258, 292, 294, 366*

ochtinská prachovna — Охтенский пороховой завод, státní prachárna založená Petrem Velikým roku 1715, největší ruská výrobna výbušnin, nábojů, prachových náplní, zapalovačů a granátů. *348*

P

Pážecí sbor (Пажеский корпус) — Elitní vojenská škola pro syny šlechty v Petrohradě, zřízená roku 1759 a zrušená po revoluci roku 1917. *337*

petěrburská městská duma — Volené zastupitelstvo hlavního města. *11*

Petropavlovská pevnost — Petropavlovská pevnost, rusky Петропавловская крепость – pevnost na Zaječím ostrově v Petrohradě, založená Petrem Velikým roku 1703 jako základ města. *7, 190, 251, 278*

po daumontsku (à la daumont) — Francouzsky *à la daumont*, podle vévody d'Aumont, který ten způsob uvedl do módy – slavnostní zápřah bez kozlíku: kočár nemá vpředu sedadlo pro kočího a čtyři nebo šest koní řídí postilioni sedící na levých koních každého páru. *13*

Portugal — Francouzský parník, za války ruská nemocniční loď. *181*

proces s paní Caillauxovou — Francouzsky *le procès Caillaux* – proces s Henriettou Caillauxovou. *30*

Prochaskova aféra — Vídeňská tisková kampaň z podzimu 1912 o údajném zmrzačení rakousko-uherského konzula Oskara Prochasky Srby v Prizrenu. *10*

Q

Quai d'Orsay — Pařížské nábřeží se sídlem francouzského ministerstva zahraničí a běžné metonymické označení samotného ministerstva. *294*

R

řád svatého Jana Jeruzalémského — Ordre souverain de Saint-Jean de Jérusalem. *338*

Řád svatého Ondřeje (Орден Святого апостола Андрея Первозванного) — Nejvyšší ruské vyznamenání, založené roku 1698 Petrem Velikým a udílené až do roku 1917. *5, 156, 281*

raděnije — Rusky радение – hlavní obřad chlystů: společný extatický tanec a víření. *140*

raskolníci — *Raskolníci*, rusky раскольники – úřední a hanlivé označení starověrců, kteří se v letech 1653 až 1667 odtrhli od pravoslavné církve, protože odmítli liturgické opravy patriarchy Nikona. *329*

rembrandtovská plátna — Dnešní názvy a osudy ostatních pláten rembrandtovských sálů, jak je autor vypočítává. *266*

Romanovci — Ruská panovnická dynastie. *7, 79, 86, 251, 274, 284, 285, 337, 343, 344*

Rule, Britannia! — Britská vlastenecká píseň, text James Thomson, hudba Thomas Arne, 1740. *127*

S

Sambre-et-Meuse (le Régiment de Sambre-et-Meuse) — Francouzský vojenský pochod z roku 1879, hudba Robert Planquette, odkazující k revoluční Armádě Sambry a Mázy. *14, 15, 63*

Senát (Правительствующий сенат) — Vládnoucí senát, nejvyšší ruský soudní a dozorčí úřad, zřízený Petrem I. roku 1711 a zrušený roku 1917. *152, 159*

she is thoroughly in earnest — Anglicky „myslí to naprosto vážně". *32*

sjednocení socialisté — Sjednocení socialisté, francouzsky *socialistes unifiés* – členové Francouzské socialistické strany (SFIO), která vznikla roku 1905 sjednocením Guesdovy Socialistické strany Francie a Jaurèsovy Francouzské socialistické strany. *102*

Slavjanský bazar (Славянский базар) — Moskevský hotel s restaurací v Kitajgorodu, otevřený roku 1873, místo setkávání kupců, novinářů a cizinců. *249*

Snímání z kříže (la Descente de croix) — Rembrandtův obraz z roku 1634 v Ermitáži. *266*

starec — Starec, rusky старец – v ruském pravoslavném mnišství duchovní vůdce a zpovědník, jehož autorita se zakládá na askezi a na daru rozlišování, nikoli na svěcení ani na hodnosti. *76, 132, 136, 139, 145, 146, 147, 148, 150, 151, 152, 301, 353*

Státní duma — Státní duma, rusky Государственная дума – volená dolní komora ruského zákonodárství, zřízená po revoluci roku 1905, která se poprvé sešla v dubnu 1906. *49, 60, 63, 64, 91, 119, 123, 147, 254, 281, 288, 289, 290, 318, 325, 368, 369*

Stavka — *Stavka*, rusky Ставка – velký hlavní stan ruského vrchního velitele, od srpna 1914 zřízený na mýtině v lese u Baranovičů a tvořený desítkou

vlaků rozestavených vějířem mezi stromy. *303, 305, 306*

Strela — Doprovodná jachta carského dvora. *21*

strelci — Rusky стрельцы – ruská pěchota s palnými zbraněmi, zřízená Ivanem IV. *329*

Sûreté générale — Francouzská státní bezpečnostní policie podřízená ministerstvu vnitra. *211, 213, 218, 296*

Svatá aliance — Svatá aliance, francouzsky *la Sainte-Alliance* – smlouva, kterou roku 1815 uzavřeli ruský car Alexandr I., rakouský císař František I. a pruský král Fridrich Vilém III. a jíž se zavázali vládnout podle křesťanských zásad. *202*

Svatá předsíň — Svatá předsíň, rusky Святые сени – bohatě malovaná předsíň Granovité palaty v moskevském Kremlu, jíž se do síně vcházelo. *85*

Svatý synod — Svatý synod, rusky Святейший Правительствующий Синод – kolegiální sbor, kterým Petr Veliký roku 1721 nahradil moskevský patriarchát a jehož prostřednictvím stát spravoval pravoslavnou církev. *63, 141, 143, 146, 147, 152, 155, 156, 176, 216, 218, 225, 260, 274, 281, 282, 294, 334*

T

Taganka — Taganka, rusky Таганская тюрьма – moskevská gubernská věznice ve čtvrti Taganka, zřízená na začátku devatenáctého století a zbořená roku 1960. *159, 160*

Tauridský palác (Таврический дворец) — Petrohradský palác, postavený v letech 1783–1789 pro knížete Potěmkina Tavrického, od roku 1906 do roku 1917 sídlo Státní dumy. *65, 290*

traktir — Rusky трактир – lidová hospoda s jídlem, stupeň pod restaurací. *277*

Třetí oddělení vlastní kanceláře Jeho císařského Veličenstva — Třetí oddělení vlastní kanceláře Jeho císařského Veličenstva. *252, 253*

Triumf Mardochea (gobelín) — Gobelín zapůjčený francouzským národním mobiliářem. *Triumf Marka Antonia* je Natoirův, *Triumf Mardochea* je však z Troyovy série *Histoire d'Esther*. *11*

Triumf Marka Antonia (gobelín) — Gobelín zapůjčený francouzským národním mobiliářem. *Triumf Marka Antonia* je Natoirův, *Triumf Mardochea* je však z Troyovy série *Histoire d'Esther*. *11*

Trojdohoda — Trojdohoda, francouzsky *Triple-Entente* – volné seskupení Francie, Ruska a Velké Británie, založené na francouzsko-ruské alianci, na dohodě Francie s Británií z roku 1904 a na britsko-ruské konvenci z roku 1907. *3, 9, 20, 29, 61, 62, 122, 286*

Trojspolek — Trojspolek, francouzsky *la Triple-Alliance* – spojenecká smlouva Německa, Rakousko-Uherska a Itálie z roku 1882, obnovovaná až do roku 1912. *23, 33*

U

úděly — Rusky уделы – statky, které roku 1797 Pavel I. zákonem o carské rodině oddělil od ostatního státního majetku a převedl na carský rod, aby z jejich výnosu byli vydržováni jeho členové, aniž by zatěžovali státní pokladnu. *12*

Union Jack — Státní vlajka Spojeného království, složená z kříže svatého Jiří, svatého Ondřeje a svatého Patrika. *53*

Uspenský chrám — Uspenský chrám, rusky Успенский собор – katedrála Nanebevzetí Bohorodičky v moskevském Kremlu, vystavěná v letech 1475 až 1479 Aristotelem Fioravantim. *85, 86, 91, 350*

Úžiny — Úžiny, francouzsky *les Détroits* – souhrnné jméno Bosporu, Marmarského moře a Dardanel, tedy jediné cesty z Černého moře do Středozemního. *83, 153, 192, 238, 291, 312, 314, 315, 316, 323*

V

Varšavské nádraží — Варшавский вокзал, petrohradské nádraží u Obvodního kanálu, výchozí stanice tratí do Varšavy a do ruského Polska. *27, 74*

versta — *Versta*, rusky верста – ruská délková míra o pěti stech sázích, tedy 1 066,8 metru. *105, 129, 130, 140, 193, 196, 242, 320*

Věstník (Pravitělstvennyj věstnik) — Правительственный вестник, úřední list ruské vlády, vycházel 1869–1917. *36, 285*

Vojna a mír — Tolstého román z let 1865–1869. *67, 100*

volosatovština — Rusky волосатовщина – staroobřadecký směr smrti ohněm a vyhladověním, podle Vasilije Volosatého. *330*

Výbor ministrů — Výbor ministrů, rusky Комитет министров – poradní sbor ruských ministrů, zřízený roku 1802 a zrušený roku 1906. *118*

Vzkříšení — Tolstého román z roku 1899 s postavou Maslovové. *283, 285, 303*

Z

Zapření svatého Petra (obraz) — Rembrandtův obraz z roku 1660. *266*

zemstvo — *Zemstvo*, rusky земство – volený orgán místní samosprávy v gubernii a v újezdu, zavedený reformou Alexandra II. roku 1864 a spravující školy, zdravotnictví, cesty a hospodářskou pomoc. *58*

Židovská nevěsta (obraz) — Rembrandtův obraz z doby kolem roku 1665, dnes v Rijksmuseu v Amsterodamu. *266*

Zimní palác — Зимний дворец, hlavní carská rezidence na levém břehu Něvy v Petrohradě, vystavěná v letech 1754–1762 Francescem Bartolomeem Rastrellim. *8, 40, 44, 45, 46, 47, 55, 175, 208, 257, 279*

Život Ježíšův — Straussova kniha z let 1835 a 1836. *165*

Život za cara — *Život za cara*, rusky Жизнь за царя – opera Michaila Ivanoviče Glinky z roku 1836 o sedlákovi Ivanu Susaninovi, který roku 1613 obětoval život, aby zavedl polský oddíl pryč od nově zvoleného cara Michaila Fjodoroviče. *127*

Životy svatých — *Životy svatých*, rusky Жития святых – sbírka životů pravoslavných svatých rozvržená do dnů církevního roku, nejrozšířenější v redakci Dimitrije Rostovského. *95*

Zjevení (Apokalypsa) — Zjevení Janovo, poslední kniha Nového zákona, zvaná též Apokalypsa. *32, 69*

Zoologické muzeum — Зоологический музей, muzeum Akademie věd na Vasiljevském ostrově v Petrohradě, samostatné od roku 1832. *276*

TIRÁŽ

Maurice Paléologue · Carské Rusko za velké války
Přeloženo z francouzského vydání *La Russie des tsars pendant la grande guerre*, díl I, 27. vydání, Plon-Nourrit, Paříž 1929. První vydání téhož dílu vyšlo v Paříži roku 1921.
Překlad pořídila umělá inteligence (Claude, Anthropic) pod redakčním vedením vydavatele. Výbor, redakční práce, vysvětlivky, rejstříky a ediční poznámka © JUDr. Libor Petříček, 2026.
Vydal JUDr. Libor Petříček (Staré texty), Březenská 2466/4, 182 00 Praha 8. **První české vydání.** Praha 2026.
Dílo je šířeno pod licencí Creative Commons BY-NC 4.0. Komerční užití jen s předchozím souhlasem vydavatele: liborpetricek@gmail.com
Obrazové tabule jsou faksimile desek původního vydání: portréty a akvarely Georgije Lukomského (1884–1952, volné dílo od 1. ledna 2023) a autorova celková mapa Ruska, kterou kreslil L. Desbuissons. Tři mapky východní fronty připravila redakce; oba plány Petrohradu pocházejí z Baedekerova průvodce Ruskem (Lipsko 1914, volné dílo).
Staré texty založil a provozuje JUDr. Libor Petříček, advokát a milovník historie. Cílem projektu je zpřístupnit českým čtenářům původní historické prameny, tedy svědectví očitých svědků, zdarma a v češtině.
www.stare-texty.cz